

IVAN CANKAR

ZBRANI SPISI

DVANAJSTI ZVEZEK

UVOD IN OPOMBE
NAPISAL IZIDOR CANKAR

V LJUBLJANI 1931
ZALOŽILA NOVA ZALOŽBA

IVAN CANKAR

POHUJŠANJE
V DOLINI
ŠENTFLORJANSKI
ZGODBE
IZ DOLINE
ŠENTFLORJANSKE
NOVO ŽIVLJENJE

V LJUBLJANI 1931
ZALOŽILA NOVA ZALOŽBA

R 367429

367429

NATISNILI J. BLASNIKA NASL.
UNIVERZITETNA TISKARNA V LJUBLJANI.
ODGOVOREN JANEZ VEHAR.

21-01-1986

D 57

D: Zapisnica O. Županičiče

UVOD

„Pohujšanje v dolini šentflorjanski“ in „Zgodbe iz doline šentflorjanske“ je Ivan Cankar sam obširno označil z besedami, ki jih je vpisal v izvod „Zgodeb“, podarjen gdč. Cirili Pleškovi (LZ 1926, 321):

„Obljubil sem Vam, da Vam pošljem „prvo knjigo“, ki izide. Zdaj mi je od srca žal, da je ta knjiga tako zanič. Ampak upajmo v prihodnost. Saj vem, da ste usmiljenega srcá in da oprostite marsikatero neumnost. Nazadnje pa je reč tudi taka, da so te „Zgodbe“ natanko trinajsta moja knjiga pri Schwentnerju; ni torej čudo, če so zanič.

Pomislite pa vendar, kako je to nespametno, da zabavljam brez nehanja tej „dolini šentflorjanski“ — in da bi najrajši tja nazaj. Zabavljači so največji hinavci. Kadar Vam kdo poreče, da niste lepi, bodite prepričani, da je zaljubljen v Vas. Ko bi jaz tako noró ne bil zateleban v Slovenijo in slovenščino, bi mi nikoli ne prišlo na misel pisati satire. Vsak grm v Močilniku mi je ljubši od vse prostrane tujine, vsak ljubljanski smrkavec ljubši od vseh teh prijaznih, tujih ljudi, Toda žalost je, da človek ne more pokazati svoje ljubezni drugače nego z zasmehom in s hudo besedo. Mislim, da je to prirojeno, kakor izvirni greh. In tudi maščuje se, kakor izvirni greh.

Razbojnik Peter.

Ko sem to novelo napisal in že poslal, sem šele izpregledal, kaj pomeni. Takoj sem šel in sem napisal „Pohujšanje“. V noveli je stvar še materijalna — „razbojnik“ sam še ne vé, kdo da je; njegova družica je ciganka, ne njegovo lepše in višje življenje. — Misel pride, sam Bog vedi odkod; a kadar pride, je to edino lep trenotek, ki je človeku še dodeljen. Zdi se mi skoro, da je tisti izmed vseh trenotkov najslajši, ko oči nenadoma pogledajo v veliko daljavo, kakor da bi se „zagrinjalo pretrgalo od vrha do tal“. — Vse, kar je potem, je komaj še senca prvotne sladkosti. Če je misel še tako jasna — nemogoče je, da bi jo v vsi tej luči držal človek z obema rokama in da bi se noben žarek ne izgubil. Zagrinjalo se razgrne samo enkrat za kratek hip — vse drugo, vse premišljevanje, vse delo in pisanje ni drugega nič, nego hrepenenje po tistem sladkem trenotku in lep spomin nanj. — Tako je pač z vso umetnostjo. Zdi se mi, da tudi slikar vidi samo enkrat, da komponist samo enkrat zasluti — in da je izvršeno delo samo spomin na nekaj velikega in lepega. Morda ni vsa umetnost nič drugega, nego nenadna temna slutnja posameznih slabotnih ljudi: da so trenoten pojav večnosti. V tistih hipih vidijo iz stoletja v stoletje. Nato spet zaspe. —

To je torej vsebina in prvotna snov „Pohujšanja“, ki ste ga videli. Brali ste najbrž tudi nekatere kritike, ki so dognale, da sem napisal prav tako zlobno, kakor neumno in ošabno stvar; stvar namreč, ki ne sodi na oder in sploh nikamor ne. To je morda resnica. Ampak povedati bi bili morali

to resnico drugi ljudje, nego so jo povedali. In ker so falotje govorili o čednosti, sem slekel rokavice, da jim odgovorim. Če boste spomladi ali jeseni v Ljubljani, Vam pokažem na odru „Žalostni konec umetnosti“. Zakaj glejte: tako so oblatili in okamenjali mojo umetnost, mojo ubogo in lepo Jacinto, da mi ne ostane drugega nič, kakor da jo prodam za trideset srebrnikov, če jih bo kdo dal zanjo. Predsinočnjem mi je kanila misel od neba, da sem se ji smejal kakor otrok. Vse slovenske umetnike z njih umetnostjo vred bom spravil na oder in v knjigo. To bo farsa v treh aktih ter s prologom in epilogom. V prologu bom Jacinto preoblekel v spokorniško haljo, v farski jo bodo umetniki prodajali, v epilogu se bo pa videlo, da niso nič opravili. Scena: muzej ljubljanski, umetniška galerija; na stenah ne visé umotvori, temveč umetniki; nastopim jaz, v livreji služabnika ter razlagam slavnemu občinstvu zasluge in življenje obešencev. „Tako, cenjeno občinstvo, sva si povedala, kar sva si mislila povedati. Klanjam se!“ — Ko me je ta misel blagosloвила, sem zaspal tako mirno in prijetno, kakor da bi bil kralj. —

Polikarp.

To povest so hvalili na prečudne načine, zato mi je bila zmirom zoperna. Kadar Vas kdo hvali in veste o njem, da Vas v srcu ne mara, mislite vselej, da je škodoželjen. Jaz sem to povest takoj pazno prebral, da bi videl, kjé so tiste napake, zaradi katerih so me hvalili. Pa sem spoznal, da v tej povesti ni nobene hude ideje, temveč ena sama prav majčkена misel, ki nikomur ne ško-

duje. Toda jaz sem razmeroma pošten človek in zato sem to povest, ravno ker nima ideje, prav gladko in plastično pisal — da bi na eni strani dal, kar sem na drugi vzel. Vse to pa ne pomaga nič. — Resnica ostane, da se nove predrzne ideje ne smé izraziti ne na dober in ne na slab način. Največja resnica pa je ta: resničen umetnik stoji zmirom v nasprotju in v boju s svojo družbo, s svojim narodom in s svojo dobo. Jaz trdim, da drugače ni umetnik. Izgovarjanje na lakoto, draginjo in kaj še vse — puhle laži! Če resničen umetnik ne more živeti, se obesi; tako je bilo od nekdaj. Kdor se prilagodi, ni bil nikoli umetnik. Ali bom jaz konja gonil, ali bo konj mene? To je vprašanje, vse drugo ni nič. — Zato sem bil vselej nemiren in prestrašen, kadar so me hvalili ljudje, ki mi niso sorodni v nobenem oziru. Zato bi tudi najrajši k vragu poslal svoj slog, ki ga hvalijo judeži. Ne poznajo ne slovenščine in ne mene; zato hvalijo obadva in ostanejo neumni. — Berite torej to povest s previdnostjo.

S takimi zgodbami, ki so dobro pisane, pa ne pomenijo nič, bi se krasno dalo omegliti publikum. Pisatelj, ki pripoveduje povest, ne v njem iz nujne ideje rojeno, temveč na cesti slučajno pobrano, — ni nič boljši od stare klepculje, ki stoji od jutra do večera na mostovžu in opravlja tuje ljudi. Nekoč so drugače pisali. Samo tisti je pisal, ki je hotel svojim soljudém nekaj čisto novega in posebno imenitnega razodeti. Človeka, ki bi sedel za mizo ter šele študiral, kaj bi napisal, bi bili uklenili. Dandanašnji pa je črn vsak kazalec. Kdor je nekoč kaj krščanskega napisal, je zapečaten „pisatelj“ in mora dalje

pisati, če mu pride kaj na misel ali ne. Mogoče je, da se bo kmalu zgodilo z menoj kakor z Aškercem. Ne more več pisati, ampak mora. Povedati nima ničesar, ampak blebeče brez nehanja. Zmirom pa upam, da mi je dodelil Bog posebno milost spoznanja in da bom molčal, kadar več ne bom mogel pošteno govoriti. Znamenja so še blizu. To so te „lepe“ povesti, ki ne vznemirjajo nikogar in ugajajo vsem. Kdor je „splošno priljubljen“, je breznačajen; kdor je priznan, ni umetnik. In če je res umetnik in če zapazi, da ga hvallijo, naj gleda urno, da se zameri. Kdor hodi spredaj, mora čutiti zmirom, da mu letí kamenje na hrbet; drugače ne hodi več spredaj.

Kancelist Jareb.

Zdi se mi, da leži vsakemu pravemu novelistu ena sama novela v krvi. Tista dobiva zmirom drugačno lice — drugo vsebino, drugo snov, druge besede, celó drugo misel: jedro pa ostane zmirom isto. Le toliko se ta edina novela spreminja, kakor se spreminja in razvija človek sam — kakor je vesel ali žalosten, kakor je doživel kaj novega, zamislil novo misel, planil v novo idejo. Novela pa ostane ista. Lahko bi navsezadnje pustil iste kraje, ista imena, iste značaje — in vendar bi se komedija spremenila v tragedijo. — Meni so velikokrat očitali, da so si moji ljudje podobni in da so vsi — meni enaki. Komu pa drugemu?! To očitanje me nikoli ni bolelo; na čast mi je bilo. Zakaj prav tisto bi se dalo očitati tudi Maupassantu in Dostojevskemu. Kdo je poet, če ne piše naravnost iz sebe? Jaz

vidim Jakopičevo sliko, vidim, da je na platnu breza in ne Jakopič, pa vendar spoznam Jakopiča v tisti brezi. — Kajti karakter je vse in snov ni nič. Misel, ideja — ne pride iz snoví, tudi ni v nji; rodi jo k a r a k t e r in jo šele položi v snov, v barve in akorde. — Zato je malokdo spoznal ostrost tiste besede, ko sem pisal o Govekarju, da je „breznačajan literat“. — Nekoč sem doživel nekaj zelo lepega; dolgo je živelo v meni in se je izlilo v veliko število novel. Že v knjigi „Ob zori“ jih je troje. Tudi v tejle noveli, ki jo boste morda brali, je še meglen spomin na tisto stvar. Tako daljna je že, da je še skoro sama „snov“ — potem pa Bog z njo! —

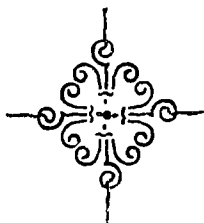
Dovolj je sentimentalnosti, ki sem jo prodajal tudi v tej povesti! Stari smo že, stari in grenki! Zdaj bo treba vse drugih melodij in vse drugih besed! Za to nesmiselno čvrljanje ni več ne kraja ne časa. Dokler bo roka še kaj prida, bo držala palico. — Kar pa se godí natihem, kadar so duri zaklenjene, to nikomur nič mar. Celó imenitni filozofi so vérovali v spomine in vraže; zakaj bi satirik ne bil sentimental, kadar ga nobeden ne vidi?““

„Pohujšanje“ in „Zgodbe iz doline šentflorjanske“ so zlasti obračun, včasí burkasto razposajen, včasí grozotno tragičen obračun s svetohlinsko moralo slovenske družbe; v teh dveh delih je vrhunec dolgotrajnega cikličnega, z novelo „V mesečini“ začetega šentflorjanskega motiva. Roman „Novo življenje“ pa je drugačnega značaja; nastal je iz osebnega in morda najglobljega pesnikovega doživljaja.

Vsa zadnja dunajska leta se je Ivan Cankar namerjal poročiti s Štefko Löfflerjevo, toda ko se je leta 1907 mudil v Ljubljani, se je tu zaljubil, z vso močjo zrelih in že malo trudnih moških let. Po volitvah se je vrnil na Dunaj, se zopet nastanil pri Löfflerjevih, sanjal o svoji ljubezni v domovini, prišel o božiču v Ljubljano, „pobegnil“ nazaj in Štefki ni hotel prelomiti dane besede. Dne 31. jul. 1907 piše z Dunaja Adi Kristanovi: „Najbolj hudó je, da se smejem, ko bi rajši kričal in razbijal — čemu bi žalil tega otroka, ki zaupa vame kakor v sveta nebesa, in ki bi ničesar ne razumel, če bi mu razlagal?“ Nato pa dne 9. nov. 1907: „Tako je namreč zdaj, da se v januarju popolnoma gotovo poročim; vse mi je že sitno in odveč, rad bi že napravil red in mir.“ Januar je minil in 3. febr. 1908 je pisal isti prijateljici: „Zdaj se bom morda res oženil. Nekak čuden mir je v meni — bodi vse kakor je! — Tisto, kar se je v Ljubljani zgodilo, ni pozabljeno, temveč se je tako razraslo v meni, da je kakor drugo, čisto tiho življenje. Šele sedaj vem, kako prav sem storil, da sem pobegnil... Ženim se — z nevesto pa še besede ne govorim. Znorel bi človek!“ Dne 14. febr. piše nato: „Oženil se ne bom, vsaj zdaj še ne. Kako bi bilo mogoče? Saj bi se samemu sebi studil.“ Ob koncu pisma pravi: „Saj vem, kaj bo spet nocoj. Komaj končujem pismo, se vse povrača. Včeraj popoldne, ko je bilo gorko, mi je prišlo na misel, če imá [njegova mlada ljubezen] že morda pomladno bluzo in v kakšni barvi. Ampak to je vse skupaj norost!“ Deset dni pozneje, ko že piše „Novo življenje“ in se je v delu oddahnil, sporoča: „Če okrevam, je dobro,

če ne, pa tudi; ostane nad vse lep in plemenit spomin. Saj vem, da ravno iz najbolj grenkih dni raste bogastvo, ki nikoli ne usahne in ki je pozneje kakor cvetoča njiva.“

Ob koncu l. 1907. je Ivan Cankar računil s tem, da dobi službo in se preseli v domovino z ženo Štefko, in je svojo povest projiciral v to bodočnost. Tako je postalo „Novo življenje“ obračun s samim seboj, izpraševanje lastne vesti, podrobna analiza osebnih motivov in dejanj, zgodovina dvomov, povest obupov nad lastno slabostjo, nad izgubljeno mladostjo, nad breznamno prihodnostjo. To je najbolj strastna, najbolj osebna, najbolj neumerjena Cankarjeva povest. A vendar stoji tudi v vseh teh težkih dilemah, sredi življenjskega pogorišča teza brezupnega optimizma kakor nedotakljiva dogma: Bolje bo! Sin bo začel znova. Bolje bo!

POHUŠANJE
V DOLINI
ŠENTFLORJANSKI

FARSA V TREH AKTIH

OSEBE IN OBRAZI

KRISTOF KOBAR, imenovan PETER; umetnik in razbojnik. Njegov obraz je obrit, svetál in prijeten. Redi in debeli se od akta do akta. Tudi ob prvem nastopu, ko je še popotnik in rokovnjač, ni oblečen capinsko; kuštravo frizuro ima in pisano pentljo okoli vratú. Patetičen ni Peter nikoli; v vseh njegovih besedah, tudi v resnih, je ironija in humor; spozabi se edino v drugem aktu za en sam trenotek, pa se takoj vzdrami.

JACINTA, popotnica, družica njegova, je lepa brez primere. Ljubezniva, ljubeča, svojeglava, brezpokojna, vsegaželjna in vsegasita ženska od frizure do šolnov. Tako je oblečena in take so njene kretnje, da je razumljivo poželenje rodoljubov; ampak vsa njena koketnost ni hladno premišljena, temveč izvira nezavedno iz polne ženske nature.

ŽUPAN je častivreden, debel in rdeč rodoljub; tudi v najnevarnejših trenutkih ne izgubi svoje spoštljivosti; njegova govorica razodeva in vsa njegova zunanost priča, da visoko drži bandero doline šentflorjanske. Kolikor je hinavščine v njem, je popolnoma nedolžna; on verjame, kar govori.

ŽUPANJA je rejena, gospodovalna in nečimerna, še zmirom greha vredna.

DACAR, od vseh rodoljubov obsojeni grešnik doline šentflorjanske; suhljät je, rdečenos, vsaka njegova beseda je trnjeva, vsak pogled pravi: „Kaj misliš, da si ti kaj boljši? Poznam te!“ — Zato je njegov srd do Petra najgloblji in njegovo ponužanje najbolj groteskno.

DACARKA je suho, jezikavo babiŝce,
EKSPEDITORICA lakisto.

UČITELJ ŠVILIGOJ je po besedah Petrovih „čednost doline ŝentflorjanske“. On ne poznó greŝnikov in jih ne sodi, zato ker sam ni greŝnik; iskreno je rodoljuben, bogaboječ in nedolžen. V zunanosti svoji je ŝolmaŝter stare sorte; v smolasti črni suknji hodi, naočnike imá, njegova beseda je zmirom resna, modra in poučljiva.

NOTAR je izmed tistih notarjev, ki ŝe tutam živé izza starodavnih časov, kandidatom v spotiko; spodoben in črno, nekoliko starinsko oblečen, živ paragraf, pod katerim se skrivajo tihi grehi, kakor spomini na mladost.

ŠTACUNAR, brkát in nekoliko zapit vaŝki oderuh,

ŠTACUNARKA, debela mati,

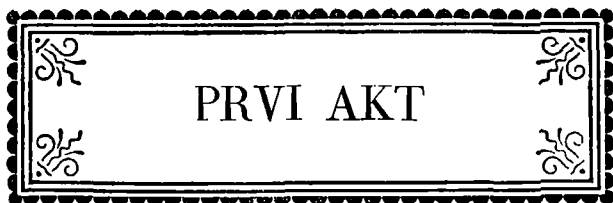
CERKOVNIK, rejena, obrila, sladkostna neroda, in

DEBELI ČLOVEK, vaŝki policist in živa poslava — so znane figure.

POPOTNIK je zelo mlad človek; v drugem aktu popolnoma razcapan, v tretjem pa oblečen v preohlapien frak in v predolge hlače in po frizersko počesán.

ZLODEJ je najbolj podoben zanemarjenemu diurnistu; nekoliko ŝepa, kakor tradicija priča; dolg je in suh, globoko do beder mu padajo ŝkrici. Njegov obraz, koŝčen in kozjebnad, je zmirom kisel in zlovoljen; glas njegov, posebno v dialogih s Petrom, je plah in jokav.

Vrŝi se farsa v dolini ŝentflorjanski ob danaŝnjih časih.

PRVI AKT

V županovi krčmi, ki je opremljena, kakor so opremljene gosposke krčme na deželi. Na levi vhod iz veže, zadaj, za stopnico višje, duri v izbo. na desni okno. V ozadju: na levi velika peč s klopjô, na desni dolga miza.

PRVI PRIZOR.

Za mizo sedé rodoljubi iz doline šentflorjanske: NOTAR, DACAR, ŠTACUNAR, CERKOVNIK, ŽUPANJA, EKSPEDITORICA itd. ŽUPAN stoji.

Vsi so ogorčeni in delajo hude obraze.

ŽUPANJA. Ampak taka reč!

EKSPEDITORICA. Joj, taka reč!

DACAR. Hudó čudna reč!

ŽUPAN. Ti pa kar molči, gobezdalo dacarsko, ki samo nisi nič boljše!... Torej, ljudjé božji, tako in tako! Vse kaže in mnogotera znamenja pričajo, da se je prikradlo pohujšanje v dolino šentflorjansko. Tam si je postlalo, ob potoku, v tistem brlogu, ki je bil od nekđaj pribežališče vsega smradljivega. Pravi, da mu je Peter imé in da je umetnik. Že to je črno znamenje! Doline šentflorjanske ni blagoslovil Bog zato, da bi redila in pitala umetnike, tatove, razbojnike in druge postopačel! Dolina šentflorjanska je živela brez umetnikov doslej, pa bo izhajala tudi poslej!

Mi vemo, kar vemo: da je umetnost zakrpana suknja nečistosti in drugih nadlog!

VSI (*kľmajo z žalostnimi obrazi*).

DACAR (*zacmoká*). Zdaj pa k ženski!

ŽUPAN (*ga ošvrkne s hudim pogledom*). Saj vém, nakáza, da v mislih prešestvuješ!... Naj bi že bil umetnik in postopač, ljubi moji — kmalu bi poginil, kakor je postava božja! (*Sramežljivo in tišje*.) Ampak ni sam!

VSI (*povesijo oči*).

ŽUPANJA. Taka reč!

EKSPEDITORICA. O, taka reč!

DACAR. Hudó čudna reč!

ŽUPAN. Zdaj pa nastane vprašanje, ljubi moji: kako bi se dolina šentflorjanska uprla pohujšanju? Sovražnik je blizu, je že za plotom! Nečistost se je spečala z umetnostjo in obadva sta napovedala hudo vojsko našim rodoljubnim in drugim čednostim. Kaj je zdaj naša dolžnost, ljubi moji? Zidajmo in popravimo trdnjavo, dokler je čas, zastrážimo okope, nabrusimo bridke sablje! Ne — o, ne! — duh tujinstva ne bo skrunil naših svetinj! Podajmo si roké, prisezimo!

DACAR (*vzdigne roko*). Prisezem!

ŽUPAN. Čemu pa ti vzdiguješ dolgo svojo roko, nečistost? Zadnji boš, ne prvi!... Zato bi rekel in bi svétoval, da ustanovimo pri tej priči sveto družbo, takorekoč telesno stražo doline šentflorjanske. In jo imenujmo „družbo različnih čednosti“! Na delo tedaj, ker resnobni so dnovi. (*Séde.*)

ŠTACUNAR. Pa recimo, da bodi župan predsednik.

VSI. Župan bodi predsednik!

DACAR. Kdo bo blagajnik?

ŽUPANJA. Ti že ne, motovilo pijano!

NOTAR (*županu*). Jaz bi pa le rad vedel, kakšna je tista ženska in kaj počenjata, ko sta samá v brlogu! Lažje bi človek govonil, če bi vedel kako in kaj.

ŽUPAN. Pravijo, da je lepa.

ŽUPANJA. Kdo pravi?

EKSPEDITORICA. Greh ni bil nikoli lep.

ŽUPAN. Zato pa smo poslali učitelja Šviligoja...

DACAR. Zakaj njega?

ŽUPAN. Vém, da bi te gnale tja skomine, nesnaga... Poslali smo učitelja Šviligoja, ker je najbolj nedolžen; zato da prevoha in poizvé, kakšne so tiste nečistosti, ki jih uganja pohujšanje v brlogu... Ták je vsake vojske začetek.

ŠTACUNAR. Pa le morda ni bilo prav, da smo poslali učitelja Šviligoja. Nedolžen je že, ampak je treba tudi bistre pameti.

CERKOVNIK. Ne le pameti, tudi pobožnosti je treba. Trdna vera je sovražnik vsega pohujšanja.

NOTAR. Ampak treba je tudi in še najbolj: znanja v postavah in paragrafih! Kdo bi obsodil greh, če ne vé, kako bi sodil?

ŽUPANJA. Meni se zdi, da gre ženski beseda, kadar se govori o pohujšanju! Izkušena ženska vidi, kar je moškemu na vekomaj skrito..

EKSPEDITORICA. Po mojih mislih pa bi bilo koristno, da ste poslali neizkušeno žensko: ona vidi, gleda — ne razume!

DACAR. Torej pojdimo vsi!

VSI (*ogorčeni*). Nesnaga!

ŽUPAN. Ne samó nedolžen, tudi star je že učitelj Šviligoj. Kadar se povrne ter nam raz-

odene skrivnosti tega greha, ki se je preválil v dolino šentflorjansko, ustanovimo družbo, kakor ukazujejo potreba, paragraf in postava!

DRUGI PRIZOR.

PREJŠNJI; UČITELJ ŠVILIGOJ *pride in* ZLODEJ *za njim.*

VSI. Kakšna je?

DACAR. Kaj sta počela?

ŽUPANJA (*dacarju*). Nesnaga!... (*Šviligoju.*)

Ampak, kaj sta počela?

VSI. Kaj sta počela?

UČITELJ. Kako bi pravil, rodoljubi, dragi moji, da bi ne zardel? Tako je bilo, da se Bogu usmili...

VSI. Kako je bilo?

DACAR. Takega bi bili tja poslali, ki imá jezik razvozan.

ŽUPAN. Še prezgodaj boš prišel do nečistih misli!... Ti, učitelj Šviligoj, pa govóri!

UČITELJ. Najpoprej, ljubi moji, bi se mi zdelo...

ŽUPANJA. Tak, kako je bilo? Kaj sta počela?

UČITELJ. Najpoprej, ne zamerite, da vam pokažem tega gospoda, ki je prišel z menoj. Pravi, da se piše Konkordat, da je s Francoskega in da je prišel študirat to našo dolino šentflorjansko, ki je znana in slavna po vsem svetu zaradi svojih rodoljubnih čednosti. Tam sem ga srečal na cesti in hudó je koprnel, da bi spoznal tako župana kakor županjo ter vse druge znamenite in zaslužne rodoljube!

ZLODEJ (*se globoko prikloni*).

DACAR. Ampak šepa!

ŽUPAN. Ti šepaš na duši in na vestil... Vaš služabnik sem, cenjeni Konkordat!

ŽUPANJA (*Šviligoju*). Kako je bilo?

EKSPEDITORICA. Tak povejte, povejte že!

CERKOVNIK (*voha po zraku*). Zdi se mi, da je zasmrdelo.

DACAR. Po tvojih grehah, cerkovnik!

ŽUPAN (*voha*). Tudi meni se zdi, da je zasmrdelo! Po žveplu in grehu zasmrdelo! Dacar, kaj si naredil?

DACAR (*ogorčen*). Jaz nič, nocoj nič!

NOTAR. Tam je bil učitelj Šviligoj, tam je gledal hude reči, pa je prinesel na suknji seboj, nečistost prinesel... Zini, učitelj Šviligoj!

(*Učitelj Šviligoj stoji za mizo, Zlodej séde za peč.*)

UČITELJ (*pripoveduje počasi in sramežljivo*). Težka je bila pot, ki sem jo hodil! Grem ob potoku, pridem do hiše, okno je svetlo...

ŽUPANJA. Kaj je bilo v oknu?

VSI. Kaj je bilo?

UČITELJ. Grem trikrat mimo, na tak način, da nisem gledal tja, ker me je bilo sram.

VSI (*pogledajo hudo*).

ŠTACUNAR. Tako je, če ni človek izkušen in pameten!

NOTAR. Tako je, če paragrafov ne pozná človek!

CERKOVNIK. Tako je, če vere nima, da bi ga v sveto jezo gnala!

ŽUPANJA. Tako je, če se učitelji mešajo v nečistost!

DACAR. Na dan s pohujšanjem!

VSI (*udarijo dacarja s pogledom*). Nesnaga!

UČITELJ. Trikrat torej sem šel mimo in sram me je bilo. Ko pa sem se tretjokrat vrnil, sem pogledal skozi okno...

VSI (*se naslonijo na mizo*).

UČITELJ. In sram me je bilo!

DACAR (*ves jezen*). Ali sta bila oblečena, ali ne?

UČITELJ. Zelo sta bila oblečena... zelo! Ampak ona ...

VSI. Kaj z njó?

UČITELJ. Zdaj, cenjeni Konkordat, pa vi pripovedujte dalje, o vsem tistem, kar sva videla in slišala!

ZLODEJ (*sramežljivo*). Težko je govoriti s čednostjo o nečednosti, s čistostjo o nečistosti! Zgodi se, ker je tako zapovedano!... Šla sva mimo okna, ljudje krščanski, in okno je bilo svetlo, pa ne zagnjeno. In sva pogledala, hm!

DACAR. Tak, kaj?

ZLODEJ. Na postelji... je sedel potepuh umetnik...

EKSPEDITORICA. O!

ZLODEJ. Na postelji je sedel, pravim. Postelja pa je bila na tleh, trda blazina.

ŽUPANJA. O!

ZLODEJ. In v njegovem naročju...

EKSPEDITORICA. O!

ZLODEJ. V njegovem naročju je sedelo deklè, kakoršnega še nikoli nisem videl. Tako pohujšljivo, nadvse zapeljivo...

DACAR. Ali je bila oblečena?

ZLODEJ. Precèj!... V njegovem naročju je sedela, mogé navzkriž. Roké so bile gole; tudi vrat je bil gol; ves vrat, globoko; roke do ramen,

visoko; in ves vrat... res... hm; polne roké, bele... hm; lep vrat...

ŽUPANJA (*županu*). Kam gledaš?

ŽUPAN. Kam bi gledal? Nikamor ne gledam!

ZLODEJ. In jo je stiskal...

EKSPEDITORICA. Kakó jo je stiskal?

ZLODEJ. Kakor je pač navada... in nató sva šla...

ŽUPANJA (*vsa ogorčena*). Šla? — Treba bi pač bilo, da bi za tak imeniten posel izbrali drugačne ljudi... pripovedujeta, poglavitnih reči ne povesta!

DACAR (*tudi ogorčen*). Postavila bi se bila k oknu, vsak na svojo stran, in bi gledala naskrivoma... če bi se ona ozrla, ali če bi se on ozrl, pa bi počenila v senco in tiho čakala! Tako bi bil jaz storil in tako ti je bil dán ukaz, učitelj Šviligoj, neróda!

ZLODEJ (*skesan*). Jaz sem nedolžen.

UČITELJ. Resnično, Konkordat je nedolžen! Ampak meni se je tako zdelo, ljubi moji, da je bilo greha in pohujšanja popolnoma zadosti in zadosti smradú... Zarés ne diši blago... (*in se ozré na Zlodeja, ki stoji poleg njega ter se urno in šepaje vrne k peči*)...

ŽUPAN. Vse od konca do kraja si moral pregledati in razodeti. Slabo, učitelj Šviligoj, si opravil svojo dolžnost!

UČITELJ (*povesi glavo*). Ukažite, pa se povrnem!

ŽUPAN. Nikamor se ne boš zdaj vračal... Kam pa ti, nesnaga dacarska? (*Dacar se je tiho izmuznil proti durim in je izginil. Vsi ustanejo in gledajo proti durim.*)

TRETJI PRIZOR.

PREJŠNJI brez DACARJA.

CERKOVNIK. Zvoniti sem pozabil!

ŽUPAN. Polnóč boš zvonil?

NOTAR. Še pismo bi pisal!

ŽUPAN. Ponoči boš tožil?

ŠTACUNAR. Pa malo na spréhod!

ŽUPAN. Ob uri strahov? ... (*Ogorčen in prestrašen.*) Stojte, vi zvesti rodoljubi iz doline šentflorjanske! Stojte, pripravite se, branite se! Zakaj sovražnik, izkušnjavec, je že blizu, je že v izbi, je že v dušah! (*Iztegne obedve roké, gleda svečano proti stropu.*) Stran od tod, izkušnjavec, nevernik, stran iz tega kraja, stran iz doline šentflorjanske! ... Stojte, rodoljubi, in se nikamor ne ginite! Da izginejo in se razpuhtijo vse hude misli, pogledjte kvišku ter se pokrižajte!

ZLODEJ (*se je bil obrnil k peči ter se stiska v kot*).

ŽUPAN. Tudi vi se pokrižajte, cenjeni Konkordat!

ZLODEJ (*plan izza kota*). Ne morem... desnica je otrpla, z levico bi bil greh!

CERKOVNIK. Čudne manire!

NOTAR. Čuden učenjak!

UČITELJ. Čuden smrad!

ŽUPAN (*Zlodeju*). Tako pa se pokrižajte v mislih! ... Zvesti rodoljubi! Videl sem, kako je seglo pohujšanje v vaša srca! Dacarja, ki nikoli ni bil veliko prida, je takoj premagalo — Bog mu bodi milosten ob zadnji uri! Ampak mi drugi, mi stójmó, mi ne omágajmo! Težak bo boj, o rodoljubi, dolga in huda bo vojska! ... Zakaj moje srce je občutilo, da se bližajo grenki časi. . . Davi,

že proti jutru, se mi je sanjala čudna reč. Tista reč namreč, ki se je vršila skoro po resnici pred dvajsetimi ... ali koliko že bo ... pred petindvajsetimi leti ...

NOTAR (*jezen*). Zakaj se tako hudobno pačite, cenjeni Konkordat?

ZLODEJ (*kislo*). Zaščegetalo me je v ušesu.

ŽUPAN. Ljubi moji, o tistem nadvse čudnem jutru se mi je sanjalo, ko smo našli ob potoku pod vrbo skritega, v plenice povitega in v koš položenega Mojzesa. Kdo mu je bil oče, kdo mu je bila mati?

VSI (*zmajejo z glavo, zamahnejo z rokó*). Kaj bi o tistem! Kaj bi o tistem!

ŽUPAN. Sklenili smo takrat: dvoje je grešnikov v dolini šentflorjanski; in ker jih je samo dvoje in ker jima nihče ne vé imena, zatorej ni grešnika nobenega!

VSI (*zlovoljni*). Pa kaj bi o tistem? Pa kaj bi o tistem?

ŽUPAN. Kakor se mi je davi sanjalo, pa ni bilo Mojzesa v košu, temveč — o pohujšanje! — sam zlodej je bil!

ZLODEJ (*prestrašen*). Kdo?

ŽUPAN. Sam zlodej, cenjeni Konkordat! Čemú ste se ustrašili? Glejte, iskra je priletela v mojo pamet: vam je bil podoben! Kozav je bil, navzkriž je gledal, kozjo brado je imel in na levi nogi konjsko kopito ...

ZLODEJ (*sramežljiv in plah*). Stara reč! Stara laž!

VSI (*se ozró začudeni nanj*).

ZLODEJ (*v sramežljivi zadregi*). Da imá kopito ... stara laž! ...

ŽUPAN. Kopito, mislim, da je imel; ampak to ni poglobitna reč! To je poglobitno, da sanje in dogodljaji oznanjajo veliko pohujšanje! Edina pomoč naša in rešitev je zdaj, da se vstopimo v trdno vrsto: zid, sto klafter debel, sto klafter visok! Takoj ustanovimo tisto lepo „družbo različnih čednosti“! Taka je moja beseda.

CERKOVNIK. Smo že naredili! Že vse prav! Zbogom! (*Vzame klobuk in sukno.*)

NOTAR. Že dobro. Župan je predsednik! Zbogom! (*Takisto.*)

ŠTACUNAR. Vse podpišem! Zbogom! (*Takisto.*)

ŽUPAN. Stojte, rodoljubi! Kdo bo tajnik?

NOTAR (*pred durmi*). Pa naj bo učitelj Šviligoj!

VSI. Naj bo.

UČITELJ (*v govorniški maniri*). Gospôda! Čestiti rodoljubi iz doline šentflorjanske! Ta visoka čast, ki ste mi jo izkazali...

ŽUPAN. Stojte! Nikamor!... Ti, učitelj Šviligoj, kar molči!... Rodoljubi! Jaz vem, da vas je greh upregel in da vas drži na konopcu, kakor slepo kobilu! Ampak tako ne bo oskrunjena dolina šentflorjanska... Žena, Katrica, kjé imaš nit?

ŽUPANJA. Kakšno nit?

ŽUPAN. Dolgo nit prinesi, Katrica! Dolgo in čvrsto nit! (*Županja v izbo.*)

UČITELJ. Kaj bi z nitjo?

ŽUPAN. Čednost bomo privezali, čednost! (*Županja se vrne z dolgo nitjo.*) Žene vas po različnih potih do enega cilja! In zlodej hodi pred vami.

ZLODEJ. Kdo?

ŽUPAN. Zlodej, cenjeni Konkordat!... Ampak, ljubi moji, da vas ne spelje do tistega smradljivega cilja — vzemi, štacunár, to nit! Tudi ti, notar, vzemi, in ti, cerkovnik pobožni, in tudi ti, čednostna ekspeditorica! Ti, učitelj Šviligoj, pa bodi poslednji! Tako pojdite po vrsti skozi to lepo dolino šentflorjansko. In kadar pride prvi do svojega doma, ga izpustite in odvežite ter počakajte, da zaklene duri za seboj. In kadar pride drugi do svojega doma, storite takisto. In kadar pride tretji, takisto. Poslednji pa bodi učitelj Šviligoj.

NOTAR. Zakaj pa on poslednji?

CERKOVNIK. Kdo bo njegov čuval?

ŽUPAN. On je nedolžen! —

(Vsi primejo za nit ter odidejo po vrsti; zlovoljni, upognjeni, glave povešene.)

ČETRTI PRIZOR.

ŽUPAN, ŽUPANJA in ZLODEJ.

ŽUPAN (*se zgrudi na stol ves bolan*). Moj Bog, pohujšanje utrudi človeka; slab sem.

ZLODEJ (*takisto*). Tudi jaz sem slab.

ŽUPAN (*ženi*). Prinesi brinjevca. (*Županja v izbo.*) Je že takó, cenjeni Konkordat s Francoskega! Niste nas zasačili ob Veliki nedelji, temveč ob grdem delavniku. Ampak če se vam zdi, da niste prišli v paradiž, nikar še ne mislite, da ste prišli v Sodomo. (*Županja prinese brinjevca.*)

ŽUPAN in ZLODEJ (*točita in vzdigneta koczarce*).

ŽUPAN. Čednost te doline!

ZLODEJ. Nedolžnost njena!

ŽUPANJA (županu). Čas je, boter! (Odide.)
 ZLODEJ (vzame steklenico ter pije v dolgem dušku kar iz njé, dokler je ne izprazni).

ŽUPAN. Ali ti je slabo, učenjak?

ZLODEJ. Zaspan sem! (Nasloni se na mizo, omahne, zleze s stola na tlá in takoj zasmrči.)

ŽUPAN (vstane, slovesno). Gospod Konkordat, če je vaša volja in namera, da prenočujete v moji hiši, bodite mi pozdravljeni!

ŽUPANJA (odpre duri). Ali boš ali ne?

ŽUPAN. Bom!

ŽUPANJA (zapre duri).

ŽUPAN (si slači suknjo, odpenja naramnice). Hudó je... hudó je vrhovnemu čuvarju te lepe in čednostne doline šentflorjanske... tudi v njem je kri, takorekoč... ampak kam bi z njo?... Tá smrči, ta smradljivi učenjak s Francoskega...

ŽUPANJA (odpre duri). Ali boš?

ŽUPAN (obupan). Bom!

ŽUPANJA (zapre duri).

ŽUPAN. Tak upihnimo v božjem imenu! (Gre zaklepat duri in upihne svetilko.)

PETI PRIZOR.

Okno se nenadoma odpre; v oknu se prikaže PETER, skoči v izbo. ZLODEJ se vspe ne preko mize, pogleda, ter se sključi, kakor je bil.

ŽUPAN (trepetaje). Mene nikar!

PETER (stopica proti županu z drobnimi koraki, roké široko razprostrate). Po dolgih letih koprnenja in bridkosti!... Oče, ljubi oče! (Plane mu z obema rokama okoli vratú.)

ŽUPAN (povesi roké, stoji v objemu neskončno osupel). Kako to?

PETER (*užaljen*). Kaj, oče? Kaj tako mlačno in mrko pozdravljate svojega sina? Sina popotnika, pred tolikimi leti izgubljenega? Nekrščansko zatajenega?

ŽUPAN (*v jokavi zadregi*). Ampak kako?

PETER (*omahne na stol, skrije lica v dlani*). Očetovska ljubezen, kod bi te iskal?

ZLODEJ (*za mizo*). Dobro naredil, dobro povedal!

PETER. Molči, šleva; kdo te je klical?... Očetovska ljubezen, kam si se izgubila?

ŽUPANJA (*v izbi*). Kaj pa kričiš, s kom pa kričiš, muha pijana?

ŽUPAN (*ves prestrašen*). Tak tiho govori, tak nikar ne vpij, kdor že si!... Moj Bog, kaj sem storil, da si poslal še to izkušnjavo!

PETER (*ustane*). Če je reč taka, pa napravimo kar nakratko: pa napravimo račun. Toliko let je bilo in toliko: recimo, petindvajset. Petindvajset let sem živel, kakor se je spodobilo, na vaše stroške in na vaš račun. Vse sem natanko popisal, ničesar po krivici pritaknil, tudi ničesar izpustil. Zdaj pa napraviva!

ŽUPAN (*ves zgrožen*). Človek — ne vprašam te, kdo da si, ne vprašam te, odkod da si prišel — sam zlodej te je pač poslal, meni v izkušnjavo in pokoro! Težek je res moj tovor — Bog mi odpusti, težek je tovor mojih grehov — samo to bi rad vedel, kje se je ta vreča tako nenadoma razparala... Kdo si?

PETER (*odskoči neskončno osupel*). Oče!

ŽUPAN. Tak ne kriči!

ZLODEJ (*zašepeče izpod mize*). Nikar ne kriči!

PETER (*se okrene*). Jezik!

ŽUPAN (*v hudi zadregi, plah*). S kom pa si govoril?

PETER. Torej brž ukreniva, kar je treba ukreniti, zakaj mudi se mi!

ŽUPAN (*trepetaje*). Kje so pisma?

PETER. Kaj ste prismojeni? Plačajte dolžno pismo, nató ga raztrgam! Ampak če ga ne plačate, stopim pred cerkev, stopim v krčmo...

ŽUPAN (*v silni grozi*). Ne takisto! Ne takisto!

PETER. In razodenem, kakor je bilo nekoč.

ŽUPAN. Usmili se, o Bog, spokornega grešnika! — Koliko bi?

PETER. Za en mesec nocoj, samo za en mesec pohotnega življenja. Sto forintov.

ŽUPAN (*odskoči, naglas*). Kaj?

ŽUPANJA (*iz izbe*). Ali bo že mir, ali ga ne bo?

ŽUPAN (*ves ubit*). Tak tiho, tak tiho vsaj!... (*Stopi k stolu, na katerem visi njegova suknja, in išče ter šteje.*) O Bog, zakaj si odvrnil obraz od te lepe doline šentflorjanske? ... Ná, pa Bog s teboj in vsi njegovi blagoslovi!

PETER. Pa drugega nič, oče, pa drugega nič? Ne prijaznega pogleda? Ne ljubeznive besede? ... Očel!

ZLODEJ (*izza mize*). Prijetno govoril!

PETER. Jezik!... En sam poljub v slovó, en sam objem! (*Objame župana.*) Na svidenje!

ZLODEJ. Preveč je bilo, fant, preveč!

ŽUPANJA (*v beli spodnji obleki, svečo v roki, iz izbe*). Kaj pa vpiješ pozno v noč, in rogoviliš in pijančuješ in ne prideš, ko te čakam?

ŽUPAN (*se obrne ves preplašen proti Petru in pritisne kazalec na usta, nato županji*). Saj grem!

ŽUPANJA. V izbo! (*Župan zbeži v izbo.*)

ŠESTI PRIZOR.

PREJŠNJI brez ŽUPANA.

ŽUPANJA (*Petru*). Kdo pa si ti, negodnik, potepuh, rokovnjač, kaj pa ti počneš tukaj?

ZLODEJ (*izza mize*). Bráni se! Trdno stoj!

PETER (*odstopi za korak, položi dlan na čelo*). O... čudna prikazen! O... čuden spomin!

ŽUPANJA (*obstrmi*). Kaj?

PETER (*trepeče, ne more se geniti, šepeče*). Mati... o mati... moja mati!

ŽUPANJA (*omahne, postavi svečo na mizo*). Kaj?

PETER (*nenadoma ves glasán, razprostré roké*). Mati... o moja mati! (*Plane k županji in jo objame.*)

ŽUPANJA. Tàk tiho, ták tiho vsaj!

PETER. O mati, petindvajset let...

ŽUPANJA. Tàk tiho, ták tiho!

PETER (*tišje*). Petindvajset let! O koprmenje, o ljubezen sinovska in materinska!

ŽUPANJA. Tàk tiho, ták tiho!

PETER (*se vzdrami, glasneje*). Sto forintov!

ŽUPAN (*iz izbe*). Kdo kriči tam?

ŽUPANJA. Tàk tiho!... Kdor že si, odkoder že si: greh poznaš in znamenja njegova, Bog se te usmili in nas tudi! Pa kjé bi jemala, kjé bi iskala?

PETER. Le v izbo, o mati, le v izbo!

ŽUPANJA (*se pokriza, zavzdihne ter gre v izbo; svečo pusti na mizi*).

SEDMI PRIZOR.

ZLODEJ, PETER; *potem DACAR.*

ZLODEJ (*ustane izza mize*). Dobro si povedal, o Peter, lepó si povedal!

PETER. Kdo, šleva, pa je tebe klical? Hudič je poštenemu človeku samo še v nadlego, kaj v pohujšanje!

ZLODEJ (*ponižno*). Samo zaradi estetike, o Peter, samó zaradi uživanja sem prišel!...

DACAR (*zunaj pred oknom*). Ali ste še za mizo, ko so vrata že zaklenjena? ... Temnó je bilo tam, pusto in prazno!

ZLODEJ (*Petru*). Udari gal!

PETER. Le moter!

DACAR (*se prikaže v oknu, skoči, drži se še z obema rokama za polico in se čudi*).

PETER (*razprostrè roké*). Oče...!

DACAR (*se okrene, da bi se vrnil skozi okno*).

PETER. Oče... (*hudo in glasno*) razložil bom, in bom razodel...

DACAR (*se hitro okrene*). Komu?

PETER. Pred petindvajsetimi leti...

DACAR (*zamahne nejevoljno*). Kaj bi te reči raznašal! Kaj bi te stare reči!... Ampak, človek neznani: ali sem jaz pijan, ali si pijan ti?

PETER. Nobeden, rodoljubni dacar, nobeden izmed naju ni pijan! Ampak eden izmed naju je oče in drugi je sin... Tak brž! Ljudje so blizu, županja prihaja... tak brž: dvajset forintov!

DACAR (*ves srdit*). Odkod bom jemal, hina-vec, rokovnjač!

PETER. Pred petindvajsetimi leti...

DACAR. Tak nikar ne vpij, tak molči o ti-stem!

PETER. Pred petindvajsetimi leti, pravim...

DACAR. Saj vem; kaj dražiš! Pa kako bi dal, ko nimam!

PETER. Tisti Mojzes, pod vrbo skrit, v ple-nice povit...

DACAR. Tak tiho — usmili se, nevernik! Ne raznašaj!

PETER. Daj, kar imaš!

DACAR (*išče jezen, žalosten in trepetaje po suknji in hlačah, obrne žepe ter izroči Petru vse, kar ima*). Bog ti odpusti, rokovnjač, Bog ti odpusti!

PETER (*hladno*). Na svidenje!

ŽUPANJA (*pride kakor poprej, pa ugleda dacarja, ki je bil stopil k oknu*). Kaj pa ti, moto-vilo malopridno...

DACAR (*skoči skozi okno*).

OSMI PRIZOR.

ŽUPANJA, PETER in ZLODEJ.

ŽUPANJA (*ponižno Petru*). Samo osemdeset jih je nocoj... nikar ne zameri, pa nikar ne raz-našaj te sramote, kdor že si!

PETER (*nekoliko užaljen, nekoliko zanič-ljivo*). Bodi... za nocoj... Na svidenje, ljuba mati! (*Jo objame in poljubi; nato se okrene in stopi proti oknu; mimo Zlodeja zagodrnja.*) Za menoj, šleval!

ZLODEJ (*zašepeče*). Strah me je ženske!
 PETER. Prav se ti godi! (*Skoči skozi okno*).

DEVETI PRIZOR.

ŽUPANJA in ZLODEJ.

ŽUPANJA. Ampak fant je prijeten... prijeten fant! (*Gre s svečo proti oknu, pride mimo Zlo-deja in ga ugleda.*) Kaj pa vi tukaj, kaj pa vi pod mizo, čudni Konkordat? Ali ste pijani?

ZLODEJ (*se vzdigne ponižno*). Malo sem bil zadremal... (*se domisli*) ampak, lepa gospá županja, pravzaprav nisem zadremal...

ŽUPANJA. Ne zadremal! Prisluskaval?

ZLODEJ. Kaj prisluskaval! Ničesar nisem slišal, ne besede... le zato sem pokrivem zadremal, le zato sem čakal, lepa gospá županja... da bi... o! (*Razprostré tresočé roke in jo pogledu milo.*)

ŽUPAN (*iz izbe*). Ali bo mir, ali ga ne bol

ŽUPANJA (*proti izbi*). Molči, govéda, in zaspi!... (*Postavi svečo na mizo; sramežljivo.*) Tak kaj... tak kaj ste hoteli povedati, cenjeni Konkordat?

ZLODEJ (*objame županjo, séde na klop, posadi si jo na kolena, kakor je debela*). Daj, da te spoštujem, prečudno bitje!

ŽUPANJA (*sramežljivo*). O gospod, saj nisem vredna!...

DRUGI AKT

Pri Petru v kolibi. Izba je velika, ampak zelo nizka in strahovito razmetana; strop je lesen in začrněl; tla so prstena; v kotu napol podrta peč; ob stenah vegaste klopi; na levi, tik pod pečjó, velika blazina na tleh. Ampak drugače je v izbi vse polno in natlačeno bogatega pohištva, kakor da se je bil zvrnil vanjo tovoren voz; velik divan, mehki stoli, ogledala, preproge, pisane odeje, celó bleščeč lestenec — vse prevrnjeno in nakopičeno, tako da so duri na desni napol zastražene. Sredi ozadja je nizko okno.

PRVI PRIZOR.

Na blazini pod pečjo sedita PETER in JACINTA. Jacinta je zelo pisano oblečena, in premalo; gole roke ima, gol vrat, in lasé spletene v dolgo kito; v naročju ima različno blagó, žido in žamet, in pregleduje, kajti v izbo lije mesečina v širokem potoku. Peter je golorok; z veliko skrbjo prižiga svečo; prižgè jo ter jo postavi blizu duri na nogo prevrnjenega stola.

JACINTA. Zakaj, o dragi, si prižgal to svečo,
ko sije skozi okno beli mesec
in v srcih najjinih velika luč?

PETER. Zaradi gostov, čúdežna Jacinta! (Vrne se k nji.) Pomisli, ljubica, da mi je dolgčas!

JACINTA. Pri meni dolgčas? Kaj sem ti storila?
Pomozi, Bog — saj me ne ljubiš več!

(Napol v objemu govori Jacinta in Peter.)

PETER. Kar se ljubezni tiče, je po starem. —
Pa glej, Jacinta, in prevdari bistro:
prevelik je bil božji blagoslov!
Otrok si ti: zagledaš jabolko,
odtrgaš ga, poduhaš ga, pojés,
in ne premisliš nič! — Tako pokrivem
in ponekrivem sva prišla v nebesa,
da je napol resnica in napol
komedija. — Nebés pa nisem vajen;
takóle prve dni je še prijetno
in človek si za silo odpočije
od dolgih vic; nazadnje pa je dolgčas...
Jacinta — ona stópi v paradiž
in je svetnica; stópi v kraljev grad
in je kraljica; stópi v kmečki hram
in je kmetica. — Jaz pa sem popotnik.

JACINTA. Povej mi, dragi, kdo ti je bil zmirom
popotna palica, popotno brašno,
popotna radost in popotna skrb?

PETER. Popotna misel: to si pozabila;
ker vse je misel in ravnanje nič!
Zato, Jacinta, sem te sabo vodil,
zato sem ti ob levi strani hodil,
da bi te našel! — Ampak ne zameri:
to je filozofija stare sorte. —
Nadvse je važna zdaj le ena stvar,
beseda ena: ali ti je dolgčas?

JACINTA. O Peter, saj še ura ni odbila,
o, saj še nisva keliha izpraznila,
o, saj sva komaj ustna omočila!
Obljubil si Jacinti paradiž —

pokaži zdaj, odpri ji paradiž!
Samó narahlo si odpahnil duri,
da se je komaj zasvetlikalo
očem preželjnim, pa hitiš zapirat!
Samó oddaleč si pokazal kelih
in komaj da sem ga nastavila
na ustna željna, pa ga že izlivaš! —
Jacinta, vélik grad bo tvoj, si rekel!
In dvanajstero svetlih izb, si rekel!
In žamet, žida in brokat, si rekel!
In biserje iz Indije, si rekel,
in Koromandije! In vsa, si rekel,
da bo dolina lepa šentflorjanska
zamaknjena klečala pred menoj! —
No reci zdaj, govori zdaj, pokaži!
Kje grad, kje žamet, žida in brokat?
In kjé zlato in drago kamenje?
Kje biserje iz Koromandije?
In kjé, pokaži, so tlačani moji
in hlapci iz doline šentflorjanske,
ki sem jih željna bolj ko vseh bogastev
iz Indije in Koromandije!

PETER. Odpriva torej duri nastožaj,
postéljiva si postelj v paradižu:
tako je zdaj beseda in ukaz! —
Vse torej, žida, žamet in brokat —

JACINTA. In grad?

PETER. In grad seveda najpoprej,
vse bodi tvoje, čúdežna Jacinta!
In kadar bo dopolnjen paradiž,
povrneva se z glorio nebeško
v pekél!

JACINTA. Jaz nečem prej, ne maram prej,
ne pojdem prej, dokler mi ne pokažeš
ponižnih hlapcev mojih in tlačanov,

da ukazujem: na kolena, hlapec,
prikloni se, poljubi mi nogó!

PETER. Fiat! Po tvoji volji se ravnajta
nebó in zemlja! — Ampak, ne zameri,
Jacinta: malo bo veselja s hlapci,
veselja malo in lepote nič!
Poljubil ti bo nogo prvi, drugi
in tretji morda — že četrtemu
še šolna ne boš pokazala več!
Preveč je namreč hlapcev in tlačanov,
preveč jih je v dolini šentflorjanski!
Če suženj sám nastavi goli hrbet:
kdo bi udaril? Če ponuja ženska
napete ustnice: kdo bi poljubil? —
Popotnik sem preromal svet prostrani,
tam kradel, tam sleparil, rokovnjačil,
kontrabandáril — ampak, čudo božje,
nikjer na svetu nisem gospodaril!
Pa pridem v to dolino šentflorjansko —
glej, sami sužnji, hlapci in tlačani —
drhal! Zamalo je umetniku,
da bi nad to goláznijo kraljéval?

JACINTA. O dragi moj, zakaj si se razljutil?

PETER. Nič ne razljutil, le spomin je bil!

Jacinta, jaz sem bil nekoč umetnik.

JACINTA. Že mnogokrat si rekel, da si bil.

PETER. A zdaj sem več! Dokler sem hrepenél,
sem bil umetnik; zdaj ne hrepenim več.

Požéli jabolko, odklati ga,

in kadar ga odklatiš, je lesnika! —

Nekoč sem bil umetnik; in življenje

je bilo moj modél in moja snov,

sodnik in publikum. Zdaj sem umetnik

in publikum obenem. Blagor meni!

Pijača sem, ki se opaja sama,

in solnce sem, ki sije samo sebi,
in ogenj sem, ki sebi sam gorí,
nikomur na veselje, ne na žalost!
Dobiček pa je ta: sovražil sem
in ljubil; zdaj se smejem, ker sem sám!

JACINTA. O, dragi, ranjeno je tvoje srce!

PETER. Ne ranjeno, le húdo bolno je.

(Vstane nenadoma in govori zvonko.)

Kaj ni to znamenje bolezní hude,
da sem se s tiho, sramežljivo slastjo
napotil v to dolino šentflorjansko?
Da sem ti jo pokazal s tako gesto,
kot da bi materi nevesto kazal?
Da sem pozabil, da ne mislim nič,
kakó sem jokal po teh belih cestah,
kakó so me gonili kakor psá
in topli me, otroka, kakor vola
pred plugom! Da ne mislim čisto nič,
kakó sem svojo prvo kri pretil,
kakó sem stopil prédnje s čistim srcem,
pokazal jim, umetnik, svoje srce —
in so pljuvali nanj! — O domovina,
ti si kakor vlačuga: kdor te ljubi,
ga zasmehuješ! — *(Nasmehne se.)* Kdo je
zdaj govoril?

Govoril je moj brat, ki zdavnaj spi!

JACINTA. Poznala bi ga rada; lep je bil! —

*(Vstane napol prestrašena, napol radovedna;
šepeče.)*

Kdo tam? Glej, kdo je tam? Nekdó je tam!

PETER. Pripravi se, Jacinta: gostje moji
in tvoji hlapci! —

DRUGI PRIZOR.

V svetlem, odprtem oknu se prikazujejo temne sence; Peter vzdigne svečo proti oknu — sence izginejo. Ko odmakne svečo za trenotek, tako da njegova senca zagrne okno, se oglasi zunaj prestrašen krik in ZLODEJ skoči skozi okno v izbo.

ZLODEJ. Mir in blagor tej hiši!

PETER. Kdo te je vabil, nevernik? Gostov pričakujem, poštenih ljudi!

JACINTA. Zbogom!

ZLODEJ. O, Jacinta, zakaj me sovražiš? Saj ženskam drugače nisem zopern, že mnogo znanja imam v tej lepi dolini, debelega znanja, pa tudi slokega.

PETER. Spodobno se vèdi!

ZLODEJ (*vesel in začuden*). Kaj? Spodobnost v tvojih ustih?

PETER. Molči!

ZLODEJ. Stoj! Ne zameri! Zadnje čase sem dobre volje, ves pomlájjen, ves zaljubljen — odtod nespodobnost. — Po opravkih sem prišel.

PETER. Opravi hitro! Kaj bi rad?

JACINTA. Opravi hitro!

ZLODEJ. Tako hudó se ne mudi. — Dvom je segel v moje srce.

PETER. To je tvoj poklic in atribut! Zaradi tega ni treba, da skačeš opolnoči skozi tuja okna.

JACINTA. Ni treba!

ZLODEJ. Zabrnelo mi je namreč v ušesih in zazdelo se mi je, Peter, da si velik slepar. Da še tisto nisi, kar praviš, da si! — Izpregovoriva resno besedo. Zaskrbelo me je zeló, zakaj obširna je moja odgovornost. Poslan sem bil v dolino šentflorjansko — da bi nikoli ne bil! Življenje je res

prijetno; ampak dela ni nič, nedolžnosti ni, vse ceste so že izhojene; čednost rifotá radovoljna v pohujšanje in se komaj osmоди. Pozdravim devico, toliko da jo pogledam — že okoli vratú: in izkaže se, da ni devica. In ko sem spoznal to hinavščino in goljufijo, me je spreletelo do mozgá: ali je Peter res Peter, ali je res, kar je?

PETER. O čúdežna dolina šentflorjanska: hudiča samega bi opehárila! — Le potolaži se, prijatelj neverni: kar je najinih računov, bodo vsi pošteno poravnani; če ne na mojo škodo, pa na tvojo.

ZLODEJ. Bojim se te!

JACINTA. O Peter, o dragi, kako lepó je, da se boji!

ZLODEJ. Zato bi rad —

PETER. Kaj bi še rad? Kaj bi?

JACINTA. Kaj bi?

ZLODEJ. Tako je pač... zakaj bi zlodej naravnost ne govoril? Premalo mi je tvoje duše, Peter, ko je že itak moja! Zdaj sam ne vem nazadnje, čemú ves trud, vse sitnosti, nezgode in nadloge!

PETER. Če je ne maraš, duše, — Bog s teboj!

JACINTA. Bog s teboj!

ZLODEJ. O že, o že — samo premalo je! Tako smo rekli, da bi s tvojo pomočjo dobili to dolino šentflorjansko. In ko pogledam — saj je že vsa naša!

PETER. Kaj meni tvoje zmote?

ZLODEJ. In če se zdaj izkaže, da si še ti slepar, da nisi, kar bi bil — kako naj se povrnem k svoji materi v brezdanji paradiž?

PETER. Tvoja skrb!

JACINTA. Tvoja skrb!

ZLODEJ. Velika skrb! — Kaj ti nisem zvesto služil, Peter? Kaj nisem bil tvoj hlapec, kakor dvajstero hlapcev? Kaj te nisem redil in hranil in pital, da si že ves trebušen?

PETER. Ne očitaj!

JACINTA. Ne očitaj!

ZLODEJ. Saj ne očitam! Ampak bila bi krivica, da se mi zdaj kar izmuzneš izpod nog, meni nič, tebi nič, kakor da nisva imela pisma in kontrakta! Saj je že to grdo: ob moji milosti živiš, pa me zaničuješ!

PETER. Ob čegavi milosti?

ZLODEJ. Saj nisem nič rekel!... Ampak to je: sramoto bom užival, kadar se povrnem. Ti si umetnik, tvoja duša je nakazna, že zdavnaj potrjena in zapečatená. Zanja ni treba ne truda ne skrbi. Da bi pohujšal druge, smo rekli, na en mah, kar vse od prvega do zadnjega, vso to lepo deželo, kakor je; — kaj bi pohujšaval, kjer je že vse pohujšano, kaj bi točil in silil, kjer je že vse pijano? Tako je bila torej vsa nakana napol zastonj.

PETER. Kakšne budalosti blebečeš, motovilo kopitonógo, zlagáni kancelist, ki sodiš po svoji neumnosti bolj v nebesa nego v pekél? Kaj sem se ti ponujal?

ZLODEJ. Čemú si grob z menoj, zapeljanim zapeljivcem? Tako je pač: po svojo črno bero sem šel, pa sem dobil en sam krompir in še ta je gnil... Bi že bilo, ampak skrb je v srcu: ali si ti res Peter, tisti Peter, greh iz doline šentflorjanske?

PETER. To je tvoja reč, prijatelj!

ZLODEJ. Pa bodi, kakor praviš! Hudó nam je dandanašnji; prehudičili so hudiča. — S prazno vrečo pa ne morem domóv. Kaj bi vas vlekel na niti, kakor učitelj šviligoj, na dolgi in čvrsti niti,

vse, kolikor vas je v dolini šentflorjanski, to žalostno procesijo, od nekdanj pričakovano, nikoli zaželjeno? ... Vsaj en sam spomin popóten, en sam nedolžen, prijeten, čeden spomin ...

PETER. Kaj torej?

JACINTA. Kaj?

ZLODEJ. Teško gre beseda z jezika, pa pojdi! Kaj bi s teboj, o Peter, če si Peter? Zaljubljen sem poslednje čase in moje misli so ... estetične. (*Sramežljivo in plaho.*) Zapiši zraven še Jacinto!

PETER. Stran, kanalja!

JACINTA. Stran!

(Zlodej pobegne skozi duri.)

TRETJI PRIZOR.

PETER in JACINTA.

PETER (*ogorčen*). Tako čednostna je ta dolina šentflorjanska, da je zapeljala v nečistost zlodeja samega!

JACINTA. Ne odkleni mu več, ne odpri mu več duri! Mislila sem, da je zlodej kratkočasen in zapeljiv; navsezadnje pa je čednost skoraj lepša od greha!

PETER. Tudi jaz si ogrnem kuto! —

JACINTA. Kdo tam? Glej, kdo je tam? Nekdo je tam!

(Temne sence v oknu.)

PETER. Jacinta, tvoji hlapci in tlačani.

Nikar mi ne zameri, če so bebci:

jaz nisem jim ne oče in ne jerob ...

(Z močnim glasom.) Naprej! Po vrstil!

ČETRTE PRIZOR.

PREJŠNJA; ŠTACUNAR *se plah in upognjen prikaže med durmi; veliko culo ima na hrbtu in jo položi na tla.*

PETER (*srepa*). Koliko je?

ŠTACUNAR. Še nekaj platna in žide, še nekaj čipk in žameta, in zate ducat nogavic, in zanjo dvoje parov šolnov —

PETER. In spalna suknja?

ŠTACUNAR. Je tudi zraven — o milost, prazna je že vsa štacuna!

PETER. In kaj z denarjem?

ŠTACUNAR. Še téle bori srebrniki — Gospód, odreši me! (*Se okrene, da bi šel.*)

JACINTA. Stoj! Poljubi mi nogó!

PETER. Poljubi! (*Štacunar poklekne in ji poljubi nogó.*)

JACINTA (*vesela*). O!

PETER. Na svidenje! (*Štacunar odide.*)

PETER (*zakliče*). Naprej! Po vrsti!

PETI PRIZOR.

PETER in JACINTA; DACAR *pride ves prihuljen.*

PETER. Le dalje, očka! Kaj prinašate?

DACAR (*ostane blizu duri in iztegne dolgo roko*). Še tóle — mato se obesim! (*Se okrene.*)

JACINTA. Stoj! Poljubi mi nogó!

PETER. Poljubi!

DACAR (*pogleda Jacinto ves potolažen*). O, tisto že, od srca rad! (*Poljubi.*)

PETER. Kanalja!

JACINTA (*vesela*). O!

DACAR. Vsaj nekaj radosti za to neznano žalost!

JACINTA (*pokaže proti oknu, Petru*). Glej tam — kdo gleda v izbo? (*Nekdo se je bil nagnil z bradato glavo skozi okno ter odskoči; z velikim skokom je dacar pri durih in se prihuli.*)

DACAR. Ali je kdo videl to sramoto?

PETER. Kaj bi drugače ne bila sramota, kavalja? (*Zakliče.*) Naprej, po vrsti!

ŠESTI PRIZOR.

PREJŠNJI in ŽUPAN.

ŽUPAN (*pride in ugleda ob durih dacarja*). O! DACAR. O!

ŽUPAN. Kaj pa ti tukaj, dacar?

DACAR. Jaz? Pipa mi je ugasnila, pa sem prišel malo ognja prosit . . .

ŽUPAN. Od kedaj pa kadiš pipo in v teh krajih in okolici?

DACAR. Kaj je tudi tebi ugasnila, župan?

PETER. Poberi se! (*Dacar odide.*)

SEDMI PRIZOR.

PREJŠNJI brez DACARJA.

PETER. Župan, kako stopi spodoben človek v tujo izbo?

ŽUPAN (*se odkrije in pokloni*). Pozabil sem, ker sem ugledal greh . . . (*Zagleda se v Jacinto.*)

PETER. Brž davek na dlan! Mudi se mi! Še dolga je vrsta!

ŽUPAN (*zavzdihne globoko, potegne iz suk-nje*). Še to, pa nič več!

PETER. Kaj? Nič več? Da pogine na cesti tvoj mladi, nedolžni sin?

ŽUPAN. Kaj sin! Kaj sin! Saj vemo, kako je!

PETER (*ljut*). Kaj je? Kako je?

ŽUPAN. Nič nisem rekel. Ampak dacar, štacunar, cerkovnik, notar...

PETER. Kaj?

ŽUPAN (*plah*). ... so pošteni ljudje! ... (*Zaječi ves upognjen.*) O dolina šentflorjanska, o domovina, kako oskrunjeno je tvoje lice!

PETER. Ne jokajva, kramljajva pametno! (*Postavi prevrnjeno zofo v kot.*) Sédi, jokavost!

ŽUPAN (*séde*). Kaj še? O, bodi milosten!

JACINTA. Milosten bodi!

ŽUPAN. Zahvaljena, priprošnjica!

PETER. Jacinta bi namreč rada grád! Kaj ni prazen in osamljen Balížev grad v gozdiču?

ŽUPAN. Ampak straši tam!

JACINTA. In straši tudi? Peter, o Peter, tja pojdiva!

PETER. Ti zapoveduješ, Jacinta: storjena je reč, grad je postavljen, od strehe do kleti pripravljen, da te pozdravi! — (*Županu.*) Jutri torej naredimo pismo in kupčijo; z notarjem pridi in s pričami!

ŽUPAN (*obnemogel*). Kaj bi? Kakor ukazuje, pa stonim; kakor švrka, pa tečem! — Bog ti odpusti in obvaruj to dolino šentflorjansko vsega hudega! (*Se okrene.*)

JACINTA (*stoji v luči sredi izbe*). Stoj! Poljubi mi nogo!

PETER. Poljubil!

ŽUPAN (*poklekne*). Ozri se stran, dolina šentflorjanska!

JACINTA (*vesela*). O!

(*Zunaj se oglasi silno prestrašen krik gospé županje — župan stopi jaderno proti durim.*)

ŽUPAN. Čegav je bil glas? Joj meni! (*Izgine.*)

OSMI PRIZOR.

PREJŠNJI *brez* ŽUPANA, *potem* CERKOVNIK.

PETER. Stopi malo iz luči, Jacinta! Tam stojiš, kakor baklja vse posvetne lepote in zapeljivosti, izvirek mnogih pravn in zdražb! — Naprej! Po vrstil

CERKOVNIK (*pride plah, ostane med durmi in se takoj odkrije in prikloni*). Hvaljen Bog!

PETER. Davek!

CERKOVNIK. Tóle je, kar je! (*Pomoli Petru cerkveno puščico.*)

PETER. Na tla postavi! Ampak, kujon: za en sam slab vinar — cekin!

CERKOVNIK (*zgrožen*). Nikar!

PETER. Cekin! — Kaj pa od župnika?

CERKOVNIK. Je že zraven.

PETER. Pozdravi ga; in jutri pridem k njemu. Poberi sel

JACINTA. Stoj! Poljubi mi nogó!

PETER. Poljubi!

CERKOVNIK. O — tisto! (*Poljubi.*)

PETER. Kanalja!

JACINTA (*vesela*). O!

CERKOVNIK. In róko tudi — óbedve roké?

PETER. Poberi sel (*Cerkovnik odide.*)

DEVETI PRIZOR.

PETER in JACINTA.

PETER. Jacinta, ali je dovolj tlačanov?

Če se ti zdi, zažvižgam, in takoj
prikaže se, procesija velika!

JACINTA. Nikár! Sladkó je bilo in prijetno,
ker nisem bila vajena na potu,
na tem bridkostipolnem, béžnem potu,
da bi klečali v prahu pred menoj; —
a stári, pústi so in dolgočasni
in lepega možá ni bilo vmes!

PETER. Zakaj si poželega? Ne požéli
in rdeče jabolko ne bo lesnika!

JACINTA. Ti sam si lep, ti sam si blag med
njimi!

Ugasni svečo, da bo zasijalo
to vroče solnce v srcih najinih!

*(Duri se burno odpró; v izbo plane razcapan mlad
človek, ves zasópljen in truden, očitno bolan.)*

DESETI PRIZOR.

PREJŠNJI in POPOTNIK.

POPOTNIK *(postoji najprej ves osupel, nato
séde truden na rob zofo, ki stoji v kotu)*. Milost,
kdor že ste! Zaklet je ta kraj!

PETER. Kdo si in kaj bi rad?

POPOTNIK. Béžen popotnik, ki je zablodil!

JACINTA. Pozdravljen nama, béžni popotnik!

PETER. Kod si blodil?

POPOTNIK *(plane prestrašen)*. Zaprite okno,
zaklenite duri! Ves kraj je poln črnih senc in
strahóv!

PETER (*stopi k oknu*). Kdo je zunaj?

DEBEL GLAS (*zunaj*). Ali se ni priklatil v to hišo Krištof Kobar, tat, kontrabandar in razbojnik?

JACINTA (*sklene rokē, tiho in plaho*).

O Peter! Konec gloriije in gradú!

O, da bi rajši bil ostal popotnik
in Krištof Kobar!

PETER (*skozi okno*). Kdo se predrzne, da moti polnočni mir v hiši kristjana in graščaka Petra? Poberi se pri tej priči, drugače pokličem župana in vso občino na pomagáj!

DEBELI GLAS. O Peter, ne zamerite! Lahko noč!

PETER (*zapre okno in zaklene duri; postane pred popotnikom*). Kdo si?

POPOTNIK. Pravijo, da sem Krištof Kobar, ampak nikakor in nikoli nisem Krištof Kobar! Tudi kontrabandar nisem, ne razbojnik in ne rokovnjač! Komaj tat! — Res ni čista moja vest, res je obložena s klafterskimi grehi, ampak Krištof Kobar nisem in rokovnjač tudi ne! Popotnik Peter sem, nadložna sirota iz doline šentflorjanske ...

PETER in JACINTA. Kdo?

POPOTNIK (*preplašen*). Nikar me ne gonita! Milosti in kruha!

JACINTA (*uzklikne*). Lačen je! (*Hiti rezat belega kruha.*)

PETER (*stopi tik pred popotnika*). Kdo si?

POPOTNIK. Popotnik Peter iz doline šentflorjanske.

PETER. Nisi! Odpri obedve ušesi nastežaj in poslušaj natanko: Nikoli na svetu se ti ni dobro godilo, ampak če ti je prav: zdaj ti je paradiž odprt. Topel hram boš imel —

POPOTNIK (*zagrizne v kruh, ki mu ga je dala Jacinta*). Topel hram!

PETER. In mehko posteljo —

POPOTNIK. Mehko posteljo!

PETER. In kruha zadosti —

POPOTNIK (*zdrkne na kolena*). O dobrotnik!

PETER (*trdo*). Ampak nikoli in nikjer in nikomur ne razodeni, da si Peter, sirota iz doline šentflorjanske! Tisti hip, ko razodeneš, te pribijem na križ!

JACINTA. O, Peter!

POPOTNIK (*trepetaje*). Čemú ... gospod?

PETER. Zato ker nisi Peter; Peter sem namreč jaz!

POPOTNIK (*skrije obraz v dlani in zajoka*). O sirota, še sirota nisi!

JACINTA (*toči*). Ná vina, ubožec, potolaži sel

PETER (*vzdigne špansko steno, da bi predelil izbo*). Kontrakt je torej napisan in podpisan; tebi belega kruha, meni krščansko imé!

POPOTNIK (*postavi kozarec na tla in omahne na zofo*). Truden sem! (*Jacinta mu položi blaznico pod glavo in ga odene s suknjo*.)

Peter in Jacinta stojita srédi izbe in se objameta.

JACINTA. Ugasni svečo, da bo zasijalo

to vroče solnce v srcih najinih! ...

TRETJI AKT

Velika dvorana, tako bogato in gosposko opremljena, kakor zmore ljubljansko gledališče. Oprema je kričeča, naravnost groteskna, kakor na kup znešena iz vseh neverjetnih krajev in izb. Zadaj velika okna in steklena vrata na vrtno verando. Duri na desni in na levi.

PRVI PRIZOR.

Dvorana je pripravljena kakor za imenitno pojedino; polna je pisanih rož, vse luči so prižgane. Dvoje služabnikov še ravna pri mizah; ZLODEJ stoji v ospredju sredi dvorane, in zamahne z rokó; služabnika izgineta na desno v tistem trenutku, ko se vzdigne zastor.

ZLODEJ (*ves žalosten in zamišljen, kazalec na čelu, podoba absolutne klavernosti*). Zdaj bi le rad vedel — ali je to, kar pravi, da je; ali je več, ali je manj? In ali je sploh? In če on ní, kar je, — kdo je, kar on ni? In če je storil, kar bi ne smel storiti, če ni, kar bi bil — kaj bi porekel tisti, ki bi bil, kar pravi tisti, ki ní, da je! In če bi tisti, ki je, dasi ní, nenadoma nastopil in bi rekel tistemu, ki ní, dasi je: tí, ki si, dasi nisi... o, zavozlána logika! Bog z njó! — Drugače je vse v redu: toliko je gotovo, da je pekél blamiran. — Od začetka se mi je zdelo, da je stvar težka, pa je bila nenadoma lahka; in komaj je bila lahka, je bila nenadoma težka. Kedaj je doživel svet, da bi bil

gospodar hlapec svojega hlapca? Da bi tat uklepal okradenca, slepár sodil sodnika? In vendar se je naredilo, da je zlodej sam hišnik in oskrbnik pri potepuhu Petru, svojem podložniku na vékomaj! Naj bi bil hišnik in oskrbnik pri potepuhu Petru, če bi bil potepuh res potepuh in Peter res Peter! Na plavu, se mi zdí, na gnilih tramóvih da stojím in da se zibljem med nébom in vodó; in kmalu ne bom vedel več, če je zlodej res zlodej, ali če se je zapisal v družbo različnih čednosti... Kdo je, kdo sem? Večnost, izlij se v večnost, nehaj se pojavljati v karikaturah in usmili se svojih služabnikov, ki tavajo zaradi tebe v zmoti in nadlogi! In najbolj se usmili tega hišnika, zlodeja siromaka, ki sam ne vé, kako živí in čemú! Pekél bo kmalu dolgočasnejši od nebes in grešnik se ne bo razložil od svetníka niti po obleki! Nebesa pekél, pekél nebesa — razvoj pleše v kolobarju; in komaj se zlodej zavé, je že svetnik; in komaj se svetnik pokriža, plane v greh... Tako sem prišel, da bi ukanil in strah mi sega v srce, da sem ukanjen!...

DRUGI PRIZOR.

ZLODEJ; DACAR *pride od desne s svojo ženó, suhljatim babiščem.*

ZLODEJ. Tega je bilo najprej treba!

DACAR. Pozdravljeni, gospod Konkordat!

ZLODEJ. V imenu gospodarja in graščaka Petra vaju pozdravljam. Ali hčeri nimata nobene?

DACARKA. Ni je dal Bog.

DACAR. Prav je storil. — Natihoma, gospod Konkordat: ali bo jéla kaj in pila kaj prida?

ZLODEJ. Vsega zadosti in prevèč!

DACARKA. Pa kjé je nevesta in kjé kaplan?

ZLODEJ. Vse bo v redu!

TRETJI PRIZOR.

PREJŠNJI in UČITELJ ŠVILIGOJ.

UČITELJ ŠVILIGOJ (*pride od desne*). Pozdravljeni, cenjeni Konkordat! Zahvaljujem se gospodarju in graščaku Petru za prijazno povabilo. Ampak razložite mi, cenjeni Konkordat: kakó svatba, ko ni bilo poroke?

ZLODEJ. Pozdravljeni, učitelj Šviligoj! Vaše srce je zmirom polno rodoljubnih skrbi in pobožnih očitkov. Mi pa smo reč le malo premaknili in preobrnili: za poroko je zmirom čas in veselje, za svatbo pa so prilike redke in drage!

UČITELJ. Pametno ravnanje!

DACARKA. Če ni brezbožno ravnanje!

DACAR. Jedi in pijače bo zadosti!

ČETRTI PRIZOR.

GOSTJE *prihajajo; tudi ŠTACUNAR in NOTAR sta med njimi in nekaj žensk.*

ZLODEJ. Pozdravljeni! (*Pozdravlja goste.*)

GOSTJE. Pozdravljeni, cenjeni Konkordat!

DACARKA. Kako ti šepa — kakor da bi imel kopitol

DACAR. Čudno diši ta učenjak!

UČITELJ (*dacarju*). Sam ne vem: težko mi je pri srcu in zmirom bolj težko, kakor da bi čakala nas vseh velika sramota in globoka brid-

kost!... O, črne dni je doživela dolina šentflorjanska!

DACAR (*skesan*). Kaj bi rekel jaz! Kdo me še pozná, to tresko shujšano in čemerno?

DACARKA (*sumnjiva in jezna*). Počemú, počemú?

DACAR. Zaradi bridkosti, ki jo je doživela dolina šentflorjanska... drugače pa je lepó, da se nehá ta žalostna sedmina z veselo svatbo!

UČITELJ. O, da bi se nehála!

ZLODEJ. Zakaj tako klaverní, gostje, tako tihi? Na svatbo vas je vabil Peter, gospodar in graščak, ne na črno sedmimo!

DACAR (*čemerno*). Saj smo veseli!

VSI (*zlovoljni*). Saj smo veseli!

PETI PRIZOR.

PREJŠNJI; ŽUPAN *pride*, z njim ŽUPANJA in EKSPEDITORICA, z vihrajočim frakom mu hiti ZLODEJ *naproti*.

ZLODEJ. Gospod župan, o gospod župan, pozdravljeni od srca! Pozdravljeni!

ŽUPAN. Ah da, pozdravljeni!

ZLODEJ. Čemu ta vzdih in ta pogled, gospod župan? Peli bomo nocoj in pili in plesali, kakor se ob svatbi spodobi!

ŽUPAN (*ves slab, kakor povaljan*). Peti ne znam, ne pijem več, na stara leta ne plešem!

ZLODEJ. O!

ŽUPAN. Prišel sem, ker sem moral priti.

DACAR (*pomežikne*). Moral, res, moral!

ŠESTI PRIZOR.

ZLODEJ *odpre duri v ozadje in napravi luč na verandi.*

ŽUPAN (*v sveti jezi*). Kar molči, ti gobezdalo, do stropa z grehi obloženo!

ŽUPANJA. Drugim bi očital, ko je sam ves sajast!

DACARKA. Če je sajast, ga dimnikar ne bo umival!

DACAR. Jaz pa vprašam: v kakšnem oziru sajast? Vprašam, zato da razodenem, kar zakrivate z veliko plahto!

ŠTACUNAR. Kaj boš razodeval, ko si sam pod plahto!

DACAR. Ali si čutil moje bedro?

NOTAR. Ni treba, da bi tisti razodeval, ki je najprej zlezal pod odejo! Prvi grešnik bi bil rad prvi spokornik!

PRVI GOST. Nečistnik sili k oltarju!

DRUGI GOST. Hudič bi se prvi pokrižal!

EKSPEDITORICA. Tisti je bil, ki je tekel gledat pohujšanje; povedal pa ni nič!

DACAR. Čemu pa ste prišli? Ali vas je vabil, ali vam je zapovedal? Ali ste prišli zaradi jedi in pijače, ali zaradi ubogljivosti?

VSI. Molči!

UČITELJ ŠVILIGOJ (*ves slovesen in rodoljuben*). Stojte! Stojte, o rodoljubi iz doline šentflorjanske! V teh težkih dnéh, ko uživa domovina toliko sramoto in toliko bridkost — nikar prepira, ne hudih zdražb! Edino ljubezni in prizanesljivosti nam je treba, da premagamo to veliko iz-

kušnjavo, ki nam jo je poslal Bog za grehe nekdanje in prihodnje! Podajte si roké — iz srca črne misli!

SEDMI PRIZOR.

PREJŠNJI in ZLODEJ.

ZLODEJ (*prihiti z verande, ki je svetla*). Gostje, ljubi moji, gospoda cenjena: trde glasove sem slišal, hude so vaše oči!

VSI. O, nič, nič!

ZLODEJ. Prepír?

VSI. Ne, ne! Kaj še!

(Zlodej odide na levo.)

UČITELJ. O, da bi že minila ta sramota! Moje srce je žalostno, smrti željno! Odreši Bog, odreši to dolino šentflorjansko!

ŽUPAN. Odreši jo!

VSI. Odreši jo!

OSMI PRIZOR.

PREJŠNJI; ZLODEJ se vrne; vrata na levi so odprta nastezaj.

ZLODEJ (*s slovesnimi koraki, s slovesno gesto, s tišjim glasom*). Mir! Razvrstite se — razvrstite se v špalir! (*Razvrsté se poslušni in tihi v dolg špalir v ozadju.*)

ZLODEJ. In kadar se prikažeta, zakličite od srca: slava njemu, čast Jacinti! (*Dacarju tiho.*) Kako?

DACAR (*tiho in čemerno*). Slava njemu, čast Jacinti! — Kujon!

DEVETI PRIZOR.

V durih na levi se prikažeta PETER in JACINTA. Peter se je zredil, rdeč je in zelo slovesno oblečen. Jacinta je oblečena v svetlo prozorno haljo, prepasana je s srebrnim pasom; dolg plašč svetlo-modre barve ji visi od ramen in je pod vratom s srebrno zapono pritrjen; v laséh, na tilnik spletenih, ima tuberoze, ki dišé do galerije; vlečko plašča nese popotnik, ki imá predolg frak in zadovoljen obraz.

VSI. Slava njemu, čast Jacinti!

(Peter in Jacinta grésta z veliko glórijo mimo vsega špalirja, ki stoji globoko priklonjen; ko se vrneta do srede dvorane, postaneta.)

PETER. Pozdravljeni!

JACINTA. Pozdravljeni! *(Špalir se še globlje prikloni.)*

PETER *(razprostre obeđve roké)*. Preljubi moji svatje! Srce se mi smeje, oko se mi rosi, ko vas vidim vse, kakor ste, pred seboj! Vso dolino šentflorjansko, od izhoda do zahoda, vse njene splošne in posebne čednosti!... Kjé je kralj, ki je ogledoval na dlani svoje kraljestvo? Kjé rodoljub, ki je z enim samim pogledom objel domovino? In ki jo je z enim samim pogledom spoznal? O, bogat blagoslov me je oblagodaril!... Jacinta, pozdravi jih!...

(Pozdravljata po vrsti.)

PETER *(županu)*. Gospod župan! Konec vseh bridkosti, konec vseh zamér! Bodiva kakor brat in brat, kakor rodoljub in rodoljub! Jasno bodi nebó nad nama! *(Objame ga.)*

ŽUPAN. Bodi!

JACINTA (*ki ji je župan poljubil roko*). Pozdravljeni!

PETER (*dacarju*). O, dacar, vseh čednosti začetek! Skoro sem že mislil, da boš krohotaje vrgel pod mizo moje povabilo. Ampak tvoje srce je blago in vseobzirno...

JACINTA. Pozdravljen!

DACAR. O, tisto že! (*Poljubi Jacinti roko.*)

DACARKA. Kam pa si gledal?

DACAR. Nikamor.

PETER (*županji*). O milostiva! O botrica!

ŽUPAN (*pogleda čudno*). Kaj?

PETER (*dacarki*). Pozdravljena! O ta lepota — dacar, kjé, odkod?

DACARKA. O, saj ni res!

PETER. Pa naj ne bo! — In zdaj, učitelj Šviligoj, ne zameri, da pozdravim tebe, ne zameri, da te pozdravim tako pozno! Ti dišeči cvet, ti čednost doline šentflorjanske!

JACINTA. Pozdravljen!

PETER. Zmirom me je bilo sram, nerodno mi je bilo zmirom, kadar sem te videl, učitelj Šviligoj! Globoko sem čutil v srcu, da sva si navsezadnje ljubezniva tovariša, da obadva ljubiva to domovino, ti na izhodu, jaz na zahodu, ti tod, jaz ondod, in da je najboljše, če se nikoli ne srečava... Pa sem te srečal, Bog je hotel, in sem videl, da imaš naočnike, da slabo vidiš in blágo misliš in da se ti kolena tresejo! — Pozdravljen! —

UČITELJ (*udano in slovesno*). Tudi tá noč bo minila. Bodi tvoja misel poštena ali nepoštena: pozdravljen! (*Poljubi Jacinti rokó.*)

(*Zlodej odpre nastezaj vrata na verando.*)

ZLODEJ (*zakliče*). Prižgane so baklje! Mize pogrnjene!

PETER. Topel je mrak, ljubi moji svatje, zvezde že sijajo, kmalu vzide mesec, rože diše na vrtu. Lepo vas vabim v ta sladki večer!

(*Gostje vsi po vrsti na verando, Zlodej tudi.*)

PETER (*Jacinti*). Daj, da bodo veseli! Zaslужili so pošteno! (*Jacinta na verando.*)

DESETI PRIZOR.

PETER in POPOTNIK.

PETER (*popotniku*). Ali je napreženo? Vse pripravljeno?

POPOTNIK. Vse, gospod! Ampak zakaj —

PETER. Ne vprašuj, kontrakta se drži! — Tako ti je torej zapovedano: stoj na straži, glej bistro na pot! Kadar zagledaš debeluha tam spodaj in svetilko v njegovi roki — priteci ter naznani!

POPOTNIK. Kdo je debeluh?

PETER. Ne vprašuj, kontrakta se drži! — Debeluh je postava. Rejena je in počasna, zibala se bo v hrib, kakor kresnica bo opletala svetilka ob tolstem bedru. Tako jo boš spoznal.

POPOTNIK. Gospod, nikar me ne tepite: strah me je postave!

PETER. Sirota, čemú te je strah?

POPOTNIK. Krištof Kobar nisem, ampak kračo sem ukradel... spotoma, ker so bile duri odprte in ker sem bil lačen.

PETER. Ne jokaj, sirota, zaradi krače! Dvajset krač je v kleti, tvoje so, povrni jih!

POPOTNIK. O gospod! — Pa kako bo meni, pa kam bom jaz, kadar se odpeljete s to lepo gospó Jacinto? Joj meni v samoti!

PETER. Čuj, popotnik, slovesno besedo: v tistem trenutku, ko se odpeljem s to lepo gospó Jacinto, bo tvoj ta grad in tvoja vsa dolina šentflorjanska!

POPOTNIK (*se zgrudi na kolena*). O gospod!

PETER. Vstani! Narejeno je in potrjeno! Ampak pomni: gospodar ne joka in ne kleči! Postavo čuj, zapoved in pismo: ob prvi malodušni besedi boš popotnik, kakor si bil in celó dacar bo tvoj gospod!

ENAJSTI PRIZOR.

PREJŠNJI; CERKOVNIK *pride prihuljen od desne.*

PETER. Pozdravljen! — Tako pozno, cerkovnik, tako pozno, pobožnost doline šentflorjanske? Kje pa je župnik, kaj mencá?

CERKOVNIK. Prizanesite! Obolel je.

PETER. Kako, obolel! Kakó se je predrznil, da je obolel?

CERKOVNIK. Od žalosti in od sramú.

PETER. Pa mu bodi milost ob tej veseli uri! Kadar se povrneš, reci, da nič ne zamerim! (*Iz-tegne roko.*) Na verandi je pohujšanje! (*Cerkovnik odide na verando.*) Na stražo, sirota! (*Odide za cerkovnikom na verando; tam žvenkèt kozarcev, smeh in glasen razgovor.*)

DVANAJSTI PRIZOR.

POPOTNIK *sam; potem* ZLODEJ.POPOTNIK. Ves grad in vsa dolina šentflorjanska!... Glej, zdaj, ko mi je postlan paradiz, zdaj bi rajši romal! (*Gre proti durim na levi.*)ZLODEJ (*z verande*). Popotnik!POPOTNIK (*odmahne z obema rokama*). Nič! S teboj ne govorim, prepovedano je!

ZLODEJ. Tak pamet! Eno samo besedo! Ali si, ali nisi?

POPOTNIK (*odmahne*). Nisem!

ZLODEJ. Postoj, v imenu zlodeja! — Zastonj te ni zaslužnil — čemu te je zaslužnil? Glas iz grla, zlodej ukazuje!

TRINAJSTI PRIZOR.

PREJŠNJI; PETER *z verande*.PETER. Kaj trepečeš, gospodar, sirota, kaj čepiš? Na stražo! (*Popotnik izgine na levo.*) O, prijatelj moj ljubi podzemski, cenjeni moj Konkordat — za hrbtom mi delaš kupčije? Kaj je pozabljen najin kontrakt?

ZLODEJ. Ne zameri! Vprašal sem ga —

PETER. O vremenu! — Meni pa se zdi, ljubi moj Konkordat, da mi že nekoliko preséda tvoja družba! Kako je bilo zmenjeno in zapisano? Položim ti pod nóge to dolino šentflorjansko, vso pohujšano, kakor je — pa mir besedi! Ti si pa siten, opletaš se mi okoli nog, krmežljava, kopitónoga nezaupnost, — da se te drugače ne bom iznebil, kakor z bičem! — Kaj si lazil za tistim siromakom, za neboglencem, ki ti ničesar storil ni?

ZLODEJ. Saj nisem lazil za njim! — Pa le pravičen bodi in reci, če ni res, da me slepariš, kakor bebec!

PETER. Če si bebec, zakaj bi te ne sleparil? Ne bil bi greh! — In kaj me briga? Kaj izprašuješ? Če se je zgodila krivica, jo sam razodeni in jo sam kaznuj, tvoja stvar je! — Lepa reč: zlodej moléduje za dobroto in milost!

ZLODEJ. Nič ne molédujem! Pa kakó se je zgodilo, da sem nenadoma hlapec, ko sem bil gospodar? Da sem ukanjen, ko sem bil slepar?

PETER. Slepar?

ZLODEJ. Ne slepar! Zaletelo se mi je! — Sirota iz doline šentflorjanske je podpisala —

PETER. Je podpisala!

ZLODEJ. Da privleče na vrvi to dolino šentflorjansko —

PETER. Da jo privlečel!

ZLODEJ. In sámó sebe najpoprej! — Mi pa nismo ne pogledali in ne premislili... razodeni, Peter, in prisezi: ali si ti sirota iz doline šentflorjanske, ali nisi? Ali smo te redili po zasluženju, ali zastonj?

PETER. Redili?

ZLODEJ. Ne očitam — ampak v kontraktu je bilo prijetno življenje!

PETER. Kaj? To življenje, da je bilo prijetno? Med bebec me pahneš in grešnike — pa lepo življenje?

ZLODEJ (*preplašen*). In grad?

PETER. Le povrni se, zlodej, s smradom svojim, odkoder si prišel! Poznal sem lepše življenje, predno sva napisala kontrakt; v kolibi sem boljše spal nego v gradu, boljše za plotom nego na po-

stelji! — Pekel je čedalje bolj dolgočasen in be-
bast; zapišem se nebesom!

ZLODEJ. Zmerjal si, ampak odgovoril nisi:
kdo si?

PETER. Ker si tolik siromak, ti obljubim: še
nocoj me boš spoznal!

ZLODEJ (*zamišljen*). Strah me je in sram!

ŠTIRINAJSTI PRIZOR.

PREJŠNJI; *v plašč zavita, vesela v obraz, sanja-
joča v očeh, pride JACINTA z verande.*

JACINTA. Kje si? Poljubi me, da mi bo
vroče! Hladno je že zunaj in pijani so; in tudi jaz
sem pijana!

PETER. Služi, hlapec, služi gostom! (*Zlodej
na verando.*)

JACINTA. Res, pijana sem, vse luči so v
mojih očeh!

PETER. Vse svetle luči, vidim jih!

JACINTA. In rada bi, Peter, rada bi... rada
bi se zdaj vozila z jadernim jadernim vozom preko
široke široke ravní... in nebó bi sijalo visoko
visoko... in zvezde bi padale... padale v moje
naročje!...

PETER. Goníla bova, ljubica, še tó noč

in še to uro po široki ravní,

čez hribe in doline in vodé.

Četvero vrancev je napreženih.

JACINTA. Pojdiva! — Dragi, spala bi in v spanju
plesala... Ali je za obadva
prostora?... Rada bi mehko ležala
in gledala v nebó in v bele zvezde,
ki bi mi gorke padale v naročje.

Z levico bi držala ti desnico,
z desnico pa bi te objemala.
PETER. Trenotek še ... koleno ob kolenu
in roka v roki, srce do srcá! ...

PETNAJSTI PRIZOR.

PETER in JACINTA; *gostje prihajajo z verande.*

DACAR (*pride z verande pijan, s kozarcem v roki*). Pa zakaj, gospá Jacinta, pa zakaj odtod?

DACARKA (*za njim*). Tega nikar ne! Tega nikoli ne! Pod njenim stolom je sedel in je žvižgal in mižal in si je mislil bogvekaj!

ŽUPAN (*z verande*). Gospá Jacinta, kod in kam? Vsa srca so stopljena!

ŽUPANJA (*za njim*). Tega pa ne! Nikoli ne! Na stara leta pleše!

ŠTACUNAR (*z verande*). Gospá Jacinta, kam in kod? Še srce moje z vami!

ŠTACUNARKA. Za to besedo se boš postil sedem dni in sedem nočil

(*Vsi gostje se pournejo.*)

ŠESTNAJSTI PRIZOR.

PREJŠNJI.

PETER. Hlapec, hišnik, spoznaj svoj posel!

ZLODEJ. Pognjeno je!

PETER (*gostom*). Hladno je že na verandi, mesec je že vstal. Svatje ljubi, izpijmo v izbi poslednji kozarec, pozdravimo se poslednjikrat!

VSI. Poslednjikrat?

PETER. Ker pozna je noč! (*Svatje sédajo.*) In ker je noč pozna, bodimo veseli! Odpustimo,

kar je odpuščanja vredno, pozabimo, kar je vredno pozabljenja. In pijmo! (*Vzdigne kozarec.*)

VSI (*vzdignejo kozarce*). Ženin in nevesta!

PETER. Tudi meni je blago ob tej uri, Jacinta: romar je zaduhal cesto! Zapleši, Jacinta!

JACINTA (*vrže plašč pred Petra*). Zvezde bi padale name, jaz bi plavalá k njim!

PETER (*Zlodeju*). Gosli!

ZLODEJ (*vzame gosli, ki mu jih dá služabnik*). Ponižaj me, kakor se ti zdi; prišel bo čas!

(*Zlodej igrá na gosli; Jacinta pleše.*)

— — — — —
(*Ko dopleše Jacinta:*)

ŽUPANJA (*županu*). Kaj si rekel?

ŽUPAN. Pijem! (*Izprazni kozarec.*)

DACARKA (*dacarju*). Kam si gledal?

DACAR. V kozarec! (*Izpije.*)

ŠTACUNARKA. Kaj si brcal?

ŠTACUNAR. Od žeje. (*Izpije.*)

EKSPEDITORICA. Ali se vam je kolcalo, učitelj Šviligoj!

UČITELJ. Od bridkosti in premissljevanja. (*Pije.*)

JACINTA (*séde na nizko klopico, glavo položi Petru v naročje*). Spala bi... v jadernem vozu pod zvezdami bi spala!

(*Vsi pijó in so že zabuhli v obraz.*)

DACAR (*poje nečedno*).

Ljub'ca moja, kaj si taka,
da ti je vsaka noč prekratka...

UČITELJ (*vstane*). Gospôda! Svatjel! Rodoljubil! Mislili smo — plahi, malodušni! — da je prišlo pohujšanje v dolino šentflorjansko! In

glejte, kesajte se, odprite oči nastežaj: saj ni prišlo pohujšanje, prišla je lepota in z njo veselo spoznanje! Ni nam pokazal srca na dlani, komaj da je prestopil prag — takó delajo hinavci in razbojniki! Počasi le smo ga spoznavali, po mnogih bridkostih in izkušnjavah smo ga spoznali! Zdaj, ko je pred nami velik in svetál, ga prosimo odpuščenja za vse svoje hude misli in tajne očitke! — Glejte in občudujte božja pota: na tako čuden način nam je bil poslan in razodet rodoljub, ki je po vseh svojih mnogoštevilnih čednostih in lastnostih ustvarjen za našega vodnika in prvobornika! Izpregledali smo, odkrite so nam nenadoma vse njegove zasluge za našo znanost in umetnost, za literaturo in politiko kakor tudi za napredek na gospodarskem polju —

ZLODEJ. Na gospodarskem polju — res!

UČITELJ. In za domovino sploh! Posebno pa še moram povdarjati, da je graščak Peter, naš nadvse zaslužni rodoljub, navdušen za narodno slogo in za vse druge svetinje, ter da nam je tudi v tem oziru vzgled in luč! — O svatje! Kaj pa bi rekel o prečudežni nevesti njegovi, o prelepi gospéj Jacinti, o tej devici brez primere? Jezik, miruj; molči, beseda! — Svatje: vse hude misli pod pepel in prah, zlohodne sumnje v bežni veter! Poklonimo se jima, nevesti in ženinu!

(Vzdignejo, trčijo, pijó.)

PETER. Zahvalim te, učitelj Šviligoj, za prelepe besede, vse vas zahvalim, svatje in rodoljubi, za toliko ljubezni! Toda glejte, pozna je že noč in kljub bakljam in lestencem sijejo že zvezde v ta veseli hram. Mudi se nama na veličastno pot, na cesto vriskanja in vseh sladkosti. Vi pa se ra-

dujte, kakor se svatom spodobi: moj dom je vaš dom!

DACAR (*s pijanim smehom*). Tisto je že res: tvoj dom je naš dom . . . naši grehi so ga sezidali!

VSI. Molči, sova!

POPOTNIK (*plane od leve*). Postava se ziblje, svetilka ob bedru!

PETER (*ogrne Jacinto*).

Na voz, Jacinta! Po široki ravnini
čez hribe in doline in vodé!

JACINTA. Z levico ti bom stiskala desnico,
z desnico pa te bom objemala!

(*Peter in Jacinta na verando; od zunaj se čuje bič
voznikov in prhanje konj; voz oddrda.*)

SEDEMNAJSTI PRIZOR.

PREJŠNJI brez PETRA in JACINTE; potem
DEBEL ČLOVEK.

ZLODEJ. Kam?

VSI (*v nenadnem strahu*). Kam?

ZLODEJ. Ni bil!

VSI. Kdo je bil?

(*Duri na desni se nastežaj odpró; v dvorano stopi
debel človek, vaškemu policistu podoben, sabljo
ob strani, svetilko v roki.*)

DEBELI ČLOVEK. V imenu postave vprašam, če se ne skriva tod Krištof Kobar, tat, umetnik, kontrabandar in razbojnik?

VSI (*molče okameneli*).

DEBELI ČLOVEK. Kdo izmed vas, vprašam, je Krištof Kobar, tat, umetnik, kontrabandar in razbojnik, ki se je priklatil v dolino šentflorjansko, da jo pohujša?

(Vsi, debeli človek tudi, se ozró na popotnika.)

POPOTNIK (*ves ubog in klavern*). Kako bom umetnik, kako bom razbojnik? Sirota sem iz doline šentflorjanske; Mojzes, pod vrbo skrit.

VSI (*v grozi*). Kdo?

POPOTNIK. Nikar me ne tepite! Krištof Kobar se je odpeljal z nevesto...

ZLODEJ. Hudiča samega je ukanil! (*Plane skokoma na verando in izgine smrděč.*)

VSI (*zakričé od groze*). Zlodej sam!

DACAR (*popotniku*). Samó tale spetka je kriva, ta reva jokava!

POPOTNIK. Saj nisem kriv, saj grem na pot! (*Zbeži na verando.*)

VSI. Samo tá je kriv! (*Okrenejo se za njim.*)

OSEMNAJSTI PRIZOR.

PREJŠNJI *brez ZLODEJA in POPOTNIKA.*

ŽUPAN. Stojte, rodoljubi iz doline šentflorjanske! Ne pre naglite se, poslušajte resno besedo! — Veliko pohujšanje je prišlo v dolino šentflorjansko, velika sramota je prišla nádnjo! Zlodej sam je prišel med nas in se je izdal za krščenega človeka, z njim pa je prišel največji razbojnik današnjih časov, imenitni Krištof Kobar. Ampak vse to ni pomagalo nič, neomajana in neomajna je ostala čednost doline šentflorjanske!

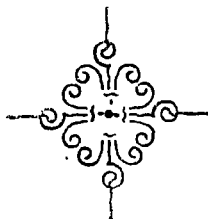
DACAR. Resnično!

ŽUPAN. Pri tebi, dacar, ni bilo kaj omajati! — Zvesta in neoskrunjena je naša rodoljubnost in taka ostane na vekomaj. S sramoto oblita in z zasmehom našim sta pobegnili zlodej in razbojnik, je pobegnil za njima tudi tisti repék, sirota

imenovan! Mi pa ostanemo — zmagovalci na bojnem polju; čisto vihrá nad nami bandero doline šentflorjanske. In pod tem banderom zapojmo, pohujšanju vkljub!...

VSI (*se vstopijo v vrsto in zapojó šolsko pesem*).

Alozij sveti, cvet mladosti,
izgled prelepi nam si ti;
poslušáš pazno nauk svetosti,
pobožno te ga máť učí...

ZGODBE
IZ DOLINE
ŠENTFLORJANSKE

PESEM

Kako si prostrana, dolina šentflorjanska! Otrok, kakor sem bil, sem te premeril, če sem šel s isklonjeno glavo in z butaro na hrbtu skozi ozko globel; zdaj te ne premerim z jasnim očesom, če stojim na hribu! Tvoje meje so se razmikale kakor spoznanje moje duše in bridkost mojega srca. Zakaj prej si mi bila svet, zdaj si mi več nego svet, si mi dom!

Vse tvoje sladkosti sem poznal, vse tvoje lepote. Ampak ljubil sem te šele, ko sem trpel zaradi tebe. Spoznal sem tvoj resnični obraz, ko sem ugledal njegovo senco.

Iz tvoje blagoslovljene zemlje rastejo tenke, visoke korenine in se oklepajo kakor slak mojih nog, mojega telesa, moje duše. Od začetka sem se jih prestrašil; zdaj jih božam, pritiskam jih k sebi. Pobegnil sem, da bi bil sam gospodar: svoja prst, svoj cvet in svoj sad; list, ki ni bil rojen ne na drevesu, ne na grmu; kamen, ki ni bil izluščen iz skale.

Ko sem ozdravel, sem te spoznal in sem videl, kako je bilo predrzno in nespametno moje početje. Le kdor je močan onstran tebe in preko tebe, te lahko zavrže. Jaz te nisem zavrgel, ker sem slab in ker je ljubezen prevelika v mojem srcu. Tako velika, da je mati moje moči: kako bi jo zavrgel, dolino šentflorjansko? Ti studenec vseh mojih sanj in vsega mojega trpljenja — lahko te ljubim, lahko te sovražim, nikoli ne pozabim nate, tako, kakor tudi ti ne boš pozabila name! —

RAZBOJNIK-PETER

I.

Poslanec greha, evangelist nečistosti — kdo te je klical v dolino šentflorjansko? Kakor tat si prišel, ki spleza v izbo ob gluhem polnočnem času ter pograbi in odnese, kar je bilo spečemu rodoljubu najsvetejše!

Nikamor na prostranem svetu ne pošilja Bog toliko izkušnjavcev, kakor v dolino šentflorjansko — blagor ji! V sveti Jeruzalem roma pohujšanje, preroštvo pa v Ninive in Babilon — tako je postava in ukaz. Dokler bo ležala dolina šentflorjanska tam, kjer zdaj leži, bo čuval Bog nad njo; in predno jo bo obglodalo, si bo skrušilo pohujšanje črne zobel!...

Očetje so bili ogorčeni, matere so bile užaljene: celo nečedni dacar se je namrgodil, ko je slišal v krčmi o takih rečeh. Prišel je v dolino človek, nikomur poznan, ne po imenu, ne po licu. Samo Peter, je rekel, da je; drugega nič. Odkod, počemu in kam — nič! Pa naj bi bil prišel, pa naj bi bil šel: Bog z njim in dobra beseda! Ampak ni prišel sam.

Udomil se je v vegasti kolibi, samujoči kraj vasi, v potok strmeči; brlog razbojnikov in nečistnikov v poganskih časih doline šentflorjanske. Tam je sameval, ni se prikazal nikamor in se je ognil človeka, če ga je srečal. Le malo jih je bilo, ki so videli njegov obraz in še tistim ni bil po-

godi; dacar ga je videl od blizu, pa je pljunil v stran in je razodel v krčmi, da ima žabjo šobo in mačje oči.

„Po izbi hodi, maha z rokama in muhe lovi!“

„Kako!“ se je začudil učitelj Šviligoj. „Saj ga nisi videl v izbi, temveč na cesti!“

„Sem ga pa na cesti videl!“ je rekel dacar, učitelj pa ga je udaril s hudim in pravičnim pogledom.

Izpregovoril je sam župan.

„Res je lagal dacar, kakor ponavadi; ampak v svoji nespameti je povedal resnico. Če muh ne lovi tisti malopridnež, kaj pa bi počel?“

In so se zamislili.

Peter, je rekel, da mu je ime, in da je pisar.

Ker je tako razodel in izpovedal, ni verjel izmed vseh nobeden, ne da je Peter, in ne da je pisar.

„Tat je, zaklepajte duri!“ je sodil župan.

„Postopač je, izgubljen študent!“ je rekel notar.

„Italijanski vohun je, ki išče, kaj bi ukrenil zoper dolino šentflorjansko!“ je povdaril rodoljubni učitelj Šviligoj.

„Če ni sam zlodej, ki je prišel po opravkih!“ se je hudobno nakremžil dacar; in vsi so ga okarali, ne samo z očmi, temveč tudi z besedami.

Zgodilo pa se je nekoč pod večer, ko so bila že vsa okna svetla in zagrnjena, da se je izprehajal učitelj Šviligoj po dolini. Gledal je v nebo in se je čudil, kako je nenadoma vzklikla zvezda, kjer je še trenotek prej ni bilo. „Tukaj zdaj še ni zvezde, zapomnimo si kraj!“ je rekel v svojih mislih. Šel je par korakov dalje in je mižal; nato se je ozrl, gledal je natanko — glej, zvezda! In

tako je prišel, sam Bog vedi kako, do konca doline, do tiste samotne kolibe, v potok strmeče. Okno je bilo svetlo in nastezaj odprto; in ker je šel učitelj mimo, je pogledal skozi okno, kakor bi bil pogledal sam sveti Alojzij. In kakor bi bil zardel sveti Alojzij, tako je zardel tudi učitelj Šviligoj.

Vsa prazna je bila izba; na steni ni bilo svete podobe, ne molka, ne žegnančka; postelja je bila na tleh: slama, s pisano plahto pregrnjena; sredi izbe pa je stala miza in za mizo en sam stol. Na tistem stolu je sedel Peter potepuh; učitelj Šviligoj je videl samo njegove kuštrave lase in njegov sklonjeni hrbet, obraza nj govega pa ni videl; pač pa je videl učitelj Šviligoj obraz, ki je bil tako lep in zapeljiv, da mu je srce do dna presunil. Na potepuhovih kolenih je sedela ženska in ga je objemala z golo roko okoli vratu; nanjo je sijala vsa luč, kakor v ognju so bila lica, ampak iz vsega ognja so žarele velike, pregrešne ciganske oči. Tako sta sedela tam in sta strmela v papirje, razprostrte na mizi, kakor da bi se učila prepovedanih skrivnosti.

Učitelj Šviligoj se je pokrižal in se je vrnil hitro na svojo krščansko pot.

Dolgo je molčal v krčmi in je gledal predse na mizo; omočil je ustnice, nato je nastavil in je izpraznil kozarec do dna.

„Hudo je!“

Spogledali so se pomenljivo.

„A?“ je vprašal župan.

„Ni sam!“

In so se vdrugeč spogledali in so zaslutili resnico.

„Ženska!“ je rekel učitelj Šviligoj in je nagnil glavo.

Tako je prišlo pohujšanje na dan.

„Saj sem vedel!“ je rekel župan. „Saj sem vedel, da ga je sam zlodej prismodil v to blagoslovljeno dolino šentflorjansko in da ne bo nič prida iz te istorije. Sinoči so se mi sanjale čudne sanje. Stal sem tam visoko, Bog vedi kje, in sem gledal na to dolino šentflorjansko. Pa se je prikazal nenadoma, Bog vedi odkod, razcapan pritepenec, in se je ustavil kraj doline. V rokah pa je držal lopato, ki je bila stokrat večja od njega. In glejte, zamahnil je, zasuknil je lopato, kakor je bil kilav in majhen, in je usekal v zemljo tako silno, da je privzdignil za najmanj troje klafter vso dolino šentflorjansko. Ni odnehal, uprl se je in je vzdigal zmirom višje. „Ali boš nehal, ali ne?“ sem ukazal na holmu in sem bil hudo jezen. On, pritepenec razcapani, pa ni nehal, temveč privzdignil je nenadoma tako visoko, da se je prekopicnila vsa dolina šentflorjanska in da je padla v nič — gledal sem, doline pa ni bilo in pritepenca tudi ne. Take so bile moje sanje, Bog nas varuj pohujšanja!“

Učitelj Šviligoj, ki je bil učen, je namršil obrvi.

„Kam pa je izginila dolina in kako?“ je vprašal.

Župan je pogledal široko in je zelo nategnil spodnjo ustnico.

„Kam? Kako? Tam je bila — pa je ni bilo več. Plug gre, vzdigne se brazda; zeleni plevel je na dnu, v solncu je gladka prst; tako se je zgodilo ...“

„Prevrnjena z lopato, prekopana!“ se je prestrašil učitelj Šviligoj.

„Plevel!“ je rekel dacar in se je namrgodil. „Ni škoda zanj!“

Ko so zmajali z glavami in ko so ga ošvrknili z očmi, je dacar hitro izpregovoril in je pogljal pomenek na drugo stezo.

„Kakšna pa je tista ženska?“ je vprašal in si je obliznil ustnice.

„Lepa je navidez!“ je razodel učitelj Šviligoj. „Ampak vsak greh je navidez lep, ker bi ga drugače ne bilo...“

„Izprašati ga je najprej treba, odkod, kam, kako in počemu, nato pa naj ga bimič pošteno naklesti ter ga naloži na voz!“

Tako je razsodil župan.

Ampak kaj je človeška sodba in beseda! Kadar pride zlodej po svoj davek, je hujši od dacarja in iblajtarja...

Ko je tisto noč župan zaklenil duri in je že slekel suktnjo ter se odpasal, da bi se napotil v zakonsko izbo, je potrkalo na okno. In še predno se je dobro ozrl, se je okno že odprlo in prikazala se je kuštrava glava. Županu je od strahu zastala beseda in še rok ni mogel vzdigniti. Tat in razbojnik pa je skočil v izbo.

Razcapan človek je bil, ves nečeden in zopern. Obraz pa ni imel žabje šobe in tudi oči niso bile mačje; dacar je lagal od kraja do konca. Ni bil nakazen obraz, ampak prešeren in hudoben nad vsako mero. Hotel se je razmazati v prisrčne in genljive gube, pa se mu ni posrečilo; narobe: spачil se je tako čudno, da je bil še devetkrat bolj prešeren in hudoben.

„Oče, ljubi oče!“

In razcapanec je objel župana z obema rokama okoli vratu in je naslonil glavo na njegove prsi; celo poihteval je.

Župan se je oprl z desnico ob posteljo, drugače bi bil omahnil.

„Kako?“ je vprašal jecljaje; in sam ni vedel, kaj je vprašal in čemu. „Kako... pa si prišel skozi okno?“

„Plezal sem, očka, plezal! Ampak kaj bi bilo sinu pretežavno in prebridko, če ga navdaja sladka misel, da pozdravi in objame po tolikih letih svojega očeta!“

In resnično: objel ga je vdrugeč, poljubil ga je omokaje na obedve lici in nato še na ustnice.

„Saj so le sanje!“ se je tolašil župan v svoji grozi. „Jutri bom vstal, pa ne bo rokovnjača nikjer!“

Ponočni gost se je ozrl po izbi in na zadovoljnem obrazu se mu je poznalo, da mu je bila izba pogodi; ugledal je smodko na mizi in si jo je zapalil, nato je sedel široko v naslanjač.

„Lepo imate tukaj... dobro se vam pač godi!... Čemu pa stojite, očka? Sedite, da se malo pomeniva o tem in onem, o preteklosti in o prihodnosti!“

Župan je sedel, kakor mu je bil tujec ukazal.

„Ampak kako...? Ob taki uri... na tak način...“

Jecljal je župan in je gledal debelo od same velike osuplosti. Tujec se je smehljal zelo zadovoljno in zelo hudobno.

„Kaj? Čudno se vam zdi, da sem prišel, ko me niste videli celih petindvajset let? Lepa očetovska ljubezen! Jaz sem mislil, da vzdihujete po sinu in da jokate in da molite zanj pobožno vsak

večer... kakor sem jaz vzdihoval in jokal in molil!..."

Župan ga je pogledal postrani.

„Kujon, da je molil!... Ampak vse se mi zdi, da niso sanje... koga mi je poslal zlodej in kaj mi je namenil? Zakaj bi človek ne poskusil z mirno vestjo in moško besedo?“

Vstal je, pogledal je mrko, rezko je izpregovoril.

„Zdaj pa je zadosti teh praznih govoric in kvant, zakaj pust je že daleč in tudi noč je že poznal Poberi se po svojih potih, dokler je moje srce usmiljeno!“

Tujec se ni ganil, samo stresal se je od tihega, neskončno prešernega smeha.

„Pa pokličite birača! Pa zavpijte na pomoč! Vsaj naglas izpregovorite, da se hiša vzdrami!“

Župan ni poklical, pač pa ga je obšla tako težka groza, da se je zgrudil na stol.

„Kdo si? Kaj ukazuješ?“

Tujec se je hudo začudil, župan pa mu je bral hinavščino v očeh.

„Kaj nisem povedal, kdo da sem? Kaj me niste pozdravili, sina? Kaj se ne spominjate več — nič več?“

Župan je nagnil glavo.

„Pa kaj zdaj? Da si potepuh in razbojnik, vem! Ampak kaj bi s teboj?... Vsak človek je z grehi obložen, tudi moj tovor ni majhen... Ali imaš pisma?“

Tujec se je potapljal po suknji in tam je zašumelo kakor stari papirji.

„Saj ni treba pisem!“ je rekel in se je veselo smehljalo. „Rajši stopim v dolino... pred cerkev stopim, pa razkličem...“

„Ne tako, ne tako!“ je hitro zamahnil župan.
„Pa razkličem, kaj se je vršilo in kako se je
grešilo pred petindvajsetimi leti!“

„Ne tisto, ne tisto!“ je hitel župan in je gledal v stran.

Tako sta umolknila; tujec se je smehljal, da se mu je podbradek stresal, župan pa je gledal v tla in polne hudih skrbi so bile njegove misli.

„Ne vem, kaj nameravaš, kujon!“ je rekel. „In tudi ne vem, kdo da si! Ampak ukanil si me na tako čuden in siten način, da se te ne morem ogniti, kamorkoli se okrenem. Zatorej povej n kratko, koliko bi rad in kaj!“

Tujec je napravil v svoji hinavščini tako začuden in užaljen obraz, da mu je verjel nekoliko župan sam in da ga je spreletelo kakor hud spomin.

„Kaj je morda... ali je morda...“

In na čelo so mu stopile vroče kaplje.

„Ali take so vaše besede!“ je govoril tujec z mehkočnim glasom. „Kaj zato sem romal čez hribe in doline, da bi nazadnje gledal mrgodne obraze in poslušal nevšečne očitke? Če bi vernega spoštovanja ne bilo v mojem srcu, bi rekel, da vas bodi sram. Tako pa ostane samo grenka solza in bridka misel!“

Kolikor je bil potrjen in zbežan, vendar je spreletelo župana: „Bog vedi, če ne laže, kujon, in če se zlohotno ne pretvarja!“

Kujon pa je govoril dalje.

„Debeli ste in rdeči, hišo imate, in belega kruha zadosti in starega vina, in vso to lepo dolino šentflorjansko. Zato ne veste, oče, kaj je romanje, in grenkovesela beseda popotnikova zadene na gluha ušesa. Romal bi človek leto dni, ne mi-

slil na dom in na domovino; romal bi tudi dve leti... o, romal bi morda vse dolgo življenje in bi žvižgal in prepeval, če bi lahko iztegnil roko in pokazal: Tam je moj dom, tam, na jugu, je moja domovina; še danes lahko stopim tja, še nocoj lahko ležem na svojo posteljo, pod svoj krov, da si odpočijem... Toda romati s tako mislijo — o gorje! — romati s tako mislijo: nikjer nimaš doma, nikjer domovine! In tako romati od vsega začetka, še predno je popotnik dobro odprl oči, do vsega konca!... Popotniku je pri duši, da bi... o, da bi zažgal to hišo, okradel tisti grad do zadnje smeti, ubil najspodobnejšega človeka, oskrnil najnedolžnejšo devico... če ga drugod ni, pa bodi greh moj dom!“

„Kako se je razljutil!“ je gledal župan ves osupel in je komaj razumel pregrešne besede.

„Bodi že kakorkoli!“ je rekel tujec in se je pogladil z dlanjo preko čela. In ko se je pogladil, je ugasnil ves ogenj v njegovih očeh in ustnice so se smehljale hudobno in zopermo kakor poprej.

„Kakorkoli bodi!... Za nocoj je zadosti... recimo, da je zadosti sto forintov... kaj je to za dandanašnje čase?“

„Ampak... kako?“ je planil župan ves prestrašen.

„Pa pred cerkev, pa na semenj!“ je rekel kujon in se je smehljajal.

Župan je šel in je vzdihnil globoko in je naštel.

„Za grehe, za pokoro, Bog se usmili!“

„Pa zbogom!“

In glej, kujon je objel župana okoli vratu in ga je poljubil na raskavo lice. Nato je stopil k oknu in je skočil in je izginil.

Dolgo je stal župan v izbi, dolgo je gledal v noč, pod belimi zvezdami sanjajočo; njegova duša pa je bila polna grenkih misli in daljnih spominov, ki so vstajali iz teme, kakor mrtveci opolnoči. Pokrižal se je in je molil, tolažbe pa ni bilo in ne miru . . .

Ob tistem času, ko je župan vzdihoval in molil, je potrkala močna pest na dacarjeve duri.

„Odpri!“

Dacar, ki je spal ponavadi sam zaradi zakonskih preprirov, se je vzdramil ves čemereren in jezen.

„Ne odprem!“

Potrkal je zunaj še močneje.

„Urno!“

Dacar se je razsrdil.

„Ne bom! . . . Ampak če odklenem, joj tebi! Kdo pa si, da strašiš in dramiš kristjane ob tej pozni uri?“

„Mudi se mi dalje, dacar, ročno odkleni! Odkleni tudi skrinjo svojih grehov in poglej, kaj se je godilo pred mnogimi leti, ko si bil lep in prešeren fant!“

Komaj je slišal dacar besedo o svojih grehih in komaj je potrkal na skrinjo spominov, mu je upadlo srce in glas mu je upadel.

„Saj nič ne veš, če nisi sam zlodej, ali pa apostel njegov!“

„Ne apostel, o dacar, temveč sin njegov!“

Dacarja je streslo, kakor da se mu je izlil mrzel curek na hrbet.

„Kako . . . sin?“

„Zlodejev! Le še malo bolj odpri skrinjo spominov, le še malo bolj jo prebrskaj in preišči!“

Koliko bo? Dvajset, petindvajset let — pisma pričajo in ustno sporočilo!“

Dacar je stal pred zaklenjenimi durmi, v temi, in strah ga je bilo.

„Kaj pa govoriš tam in kričiš, muha pijana?“ je zaklicala žena iz druge izbe.

Dacarja je obšla silna groza in šepetal je s trepetajočim glasom.

„Tak tiho, tak molči in pojdi! Kaj ti je bilo treba ponoči... saj nisem sam!“

„Dvajset forintov... za zdaj!“ je zagodrnjalo zunaj.

Dacar je odskočil.

„Odkod pa bom jemal... kaj se ti je zmedlo? En forint, pa pojdi po svojih potih in božji blagoslov s teboj!“

Zlodejev sin je izpregovoril glasneje.

„Dvajset!“

„Tak ne kriči!... Saj sem rekel, da nimam... pet forintov, pa mir besedi!“

Potrkalo je na duri.

„Dvajset!“

Od srda se je sunil dacar s pestjo v čelo, da se je še zjutraj poznala buška; nato je hodil po prstih in je iskal na mizi, v predalu in v suknji, dokler ni zbral in preštel vsega težkega davka. Odprl je duri prav narahlo, odštel je davek v široko dlan in je hitro zaklenil.

Nato je legel, pa dolgo ni zaspal; zakaj njegovo srce je bilo polno sramú, jeze, kesanja in očitkov...

Tisto noč so se godili čudeži v dolini šentflorjanski. Učitelj Šviligoj ni mogel spati; slonel je ob oknu in je sanjal v zvezde, poln tihih, sladkožalostnih misli in nerazločnih slutenj. Tudi župnik

se je vzdramil opolnoči in je odprl okno, ker se mu je zdel vzduh težak in gost. In ko sta se ozrla obadva v dolino, sta ugledala tam čudno senco, velikemu netopirju podobno. Netopir je frfotal preko doline, od hiše do hiše; in kjer se je ustavil, nad tisto hišo so ugasnile zvezde.

„Greh!“ se je prestrašil župnik in se je pokrižal.

„Pohujšanje hodi med nami!“ se je domislil učitelj Šviligoj in se je tudi pokrižal.

Ampak komaj se je pokrižal, je zaloputnil okno in je odskočil. Zakaj črni netopir se je bil nenadoma visoko vzdignil, vzrasel je in se je nameril naravnost proti oknu učitelja Šviligoja. Tako blizu mu je bilo pohujšanje tisto noč... in učitelj se je domislil nekdanjih izkušnjav in je trepetal v strahu in kesanju.

„Prizanesi, o Bog!...“

Tudi župnikovo okno je zasenčil črni netopir in tudi župnik je zaloputnil in odskočil.

„Greh hodi po dolini... in pokora za njim!“

Prižgal je svečo in je pokleknil in je molil dolgo v noč, za odpuščanje pozabljenih grehov in posebno tistih, ki trkajo na duni spomina vsak večer...

Globoko v dolini pa je mežikala rumena lučka... in če bi šel učitelj Šviligoj ob tisti uri mimo, bi zardel in bi povesil oči ter bi nikomur ne razodel pohujšanja...

II.

Zdaj pa prižgimo svečo ter pogledjmo v mrak, ki skriva zgodbe starodavnih dni.

Župan, kaj si to ti — postavni mladi mož?

Dacar, kaj si to ti — prešerni fant?

Kaj si to ti, učitelj Šviligoj — golobradi učenjak? ...

Tako se je zajezila reka in leta šume jaderno iz prihodnosti v nekdanjost.

Toda kdo gre tam, v rodoljubne misli zatopljen? Kaj ni to stari učitelj Šviligoj, že nekoliko upognjen, že nekoliko plešast?

In kdo stoji tam, pred krčmo? Kaj ni to rdečenosi, krivogledi dacar, ki ugiba, koga bi ukanil?

In kaj ni stopil iz občinske pisarne debeli župan, že osivel v zaslugah?

O večnost! Kaj je prihodnost in kaj je nekdanjost v dolini šentflorjanski? Kolo se vrti in je zmirom enako ...

Težka skrb je na vseh obrazih in globoka potrtoost. Beseda gre z jezika, kakor cekin z dlani, in oko se umika očesu. Dan samote je bil, kesanja in premišljevanja za vso dolino šentflorjansko. Zakaj prigodilo se je čudo, ki je bilo takoj spoznano za posodo greha in pohujšanja.

Učitelj Šviligoj — tisti, ki je bil upognjen in plešast — se je izprehajal po dolini; nedelja je bila, lep božji dan. In ko je šel ob potoku, po samotni peščeni poti, se mu je zazdelo nenadoma, da je slišal tenek klic ... kakor iz vode.

Postal je, prestrašil se je, sam Bog vedi zakaj, in je poslušal.

Vzkliknilo je, zastokalo, tako tenko, kakor iz piščalke. Učitelj Šviligoj je stopil k vodi — voda je tekla tiho in temno, še belouška se ni zgenila pod vrbo.

Šel je dalje, v njegove misli pa je kanilo kakor skrb.

„Nekaj živega se je oglasilo — kakor hud spomin iz noči!“

In oglasilo se je vtretjič, zaklicalo je čisto blizu.

„Zgodi se božja volja!“ je rekel učitelj Šviligoj; stopil je in je razmaknil z obema rokama gosto leševje ob poti pa je takoj planil, kakor da je bil ugledal gada. In vse od temena do nog ga je spreletel mraz.

„Kaj so to sanje... kaj je spomin... ali je morda resnica?“

Pogledal je na desno in na levo in proti nebu: čisto nedeljsko nebo, pod njim zelena dolina šentflorjanska.

Še enkrat je oprezno razmaknil leševje, še enkrat je pogledal in je slišal še enkrat tenki klic; nato se je z dolgimi koraki nameril v dolino, oznanit narodu skrivnost.

„Otrok leži tam, v plenice povit, v pleten koš položen, kakor Mojzes!“

Začudili so se in so se prestrašili, spogledali so se molče. In prvi je povetil oči, in povetil jih je drugi, in tudi tretji jih je povetil za njim.

„Kaj bi?“ je rekel župan. „Tam ne bo ležal na vse večne čase... pojdemo gledat!“

In so šli v dolgi procesiji, moški in ženske, pred njimi pa je šla slaba vest. Nikomur se ni hotelo govoriti, gledali so na desno in na levo in proti nebu.

Ko so dospeli do tistega samotnega kraja, se je procesija ustavila, učitelj Šviligoj pa je stopil k leševju in ga je razmaknil.

„Sami pogledjte!“

Resnično, tam pod grmom je ležalo v pletenem košu, majhno in drobno, v plenice povito, in

je stokalo s tenkim glasom. Nobeden ni stopil, nobeden se ni dotaknil čudežnega Mojzesa.

Župan je premislil in prevdaril ter se je ozrl.

„Ti, babal!“ je rekel ženski, ki je bila napol slepa in je živela v ubožni hiši. „Vzemi tole reč, vzemi jo seboj!“

Ženska je vzela Mojzesa v naročje, procesija pa se je vrnila, tako tiha in zamišljena kakor poprej.

Najprvi, še spotoma, je izpregovoril dacar, ki mu niti greh ni zavezal jezika.

„Čegav pa je? Kdo je tista, pa kdo je tisti?“

Izpregovoril je, da bi si ohladil vest; ampak spotoma ni dobil odgovora, niti prijaznega pogleda. In je bil vesel in potolažen.

„Glej jih, svetnike! Sami Alojziji, same svete Neže! O tatovih je govorica, pa povešajo oči! Če je tako z njimi, ki so brezmadežni rodoljubi — kako bi bilo z menoj, grešnikom?“

S hinavsko mislijo se je potolažil in si je dal veliko odvezo brez velike izpovedi.

Take tihe in spokorne nedelje še ni doživela dolina šentflorjanska; še zvonovi niso peli nič veselo in solnce, zjutraj še tako žarko, je sijalo dre-motno in nerado, kakor da bi trosilo nezaslužen blagor... V srcih vseh, čistih in kalnih: črna ne-zaupnost, neprijazna sumnja. „Če sem grešil jaz — kdo ve, ali nisi ti še bolj grešil? In skoro bi bila resnica, skoro ti je zapisano na potuhnjenem obrazu, da je Mojzes tvoj!“ Tako so govorile oči izpod obrvi; ampak sosedove oči so takoj odgo-vorile. „Kaj misliš, da te nisem videl, ko si šel k tisti ciganki, copernici? Enkrat samkrat sem se izgubil tja, ker me je bil zlodej premotil, ti pa si tičal tam vsak večer!...“

Srečala sta se znanca na cesti, komaj da sta se pozdravila; iznad rame pa sta se ozrla naskrivaj drug za drugim.

„Kakor da bi ne vedel, kako se je spečal z mlinarico; zdaj je počil greh na dan, kesanje pa se ne pozna ne nji ne njemu!“

„Kakor da bi ne vedel, kako se je zvozlal z Marušo krčmarico; zdaj je pohujšanje razodeto, on pa se kaže na cesto in tudi nje ni sram!“

Pohujšanje je pljusknilo v dolino šentflorjansko, kakor črna skala v jezero. Srca so bila zbegana in vzburkana, v duše, tako tiho dremajoče prej, je planil nemir. Zdelo se jim je, da je hodil nekdo ob gluhi polnoči od hiše do hiše in da je odklepal tatinsko tiste skrite duri, ki jih je odpirala samo tresoča roka gospodarjeva ob naj-slovesnejših urah ... in da leži zdaj nenadoma vse na cesti, očito in razodeto zlohrotnim očem. In brat si ne upa več pozdraviti brata, strahoma se ogne sosed sosedu ...

Zvečer so sedeli možje v krčmi in so ugibali; celo dacar je rajši molčal, nego da bi izpregovoril prvo besedo. Zakaj tako je bilo v tistih časih, da je že pogled izdajal človeka, kaj šele glas. Gledali so na mizo in so pili; samo učitelj Šviligoj je časih stresel z glavo in je zavzdihnil: kesanje njegovo je bilo vse globlje, kajti on je bil razmaknil leševje.

Župan, ki je bil krepak in rodoljuben, je izpregovoril naglas, vsem zbranim v lice.

„Kaj bi se spogledavali, ljudje božji, kaj bi vohali drug drugemu pod suknjo? Izkazalo se je, da se je storil greh v dolini šentflorjanski — kdo ga je storil, pa rzsodi Bog!“

„Ampak čegav je otrok?“ je vprašal dacar.

„Molči, žužnja, in hvali Boga, če ni tvoj!... Iz vsega tega, kar se je vršilo in dovršilo, izvira le to spoznanje, da živi v dolini šentflorjanski dvoje grešnih ljudi. Kakor pa je dolina rodovitna in obljudena, nam lahko srce poskakuje od veselja, da jih je samo dvoje, ki sta odprla svoje duni pohujšanju!“

„Kdo sta in kako se pišeta?“ je vprašal dacar; in vsi so ga udarili z jeznim pogledom, tako da se je osramočen potuhnil.

„Če jih je samo dvoje in če se skrivata kakor tatova — čemu bi vohali in iskali? Naj ostane pohujšanje, kjer je, mi pa gremo naprej po svoji rodoljubni poti! Kaj storimo, če ugledamo nesnago na cesti? Pometemo jo na gnoj, pa ne letimo za voznikom in ne kričimo: O kobilica, kaj si naredila! Greh je storjen: Bog ga je dopustil, Bog ga bo odpustil; mi pa glejmo, da ostane čista naša hiša!“

Te modre besede so razvedrile vsa srca; prepodile so žalost, ampak nezaupnost je ostala in ostal je tudi strah. Črn oblak je ležal nad dolino šentflorjansko in se ni ganil.

„Tista vlačuga je pač, tista ciganka!“ je rekel dacar. „Kdor je zahajal k nji, bo že vedel, kako in kaj!“

„Sam si zahajal!“ ga je mahnil notar. „Ne podtikaj drugim svojih grehov!“

„Kaj bi podtikal, kjer ni več prostora?“ je zagodrnjal dacar in je pogledal hudobno.

Nobeden več mu ni odgovoril, nobeden več ga ni karal z očmi. Zakaj vest je bila težka in kesanje je bilo veliko. Res so se razvedrila srca ob županovih besedah in jeziki so se razvozlali; ampak greh ni bil nič manjši in skrivnost njeгова

ni bila razodeta. Kar so prej ugibali z mislijo in očitali z očmi, so zdaj ugibali in očitali z glasno besedo. Župan je napravil čarovno znamenje — in tiha groza se je spremenila v klepetavo zlo.

Nikoli se ni razlivalo po dolini šentflorjanski toliko obrekovanja in opravljanja kakor v tistih neblagih časih. Prej posoda in poglavitna shramba vseh čednosti, je bila zdaj hujša od Sodome, če bi sodil človek po govoricah in sumnjah. Res je bilo grešnikov samo dvoje, po modri županovi besedi; ampak ker nista stopila pred cerkev in nista oznanila svojega hudodelstva, so bili grešniki vsi. Kdor se je prikazal na cesti, je stokal pod silnim tovorom samih grdobji; pa je stopil сосед na prag in je zagodrnjal ves srdit:

„Glej ga, razbojnika, ki je oskrunil dolino šentflorjansko!“

Ampak komaj je tako premislil in zagodrnjal, je začutil na hrbtu svoj silni tovor in je pljunil predse, še neznano bolj srdit.

Bilo pa je čudno in znamenito, da je z govoricami rastle greh in raslo pohujšanje. Od začetka je bil na vsakem obrazu samo majhen madež, da ga je bilo komaj razločiti ob belem dnevu, o mraku celo ne. Kakor pa se je razlivala povodenj obrekovanja, so bili obrazi zmirom bolj črni in spačeni in ni ga bilo več človeka v dolini šentflorjanski, ki bi ne bil oskrunjen in oblaten od glave do nog. Če je stopil popotnik na hrib, mu je zasmrdelo že od daleč in plah se je ognil doline v širokem kolobarju. Taki grehi so prišli na dan, o katerih se prej niti dacarju ni sanjalo. Izkazalo se je in razodelo, da je bil rodoljubno čistost doline šentflorjanske natihem izpodjedel in

do jedra razjedel brezbožni duh tujinstva. Kako se je to zgodilo, sam Bog razsodi.

Najbolj bridko življenje pa je živel v tistih žalostnih časih učitelj Šviligoj. Zakaj kadar škropi pohujšanje na vse štiri strani, omadežuje čisto dušo najpoprej in najbolj očitno; na belem platnu se pozna ena sama kaplja, na povaljani suknji grešnika dacarja pa bi se ne poznalo, če bi pljusnil nanjo poln korec gnojnice.

Globoko upognjen, plah in potrj je hodil Šviligoj po cesti; hodil z dolgimi koraki, ob zidu, ob plotu, kakor bežna senca.

„Glej ga tam, potuhnjenca!“

„Slaba vest smrdi sto klafter pred njim!“

„Kaj mu je bilo treba iztikati po leševju?“

„On je že vedel, kaj ga je gnalo!“

Tako so škropili nanj, ki je grešil komaj v mislih.

Kadar je ob tihih polnočni uri slonel ob oknu, so se mu orosile oči; ne toliko zaradi krivice, ki jo je trpel, temveč mnogo bolj zaradi sramote, ki se je prelivala po dolini šentflorjanski. Plaho so migljale zvezde, mežikale so in so hitele: sram jih je bilo gledati v toliko pohujšanje. Črna, vsa strahotna je bila dolina; rumene luči, ki so trepetale tutam iz gluhe temè, so bile kakor večče nad pustim močvirjem.

„To da sem doživel!“ je zastokal učitelj Šviligoj in je zakril obraz; zakaj njegova ljubezen ni bila nič manjša, kakor ni manjša ljubezen matere do sina razbojnika...

Čuj, klic iz noči!

Vsi so ga slišali, slišal ga je tudi učitelj Šviligoj. Tenek glasek je bil, ampak vsa srca je pre-

sunil. Greh je spominjal grešnike, opominjal jih je k molitvi in pokori.

Še enkrat je zaklicalo in je utihnilo.

„Za zmirom je utihnilo!“ je spreletelo učitelja Šviligoja in je spreletelo vsa potrta srca. Zakaj iz daljne daljave se je bil vzdignil drugi klic in je komaj še segel skozi gosto noč; iz daljave, že izza meje, že onkraj doline šentflorjanske.

Še nikoli ni videla dolina tako lepe zarje, kakor se je vzdignila iz tiste noči. Učitelju Šviligoju se je zdelo, da se je okopal v rosi in v solncu, tako mlad je bil. Dacar je stal navsezgodaj sredi ceste, pil je z dolgimi požirki jutranji vzduh in se je smejal, sam ni vedel zakaj.

Kje je greh?

Kje je Mojzes?

Tiho, ljudje božji, neprevidni, radosti pijani, nikar ne izprašuj!

Kaj je bilo? Kaj se je godilo?

Sanje, ljudje božji, nikar ne premišljuje!...

Še na večer je bil greh v ubožni hiši in je kričal, zjutraj pa ga ni bilo nikjer. Izginil je tako popolnoma, kakor da je izpuhtel; niti prašek mu ni več oznanjal življenja in imena, nobeden spomin ni razodeval njegove poti.

Župan je naročil občinskemu služabniku, da naj poižveduje. Služabnik je povpraševal in poižvedoval po vseh krčmah, pozno v noč pa se mu je zadremalo, legel je v travo kraj ceste in je mirno zaspal.

III.

Samo takrat se vrne preteklost, kadar je nepoklicana in nezaželjena. Pride kakor huda ura, srca trepečejo v grozi in molijo.

Sušo, povodenj, točo, draginjo — vse je že doživela dolina šentflorjanska in ni godrnjala, ko jo je Bog izkušal. Verna je ostala in rodoljubna, vsemu svetu vzgled stanovitnosti.

Ampak kolikor bolj iso pleča potrpežljiva, toliko hujši je bič. In švrtknilo je preko doline šentflorjanske s toliko silo, kakor nikoli poprej. Bog jo poslal pisarja Petra, razbojnika...

V tisti polrazpali kolibi ob potoku se je bil udomil; toda čudo nečuto: prej, miza na sredi, slama na tleh, stene jetniške — zdaj gosposko domovanje. Tako je živel in se ščeperil pisar Peter, kakor se ni ščeperil in ni živel sam župan. Z gosposkim pohištvom je natlačil kolibo: mehki stoli, divan, preproge — kaj vse je bilo tam! Kakor da bi s korcem zajemal cekine; nov koleselj si je kupil in mladega, divjega konja, ki je drvil in kolobaril po dolini, da je bilo strah. Sam župan je hranil koleselj in redil konja; časih si je izmislil Peter in je vzdramil opolnoči vso županovo hišo in je podil po dolini, da so se ljudje križali v grozi.

Ampak prešernost bi še bila, če bi pohujšanja ne bilo zraven. Ni se vozil Peter sam, temveč ciganka se je vozila z njim. V pisane židane cunje je bila odeta, ponavadi pa so bile njene roke do ramen gole in gol je bil tudi njen vrat, zakaj gorko je bilo takrat v dolini. Ženske so pljuvale na tla in so omedlevale, moški so gledali postrani in so premišljevali. Bele in polne so bile tiste roke, bel je bil vrat, žarko so gorele temne oči. Če sta pridrvila mimo učitelja Šviligoja, se je stisnil ob zid, ob plot in je urno mežikal, da bi pozabil na podobo nečistosti in da bi se ne vrnila v nemirnih sanjah.

Sčasoma pa se je Peter najbrž naveličal samotne kolibe in si je zaželel hiše, kakor bi bila primerna njegovemu gospodstvu. Na nizkem holmu, vsa svetla, izza kostanjev bleščeča, je stala hiša Baliževa, ki je trgoval z lesom in je nekoč izginil brez sledu. Hiša je bila naprodaj, kupil pa je nihče ni, ker je strašilo. Peter jo je kupil in se je takoj preselil. Iz Ljubljane in iz še večjih krajev sveta si je naročil toliko pohištva, dragocenosti in nepotrebnosti, da je bilo za ves grad dvakrat dovolj. Tam je gospodaril in gospodoval, kakor svoje čase nemški graščak nad kmeti podložniki, tlačani. Ukazal je, pa se je zgodilo. Videli so nekoč ljudje — sebi v bridkost, dolini šentflorjanski v večno sramoto — kako mu je župan sam držal vajeti, ko se je kobalil z voza. Kajti Peter se je redil močno in urno, že ves trebušen je bil.

Redil se je Peter, dolina šentflorjanska pa je hujšala. Županov obraz, tako rdeč poprej, tako napet in poln, je delal dolge gube in podbradki so viseli. Tudi dacar je hodil po cesti, kakor pusta megla, in se ni rad prikazal v krčmi. In celo učitelj Šviligoj je trpel, dasi je bilo nedolžno njegovo srce; gledal je trpljenje drugih in ga je občutil globoko.

„Daj, o Bog, da mine to pohujšanje!“ je molil.

Zakaj tudi njegovo srce, kakor je bilo staro in čisto, je vztrepetalo, kadar so oznanile oči podobo belih rok in golegu vratú.

Težak davek je udaril dolino šentflorjansko; hujše je bilo, nego turška sila in časi tlake in desetine. Shrambe so kopnele, kašče so se praznile, skednji so bili opustošeni, papirnega denarja že skoro ni bilo več v dolini, komaj še nekaj srebra. Pisar Peter je trosil, zapravljaj in frečkal na tako

brezmiseln način, da bi bil zapravljen v enem samem letu ne samo dolino šentflorjansko, temveč tudi še devet fará naokoli.

Kar bi bila drugače čednost, je bila ob teh časih samo vejica košatega greha. Dacar se ni več potepal in ni popival; prej so bila rdeča tudi lica, zdaj je bil rdeč samo še nos in oči niso bile motne zaradi vina, temveč zaradi bridkosti. Župan se je držal doma in je bil zvest svoji ženi; delal je od zore do mraka in se je malo pomenkoval, še manj je pil. Notar je bil pust in mrk; v svojem srdu je delal visoke račune. In nikogar ni bilo v vsi prostorni dolini, da bi bil nosil glavo pokonci; in nikogar ni bilo, ki bi se redil, in nikogar, ki bi se smejal naglas. Celo govorili so samo, kadar je bilo nujno potreba, in še takrat plaho šepetaje... Bog vedi, če nenadoma ne pridrvi graščak, švrkne z bičem na desno in na levo, v zabavo in veselje svoji lepi golovrati nevesti...

Veliko čudo tega pohujšanja pa je bilo, da se v pogovoru nihče ni spomnil nanj, niti skrivaj in šepetaje. Sedeli so v krčmi in so skrbeli, da bi oko ne srečalo očesa.

„Slaba letina!“

„Slaba, res!“

In so molčali.

„Kaplan ni pridigar!“

„Slab pridigar je, res!“

In so molčali.

„Vino ne tekne človeku poleti!“

„Vročje je, res!“

In so šli, vsak po svojih žalostnih potih.

Pisarju Petru, graščaku, pa se je zdelo, da še ni napravil svoje največje imenitnosti. Napuh ga je bil vsega prevzel. Rdeč in pítan je hodil,

kakor puran, in je premišljeval, kaj bi ukrenil. Ker je bil bistra glava, je ukrenil kmalu. Poslal je hlapca k županu in župan se je priklonil ponižno in je čakal strahoma in je poslušal.

„Peter, graščak, vabi na svatbo. Farja ni treba, bomo že sami opravili.“

Tako je bilo povedano in naročeno županu ter vsem znamenitnikom in rodoljubom iz doline šentflorjanske. Župan je zastokal in omahnil.

„Kaj še, o Bog, kaj boš še poslal? Kaj ni pokora že prevelika?“

In strah njegov je šel preko vse doline šentflorjanske, kakor nenaden vroč veter, ki oznanja hudo uro. Edini dacar je občutil v strahu še nekoliko sladkosti.

„Če je svatba, bomo pili in jeli, drugače pa naj se zgodi kakorkoli!“

In tisti, ki je občutil najglobljo bridkost, je bil učitelj Šviligoj. Tako zelo ga je potrlo to pohujšanje, da so se mu tresla kolena.

„Nehaj, o Gospod, saj je čas!“ je prosil. In kakor vsi drugi, je ocedil gosposko črno obleko, spomin iz davnih dni, in si je zavezal črno pentljo okoli vratu.

„Kakorkoli!“ je rekel in njegove oči so bile rosne. „Še to zadnjo sramoto uživem, nato pa mi prizanesi, o Bog!...“

Kakor so se bližali, spokorniki, z glavo povešeno, s plahim pogledom, jih je pozdravilo pohujšanje na holmu; in pozdravilo jih je s tako veselim in prijaznim licem, da bi človek komaj razločil greh in čednost.

Ves vesel, zalit in rdeč je bil Petrov obraz, ko je sprejemal na pragu svoje goste. Oči so se svetile tako nedolžno, da je kapljica te hinavske

ljubezni kanila v vsa srca; in da so vsa srca tiho zašepetala: Saj ni tak, saj ni tak!

„O gospod župan! O prijatelj, dobrotnik! Torej ste vendar tudi vi slišali mojo besedo in je niste zaničevali! Pozdravljeni, od srca hvaljeni!“

„O gospod dacar, o čednostni prijatelj! Kako sem se že bal, da niste zalučili pod mizo moje prošnje! In kako se veselim ob nocojšnjem vinu vaše globoke modrosti.“

In dacarju edinemu se je zgenilo v kotu srca: „Vrag vedi, kaj namerava, kujon!“

„O, učitelj Šviligoj! Znamenje in prapor doline šentflorjanske! Vest mi je rekla, da ste hudi name — in vendar ste prišli! Pozdravljeni, objeti!“

In res ga je objel in ga je pritisnil na svoja prsa.

Učitelj Šviligoj pa je pomislil ves vesel: „Ni človek neblag; še je špranja, da seže skozi nožarek milosti!“

Tako lepo in prijazno je sprejel graščak Peter svoje goste. Ko so stopili v veliko izbo, se jim je zableščalo od same lepote in od samega bogastva. Zlato, srebro, luči brez števila, preproge, ogledala od stropa do tal, dolge mize, na njih nakopičene sladkosti — kdo bi si upal v paradiz, kdo bi ne zamižal?

Ampak najsvetejša lepota in najsvetejši paradiz je bila nevesta. Globoko so se ji priklanjali, v omotici so ji poljubljali roko. Tam je stala, v beli obleki, prepasani s srebrnim pasom; ni bila obleka, prozorna halja je bila, ki je razkazovala vso omamljivo in pohujšljivo lepoto telesa. In če bi ne bilo prozorne halje, bi bile zapeljive oči, tako čudno žareče, tako v poželjivo srce strmeče,

da so se človeku kolena tresla in da suhe ustnice niso mogle izpregovoriti ...

Sedli so za pogrnjeno mizo, tako plahi in tihi kakor otroci ob prvem svetem obhajilu. Učitelj Šviligoj je sklenil roke, kakor v pobožno molitev, in je strmel proti stropu, ker si ni upal gledati drugam.

„Da bi že minil ta nesveti večer!“ je pomislil. „Nisem pil, in vendar sem pijan, nisem jedel, in vendar sem sit, nisem grešil, in vendar je veliko moje kesanje!“

Gračak Peter, prijazni, rdeči, je odpiral steklenice, nalival je ognja v visoke čaše. In prečudno so se razvozlali jeziki, zamahnile so misli z veselimi perotmi; in srce, do tal ponižano, se je razširilo in vzdignilo brez težave.

Kaj prijaznost, kaj raztopljeni ogenj! Tam je bila ona, prelepa nevesta, izvirek vseh nebeških sladkosti, nezaslišanih, nikoli poznanih. Prevzetnosti ni poznala, ne gosposke nepriljudnosti, ne lažnjive sramežljivosti. Da bi vzradostila svoje svate, je plesala pred njimi, Peter pa je brenkal na mandolino. O čudež! Srce učitelja Šviligoja je molilo od prečistega veselja. Tisto gibko telo, pod haljo koprneče, kipeče, je bilo kakor evangelij iz devete dežele. Oči so gledale in so strmele in so hvalile Boga za vsak blagoslovljeni trenotek posebej. Spoznale so vse začudene, preradostno osuple, da je svet tudi onstran doline šentflorjanske in da je poln lepote, iz pohujšanja izluščene.

Kakor so pili in kakor so se veselili, so bila srca zmirom mehkejša in zmirom bolj odprta genljivemu oproščenju.

Vstal je župan, ves rdeč je bil in lica so mu gorela in podbradki niso viseli nič več.

„Graščak Peter, zdravje tebi! Veliko smo ti delali krivice, tudi tvoji nevesti, tvoji mladi ženi, se nismo priklanjali s tisto ponižno spoštljivostjo, kakor bi bilo potreba. Ampak, Peter, nocoj je večer preimeniten za dolino šentflorjansko; vse bodi pozabljeno nocoj in na vse večne čase! Na moje srce, Peter!“

In Peter, graščak, je stopil in se je razjokal na prsih županovih.

Takoj se je vzdignil dacar, vzdignil se je in se je zamajal.

„Pa še z menoj, Peter, pa še z menoj, ti ku-
jon prekanjeni!“

„Molči, motovilo pijano!“ ga je ves jezen za-
vrnil župan. „Kaj misliš, da bo graščak bratov-
ščino pil s teboj?“

„Toliko je moj kakor tvoj!“ je odgovoril pi-
jani dacar. „Kaj misliš, da ne vem, kakšne so
tvoje noči in tvoji grehi?“

Takrat pa so planili nanj vsi ogorčeni in uža-
ljeni in dacar bi se bil opletel preko praga, da ni
vstal učitelj Šviligoj: obraz slovesen, kazalec
proti stropu.

„Rodoljubi! Kaj? Prepir? Razpor ob tej lepi
in preslovesni uri? Nehajte, v imenu domovine
in vse doline šentflorjanske! Dobili smo v svojo
sredo gospoda, Bog sam nam ga je poslal, ki je
po vseh svojih čednostih in lastnostih ustvarjen
za našega vodnika in prvoboritelja. Nismo ga
poznali, nismo ga cenili po vseh zaslugah nje-
govih, ampak nocoj se nam je prikazal v svoji
gloriji, kakor ponižni popotnik Kristus, ki se je
učencema v Emavsu nenadoma razodel. Zdaj so
nam odkrite, odkrite so vsemu narodu zasluge
Petrove za našo znanost in umetnost, za litera-

turo in politiko, kakor tudi za napredek na gospodarskem polju... Še vse večje čudo pa nas je zadelo, ko smo ugledali in spoznali njegovo nevesto, to devico brez primere, to zvezdo vodnico in zaščitnico doline šentflorjanske! O, miruj, jezik, molči, beseda! Srce trepeče, proti nebu se vzdigajo misli... Svatje, vse hude misli pod pepel in prah, vse zle spomine v brezdanji jarek, vse zlohotne sumnje v bežni veter!... Praznik vseobčega oproščenja praznujmo, poklonimo se njima obema, vseljubljenima!“

S tresočo roko je vzdignil učitelj Šviligoj svoj kozarec in oči neveste so ga obilno poplačale.

Ampak komaj je izpregovoril zadnjo besedo, komaj je vzdignil kozarec in komaj se je zahvalil s primernim poklonom za plačilo iz črnih oči, so se odprle duri nastezaj.

Svatje so gledali motno, skozi gosto meglo, in so videli dvoje, troje zelo visokih ljudi, ki so stopili v izbo tako trdo in nespodobno kakor v hlev.

„Krištof Kobar!“ je rekel eden izmed njih in je ogromno svojo roko položil na ramo graščaku.

„Je že res!“ se je zasmejal graščak Peter in je vstal.

„Marina Aškenaze!“ je rekel drugi izmed njih in je položil trdo svojo roko na ramo neveste.

„Resnično!“ se je zasmejala nevesta in je vstala. „Samo še haljo si ognem, gospod!“

In sta šla z njimi...

*

Nikjer ni knjige, ki bi pripovedovala, nikjer ni pisma, ki bi govorilo o tej veliki sramoti do-

line šentflorjanske. Zakaj nobeden izmed tistih, ki so jo doživeli, ni bleknil; niti dacar ne.

Župan se je trikrat sunil s pestjo naravnost v čelo.

„Da me je osleparil! Saj ni bil podoben nikomur iz doline šentflorjanske; precej bi bil lahko videl, da je bil v Trstu rojen in tam na cesto položen! Pa me premoti do take misli...“

Dacar se je zaklenil v svojo tesno izbo in je ležal tam tri dni in tri noči. In je pil brez nehanja.

„Kar živim in kar sem prvikrat lagal, ni še bilo človeka, ki bi me opeharil. Ampak taka gnida, taka uš... saj še človeku ni bil podoben, kaj šele človeku iz doline šentflorjanske! Navaden potepuh, brez pisem in brez izkušenj... pride, pa prevrne vso dolino, kakor da bi zasekal z lopato in privzdignil... in tudi mene je vzdignil, še posebej me je prekopicnil... o!“

Izpraznil je steklenico na dušek in se je zamlil v posteljo.

Tudi učitelj Šviligoj se je bil zaklenil v izbo; ampak pil ni in tudi ni preklinjal; njegovo srce je bilo udano.

„Grešil sem, o Gospod; pošlji mi kazni in pokore, kolikor veš, da je pravično in potrebno!“

In zaradi take udanosti je bilo njegovo srce najprej potolaženo. Z mirnotožnim, rosnim očesom se je oziral po dolini ob polnočni uri in že se je smehljaj, napol očitaje, napol ljubeznipolno; kakor se mati smehlja otroku. Jasno so gorele zvezde nad dolino šentflorjansko, mežikale so in so se ji smejale... speči dolini, otroku lepemu, prešernemu, nebogljenemu, z veselimi grehi obloženemu...

POLIKARP

I.

Župnik se je vzdramil in težka mora se mu je odvalila od prsi. Vzdignil se je v postelji, naslonil se je s komolcem ob zglavje in je premišljeval.

Neprijetne sanje so bile: sedel mu je na prsih človek neznanec, režal se mu je široko v obraz in je mežikal s hudobnimi očmi.

„Kdo je bil?“ je premišljeval župnik. Popolnoma neznan je bil obraz, toda zdelo se mu je, da ga je že videl nekoč, le v sanjah morda, pred davnim časom... Neznanec, kdorsi že bodí: nespodobno je bilo, da si prišel ob tej mirni uri, o polnoči, ter sedel široko na trudne prsi!...

Slabo je bilo župniku; posegel je po kozarcu in je omočil ustnice. Še je držal kozarec v iztegnjeni roki, ko se je stresel od glave do nog, pol od strahu, pol od mraza. Okno je bilo odprto in župniku se je zdelo, da sliši korake na dvorišču.

„Kdo hodi tod ob tej pozni uri? S tihimi koraki, brez glasu, kakor plahonogi tat?“

Dasi mu je bilo hladno, se je vzdignil trudoma iz postelje ter se je napotil k oknu.

Lepa je bila noč. Bela mesečina je bila razlita po dvorišču, razlivala se je široko po vsej dolini šentflorjanski. Tiho, nekoliko omahovaje

je hodil človek po dvorišču, dolga senca je blodila z njim.

„Kdo si? Od kod prihajaš?“ je zaklical župnik.

Človek pa se ni ozrl; krenil je na desno, nato je krenil na levo, iskal je pač.

Župnik se je razsrdil.

„Ali te ni sram, pijanec, da se potikaš tako pozno po tem tihem kraju in motiš spodobne ljudi?“

Ni odgovoril, še z roko ni zamahnil. Zibal se je polagoma ob svetlem zidu, njegova dolga senca je vstala ter se vzpela visoko prav do pisarnega okna; zibala se je zmirom dalje od okna do okna, naposled je nenadoma ugasnila, popila jo je mesečina. Tam nekje, v temi, so zaškripale duri.

Župnik je stresel z glavo.

„Tako se plazijo tatje, neverniki, vse križem po teh brezbožnih krajih!“

Nato se je vrnil v posteljo, zavzdihnil je samo še enkrat in je takoj zaspal.

Komaj je zatisnil oči — mislil bi navaden človek, da je minila le minuta — se je vzbudil in dan je bil. Veselo je sijalo solnce skozi okno, lepo in veliko jesensko solnce. Zaklenkal je zvon, pesem njegova pa je bila čudo otožna; Bog vedi, kje je umiral truden popotnik.

Župnik se je polagoma napravljal, premišljeval je in molil. Nenadoma se je domislil neprijetnih sanj in grenka nejevolja mu je segla v srce. Stopil je k oknu; gorka, čista svetloba je lila skozi jablane na vrtu, dvorišče je bilo še v senci.

Hlapec je zaloputnil spodaj duri in je šel z lenimi koraki in zehaje preko dvorišča.

„Miha!“ je zaklical župnik. „Miha, povej mi, ali nisi ničesar slišal po noči?“

„Kaj bi slišal, gospod?“ je odgovoril Miha.

„Neki človek, tat in razbojnik, se je klatil po noči tod po dvorišču!“

Župnik je hotel še povedati, da se je bil tisti razbojnik priplazil celo v sobo, kar na posteljo, na trudne prsi, toda hlapec je stresel z glavo in je šel dalje, proti hlevu.

„Čudni so gospod!“ je premišljeval Miha spotoma. „Že nekaj časa ni vse po pravici... Stari so!“

Odprl je duri v hlev, kmalu nato pa se je vrnil na dvorišče z urnimi koraki.

„Gospod! Gospod!“

Župnik se je prikazal ob oknu.

„Precej pridite doli! Neki človek leži v hlevu!“

Župnika je izpreletelo po vsem telesu; dvakrat mu je padla suknja iz rok, predno jo je oblekel.

Odpirale so se duri tu, tam; prišla je dekla, kuharica je prišla, celo iz cerkve je prišlo nekaj žensk in mahoma je oživel dvorišče.

„No, zijala, zijala! Čemu pa ste prišli, kdo vas je klical? Molit!“

S tresočo nogo je prestopil prag in je iztegnil roke.

„Kaj? Saj je tema, saj nič ne vidim! Odpri vrata na stežaj!“

Škripaje so se odprla vrata; konj se je ozrl radovedno proti pragu, tudi vola sta pogledala z debelimi očmi.

Iz kupa slame, precej pri vhodu, je molel velik, raztrgan čevelj; župnik se je približal polagoma in je pobežal z nogo.

„Kaj je človek, ali ni? — No, vstani, klada!“
Nič se ni zgenilo in župnika je obhajalo tesno, neprijetno čustvo.

„Tak primi no, Miha; poglej, kaj je!“

Tudi hlapec ni bil pogumen; stopil je oprezno k slami in se je sklonil.

„Seveda je človek! Vznak leži, z nogami navzgor.“

Sklonil se je niže, zgrabil je z obema rokama in je vzdignil. Ženske so zakričale, tudi župnik se je plaho umaknil. Na slami je ležal človek, v razcapane cunje oblečen; obraz je bil v senci, videla so se samo široko odprta usta.

„Ali je živ, ali je mrtev?“ je vprašal župnik s tresočim glasom in od čudnega strahu mu je gomezelo po hrbtu, po licih.

Hlapec je potipal z roko, toda izpustil je takoj; telo je padlo na slamo, glava je butila ob trda tla; kakor prej je visoko štrlel raztrgani čevelj.

„Ves mrzel je in moker!“

Hlapec se je stresel in je stopil v stran.

„Kaj ni mogel nikamor drugam? Kakor naša pride sem!“

Ko je bila udarila glava ob trda tla, se je okrenil obraz proti luči. Suh je bil in siv, poraščen do nosa, čelo so zakrivali kuštravi lasje; usta so bila odprta, napol odprte so bile tudi oči in so gledale belo in topo.

Župnik je vztrepetal in se je pokrižal.

„Pomozi Bog in sveta Mati božja!“

Spoznal ga je bil takoj; isti škodoželjni izraz na široko režečih ustih, isti beli, topi pogled; in tudi obleka je bila ista, prav tako razcapana in umazana.

„Pojdi, Miha, teci po župana!“

Nato se je okrenil župnik proti pragu.

„Kaj pa vi? Kaj pa prodajate zijala? Marš!“

Posegel je po palico, zamahnil je v velikem kolobarju in ženske so pobegnile proti cerkvi. Nikoli še niso videle župnika tako srditega; žile na čelu so mu bile nabrekle, obraz je bil temnordeč in zabuhel.

Pozvonilo je v tretjič; v zakristiji je čakal cerkovnik in se je čudil. Naposled je prišel župnik; stopil je v zakristijo s trdim korakom in je zaloputnil duri. Rekel ni besedice, na nikogar se ni ozrl. Hlastno in nejevoljno se je oblačil, premikal je ustnice in je mrmral, cerkovniku pa se je zdelo, da ne mrmra pobožnih molitev.

Tisto jutro je minila maša čudo hitro; neprestano so se pokriževale ženske, poklekale so in vstajale, šlo je po bliskovo. Župnikov talar je frfotal po oltarju; okorni, debeli, belolasi starec se je vrтел kakor novomašnik in pri blagoslovu se je okrenil tako urno, da mu ljudje niso videli obraza. Cerkovnik je begal okoli oltarja, sopel je težko in se je čudil neprestano. Še so klečale v klopeh pobožne ženske in so molile in strmele proti oltarju; toda oltar je bil že prazen in dvoje sveč je brlelo žalostno. Župnik je bil zagrnil kelih s spretno roko, blagoslovil je mimogrede in se je napotil jadrno proti zakristiji. Slekkel se je ter pometal obleko križem po zakristiji, nato je ogrnil suknjo in je odhitel na dvorišče.

Nabralo se je bilo že mnogo ljudi; župan je bil tam in učitelj, otroci so se podili po dvorišču, ženske so blebetale, moški so ugibali; celo malo, lepo prase se je bilo izgubilo iz hleva in je begalo strahoma in kričeč med ljudmi.

Stopili so v stran in so napravili pot, ko se je prikazal župnik. Pogledal je jezno na ljudi in je stopil k županu.

„No, kaj?“

„I, kaj bi?“ se je nasmehnil debeli župan. „V mrtvašnico ž njim, pa je konec besedi!“

„Ali je mrtev?“

„Seveda je mrtev; še besede ne zine, usta pa ima odprta.“

Župnik je namršil obrvi.

„Človek je, po božji podobi ustvarjen ... Miha, naprezi in pojdi po zdravnika!“

Nato je stopil župnik z županom in učiteljem v hlev. Človek je ležal tam kakor prej, z glavo navzdol.

„Vsaj drugače bi ga položili; tu leži kakor ... Bog vedi kaj!“

„Če je itak mrtev!“ je odgovoril župan.

„Ti, ki zijaš tam na pragu,“ je zaklical župnik. „pridi rajši sem in položi človeka po krščansko!“

Takoj je izginila glava. Nato se je sklonil župnik sam, zgrabil je neznanca pod pazduho in ga je položil na slamo.

„Da bi vsaj vedeli, kdo je!“ je ugibal župan. „Iz naše vasi ni; v celi dolini šentflorjanski niso videli takega človeka, drugače bi ga bili zaprli! Pride, leže in umrje ...“

Učitelj je opazoval neznanca od blizu.

„Ali je starec, ali je mladič? Lahko bi mu bilo dvajset, lahko tudi petdeset let! Morda ima v teh cunjah kakšne stvari, vsaj kakšno znamenje — iz katere dežele je doma in kam se je bil nameril ...“

Zdaj se je sklonil tudi župan, odgrnil je neznanca suknjo in je iskal po žepih. Našel ni dru-

gega kakor skorjo kruha, trdo kakor kamen, in košček papirja, na katerem je bilo napisano z velikimi, okornimi črkami: „Polikarp“.

Župan je zmajal z glavo.

„Potepuh je pač, brez doma in brez imena! Klatul se je Bog vedi kod in ko je bilo treba umreti, je legel, kjer so bile pač duri odprte... Bog mu daj mir in pokoj!“

Župnik je vzel papir in roka se mu je tresla.

„Morda mu je bilo tako ime,“ je omenil učitelj.

Župan pa je stresel nevoljno z glavo.

„Polikarp? Tako ni ime nobenemu človeku na svetu!... Janez, Jože, Franc — to so imena! Če je kakšen Polikarp svetnik v nebesih, pač nima veliko opravila!“

Župnik je spravil list in je molčal; rdečica v njegovem obrazu je bila bledejša, nekaj težkega in mrzlega mu je leglo na srce. Mislil je trudoma in se ni mogel domisliti, čemu je bil prišel k njemu človek neznanec ob svoji žalostni poslednji uri...

Prišel je zdravnik, vesel, majhen, trebušen gospod, in se je takoj spravil nad neznanca.

„Seveda je mrtev! Od lakote in vsega hudega je poginil!“

In ker je bil župnik poleg, je pokrižal zdravnik neznanca po čelu, ustih in prsih.

„Zdaj ima vsaj mir! Potepuh je bil, siromak brez krova... Na obrazu se mu pozna, da je doživel veliko... Čudno se mi le zdi, čemu si je bil izbral baš farovski hlev...“

Župnik je nabral čelo v zlovoljne gube.

„Če bi bil prišel umret kam drugam, recimo v vaš hlev — čemu baš tja?... Izgubil se je bil, blodeč, pa je legel, kjer so mu odpovedale noge...“

Še je govoril župnik, ko se je nenadoma nečesa domislil.

„He, Miha! Kaj nisi zaklenil hleva sinoči?“

Hlapec se je začudil.

„Seveda sem ga zaklenil, dvakrat, kakor zmirom...“

In s sumnjivim, skoro plahim pogledom se je ozrl na mrtvega neznanca.

„No, no!“ se je nasmehnil zdravnik. „To pot si bil pač pozabil. Dandanes ne prihajajo ljudje skozi ključavnico; suh je kakor treska, tako suh pa le mi!“

Miha se je razsrdil.

„Nisem pozabil! Bog mi je priča, da sem zaklenil vrata! Kaj jaz vem, če ni bil sam hudič ukrenil te stvari!“

Pokrižal se je in se je odmaknil od mrtveca še za par korakov.

Oglasil se je župnik, z mehkim, trepetajočim glasom, kakor da bi prosil usmiljenja.

„Miha, povej, Miha, kaj nisi bil sinoči pri Gašperinu? Ali nisi pil malo čez mero? Greh je, ampak odpuščeno ti bodi! Le po pravici govori, Miha!“

„Pri Gašperinu sem bil, gospod župnik, vse je res, in tudi pil sem; ampak vrata sem zaklenil prej!“

Natihem je bil župnik sam prepričan, da je bil hlapec vrata zaklenil. Po noči, ob tisti sveti in skrivnostni polnočni uri so se godile stvari, ki jih človeška pamet ne more dognati...

Spravili so neznanca v mrtvašnico, župnik pa je poškopil hlev in tudi vrata z blagoslovljeno vodo...

Tako se je nagnil dan, se je bližala noč. Ozrl se je župnik proti nebu in je videl, kako je bledele rdeča zarja na zahodu. Dvorišče je bilo že vse v senci, črne so bile jablane. Zapel je zvon in je oznanjal noč.

Ob takih tihih, lepih jesenskih večerih, ko se čuti trudni starec tako sorodnega tistemu obledelemu nebu, v predsmrtni, žalostnotrudni slutnji trepetajočemu drevju, je posedal župnik v vrtu in je premišljeval o minljivosti vseh posvetnih stvari in o bližnji sodbi božji. Tisto noč pa ga je bilo strah teme, neprijaznih senc, ki so segale zmirom dalje in zmirom više. Stopil je v vežo, napotil se je po stopnicah in je napravil v sobi luč.

Odprl je brevir, da bi molil. Srce pa mu je bilo razmišljeno ob molitvi, uhajale so misli v tuje kraje.

„Kako žalostno gori luč nocoj!“

Privil je svetilko, toda visoki plamen je trepetal in je bil podoben zatohlo brlečim svečam ob mrtvaškem odru.

Zaprli je brevir in je stopil k oknu. Hitro se je bilo znočilo; belo je bilo nebo na zahodu in že so se užigale zvezde...

Sam ni vedel, kdo ga je bil poklical, kdo mu je kazal pot: župnik je premeril sobo kakor v sanjah, premeril je drugo in tretjo in je prišel v tesno izbo, do vrha napolnjeno z debelimi, zaprašeniimi knjigami. Odgrnil je malo okence in odprl se mu je razgled naravnost na pokopališče.

Tam je že sijal mesec, velik in bel, svetili so se križi, čudovito jasno se je svetila mrtvašnica. Ob malem, omreženem okencu mrtvašnice se je prikazal tedaj obraz; natanko je razložil župnik votline oči in ust.

Čuden, mrzel mir mu je legel na srce; vrnil se je v sobo, kjer je gorela luč, ognil si je suknjo in si je privihal ovratnik, da bi se ne prehladil. Nato se je napolnil; in kakor je bil miren, so se mu noge tresle in so mu časih zašklepetali zobje.

II.

Počasi je šel župnik preko dvorišča, mimo vrta. Na jablanah je pošuštevvalo listje in je padalo. Zavil je na cesto, ki se je svetala v mesečini kakor s svežim snegom pokrita.

Od cerkve do pokopališča je bilo komaj sto korakov. Že je stal župnik pred velikimi železnimi vrati, prijel je za kljuko in je stresel nalahko. Glej, kljuka se je udala, vrata so se odprla, zaškrpala so hripavo in župnik je stopil na blagoslovljena tla.

Mesečina je oblivala vse pokopališče; tenke, dolge sence so se bočile preko gomil. Sredi pokopališča je stal velik križ z razpetim Kristusom in njegova senca je segala prav do železnih vrat.

Župnik se je odkril in je povetil glavo. Zgodilo se mu je čudno, bridkost mu je napolnila srce. Komaj je še mislil na strahoto te noči in svoje poti, komaj še videl pred sabo vegaste, plesnive križe, polpodrta kamenita znamenja. Grehi, zdavno že obžalovani, milostno odpuščeni, so mu ob tej zlosumni uri obtežili dušo.

Dolga je bila pot od križa do mrtvašnice — preromal je pač dolgo življenje...

Tako stoji starec, betežen ves in sivoglav, blizu konca dolge poti in spozna ob prepozni uri, da ni služil ne Bogu in ne svojim bližnjikom, temveč sam sebi in svojemu mesenemu poželenju. Vsa

dobra dela — in toliko jih je bilo! — so izvirala iz hinavstva. Ni čakal človek plačila v nebesih; stoterno si je povrnil sam in je občutil povrhu še ukradeno sladkost dobrodelnosti...

Naslonil je župnik glavo ob veliki križ in je molil.

Kaj se ni oglasilo od mrtvašnice sem, poklicalo z nestrpnim glasom, kakor kliče človek, ki gleda na zlobnourni kazalec ure in bi ga rad ustavil z nejevoljno roko?... Župnik se je napotil po beli, peščeni stezi proti mrtvašnici. Visoko v zvoniku je zahreščalo, zdrknilo, ura je bila polnoči. Jadrno je bil prišel sveti čas, komaj minuta je minila od zgodnjega večera do te skrivnostne ure.

Župnik se je oziral na vse strani in ni zapazil ničesar. Toda zdelo se mu je, da se je bilo zgenilo tu, tam, da je šklepetalo, pošumevalo narahlo, da se je klopotoma zapiralo in odpiralo, kakor da bi odskakovali pokrovi od rakev. Dihnila mu je v obraz zatohla mrtvaška sapa, hušknilo je bilo prav mimo njega breztelesno bitje, nemirno blodeča duša, z grehi obložena, v stoletni ogenj obsojena.

Pokrižal se je in je pobožno sklonil glavo.

„O vi pravični, pod bremenom kesanja vzdihujoči, ki prosite objokani pred nebeškimi vrati, dodeli Vam Bog svojo neskončno milost!“

Jadrno je hitel čas in župnik je vztrepetal, ko ga je poklical nestrpen, ves že zlovoljen glas. Pod zaščito pobožne molitve se je bližal župnik mrtvašnici. Udano mu je bilo srce, noge pa so bile trudne in so se tresle.

Počasi je odprl duri in je postal na pragu. Temno je bilo v mrtvašnici, le skozi okno je sijal pramen bele mesečine, naravnost na mrtveca, ki

je ležal na visokem odru. Župnik se je približal, stal je tik pred njim.

Neznanec je bil oblečen še zmirom v tiste razcapane cunje; prsi so mu bile razgaljene. Ležal je iztegnjen na odru, roke ob životu. Glava je bila globoko nagnjena, ležala je na trdem lesu. Nikogar ni bilo, da bi bil položil siromaku blazinicico pod glavo ali vsaj kako staro kamižolo. Župniku se je zasmilil; sklonil se je in je iskal po mrtvašnici; naposled je našel v kotu zraven lopate raztrgan predpasnik in prazno vrečo; položil je oboje neznancu pod glavo in zdelo se mu je, da je bil siromak sam vzdignil glavo ter se hvaležno oddahnil. Nato je prinesel župnik vegast stol ter je sedel poleg odra, neznancu ob vzglavje.

Opazoval mu je obraz, ki se je svetil v mesečini. Lica so bila rumenkasto bleda, oči so bile globoko udrte, napol zatisnjene. Dasi je bil obraz ves poraščen in so padali kuštravi lasje do obrvi, je bilo župniku očito, da je bil človek še mlad in da je bil njegov obraz nekdam pač zelo bel in nežen. Veliko, brezkončno trpljenje je bilo zarezalo gube vanj, je stisnilo prej tako polne in vesele ustnice in je potisnilo obrvi do oči. Pogledal je na roke — tudi roke so bile majhne in nežne, toda vse razpraskane in od solnca zarjavele.

Župnik je vstal in se je sklonil preko mrtveca.

„Povej mi, kdo si, da zadobi moja duša mir!“

Zgenile so se trepalnice, smehljal je zaigral okoli ustnic. Župnik je zapazil strahoma, da ni ležal mrtvec pred njim, ampak živ človek, ki se je zatajeval iz same hudomušnosti.

„Povej mi, zakaj si bil prišel k meni ob tako poznem času? Povej mi, kaj hočeš od mene, da si tako prišel ter ugrabil mojemu srcu zadovoljnost

bogoslužnega starca? Kaj sem ti storil, da si vznemiril poslednje dni mojega življenja?"

Župnikov glas je bil proseč, skoro jokajoč. Smehljaj na obrazu neznanca pa se je širil, zmirom bolj razločen je bil in zmirom bolj prešeren. Oči so se polagoma odpirale, punčice so se obračale na desno stran in so se svetile. Naposled je zganil nalahko tudi z roko, uprl se je z dlanjo, kakor da bi se hotel vzdigniti.

„Kaj me ne poznate, gospod župnik?“ je vprašal smehljaje, z zelo prijetnim, mehkim glasom. V tej lepo zveneči mehkobi je bilo celo nekaj plahosti, ki je bila ostala neznanecu pač še izza življenja.

„Ne, prijatelj, ne poznam te!“ je odgovoril župnik odkritosrčno. „V tvoji suknji je bil listek z imenom ‚Polikarp‘; ampak takega imena, oprosti, ni imel še živ človek na svetu. Pač sem že krstil tisoč ljudi v dolgih dneh svojega pastirovanja, toda ne spominjam se, da bi bil kaznoval nedolžnega človeka z imenom Polikarp...“

Resnično se je vzdignil neznanec na odru, uprl se je ob desni komolec, sklonil se je bliže k župniku, svetle oči so bile zdaj široko odprte.

„Domislite se, gospod župnik, domislite se!“

V enem samem trenutku je preletel župnik v svojih mislih dolgo vrsto let ter se je ustavil v davni preteklosti. Ustavil se je — kri mu je ginila iz lic in začel se je tresti po vsem životu. Iztegnil je roko proti neznanecu in se je umikal z okornimi nogami.

„Ali ste se domislili, gospod župnik?“...

Smehljaj na ustnicah neznanca je bil še bolj prešeren, že je bil zloben, nekaj sovražnega se je svetilo v očeh.

„Ali ste se domislili? ... Zdaj sem prišel, da narediva račun. Dolga je bila cesta in skoro sem se bal, da ne izgrešim cilja, ali da ne obležim tam kje v jarku. Natanko ob pravem času sem došel, kakor da bi bil izračunil na minuto; toliko da so me še nosile noge in niti moči nisem več imel, da bi si bil poiskal pošteno vzglavje ... Vedel sem, da pridete nocoj, in lepo je, da ste prišli ... Narediva račun!“

Skrčil je tudi kolena, vzdignil se je čisto na odru in se je napravljal, da bi vstal.

Župnik je iztegnil obedve roki in je pokleknil.

„Usmili se v imenu božjem, usmili se starca!“

V istem hipu je legel neznanec na oder, glava je udarila ob les in nato je ležal iztegnjen, roke ob životu, popolnoma kakor prej; tudi oči so se zaprle in le skozi ozko špranjo je gledala motna, mrtva belina.

„Tebi, o Bog, čast in hvala!“ je zavzdihnil župnik. Pot mu je lil od čela, tresel se je po vsem životu, in ko je vstal, je komaj premaknil nogo; šel je sključen, težko sopeč, kakor devetdesetleten starec, ki gleda v tla in išče groba ...

Ob durih je bilo v izdolbenem črnem kamenu par kapljic blagoslovljene vode. Župnik je pomočil vanjo prste in se je najprej pokrižal, nato je poškopil v znamenju kniža tudi mrtveca.

„Počivaj v miru!“

Naglas je izpregovoril, toda nič vere ni bilo v tem glasu, trepetajočem od groze. Poslednjikrat se je ozrl na mrtveca in zdelo se mu je, da strmi vanj skozi špranjo med trepalnicami ...

Še svetlejša je bila mesečina, ko se je vračal župnik preko pokopališča. Jasno je bilo kakor po dnevi; sence so bile bolj krepko začrtane, svetloba

je bila žarnejša nego v solncu; razdalje so se izpremenile; vse stvari so bile bližje in manjše. Tam v dolini je ležala vas in bele hiše so bile tako blizu in tako majhne so bile, da bi se človek sklonil ter pokrtil z dlanjo vso dolino.

Župnik je zaprl železna vrata in se je vračal počasi ob zidu, ob vrtu proti farovžu. Zelo dolga se mu je zdela pot in truden je bil. Ko je došel na dvorišče, je stopal potihoma in oprezno, da bi ne hreščal pesek pod koraki. Prav tako potihoma in oprezno je odpiral duri, da bi se morda ne vzdramila kuharica, poslušala še v poluspanju, nato poskočila strahoma ter prižgala svečo. Plazil se je po stopnicah, kakor tat je odpiral duri v spalnico. Ves utrujen in bolan je sedel na stol poleg postelje in je zakril obraz z rokami.

„Hudo si me kaznoval, o Gospod!...“

Danilo se je komaj, ko so sedeli v kuhinji hlapec, kuharica in dekla.

„Take noči še ni bilo!“ je zavzdihnila kuharica. „Kaj nisi slišal, Miha, kako je hodilo po dvorišču, po stopnicah?“

Tudi Miha je bil ves zaspan in zlovoljen, kakor po prečuti noči.

„Seveda sem slišal! Mimo okna je šlo, prav dobro sem videl, ko sem se nenadoma vzbudil; tam na cerkvi se je zibala senca ob zidu...“

„Poslušam, poslušam,“ je pripovedovala dekla, „in slišim, kako se plazi mimo okna kakor tat. Kri mi je zastala — vedela sem precej, da hodi okoli tisti razbojnik, ki je umrl po noči v hlevu, Bog mu daj večni mir in pokoj! Od strahu si ne upam dihati; on gre prav mimo okna, zadene se s komolcem obnje in gre dalje. Daleč je že bil, ko vstanem in vzamem molek in stopim k oknu. Kaj

sem videla tedaj, o ljudje krščanski? Nekdo hodi po pokopališču, postane pred velikim križem, odpre duri v mrtvašnico. Tisti človek je bil, ki je umrl po noči v hlevu ...“

Vsi trije so se pokrižali.

„V tej hiši ni vse po pravici!“ je govorila kuharica tiše, skoro šepetaje. „Zakaj je prišel naravnost v farovž in je umrl tam, tebi nič, meni nič? Pa zakaj se plazi zdaj tod okoli, ne zadobi miru?“

Spogledali so se in vsem trem je zaključevala v srcu ista misel.

„Nocoj ne bom zatisnila očesa!“ je potožila dekla. „Zakleni, Miha, zakleni varno vse duri — Jezus, če bi prišel v sobo, stopil k postelji! Razbojnik je bil v življenju ...“

Miha je stresel z glavo.

„Ne pomaga nič, zapirati duri ... Ko sem bil v mestu, pomislite, kaj se je zgodilo tam. Leži v mrtvašnici družba mrličev, brezbožnih ljudi, potepuhov, ki so si bili sami končali življenje z neverno roko. Trdno so bile zaklenjene duri — toda zjutraj, glejte, leži pred durmi, ves potolčen, star in nemaren žid. Po noči, opolnoči, so ga bili pretepli tovariši ter so ga vrgli iz mrtvašnice, ker je bil ostuden in je dišal neprijetno. Taki so ljudje!“

Kuharica se je stresla od groze.

„Tako blagoslovijo človeka in ga pokopljejo po krščansko, on pa, ne da bi mirno spal in čakal božje sodbe — o, zame ne bo več mirne noči; in pokopališče je tako blizu! ... Če bi poškopili prag in okno z blagoslovljeno vodo?“

„Dobro bi bilo!“ je prikimaval hlapec. „Ampak, po pravici rečeno, ne bojim se mrličev. Nikomur

še nisem storil hudega, temu razbojniku celo ne. Tisti naj se ga boji, ki ima kaj na vesti!"

In spet so se spogledali vsi trije.

„Pojdi zdaj, Marta, pokliči gospoda!"

Miha je vstal in se je napotil v hlev, kuharica pa je šla buditi župnika. Težka ji je bila pot, noge so ji bile okorne od ponočnega, komaj prestanega strahu. Stala je nad stopnicami, ni si upala potrskati, še proti durim ne pogledati. Prijela je naposled za kljuko in se je zelo začudila; duri so bile samo priprte.

S plahim korakom je prestopila prag; prva soba je bila prazna. Potihoma, po prstih je stopala proti spalnici in srce ji je bilo težko, stisnjeno od groze, kakor ponoči, ko se je plazila skrivnostna senca mimo okna.

„Tod je hodil!" je pomislila in se je pokrižala.

Tudi v spalnico so bile duri samo priprte. Odpahnila jih je narahlo ter je pogledala v izbo. Župnik je sedel na stolu poleg postelje globoko sključen, čelo skoro na kolenih in obraz zakrit z rokami. Oblečen je bil, čevlji so bili rosni in suknja je bila spodaj ob robu oblatena; klobuk je ležal na tleh.

„Jezus, Marija in vsi sveti angeli božji!"

Z omahujočimi koraki se je vrnila kuharica v kuhinjo, sedla je na stol in dolgo ni izpregovorila besede. Naposled so se ji usule solze po licih.

„Molite, ljudje, molite za gospoda in za njegovo ubogo dušo!"

III.

Stali so ljudje in so ugibali. Niso mogli ugeniti. Takega pogreba še ni doživela vas. Posegel

je človek, da bi zgrabil skrivnost, no, segel je v meglo.

Vršilo pa se je po vrsti takole:

Navsezgodaj je prišel k župniku cerkovnik in je dejal: „Tistega potepuha, ki je poginil v hlevu brez zakramentov, zagrebemo pač kar tako in brez ceremonij, tja v kot, kjer so pokopani tatje in razbojniki...“

„Kako?“ je vzkripel župnik in je ves zardel. „Kako govoriš o krščanskem človeku? Da bi le prišel ponoči in te zgrabil za ušesa in te pošteno stresel! Nič brez ceremonij! Prišel je človek in je umrl v mojem hlevu in zatorej je moja skrb, da ga pokopljemo po človeško! Le brž se napravi in pokliči pogrebce, in v črno naj se oblečejo! In tudi pevcev poišči, da mu bodo zapeli na grobu, sam pa pojdi in mu zvoni z velikim zvonom, zato da zadobi njegova duša mir!“

Cerkovnik se je čudil in je šel po stopnicah in se je čudil zmirom bolj.

„Umrla je lani stara Kovaška, pobožna ženska, napol svetnica, pa ji nismo zvonili z velikim zvonom in nikogar ni bilo, da bi ji zapel na grobu. Tudi meni, kadar me pozove Bog, ne bodo peli. Tako pa pride potepuh, nevernik morda —“

Nejevoljno je stresel z glavo in na dvorišču je celo pljunil.

Takoj se je razleglo po vasi, po vsej dolini in celo preko hribov; nekaj neprijaznega je leglo na srca, zlovoljno so gledale oči.

„Prišel je bil po noči, živa duša ne ve odkod, razcapan je bil in neumit in je poginil v hlevu kakor brezbožna žival. In glejte — zvoni mu na fari z velikim zvonom, črno oblečeni pogrebci nosijo rakev, spremlja jo župnik sam in ob grobu

pojo pevci žalostinke... Čudna znamenja — nič dobrega ne hrani prihodnost!..."

K župniku je prišel mizar in se je odkril in poklonil na pragu.

„Rakev mi napravi!“ je zapovedal župnik. „Trdno in pošteno rakev, iz močnih hrastovih desek, tako da ne bo strohnela nikoli in da je v sto in dvesto letih ne bodo preglodali črvi! Lepo jo pobarvaj, tako da se bo svetila, in bel križ, velik bel križ napravi na pokrovu!“

Šel je mizar in se je čudil. Ko je stal pred hišo in tesal rakev iz težke hrastovine, so prihajali sosede in so gledali s temnimi očmi.

„Kdaj, prijatelj, boš tesal meni tako rakev, tako lepo pooblano in pobarvano, s tako velikim križem? In jaz sem krščanski človek, nikogar še nisem osleparil, z nikomer se še nisem tožil!“ ...

Zamoljelo je zazvonilo, razleglo se je glasneje, ves zrak se je stresel nad faro in se tresel neprestano kakor v skrivnostni bojazni. Spogledali so se ljudje in so se odkrili; srca so bila težka, žalostnih slutenj polna ...

Komaj je ugledal župnik mizarja, ki je peljal na vozičku rakev na pokopališče, se je napravil tudi sam; toliko da se je še utegnil pokrižati. Pred mrtvašnico je došel mizarja.

„Kako si napravil?“

„Trdno rakev; če bi se uprl človek s pleči, ne bi odrinil pokrova!“

Župnik je pogledal jezno.

„Kaj pa govoriš? Kakšne neumnosti? Saj ne bomo zagrebli živega človeka!“

Sklonil se je in je pobobnal s pestjo po pokrovu.

„No, res bi ne odrinil pokrova! ... Ampak ob straneh — ali so dovolj močne deske ob straneh?“

„Kakor jeklo! Če bi se uprl s komolci, ne bi jih razmaknil!“

Župnik se je oddahnil globoko in si je obrisal z robcem čelo in lica.

„Tako naj torej spi tu notri v božjem imenu!“

Ozrl se je še enkrat na rakev in je zamrmral.

„Ampak boljše bi bilo, če bi bila lita iz železa ...“

Mizar je odprl usta in je pogledal topo, toda rekel ni ničesar ...

Tako počasi je mineval dan, tako leno je romalo solnce proti goram! Župnik je čakal pogrebcev, ki so se mudili, neverniki brezskrbni, po krčmah in drugih brezbožnih krajih. Vdrugič je zapel veliki zvon in župnik se je napotil proti cerkvi.

Ljudje so se zbirali na pokopališču. Nabralo se jih je čudovito veliko in kmalu je bilo pokopališče polno vse do zida. In kakor da bi se bili domenili: vsi ljudje so bili prazniško oblečeni, stali so odkriti na stezah, ob gomilah, za vegastimi križi; nihče ni izpregovoril glasne besede, tesna so bila srca. Nikjer bi ne opazil človek tistih veselih, zadovoljnih obrazov, ki so drugače pogrebcev čednost; stisnjena so bila ustna in v tla so gledale temne oči. Ali tudi žalosti ni bilo na nobenih licih, v nobenem vzdihu; senca, ki je polagoma zagrinjala pokopališče, ni bila bridkost; bojazen je bila, toliko nemirnejša in groznejša, ker ji človek ni poznal izvora in ni vedel, odkod se bliža zlo in v kakšni podobi.

Polagoma se je nagibalo solnce, že se je skrivalo za goro. Še zmirom so prihajali ljudje, ne-

znanci iz daljnih krajev, ki jih prej živa duša ni še videla na fari. Ob železnih vratih se je prikazal celo človek v pisanem zimskem kožuhu in z visoko črno kučmo na glavi; opiral se je ob palico in je gledal z začudenim in nespametnim pogledom proti mrtvašnici. Ženske, nadložne starke v širokih zelenih oblekah so cmokale s tenkimi ustnicami in rožljale z molki.

Prišel je župnik in cerkovnik je šel pred njim s kropilnikom. Naravnost proti mrtvašnici je stopal župnik in se ni ozrl nikamor. Njegov korak ni bil trden, zdelo se je celo, da se mu noge nekoliko opletajo. Glavo je imel povešeno, gledal je v tla z nagubanim čelom in strnjenimi obrvmi. Čutil je morda, da se je oziralo nanj tisoč oči.

„Kako se je postaral!“ je zašepetala ženska za njegovim hrbtom. „Šele od včeraj se je postaral — prej ni hodil tako sključen in tudi lasje še niso bili tako sivi... Težka skrb mu leži na duši...“

Župnik je stopal v mrtvašnico. Sveče so gorele, okoli nizkega odra so stali pogrebci. Neznanec je ležal v rakvi, že je udarilo kladivo prvikrat po pokrovu in zamolkel zvok se je razlegel daleč preko pokopališča. Župnik je iztegnil roko.

„Stojte!... Kakšni žebli so to? Človek krščanski, to so bucike, in če bi se le z mezincem dotaknil pokrova, bi ga vzdignil, kaj šele, če bi se uprl z rameni! Le brž stopite po druge žeblje, poštene, trdne žeblje, tako da bodo držali kakor smrt!... Ne mudite se predolgo, zakaj solnce že zahaja!“

Stali so pogrebci in so molčali. Hladno je bilo v mrtvašnici, hladna groza je legla na srce. Neznanec je ležal iztegnjen v rakvi, boste noge so se dotikale vznožja, roke so bile prekrižane na

prsih. Obraz ni bil več tako suh in upadel, ker je bila brada pristrižena; ustnice so se nalahko smehljale in skozi špranjo desnega očesa se je svetilo kakor radoveden in hudomušen pogled.

Prišel je človek in je prinesel polno pest žeb-ljev, trdnih, poštenih žeb-ljev in kladivo je zapelo.

„Ne tako dolgih presledkov!“ je ukazoval žup-nik. „Zabili bi kar rajši buciko na vsakem oglu, ali pa bi z moko zalepili! ... Samo za palec drug od drugega naj bodo žeb-lji ... in krepko zabijte ... pošteno udarite!“

Zmirom tesneje je bilo pogrebem, pričam neusmiljenega početja. Zazdelo se je Marku, mi-zarju, da zabijajo v rakev živega človeka, in za-zeblo ga je.

„Zakaj takisto, o gospod?“ je zaklical cer-kovnik.

Župnik pa se je razsrdil.

„Kaj bi bilo tebi prav, da bi blodil po smrti kakor vešča, ko ti je duša vsa od vrha do tal z grehi obložena? Moli rajši, moli!“

Veliki zvon je zapel, vzdignili so rakev. Ob tistem slovesnem trenutku so se ljudem zasolzile oči; bilo je kakor slutnja velike nezgode, kakor ponižna prošnja za milost in usmiljenje.

Grob ni bil daleč, dvajset korakov morda od mrtvašnice. Po zapovedi župnikovi so bili izkopali globoko jamo in rumena prst je bila visoko na-gomiljena ob grobu.

S pojočim, tresočim glasom je molil župnik. Zazibala se je rakev, ropotoma je zdrknila v jamo. Župnik je molil, in ko je molil, mu je zamigljajo, zatrepetalo pred očmi in odluščila se je plast prsti pred njegovimi nogami. Omahnil je, nagnil se je z vsem telesom.

„Bog se usmili!“ je zaklical človek zadaj.

„Bog se usmili njegove duše!“

Župnik se je osvestil, zavzdihnil je globoko in se je ozrl; njegove oči so bile rdeče obrobljene in so gledale motno. Zašumelo je med ljudmi od zida do zida; nekateri so se pokrižali, človek v zimskem kožuhu je plaho pobegnil.

„Počivaj v miru!“ je zaklical župnik in je škropil preko groba v znamenju križa.

„Počivaj v miru!“ je zaklical glasneje, trepetajoča prošnja je stokala v njegovem glasu.

Gruda je zabobnela po pokrovu in pevci so zapeli žalostnko. Daleč je segala pesem in čudno žalostna je bila, tako da se je stiskalo srce od neznanе bolesi. Nenadoma je prerezal pesem srdit in hripav glas.

„Kako pa mečete, kaj počnete?“ je klical župnik. „Otrok bi privzdignil tako zrahljano prst! Trdo naložite in ti, cerkovnik, stopi doli in potlači z lopato, z nogami!“

Zmerom bolj rdeče so bile njegove oči, nemirno in motno so gledale. Obraz mu je bil zabuhel, toda krvi ni bilo v njem.

Tako so nagomilili silno gomilo, pač seženj visoko. Potni in trudni so stali pogrebci ob grobu; utrujenost ni bila samo v rokah, segla je bila tudi v noge in v srce celó.

„Zdaj pa se napravite,“ je ukazal župnik, „napravite se in prinesite tisti veliki kamen, ki leži brez potrebe tam za mrtvašnico! Prinesite ga in ga položite na gomilo!“

Šli so pogrebci in so prinesli velik in težak kamen, morda zavržen spomenik z neznanega, pozabljenega groba. Omahovaje in težko sopeč so nesli kamen in so ga zavalili na gomilo, tako da

se je vsedla za ped globoko. Župnik se je oddahnil, kakor da bi se bilo to težko breme odvalilo z njegovih ramen.

„Počivaj v miru!“

Na ustnicah pa mu je zatrepetal smehljaj in za trenotek se je zasvetila škodoželjnost v njegovih očeh.

„Kaj praviš, cerkovnik, ali je človek na svetu tako krepak, da bi s svojimi pleči razmaknil to gomilo, odvalil ta kamen?“

Cerkovnik se je umaknil za korak in ni odgovoril, župnik pa se je nasmehnil še bolj veselo. Da, celo prešernost se je prikazala na njegovem obrazu.

„Kako misliš, dragi moj, da bo pač pogledal o polnoči? Krepko drže žebli, trdni, pošteni žebli in zelo soliden je tudi pokrov... Le poslušaj opolnoči, kako bo stokal, upiral se v potu obraza... ali kamen se niti ganil ne bo...“

Cerkovnika je izpreletelo hladno po hrbtu in pokrižal se je s tresočo roko. Župnik je umolknil in spet je bil resen njegov obraz. Postal je še, še enkrat se je ozrl na gomilo.

„Počivaj v miru, popotnik, in privošči počitka tudi drugim krščanskim ljudem!“

Truden je bil župnik in globoko je klonil glavo, ko se je vračal s pokopališča. Pozdravljali so ga ljudje, toda pozdrav je bil hladan, ozirali so se nanj z mrkim in plahim pogledom.

„Po tem težkem opravilu,“ tako je dejal župnik županu in učitelju, „po skrbeh te noči in tega dneva se spodobi, da izpraznimo kozarec vina. Mrtvec je bil moj gost in tako je treba, da mu po lepi krščanski navadi napravim pogrebščino. Pojdita z mano!“

Šli so v farovž in kuharica je prinesla vina in pečenke na mizo. Že po prvem kozarcu so se zjasnili, so zardeli obrazi; veselo so se zabliskale oči in zmirom glajše je tekla beseda.

„Kaj se vama zdi,“ je vprašal župnik prešerno, „ali ga nisem imenitno spravil, dobro zaklenil? Kaj, mislita, poreče, kadar se vzdrami ob polnočni uri, upre se z onemoglo silo, se osvoboditi ne more? Zares, smili se mi skoro popotnik ubogi...“

Pijano so gledale oči učitelja in župana, ali v pijanosti so se začudile.

„Močno je vino, gospod župnik, zelo vam je seglo v trudno glavo...“

Župnik pa se je zasmeljal.

„Močno je vino, jaz pa ga nesem vedro na svojih starih ramah in prav nič mi ni seglo v glavo... Ali ga ništa videla, ko je ležal na odru in se je škodoželjno smejal skozi špranjo desnega očesa? Ni vedel siromak, kaj ga čaka; mi pomislil na trdne, poštene žeblje, ne na silno gomilo, tudi ne na težki kamen... O, prijatelja, lahko mi je zdaj pri srcu. Trčita z mano; veselje živim ljudem, mrtvecem mir!“

Čudila sta se, ali tudi strah se je prikazal v očeh. Župnik se je smejal glasno in razposajeno, trkal je s tresočo roko in vino se je razlivalo po mizi.

Učitelj je vstal.

„Mir tudi živim ljudem, gospod župnik! Pozno je že, skoro se že bliža polnoč...“

„Ali vas je strah? Ni treba — težak je kamen, trdni so žebli...“

„Res, gospod župnik, strah me je, če vam takole pogledam v obraz. Nisem vas še videl takega...“

„Pomladil sem se pač to uro; zakaj veliko, prijatelja, veliko sem doživel ob teh čudесnih dneh...“

Tudi župan se je bil napol streznil in ni mu bilo prijetno pri srcu. Stal je ob dunih s klobukom v roki in mudilo se mu je na cesto, zakaj zatohel je bil v sobi zrak in je dišal po mrtvecih.

„In ponoči, kadar udari polnoči,“ je govoril veselo župnik, ko je odpiral duri, „o polnoči, prijatelja, se ozrita skozi okno na pokopališče! Majal se bo težki kamen, gibal se bo narahlo, ne bo se odvalil...“

Učitelj ni poslušal do konca in je hitel po stopnicah navzdol. Trušč in smeh se je oglasil spodaj; tam so pili pogrebci...

Sam je ostal župnik in takoj se je zgenilo globoko v srcu, zaključevalo je naskrivoma. Obrvi so se pomeknile niže na oči, spet so se tresle trudne noge.

„Mislim, da je kamen le premajhen... Jutri, res, jutri že jih navalim še dvoje na gomilo!“

Sedel je za mizo in je pil. V tistem trenutku, ko so se bile zaprle duri za učiteljem in županom, se je vzdramila ura na steni. Kazalca, prej tako lena in zaspana, sta se pomikala čudovito hitro. Ozrl se je župnik na uro in izpreletelo ga je kakor strah; skoro na jok so se mu nabrale ustnice.

„Oh ne, tako majhen je kamen, tako lehak, da bi ga odvalil z mezincem. In pokrov je kakor od papirja; zasmeljal se bo prešerno, pokrov bo odletel in kamen bo ležal ob razmaknjeni gomili...“

Izpraznil je poln kozarec in obšlo ga je upanje...

„Zgodi se, kakor je božja volja! Slečem se in ležem in se zakrijem preko oči... Pol ure dela bo imel, predno se pripeha iz groba; pokopališče je zaklenjeno in zaklenjen je farovž in mizo postavim pred duri...“

Ozrl se je na svetilko, ki je visela od stropa, in je zapazil strahoma, da luč pojema, umira; privil jo je visoko, toda plamen je skopnel takoj in je gorel mirno, zaspano. Župniku so se šibile noge in roke so se mu tresle. Ni postavil mize pred duri in tudi ni legel. Počasi, s povešeno glavo, po tatinsko se je napravil iz sobe.

„Samo da pogledam skozi okno, samo za hip... Treba je, da vidim, kako se brani moj kamen...“

Šel je preko temne izbe, preko druge in tretje, prišel je v knjižnico. S plaho, tresočo roko je odgrnil zastor, tako da je zasijalo v izbo svetlo jesensko nebo. Visoko je že svetil mesec, zvezde so bile prižgane.

„Zgodi se, kakor je božja volja!“

Oglasila se je polnočna ura, župnik se je ozrl na gomilo. Narahlo se je zganil kamen, zazibal se je na desno, na levo, in se je odvalil...

IV.

Zdaj pa pomislite, ljudje, kaj se je zgodilo pred petindvajsetimi leti! Lahko bi tudi rekel pred tridesetimi, zakaj čas hiti, dogodki se pode jadrno mimo in kdo bi štel ure in minute!...

Dolgočasen septembrski dan je bil; deževalo je v tenkih, gostih curkih, neprestano, tiho; blato je segalo že do gležnjev, rumena voda je bila sto-

pila iz potoka in se je razlila po travniku. Nikogar ni bilo na cesti; časih se je prikazal ob oknu zaspan, zlovoljen obraz in se je oziral proti nebu.

Ob tistem času je stopila babica iz nizke hiše, na klancu skrite. Starikava, debela ženska je bila, iz rejenega obraza so gledale drobne, dobrodušne oči. V naročju, na iztegnjenih rokah je nosila majhno podolgasto breme, s čipkastim prtom pokrito; nerodno ji je bilo, ker je morala držati v roki dežnik in ker bi si bila rada tudi krilo privzdignila, ki je bilo kmalu oškropljeno za dve pedi visoko.

„Ob takem vremenu gonijo človeka na pot!... No, več je vredna krščanska duša nego nedeljsko krilo! In tudi štruce ne bo, komaj da bo goldinar!... Bog vedi, odkod je priromala ženska — otrok je še skoro in tudi omožena ni... Pregrešen je dandanašnji svet in zmirom bolj brezbožen!“

Zibala se je previdno in počasi po blatni cesti, izogibala se je širokim lužam, toda kamor je stopila, se je vdrla noga globoko v blato. Dež je potrkaval na dežnik in kmalu so curljali od njega tenki curki. Nikogar ni srečala na cesti, samotna je bila vas, potopljena v dež in blato.

Časih se je ozrla babica izza dežnika, če bi ne prišel nasproti spodoben in usmiljen človek, da bi kumoval siroti, iz greha porojeni.

„Bog se ga usmili — nikogar pač ne bo, da bi mu vrgel vsaj goldinar v zibko! Cerkovnik ga bo držal in bo jutri že pozabil na krst in ime, ali pa morda pijani Jaka in siromače bo že ob krstu zaduhalo žganje... Dal Bog, da bi ne živelo!“

Pred hišo je stala debela ženska in je gledala s čemernim obrazom v sivi dež.

„Kam, babica?“

„V cerkev. Ženska me je prosila — otrok morda ne doživi jutrišnjega dne... Povila je pre-zgodaj...“

„Ali je kaj povedala, odkod da je, čemu je prišla v vas?“

„Toliko vem kakor nič; besede ne spravi človek iz nje; leži tam in gleda v strop. Še juhe ni marala, siliti smo jo morali...“

„Miha pravi, da jo je videl v mestu; gosposko da je bila oblečena...“

„Kdo bi vedel?... Prosila je, da bi prišel kaplan, pa je prišel župnik; in tudi danes mi je rekla, ko sem se napravila na pot: „Kaplan naj pride, recite mu, da naj pride!“ In me je pogledala s tako velikimi očmi, da me je izpreletelo...“

Ženski sta se spogledali.

„Naj bo že, kakor je božja volja!“ je vzdihnila babica. „Pregrešen je svet in kdo bi sodil?... Otrok je nedolžen, pa trpi že ob rojstvu. Še botra nima...“

„Ali je fant, ali je dekle?“

„Fant je; mati bi rada, da bi bil Franc...“

„Če bi bilo dekle, bi jo držala... Škoda!“

„Kaj pa mož?“

„Ej nadloga, v krčmi je...“

Babica se je zibala dalje, roke so jo že bolele, cerkev je bila daleč.

„Da bi vsaj kdo prišel, ki bi mi držal dežnik! Ampak ob takem vremenu sede za pečjo in se ne zmenijo za človeka...“

Tam, kjer se je cesta magnila, predno se je vzpela v klanec proti cerkvi, je stala nizka, uma-zana koč. Babica je potrkala z dežnikom na okno.

„Ali je Jaka doma, da bi šel za botra?“

Na pragu se je prikazala suha ženska.

„Doma je, Bogu bodi potoženo, doma! Ampak na peči leži kakor klada in smrči. Prišel je domov in se je opotekal in je rekel, da je papež...“

Babica je zmajala nejevoljno z glavo.

„Zdaj pa išči botra! Naposled ga bo res držal cerkovnik in nihče drugi! Jaka vsaj zapiše, komu je boter, zato da ne pozabi; cerkovnik pa je nemaren človek...“

Ženska na pragu je pomislila.

„Kaj bi ne stopili malo noter in počakali? Saj se bo klada kmalu streznila, pa pojde!“

Babica je pogledala skozi duri; na peči je ležal človek na hrbtu, oblečen in obut, in je smrčal.

„Ne, čemu bi ga dramila! Spal bo pač do noči in otrok Bog vedi, če bo živel... Da bi mi vsaj dežnik držal — pa se napije in obleži!“

Babica se je napotila dalje, v klanec proti cerkvi. Niti za trenotek ni ponehal dež; na klancu si je izgredla voda ozke struge in umazani studenci so curljali v dolino, zbirali se v jarke.

Stopila je v cerkovnikovo hišo.

„Kje pa je mož?“

„Ni ga; šel je z župnikom obhajati; na Hrib sta šla pa se pač ne povrneta do večera...“

„O sitnost!“ je zavzdihnila babica. „Kdo pa bo zdaj boter temu otroku?“

„Ali je dekle?“ je vprašala cerkovnica in je narahlo odgrnila prt.

„Eh, fant je — botro bi že dobila, žensk je veliko na svetu...“

Sedla je in je položila otroka na mizo, da bi si odpočila roke. Pod prtom je tenko zacvililo.

„To je od tiste ženske? Kaj pa ona?“

„Oboje ni za nič; otrok ne bo dolgo in tudi njej bi lahko svetili... Za Franceljna, pravi, da naj ga krstimo.“

Cerkovnica je zmajala z glavo.

„Ej, težko pojde, težko! Nezakonski je, pa ne verjamem, da bi ga krstili gospod za Franceljna...“

Babica se je začudila.

„Otrok je otrok, duša je duša. Kaj pa more otrok za greh svoje matere, Bog ji odpusti!“

„Je že tako! Nekaj kazni mora biti pač že na tem svetu... Kak star, ves zgrbljen obrazek ima — kakor da bi greh bil zapisan na njem... Odpira usta, glasu pa ni...“

Babica je bila nejevoljna in je zagrnila otroka.

„Kako da bi se mu greh poznal, ko še sveta ni videl? Pa če bi se — izbriše ga sveti krst!... Pojdite po gospoda, jaz grem naravnost v cerkev; morda srečam koga, da bo kumoval...“

Napotila se je proti cerkvi in se je ozirala po cesti s skrbnim, skoro zlovoljnim obrazom.

„Nič ti ne bo dobrega na svetu, ko si že ob krstu brez prijatelja!... Da bi te poklical Bog!“

Zgodilo pa se je tedaj, da je prišel po klancu doli mimo cerkve suh in dolg človek. Ves premočen je bil, od klobuka mu je curljalo in hlače so bile blatne do kolen. Oblečen je bil precej slabo, okoli vrata je imel zavezano veliko pisano ruto. Po obrazu ni bil ne star ne mlad, tudi se ni moglo razločiti, če je bil gospod, ali hlapec, ali potepuh. Bog vedi, kaj je bil, odkod ga je bila privedla pot in kam se je bil namenil; šel je sključen, gledal je v tla, roke je skrival v hlačnih žepih, kakor da bi ga zeblo.

„Zakaj pa bi ta človek ne bil boter otroku?“ je pomislila babica in ga je takoj nagovonila.

„Vi, čujte, ali bi ne stopili z mano v cerkev, da bi kumovali temu otroku?“

Neznanec se je ozrl in je postal.

„No, pa stopim, zakaj bi ne bil boter?“

Nasmehnil se je — Bog vedi kakšne so bile njegove misli — in se je napotil z babico v cerkev.

„Dolgo pot ste že premerili, prijatelj, kam ste namenjeni?“

„Ej, mamka, da bi sam to vedel!“

„Sitno je romati ob takim vremenu!“

„Sitno! Dež raztegne cesto, da ji ni kraja nikoli! Ampak mehko hodi človek...“

Očitno je bilo, da ni odgovarjal rad; gledal je v tla, z obema rokama je držal klobuk; od obleke in od klobuka je curljalo in polagoma se je napravila luža pod njegovimi nogami.

„Čuden človek!“ je pomislila babica. „Ob takim vremenu roma in ne ve kam!“

„Če ste trudni, pa stopiva potem h kramarju in izprazniva čašico; ne bo vam škodovalo...“

„No, pa stopiva!“ je odgovoril čemerno.

V zakristiji so se oglasili trdi koraki, oglasilo se je tudi zlovoljno mrmranje. Prikazal se je kaplan in z njim je prišel namesto cerkovnika mlad fant z bosimi nogami in kuštravimi lasmi. Kaplan je bil ves rdeč v obraz in osorno so gledale oči; tudi ustnice so se gibale, mrmrale so kakor v velikem, komaj pritajenem srdu. Urno je premeril cerkev in neprijazno so odmevali od sten njegovi trdi, srditi koraki.

„Kakšna jezal!“ je pomislila babica in se je skoro prestrašila.

„No, ali je to otrok tiste ženske?“ je vprašal kaplan z neprijaznim glasom in mrk pogled je švignil izpod čela.

„Grešila je, pokorila se bo! Kaj more otrok za njen greh?“ je odgovorila babica plaho.

„Bog ne bo tako gladko sodil!“ je zamrmral kaplan in je pogledal za trenotek v stran, kakor da se je nečesa domislil; obraz mu je gorel zmirrom bolj in žile na čelu so mu nabrekle.

„Prosila je, da bi prišli, da bi jo izpovedali!“ je omenila babica.

Kaplan pa je nenadoma vzkipel, roke so se mu tresle, obraz se mu je čudno izpremenil.

„Kaj pa hoče od mene? Kaj sem ji dolžan, da me terja? Ali ni bil župnik tam, ali je ni izpovedal? Le povejte ji, da ne pridem, tudi ne pozdravljam je ne, recite ji! Bog z njo in pusti naj me na miru!“

Umolknil je, ustnice pa so se mu tresle. Nato je izpregovoril tišje in mirneje.

„Pokoril sem se, naj se pokori tudi ona... Ne poznam je, te ženske... Dopolnjena je stvar, zaprta je knjiga... Bog odpusti grehe vsem vernim kristjanom!...“

Babica se je čudila in obšla jo je misel, ki je bila zelo čudna in skoro pregrešna. Boter neznanec je gledal v tla in ni bil prav nič vznemirjen; morda niti slišal ni kaplanovih besed, kaj šele da bi se zmenil zanje.

„Kdo pa je ta človek, ki stoji tukaj in gleda v tla in ne zine besede?“ je vprašal kaplan.

„Boter je, gospod, boter temu otroku!“ je odgovarjala babica hitro. „Srečala sem ga na cesti, ni bilo drugega človeka...“

Z nezaupnim pogledom je premeril kaplan neznanca od nog do glave.

„Bog vedi, kak potepuh!“ je zamrmral in se je okrenil, da bi opravil ceremonijo. Z nerodnimi rokami, zelo narahlo in plaho je prijel neznanec otroka, ki je cvilil tenko, kakor pokvarjena piščal. Osorno ga je pogledal kaplan in ga je vprašal za ime. Neznanec se je sklonil in je odgovoril tako natihoma, da ni razumela niti babica. Kaplan pa je privzdignil obrvi in je zmajal z ramami.

„Nekrščansko ime, komaj psu bi dal tako ime... zaznamenovan je človek za zmirom, kakor da bi imel na čelu pečat užgan...“

Ob tistem hipu pa so se mu zasvetile oči, na ustnicah mu je zaigral čuden smehljaj.

„Tako se zgôdi, to bodi kazen za greh!...“

Boječe in jecljaje je izpregovorila babica; obšla jo je bila čudna bojazen.

„Mati je prosila, da bi ga krstili za Franceljna...“

Kaplan je široko odprl oči in ves je zardel od srda.

„Za Franceljna da bi ga krstili? Tako je rekla? Glejte si no! Sveti Frančišek, veliki svetnik, odpusti to predrzno žalitev! Nikoli ne bo Francelj!“

Babici je bilo tesno pri srcu; tudi boter je pogledal začuden.

„Zakaj pa bi ne bil Francelj?“

Takoj se je okrenil kaplan k botru neznanču in ga je ošvrknil s srditim pogledom.

„Kaj pa se ti mešaš v to stvar? Ti človek s ceste! Sam ima tako ime, da bi ga še očitnemu grešniku ne privoščil, pa bi krščeval druge ljudi! Kar tiho bodi, pa ne vtikaj svojega nosa v reči,

ki te nič ne brigajo! Bog vedi, kakšne grehe imaš na svojih plečih!“

Boter je preplašen umolknil, kaplan pa se je zamislil.

Babici je bilo hudo; vedela je, da bi bilo ugovarjanje čisto brez koristi.

„Gospod, pa naj bo vsaj Matija!...“

Tudi zdaj se je razsrdil kaplan in je zaklical naglas, tako da je odmevalo po cerkvi.

„Kaj? Matija? Že vsak bi bil dandanašnji rad Matija! Nikoli ne bo Matija!“

Otrok je v botrovem naročju narahlo zacvilil; obrazek se je klavrno nakremžil in je bil podoben nagubanemu, prstenemu obrazu sedemdesetletnega pritlikavca. Kaplan je bil nagnil glavo, napol je zatisnil oči in je premišljeval. Naposled so se mu zasvetila lica, ustnice so se nasmehnile široko in ozrl se je hladno na botra in babico:

„Ime mu bodi Polikarp! . . .“

Babica je pogledala z velikimi, topimi očmi, prebledela je, nato je vzdignila obedve roki k obrazu in je zajokala naglas. Prebledel je tudi boter; roke, ki so držale otroka, so se mu tresle in izpregovoril je s hripavim, trepetajočim glasom.

„Za božjo voljo, zakaj Polikarp? Milost, gospod!“

Spet ga je ošvrknil kaplan s srditim pogledom in boter je utihnil.

Otrok se je zvil v povojih kakor črv, zacvilil je zelo močno in se ni dal utolažiti, dasi ga je boter zibal in tresel. Kuštravi fant, ki je bil prišel namesto cerkovnika, se je zasmel naglas; ka-

plan se je okrenil k njemu, sklonil se je in ga je zlasal s krepko in srdito roko . . .

Ko se je vračala babica iz cerkve, so ji tekle po licih debele solze in tako je bila žalostna, da še dežnika ni odprla.

„O ti ubogi otrok, za vse življenje nesrečen, zaznamovan, zavržen! Da bi te Bog odrešil! . . . Boter, ali bi čašico žganja?“

Neznanec je bil že vtaknil roke v hlačne žepe, brado je skrnil v pisano ruto, zavezano okoli vratu. Pogledal je postrani z zlovoljnim pogledom in je zamrmral osorno.

„Pustite me pri miru! Čemu ste me klicali? Sami popijte svoje žganje, ne maram zanje!“

Še zbogom ni rekel, okrenil se je in je šel po svoji poti, bogvekam. Prvikrat so ga videli ljudje ob tisti uri in potem nikoli več . . .

Tako se je napotila babica naravnost proti domu, v naročju otroka, obsojenega ob rojstvu. Od sivega, nizkega neba je lilo, še zmirom močnejši so bili curki in rumena, gosta voda se je razlivala preko ceste.

Prišla je mimo Jakove koč; porastel, zaspan in zabuhel obraz je gledal skozi okno, žena je stala na pragu.

„Ali ste dobili botra?“ je vprašala babico.

„Dobili, dobili!“ je odgovarjala babica z ihtočim glasom in spet so ji zalile solze oči. „Dobili — potepuha, ki se je bil privlekel od bogvekod, otroku v zlo, nam v sramoto!“

„Ali ste ga krstili?“

„Krstili, krstili!“ je zajokala babica.

„Kako pa mu je ime?“ je vprašala ženska in se je čudila.

„Polikarp!“

„Jezus Marijal!“

Ženska je pobegnila v vežo in je zaloputnila duri; zabuhli obraz ob oknu je zazijal topo in je izginil . . .

Babica pa je nadaljevala svojo pot in je od bridkosti omahovala.

„Kako naj se prikažem? Kaj naj ji porečem? Ubogi stvarci, ki je sama še otrok!“

Ker je bilo srce polno strahu in žalosti, je bila pot krajša in blizu je že bila hiša, skrita na klancu.

Plaho je stopila babica v vežo, plaho je odprla duri. Ni pozdravila, ni se ozrla; odgrnila je otroka in ga je položila v zibko.

Iz postelje se je vzdignil droben, bled obraz; velike oči so se ozrle po sobi.

„Kaj ste že prišli? Ali ste ga krstili?“

Babici se je stisnilo srce, beseda ni hotela iz ust.

„Krstili!“

Velike oči so videle natanko strah na obrazu babice; trudoma se je vzdignila glava, razpleteni lasje so se usuli po vzglavju.

„Kako mu je ime?“

Babica je sedla na stol poleg zibke, skrila je obraz v predpasnik in je zajokala.

„Kako mu je ime?“ je vprašala mati vdrugeč; trepetal je njen glas, smrtna bojazen je bila v njem.

„Polikarp!“

Vse je utihnilo v sobi. Mati je magnila glavo, oči so se zelo razširile in so bile čisto bele. Slišala je mati ime in je ob tistem hipu izdihnila svojo dušo.

V.

Zibal se je kamen na grobu, zamajal se je na levo, zamajal na desno in se je odvalil.

Župnik je vztrepetal in je trepetal zmirom bolj.

„O Kristus in sveti Frančišek, moj patron — kamen ni bil dovolj težak, ni bila jama dovolj globoka in žebliji niso bili še celo za nič . . . O sleparji, neverniki! . . .“

Odvalil se je kamen, razmikala se je gomila in se je razmeknila. Počasi, trudoma je plezal človek iz groba; prst je bila zrahljana in tako se ni mogel pošteno vzpeti; upiral se je s komolci in prikazal se je naposled ves život. Obraz se je zasvetil v mesečini, črne oči so se ozrle naravnost proti farovžu.

Župnik je iztegnil obedve roki proti oknu in se je tresel od strahu in od srda.

„Nazaj, kanalja, nazaj! Kaj te nismo zagrebli po krščansko? Kaj ti nismo zvonili z velikim zvonom, kaj ti nismo celo zapeli na grobu? Ni več hvaležnosti na svetu! Nazaj!“

Človek pa se ni zmenil, že je stal na gomili in se je prešerno zleknil po naporu. Župniku se je celo zdelo, da je pomežiknil veselo s temnimi očmi in da se je nasmehnil hudobno.

„Nazaj, kjer je tvoj dom! Počivaj v miru, kanalja! Dodeli ti Bog večni mir in pokoj, malo-pridnež! Kaj se klatiš zdaj tod okoli, ob tem tihem času, o polnoči? Pomisli rajši na svoje grehe in pusti pri miru poštene ljudi! Nazaj!“

Še poslušal ga ni človek; komaj da se je malo odpočil, se je napotil z dolgimi koraki proti zidu in ga je preplezal čudovito ročno.

„Glej ga, malopridneža!“ se je razsrdil župnik. „Na moj vrt je poskočil, naravnost v rože! — Ali se spraviš od tam? — Kakor krava ti hacá po gredah! Vse bo polomil, vse povaljal! Da bi hodil vsaj po stezi, po pesku! — Ali ne vidiš poti, ali imaš zadaj oči? — Ze prihaja bliže, o Bog in vsi svetniki nebeški! — Nazaj! Kdo te je dramil iz poslednjega spanja, kdo te je klical na to ponočno pot? Vrni se — moja vest je čista, dolgo sem se pokoril za svoje grehe in vsi so odpuščeni... Nazaj!...“

Kakor senca se je pomikal človek preko vrta. Ni odgovoril, ni ustavil koraka in ga tudi ni pospešil. Šel je mirno v ravni smeri proti farovžu, kakor človek, ki vidi svoj cilj in se ne zneni za nikogar. Župnik je bil prikovan k oknu; še na misel mu ni prišlo, da bi se ganil, da bi pobegnil. Le ob tistem hipu, ko se je skrila mesec za tenek bel oblaček in je nenadoma ugasnila luč na vrtu, mu je šinilo mimo duše: „Ali ne sanjam z bdečimi očmi? Ali ne vidim le duhov, porojenih iz bolnih, od kesanja utrujenih možgan? . . .“ Šinilo je, izginilo; mesec je prisijal izza oblaka, bela luč se je razlila po vrtu . . .

Že je stal človek pod zidom, prav nič se ni pomišljal, še poskusil ni, da bi odklenil vrata, temveč vzpel se je spretno na trto ter je plezal navzgor. Župnik je sklonil glavo skozi okno in je gledal nanj z velikim strahom. Tako je bil že blizu, da bi ga lahko dosegel s palico.

„Doli, doli, ponočnjak! Kdo ti je ukazal plezati po trti? Saj boš vse polomil! Nič se ne zneni in kar pleza — apage! . . .“

Odskočil je od okna in je iztegnil roko; ves spačen mu je bil obraz od groze, široko odprte so

bile oči. Na okno pa se je vzpenjal človek; prikazala se je najprej kuštrava glava z globoko udrtimi, temnimi očmi; prikazal se je že ves život, komolca sta se uprla in že je klečal na oknu, že je poskočil v sobo . . .

Najprej si je obrisal z robcem prah od kolen, nato se je globoko oddahnil in se je ozrl na župnika z veselim pogledom.

„No, no, nič se me nikar ne bojte! Včeraj ste me posetili vi, zato se spodobi, da vas danes jaz posetim . . . Nimam veliko časa, jedrno hite minute . . . Ali bi prižgala luč, ali bi sedela kar tako v mesečini? . . .“

Pomaknil je stol k oknu, sedel je ter je položil lepo udobno noge navskriž. Očitno je bilo, da je bil zelo vesel župnikove bojazni, in ustnice so se mu nalahko tresle, kakor da bi pritajeval glasen smeh.

„Ampak to pa moram reči, gospod župnik: presneto ste me bili zapažili, korenito zabili! Pa kaj so ovire, kadar kliče človeka dolžnost! Razmaknil bi egiptovsko piramido . . . Posebno tisti žebliji in koliko jih je! Razbijalo je po pokrovu in razbijalo, tako da mi je bilo že zelo neprijetno, konca pa ni bilo . . . Pravim vam po pravici: ko bi bil malo starejši, ko bi ležal, po priliki, že mesec, prav nič bi se mi ne ljubilo razmikati te kolibe . . . Zakaj pa stojite?“

Župnikova lica so bila čudno sivkasta, tudi iz oči je bilo izginilo življenje. Slonel je ob zidu, roke so mu visele mrtve ob životu. Na ukaz neznanca je stopil neokretno k mizi in si je postavil stol ob okno. Sedel je, sklonil je život globoko naprej, roke je položil na kolena.

„Tako, glejte, tako je prav, gospod župnik! Zdaj pa se pomeniva, kar je treba, govorila bova čisto prijateljsko . . . Ali nimate ure pri hiši?“

Župnik je posegel v žep.

„Poluene je natanko . . .“

„Ej, časa veliko! . . . Najprej, gospod župnik — saj me pač poznate?“

„Ne poznam te!“ je odgovoril župnik z neodločnim glasom in je stresel z glavo. Neznanec se je zasmel naglas.

„Zakaj pa tajite? Na obrazu se vam pozna, da ste se zlagali! . . . Kam pa ste spravili listek, tisti listek, ki je bil v moji suknji?“

„V brevir sem ga spravil!“ je odgovoril župnik ponižno.

„Kaj pa je bilo zapisano tam?“

Zmirom bolj široko se je smehljajal neznanec, oči so mu lezle skupaj in trepalnice so narahlo trepetale.

„Nič ne vem, kaj je bilo tam napisano!“ je odgovarjal župnik jecljaje in neodločno in je gledal sramežljivo v tla. Neznanec pa je napravil zelo resen obraz in tudi glas njegov je bil nena doma trd in osoren.

„Tam je bilo napisano ime, ki ste mi ga bili dali pri krstu. Kako se glasi?“

Župnik se je prestrašil in je nekoliko umaknil glavo.

„Kako si precej jezen! . . . Napisano je bilo Polikarp . . .“

Neznanec se je nasmehnil prijazno in vsa osornost je izginila iz njegovih oči.

„No, glejte, tako se govori! Kdo bi lagal na stara leta, ko ima mladih grehov dovolj? . . . Saj sem vedel, da ste me bili precej spoznalil že v ti-

stem trenutku ste me spoznali, ko ste se sklonili v hlevu nad mojim truplom in ste mi pogledali v obraz... Polikarp vas pozdravlja!... Roke vam ne ponujam, bilo bi vam mrz; tam zunaj namreč ni toplo... Samo zategadelj sem prišel, glejte, da vas pozdravim; kaj mi to velika hvaležnost?..."

Župnik se je nekoliko oddahnil.

„No, to si že opravil; zdaj pa pojdi!“

Začudil se je Polikarp, očitaje in zlovoljno je pogledal župnika.

„Kaj? Komaj sem prišel, pa me že gonite? O! Ali je to gostoljubnost, prirojena našemu narodu in posebno kranjskim župnikom? Ali so to tiista čutia, ki bi jih morali gojiti do Polikarpa?..."

Ob poslednjih besedah je nekoliko pomežiknil, župnik pa je pogledal v stran in se je v precejšnji zadregi pogladil z dlanjo po stegnu.

„In tudi iz drugih ozirrov ni čisto nič mogoče, da bi se kar tako nakratko poslovil. O, gospod župnik, velikokrat bova še govorila, lepo bova še kramljala..."

„Kaj?“ se je preplašil župnik. „Ali ni še dovolj? Doklej naj še pijem ta kelih?“

Ali po pravici, ah iz hudobne hinavščine je napravil Polikarp zelo žalosten obraz in je očitaje pokimal z glavo.

„Kelih torej in trpljenje vam je moja udana ljubezen, gospod župnik? kako grd in velik greh je pač nehvaležnost! Jaz, gospod župnik, sem prosil le kapljico, majhno kapljico ljubezni, tako udano in s takim upanjem sem prosil kakor kmet dežja, pa mi je nihče ni dodelil. Zdaj pa vam prinašam, ne da bi me bili prosili in čisto zastonj, polno vrečo ljubezni, vi pa: poberi sel... To ni lepo, gospod župnik, ni lepo!“

Skoro jok je bil v njegovem glasu, župnik pa je prav dobro opazil rahli, komaj vidni posmešek na robu ustnic in razsrdil se je zaradi tako velike hinavščine.

„Ne boš me sleparil, nič ne misli, da se te bojim!... Moji lasje so sivi, šteti so moji dnevi, zato naj se zgodi, kakor je božja volja... Niti besedice ti ne verjamem, nisi prišel z ljubeznijo in zelo slabi so tvoji nameni! Vidim že jasno, slutim globoko, da se bliža nezgoda in da ni več daleč tista ura... Moje srce pa je pripravljeno in nič strahu ni v njem. Zato ti pogledam jasno v obraz: govori, počemu si prišel! Napravi brzo!“

Polikarp se je nekoliko začudil, prestrašil pa se ni nič in celo posmešek je ostal na njegovih ustnicah.

„No, no, kako ste vzkipele! Počemu sem pač prišel? Gotovo ne muh lovit, tudi ne iz dolgega časa! Brez vzroka in za šalo bi se človek ne upiral, zakaj presneto trdni so žeblji, jako soliden je kamen!...“

Sklonil se je nekoliko, uprl je pesti ob kolena in je pogledal župniku od blizu v obraz.

„Povejte mi, kaj niste nikoli občutili hrepenenja po meni? Ali se vam nikoli ni zgenilo v srcu, kadar ste se domislili tistih davnih časov...?“

Župnik je umaknil oči njegovemu pogledu in je iztegnil roko, kakor da bi se branil.

„Minilo je, odpuščeno je! Ne zovi tistih časov, umrli so!... Pokoril sem se, dokler mi niso osiveli lasje, in Bog je usmiljen...“

Polikarp kakor da ni slišal.

„... Tistih davnih časov, ko ste bili še mlad in prijeten fant... In kako vam je pri srcu, če se

domislite tistega vrta za hišo? ... Senčen vrt; ne od okna ne s ceste ne prodre oko do skrite lope ... Lep vrt, poln poezije ... Stopi človek vanj, in če bi bil sam sveti Alojzij, obšlo bi ga kakor hrepenenje po sreči in grehu ... Glejte, meni samemu je legla mehkoba v dušo ...“

Župnikov obraz se je ves izpremenil; siv je bil in spačen, topo in široko so strmele oči.

„Ali si zato prišel, hudodelec?“

Mirno se je nasmehnil Polikarp.

„Zato sem prišel, gospod župnik ... Zdaj me pač poznate, čemu me zmerjate s hudodelcem? ... Jaz bi rad, tako rad, da bi se spominjali, da bi lepo kramljali z mano o tistih lepih, davno minolih dneh. Brez kesanja in tako veselo, kakor se spominja fant dekleta, ki ga je ljubil mimogrede ... Samo prehitro, ah, tako hitro so minili tisti lepi večeri in spomenik na njih grobu je klaturna karikatura človeka, po imenu Polikarp ...“

Na župnikovem obledelem čelu so se prikazale potne kaplje. Nič več se ni branil, leno so visele roke ob životu.

„Zdi se mi, da so vam neprijetni ti spomini, Bog vedi zakaj. Da bi bil jaz doživel le eno samo lepo minuto v svojem pustem življenju, nikoli bi je ne pozabil, kakor skrit zaklad bi jo hranil ... No, če vam je neprijetno, ne govoriva! Zdi se mi že tudi, da so odmerjene moje minute, zato rej se pomeniva kar naravnost o stvari ...“

Vzravnal se je nekoliko, naslonil se je udobno ter je pričel govoriti z enakomernim, suhoparnim glasom, kakor da bi predaval priučeno historijo.

„Gospod župnik, moja sveta dolžnost je, da vam poročam vse natanko in po vrsti, kako sem živel in kaj sem dosegel. Mislil sem pač nekdam

in sem čakal, da boste vi sami tako prijazni in boste o priliki vprašali po meni. Jaz ne vem, če bi bila to vaša dolžnost ali ne; resnica je, da se ni zgodilo. Tako sem torej prišel, da vam poročam sam, in prepričan sem, da vas bo moja zgodba prav zelo zanimala... Pričniva torej!..."

Poslednjikrat se je vzdramil župnik in se je uprl.

„Čisto nič, o Polikarp, čisto nič me ne zanima tvoja zgodba! Umrla je preteklost in je odpuščena in vse je umrlo z njo. Nič nimaš opravila z mano, ne poznam te in te nisem poznal nikoli!... Nisem jezen, da si prišel, Bog ti odpusti, ampak ne prikaži se več! Bog ti dodeli mir, ti pa ga dodeli drugim!“

Skoro surovo se je zasmel Polikarp.

„Ta bi bila lepa! S kesanjem, mislite, da ste opravili vse? Pokore je treba, pokore, gospod župnik! Bog je trdovraten upnik, pravičen sodnik! Odpusti pač grešniku tatu — ampak denar do zadnjega solda nazaj! Ne boste se mu izvili s par molitvicami, s par vzdihmi, s pohlevno solzo!... Kar na dan z resnico, gospod župnik, ali ste sami kdaj mislili, da vam je odpuščeno, ali ste upali kdaj, da je madež izbrisan?..."

Župnik je povetil glavo.

„Nikoli, gospod župnik!... In če to pomislite: moje življenje, tako žalostno vse od začetka, je bilo namerjeno do tega cilja, do te lepe in sladkosti polne ure — vi pa bi mi jo kratili? O ne, gospod župnik, to sladko čašo mislim izprazniti do dna! In kaj vam je naposled hudega, če takole sedite in poslušate? Naslonite se vendar, udobno sedite!“

Župnik se je naslonil po zapovedi; Polikarp je pogledal v strop, da bi za silo zbral in uredil poglavja svoje zgodbe... Škrtnilo, zdrknilo je ob tistem hipu v zvoniku, prestrašil se je Polikarp in se je vzdignil, ozrl se je skozi okno, nato pa je brez slovesa poskočil na vrt. Ropotoma je zaloputil župnik okno za njim...

Zjutraj je poslal po ključavničarja in po mizarja in zabila sta vsa okna, ki so držala na vrt. Pregledala in popravila sta vse zapahe in ključavnice na vseh durih, tako da sta izpremenila farovž v močno trdnjavo.

Z mrkim pogledom in zlovoljnim obrazom je šel hlapec preko dvorišča in je mrmral; kuharica je jokala in molila, dekla se je napravljala iz hiše.

Na večer je povabil župnik veselo družbo. Odbila je sedma, odbila osma ura, toda bilo ni nikogar. Miza je bila pogrnjena, lepo razvrščeni so stali kozarci, na dvorišču pa se ni oglasil korak. Ne učitelja Šviligoja ni bilo, ne župana, ne notarja, celó dacarja ne. Prišel je naposled pisar, žejen človek, postal je na dvorišču in se je ozrl proti oknu. Bog vedi, kakšna misel ga je nenedoma obsenčila: okrenil se je urno ter je pobegnul.

Župnik je čakal in zmirom bolj je rasla bojazen v njegovem srcu.

„Kaj sem jim storil, da se me ogibajo? O Bog, tako ostavijo človeka v nesreči samega!“

VI.

Komaj je odbila polnoč, je potrkalo narahlo na duri. Z uljudnim in veselim obrazom je stopil v sobo Polikarp, sedel je, natočil si je kozarec vina in je pripovedoval:

„Kakšen je bil začetek mojega življenja, ne vem natanko, ampak toliko je gotovo, da je bil zelo klavern. Ob tistem trenutku namreč, ko sem se vzdramil ter opazil na svojo žalost, da sem na svetu, sem bil oblečen v cunje, in kdor se mi je približal, me je pozdravil z brco... Spominjam se še, kako sem se vzdramil. Tam na velikem travniku je bilo, za vasjo, in fantje, moji tovariši, so bili žogo. Lep dan je bil in tako se je polastila tudi mene čudna želja; premagal sem bojazen — že takrat je bila bojazen v meni — in stopil sem bliže, da bi se igral z njimi. Ugledajo me komaj — vrišč in trušč. „Hej, Polikarp! Polikarp!“ Takoj so bili okoli mene in že sem ležal na tleh. „Udari Polikarpa! Udari!“ Jaz pa nič prosil, še bolelo me ni posebno. Le mislil sem: „Čemu me bijejo? Kaj sem jim storil?“ Takrat sem bil namreč še majhen in neumen. Vstanem naposled, pobegnem preko plota, ves obraz razbit in bulast. Pobegnem, bežim, vse preko travnika, preko polja, daleč stran, tako da nisem več videl vasi. Tam sedem, in šele ko sedim, se začnem ves tresti, tako čudno, kakor da bi me kdo stresal z obema rokama. Jokal pa nisem in sem le zmirom mislil: „Čemu so planili name, kaj sem jim storil?“ Tako sedim in mislim in nenadoma, kakor po božji milosti, me obsenči spoznanje: „Zato so planili nate, ker ti je ime Polikarp!“ In takrat sem zajokal; spoznal sem takrat, da sem izobčen za zmirom. Tako, glejte gospod župnik, sem se vzdramil...

Zakaj ste me tako hudo kaznovali za svoj greh? Lepo ste napravili, res: sebi greha sladkost, meni pokoro zanj! Ampak zakaj tako strašno pokoro? Kaj mi niste mogli vžgati pečata na čelo? Dal bi se morda zabrisati, zakriti s klobukom, z

nemarno frizuro! Ime se ne da zabrisati, ne zakriti. Veste, kaj mi je prišlo nekoč na misel? Da bi ga izgubil, vrgel mimogrede v vodo, ali da bi ga prilepil morda celo komu drugemu. Zato sem ga napisal na papir... Ali to se drži človeka kakor senca. Vse sem poskusil, da bi se ga iznebil — brez uspeha. Šel sem nekoč, ne vem kam, in sem došel berača, z eno boso nogo, drugo v cunjje zavito. Lačen je bil, pa mu dam poslednjo desetico in ga naprosim, da bi menjal ime z menoj. Ime mu je bilo Jakob — kako blagoglasno, sladko ime! Pa me pogleda postrani, povpraša po imenu; ozrem se v tla, ker me je bilo sram, in mu odgovorim natihoma. Takoj mi vrže desetico pred noge in se okrene od mene z velikim zaničevanjem... Še pes, mislim, da bi me oblajal, če bi mu ponudil kaj takega; in nekateri psi imajo tako lepa imena!...

Mislite morda, da bi se dalo kaj napraviti z značajem, da bi čednosten človek tudi z najbolj neusmiljenim imenom za silo izhajal? O zmota! Vedeli ste v svojem srcu, kaj ste storili! Kako sem si iskreno želel, da bi bil šepav, grbast, kakorkoli spačen! Sladko bi mi bilo življenje! Pope je bil grbec, Byron je šepal... Pa recimo, da bi bilo Byromu ime Polikarp!...

Končano je zdaj, dopolnjena je poslednja štacija, ves kelih je izpraznjen!... Zdi se mi, gospod župnik, da sem bil rojen za liričnega pesnika. Vem, da je to opravilo najnižji klin na lestvici človeške družbe, ampak na lestvici je človek še zmirom. Zdaj pa pomislite, da bi brenkal Polikarp na srebrno diro, da bi Polikarp vzdihoval ob mesečini, da bi sanjale o Polikarpu sladko-

oke device!... Ampak to je posebna stvar, o devicah namreč...

Čudovito nežni so bili moji čuti in iz te nežnosti se je porodila bojazen. Bal se nisem samo ljudi; sram me je bilo celo in strah, če sem šel mimo živega polja, preko vriskajočega travnika; in klonil sem glavo ter se nisem upal ozreti, kadar me je vodila pot skozi gozd. Tako so pač hodili izobčenci, prodani narodu v zasmeh in zaničevanje... Pa sem ostavil vás, polje in travnike in sam ne vem, kako sem prišel v mesto.

Ob tistem času je bilo, da sem se zaljubil. Dekle mi bilo lepo, Bog varuj! Kozava je bila, nosek je imela nekoliko privihan in tako drobna in nežna je bila, da bi jo spravil brez težave pod suknjo. Premagale so me njene oči, zato ker se mi je zdelo, da gleda iz njih mnogo blagosti in usmiljenja. Čudni so bili tisti dnevi, polni strahu in upanja, in vendar so bili najlepši dnevi mojega življenja. Ah, kako hitro so minili!... Rada me je imela in sladko se je nasmejala, kadar sem jo nagovoril. „Pa zakaj,“ me je vprašala, „zakaj mi ne poveš svojega imena? Saj ne vem, kako bi te klicala!“ — „No, zgodi se,“ pomislim, „kakor je božja volja!“ — Srce pa se mi je stiskalo zmirom bolj in v grlu me je dušilo, tako da nisem mogel izpregovoriti. „Ali bi se zlagal?“ mi je šinilo mahoma v glavo. „Pa čemu bi lagal, naposled pride itak na dan in sramota bi bila dvojna!“... Tako sem se namenil, da ji povem resnico. Govoril sem prav potihoma, šepetaje, ker sem v svoji neumnosti mislil, da na tak način vsaj nekoliko zabrišem, ublažim sramoto. „Glej, ne bodi huda, zgodila se mi je nesreča ob rojstvu. Pri nas namreč, v tistem kraju, kjer sem se rodil“

— tako sem jo sleparil! — „v tistem kraju imajo ljudje čudno navado, da krstijo otroke na imena malo znanih svetnikov. To pa zategadelj, da bi tisti patroni, ki drugače nimajo veliko opravila, malo bolj skrbeli in se brigali za svoje varovance. Meni, na priliko, meni je ime Polikarp...“ Poslušala je, videla je mojo veliko zadrego, nato ni govorila več besede vso pot in tudi jaz sem molčal. Čez tri dni sem jo srečal, ko je šla s čokatim človekom, ki jo je objemal okoli pasu. Še ozrla se ni name...

Nato je šlo z mano še celo navzdol. Spoznal sem, da bi bil brezkoristen vsak napor; zato se nisem upiral več in edina moja skrb je bila, da bi se kolikor mogoče ognil zaničevanju. Tudi to je bilo težko! Plah in neroden, kakor sem bil, sem se neprestano zadeval s komolcem ob poštene ljudi, tudi tam, kjer bi čisto nič ne bilo treba. Nerodnost je izvirala iz plahosti, kakor plahost iz tenkočutnosti. Prepričan sem: če bi romal po puščavi in en sam človek še poleg mene, gotovo bi se zadel obenj, čisto gotovo bi se sprl z njim. To se pravi, dobil bi brco od njega. Zdaj je konec teh reči, zdaj se smejem, kakor se režé veselo vsi mrtveci; že vedo zakaj... Takrat pa mi ni bilo do smeha in brez sramu lahko povem, da sem jokal časih kakor ženska.

Pa ne mislite, da sem jokal zaradi udarcev! Ko sem bil še doma, v svoji ljubeznivi rojstni vasi in so me preganjali od kmeta do kmeta, je bilo moje telo vse marogasto; nisem se zmenil veliko, dasi je časih skelelo, če sem se obrnil na postelji. Ne udarec — beseda je glavno, pogled! „Na, Polikarp, pankrt!“ To je bilo, dragi gospod župnik! Držalo se me je nekaj, prilepljeno je bilo

name kakor krpa in zaradi tiste krpe vsa nadloga na svetul... Nekega dne zapazim, da stojim na cesti ves razcapan, napol bos, neobrit in nepočesan in lačen. „No,“ si mislim, „če si že na cesti, pa hajd!“ In sem se napotil in sem romal do konca. Najprej brez posebnega namena, največ zategadelj, da bi se izognil ljudem. Zgodilo se je časih, da so me pobrali na cesti ter me pripravili za par dni, pozneje celo za par tednov. Ustavi me orožnik, povpraša me po imenu. „Polikarp!“ — „Ah, glejte, Polikarp!“ in mi položi težko roko na ramo. „Kaj ne bi malo z mano, Polikarp?“ — V zaporih sem se seznanil z različnimi ljudmi, z vagabundi in tatovi. Komaj sem jim povedal svoje ime, so se me zaničevaje in osorno ogibali, časih pa so me korenito pretepli. Bog vedi, hudo delci so bili in malopridneži, pa bi bil od srca vesel in hvaležen, da bi me bili pozdravili prijazno, sprejeli me v svojo sredo...

Romal sem, romal, in polagoma se je porajala v mojem srcu lepa misel. „Odkod vse zlo?“ sem premišljeval. „Kdo je tisti, ki mi je bil prilepil umazano krpo na hrbet? Če bi ga poiskal?“ In ko je dozorela misel v mojem srcu, sem se napotil proti ravnemu cilju. O, dolga je bila pot, gospod župnik, dolga in polna težav! Omagoval sem že časih, bilo mi je že pri srcu, da bi legel kam in počakal smrti. Toda čudovita moč je v človeku, ki ima pred sabo tako krasen cilj. Čudovita moč in bister razum. „Mati,“ sem si mislil, „ubogo dekle, me ni kaznovalo; umrla je ubožica, od same žalosti morda. Tudi oče me ni kaznoval, klatil se je ob tistem času bogvekod...“ Tedaj pa se mi je nenadoma zasvetilo, kakor božje razodetje je prišlo v mojo dušo in videl sem vso

preteklost, kakor v knjigi napisano. „No, poiščem torej tistega kujona, pobaram ga, kako in kaj!... Tako se namenim ter se napravim; lepi jesenski dnevi so bili takrat in prijetna je bila pot. Na čevljih mi bilo več podplatov, suknjo sem izgubljal kosoma, brada mi je rasla. In vendar mi je bila pot tako lahka in veselo sem žvižgal. Zakaj imeniten je bil moj cilj...

Ob vsej radosti pa sem bil pozabil popolnoma, da sem lačen in žejen; tako sem bil navajen teh nadlog. Že se je mračilo, ko ugledam vás tam daleč pod hribom. „Da bi le do tja še prišel; usmili se, Bog!“ Noge so mi namreč že zelo omahovale in vsakih deset korakov sem sedel na kanton. Trepalnice so mi lezle, truden sem bil in bal sem se, da zadremujem ob cesti. Tako sem se le opotekal dalje in ženska, ki me je srečala, se je razjezila nad menoj: „Pijanec! Klada! Bos je in raztrgan, pa se napije po nečloveško!“ Debela starka je bila; šla je dalje, v naročju pa je imela otroka, novokrščenega, z belim prtom pogrnjenega... Komaj pol ure je bilo morda do vasi, jaz pa sem romal dolge ure, do svete polnoči. Zanašale so me pijane noge iz jarka v jarek, pa sem se le zmirom izkobacal. Dobro je še bilo, da je pihal rahel veter — tako me je gnal po cesti, kakor kos papirja, na to stran, na ono stran, ostavil me je nekaj časa na tleh ter me je spet vzdignil... Naposled pa sem le prišel; sam angel varuh me je vodil za roko po pravi poti. Prišel sem in sem odprl duri in sem bil vaš gost, gospod župnik...“

Tako je pripovedoval Polikarp. Nekoliko utrudila ga je dolga zgodba, obrisal si je z rob-

cem čelo in lica ter si oplaknil usta z dolgim požirkom.

„Zdaj se vam gotovo že nekaj zdi, kakšno imenitno opravilo me je bilo spravilo na tako težavno pot. Ni vam treba prebledeti, gospod župnik, nič hudega ni bilo! Kaj bi vam mogel vzeti? Malo ur vam je še prisojenih, čemu bi vam jih kratil? Ne, vzeti vam ne morem ničesar, pač pa vam lahko dam nekaj dragocenega. Nekaj dragocenega, gospod župnik, sem vam bil prinesel seboj od svojega dolgega romanja...“

Mirno je sedel župnik, preslišal ni besede, toda ni se zganil, ni trenil z očesom. Ko je umolknil Polikarp, je nagnil župnik glavo in je zavzdihnil iz dna duše.

„Zgôdi se po božji zapovedi!“

Polikarp pa se je nasmehnil neusmiljeno.

„Gospod župnik, svoje ime sem vam prinesel. Sami ste mi ga bili dali, vzemite ga! Čisto nepokvarjeno je še, prav nič obrabljeno, nič umazano...“

Župnik je sklenil roke kakor v molitev.

„Milost!“

„Eh, kaj!“ se je zasmeljal Polikarp. „Saj je čisto pošteno ime, čisto krščansko ime in Polikarp je bil velik svetnik!... Saj ga imate še v brevirju, v brevir ste ga bili vteknili! Le pogledjte, preberite, kako lepo se glasi!“

Župnik je izvlekel iz suknje brevir in v brevirju je bil listek. Vzel ga je narahlo v roko, samo s palcem in kazalcem ter ga je ponudil preko mize Polikarpu.

„Zares, jako lepo ime je! Glej, toliko časa si ga nosil, zakaj pa se ga zdaj braniš? Saj ti je

čisto vseeno! Polikarp ali Franc — kaj je ime? Ná, pa pojdi v miru!“

Polikarp je vzdignil obedve roki ter se je daleč odmaknil.

„O, gospod župnik, o, kako ste ljubeznivi! Le obdržite ime! Vam ga izročam, hranite ga in ga čuvajte!... Kaj pravite? Lepa krpa — poda se, takole na hrbtu prilepljena!“

In se je smejal hudobno.

„O, da bi vedeli, gospod župnik, kako lahko mi je zdaj pri srcu! In vendar je žalostno, če je vesel človek šele po smrti! Kaj bi dal, da sem doživel le eno samo lepo uro, vsaj minuto! Zakaj ta posmrtna radost je kakor drevo brez sence, kakor pesem brez zvokov, kakor, recimo, človek brez imena... No, boljše tako nego nikakor!“

Poslednji up se je vzdignil v srcu župnikovem.

„Ampak glej, kako boš zdaj brez imena? Kaj te ne bo nič sram? Vsi drugi, ki leže tam, imajo imena, lepa poštena imena — ti pa kakor nevernik!...“

Premeteno se je nasmehnil Polikarp.

„Ali mislite, da sem bil tako neroden? Poglejte no malo, gospod župnik, ozrite se — kje pa je vaše ime?“

Silno se je prestrašil župnik. Poskočil je, ves se je tresel in noge so se mu opletale. Listal je najprej po brevirju, nato je pretipal suktnjo, telovnik, preiskal je vso sobo in pogledal je tudi v krstni list — imena ni bilo... Vzdignil je roke, prijel se je za glavo in je zajokal naglas.

„Ukradel si mi ime, vrni ga!“

Polikarp se je smejal krohotoma.

„Kaj? Ali nimate imena? Saj sem vam ga bil prinesel — lepo, blagozvočno, še čisto neobrabljeno ime! Tu leži, na mizi!“

Župnika je minila vsa bojazen; udaril je s pestjo po mizi in je kričal.

„Ime daj sem! Moje staro, pošteno ime! Ali te ni sram, da kradeš še po smrti? Daj sem!“

Ne jok ne srd ni ganil Polikarpa. Vstal je izza mize, privihal si je ovratnik, ker je bilo hladno zunaj in se je odpravljal.

„Kaj? Šel bi zdaj?“ je kričal župnik. „Tako ne pojdeš! Ime mi vrni, drugače ne pojdeš!“

Videl je škodoželjni, brezčutni Polikarpov obraz. Spoznal je, da izgrda ne opravi ničesar, in zato je govoril tišje, prosil je.

„Nikoli ti nisem nič hudega storil, nikoli te nisem žalil! Glej, usmili se starca, ki stoji že ob grobu! Zakaj bi mi zagrenil te maloštevilne zadnje ure? Če hočeš, postavim ti spomenik na grob, lep spomenik od mramorja; tudi rož ti nasadim na gomilo in ograjo napravim okoli ... Daj, vrni mi ime!“

Polikarp je stal ob dunih in ni izpregovoril besede; miren in hladen je bil njegov obraz. Župnik se je približal z omahujočimi koraki, sklenil je roke in je pokleknil.

„Daj, vrni mi ime!“

Zapihal je lahen veter, brez šuma so se duri odprle in zaprle.

Trudoma je vstal župnik, opotekel se je k mizi.

„Kakor je tvoja volja, o Gospod!“

Težko sopeč in z velikim naporom si je sleknel suknjo; nato je poiskal šivanko in nit in si je prišil na suknjo listek. Roka se mu je tresla, solze

so padale na suknjo. Naposled je bil listek prišit, prav na hrbtu, umazani krpi podoben.

„Hudo si me kaznoval, o Bog, toda veliki so moji grehi in sodba je tvoja!“

Oblekel je suknjo, pokleknil je in je prečul vso noč v solzah in v molitvi.

VII.

Že je sijalo solnce, ko je stopil župnik k oknu. Prelepo jutro je bilo; tenki, beli, svetlo obrobljeni oblaki so stali mirno na vzhodnem nebu. Z vrta je dišalo po zrelih jabolkih, po pokošeni travi. Na dvorišču je bilo še vse tiho, od nikoder se ni prikazal človek.

Ob oknu je slonel župnik in je mislil žalostne misli. Obraz se mu je bil zelo postaral; razoran je bil in splahnel, oči so bile globoko udrte in redki, sivi lasje so viseli v nemarnih kodrih po čelu.

„Tako lepo božje jutro! Kako bi ga bil človek vesel, da bi bilo čisto njegovo srce! Zakaj sije tako prijazno to jesensko nebo? Nič več ne sije zame! Zakaj diše tako prijetno jesenske rože, zakasnelke? Nič več ne diše zame!... Hudo kazni mi je poslal Bog v svoji pravičnosti in nič posvetnega ne živi več zame!... Kako lep je zdaj svet in ljubezni vreden, ko ga gledam s tujimi očmi! Koliko lepega sem zamudil, ko sem imel vsega v izobilici, koliko je viselo ob potu jabolki, ki jih nisem utrgal, ker nisem bil ne žejen in ne lačen!... Za eno samo jabolko bi bil zdaj hvaličen, za en sam prijazen jutranji žarek!...“

Zazvonil je veliki zvon, slovesno se je razlegla pesem v jutro. Župnik se je prestrašil.

„Nedelja je danes in čisto sem bil pozabil... Treba je nastopiti to križevo pot!“

Z veliko pobožnostjo je molil jutranjo molitev, poknižal se je in se je napravil, kakor je bil, neumit in nepočesan. Nekoliko so se mu tresle noge, tudi roka se mu je tresla, ko je odpirala duri, srce pa je bilo udano.

„Kakor je božja volja!“ so šepetale ustnice. „Bog je poslal kazen, treba je, da jo trpim rado-voljno. On mi je položil križ na rame, treba je, da ga nosim do konca! Kaj bi me bilo sram ljudi? Česa bi se bal? Kdor je brez greha, naj vrže prvi kamen name!“

Odprl je duri in je stopil na stopnice. Zelo strme so se mu zdele in zelo globoke; opiral se je z roko in je šel počasi, s trdimi, neokretnimi koraki.

Tedaj je prišla iz veže kuharica; ugledala ga je na stopnicah, strmela mu je par trenutkov topo v obraz, nato je sklenila roke nad glavo, zakričala je ter pobegnila...

Cerkev je bila natlačena; iz daljnih krajev so bili priromali ljudje, stali so celo na stopnicah pred odprtimi vrati in vsi kori so bili polni.

Razlegla se je bila po fari čudna vest, tako neverjetna in skrivnostna, da je nihče ni izpregovoril naravnost in da se je človek pokrižal, če je le pomislil nanjo. Bog vedi, kako se je porodila, kako raznesla; kakor môra je ležala na dušah; polrazumljiva bojazen, nerazločna slutnja.

„Pravijo, da so živega pokopali...“

„Kako pač živega? Dva dni je ležal v mrtvašnici, dišal je že...“

„Pa zakaj tako gomilo? Zakaj tak kamen?“

„Bog vedi zakaj; župnika vprašaj!“

Spogledala sta se in sta se ločila; obema je bilo v srce mraz.

„Kamen ni več ležal, kakor smo ga bili položili; zjutraj je ležal počez. In zrahljana je bila gomila... Kdo je imel opravka tam?“

„Kdo bi rahljajl gomilo, prelagal kamen? Vprašaj le tistega, ki leži tam spodaj! In vprašaj župnika!“

Umolknila sta v strahu in sta šla vsak svojo pot.

Stale so ženske v gruči.

„Kuharica pravi, da ga je videla, ko je plezal po noči čez zid. Oči je imel kakor oglje in dvakrat večji je bil nego v resnici. Stopil je k oknu župnikovemu in je kričal: „Nazaj! Nazaj!“ Bog vedi, kaj je hotel od župnika...“

Ženske so se pokrižale.

„Dekla pravi, da ga je videla, ko je šel po vasi, ne da bi se bil dotaknil tal z nogo. Kar preko streh, preko dimnikov. Drmaškov dimnik se je podrl sinoči; sunil je bil pač obenj po neprevidnosti. Dišalo je po žveplu in smoli... In nato skozi dimnik v farovž...“

Zavzdihnale so, pokrižale so se vdrugič.

„Hlapec pravi, da ga je videl, ko je hodil opolnoči po dvorišču, kakor da bi iskal. Nato je odprl duri, ki so bile zaklenjene in zapahnjene; samo na kljuko je malo pritisknil, pa so se mu odprle nastezaj. Prepirala sta se z župnikom tako naglas, da se je vzbudil za hlevom pes in je lajal pol ure...“

V krčmi je sedela gospôda. Učitelj in župan sta pripovedovala svojo stvar.

„Nisem bojzaljivec, ampak strah me je bilo! je pravil učitelj. „Mislil sem najprej, da je pijan,

nato pa sem spoznal, da je... vrag vedi kaj! „Kaj mislita?“ — naju vpraša kar naravnost — „kaj mislita, ali je mogoče, da bi razmaknil tako solidno rakev, da bi odvalil tako velik kamen?“ Gledam, strmim — ne šali se, čisto resno govori... Rad bi vedel, kaj se mu je pripetilo, zakaj ga je tako globoko vznemiril tisti potepuh, ki je umrl v njegovem hlevu... Tudi sinoči me je vabil, ampak Bog se me usmili, nisem imel korajže, da bi bil šel...“

Župan je gledal zamišljen v svoj kozarec.

„Tudi mene je vabil, ampak toliko pravim, da bi šel rajši opolnoči na pokopališče. Nikoli še nisem videl takega obraza in sam ne vem, kako sem lomil po stopnicah navzdol in bežal po dvorišču. „Kaj pravita, ali je dobro shranjen?“ naju vpraša. „Ali je človek tako krepak, da bi razmaknil to gomilo, stopil iz groba? Ali sem ga dobro zabil?“ Tako izprašuje in se smeje široko, kakor lobanja, oči pa niso bile več človeške... Kaj mislite, prijatelji, o stvari?“

Zdravnik je skomizgnil z rameni.

„Starec je, pa ni vse po pravici z njim. Že drugače je bil časih precej čuden človek — pa je prišlo nekaj posebnega, Bog vedi kaj, in ga je vsega zvrto glavilo... Saj je bil ves prepaden, ko je stal v hlevu pred mrtvim vagabundom...“

Župan se je nenadoma domislil.

„Glejte, vagabund je imel listek v suknji in župnik ga je spravil...“

„Kaj pa je bilo napisano na listku?“ je vprašal zdravnik.

Nista se mogla domisliti ne župan ne učitelj.

Tedaj je planil v sobo človek, razoglav, ves bled in zasopljen.

„Brž v cerkev!...“

Župnik je bil stopil v zakristijo. Mračno je bilo še tam; okno je bilo visoko in pobarvano. Ves truden je bil; oči, dasi široko odprte, so bile vse meglene in niso videle razločno.

Kmalu je prišel cerkovnik. Ko je ugledal župnika, je odprl usta in je obstal ob durih kakor okamenel.

„Kaj pa? Kaj pa?“ je jecljal in lica so mu bleдела.

Župnik se je okrenil in je stopil počasi k cerkovniku. Velika žalost je bila razlita po njegovem obrazu, nagnil je nekoliko glavo ter mu je položil roke na rame.

„Priatelj, ki me poznaš tako dolgo let in ki si mi zmirom zvesto služil — jokaj danes z menoj, usmili se me! Pripetila se mi je velika nesreča, hudo kazen mi je poslal Gospod. Ne prestraši se preveč, prijatelj, če ti povem, kaj se mi je zgodilo! Glej, izgubil sem ime, svoje staro, lepo, pošteno ime! Bog mi ga je bil dal, Bog ga je vzel, njegovo ime bodi hvaljeno... Namesto prejšnjega pa sem dobil novo ime, kazen božjo na stara leta. Ne glej me tako mrko, ne zavrzi me! Zakaj veš, o prijatelj, ime mi je Polikarp!...“

Cerkovnik je prebledel, vztrepetal, nato se je jadrno okrenil, zaloputil duri ter bežal po klancu navzdol.

„Ni usmiljenja na svetul!“ je zavzdihnil župnik ves žalosten in je globoko sklonil glavo. Čul je iz cerkve šum, kakor od šepetanja številne množice.

„Fara je zbrana, pripravljen sem! Ti Bog mi daj močil!“

Prekrižal je roke na prsih, še trenotek je postal, nato je prestopil prag. S počasnimi, težkimi koraki, globoko vključen, je stopal proti oltarju. Gledal je v tla, nič krvi ni bilo v njegovih licih, siv, razoran in resen je bil obraz.

Po cerkvi je šumelo glasneje, zazibalo se je, kakor da je bil zapihal močen veter.

Pred oltarjem se je župnik okrenil in se je ozrl po množici. Tisočero začudenih, prestrašenih obrazov je strmelo vanj.

„Farani! Bratje v Kristusu!“

Trepetajoč in votel je bil njegov glas, toda krepak, tako da se je razlegala beseda jasno prav do stopnic pred cerkvijo.

„Lepo število let smo živeli skupaj v miru in prijaznosti. Bili ste mi udani in tudi jaz sem vas ljubil. Če ste me žalili kdaj, odpuščam vam in tudi vi mi odpustite, če sem žalil koga izmed vas.“

Zašumelo je po cerkvi, zaihtelo.

„Tako je bilo in ne bo nikoli več! Zakaj pogledjte me, kako stojim pred vami, ves ubog, od glave do nog s sramoto pokrit! Hotelo se je Vsegamogočnemu, da mi je vzel ime, ki sem ga nosil v časti in poštenju tako dolgo vrsto let. Sodba je njegova, kazen je bila pravična. Od sinočnje noči, te žalostne, nesreče polne, mi je prilepljeno na suknjo čisto novo, zelo neprijetno ime in nosil bom to težko breme do groba. Ne zaničujte me, nikar me ne kamenajte! Bog je sodil, zakaj bi sodili še vi? Pomislite, bratje v Kristusu, in jokajte z mano: odslej mi je ime Polikarp!...“

Sredi množice je zakričala ženska.

„Prostora! Ven!“

Iz krika se jih je porodilo tisočero; kakor da bi se bila nenadoma, hrupoma odprla vsa okna in bi bil bruhnil v cerkev silen vihar. Ljudje so padali v gneči in vstajali, ženske so jokale z nenaravnim, kričečim glasom. Iz bledih obrazov so gledale široke, zakrvavele oči... Kakor črna reka se je razlilo po stopnicah, valilo se po klancu navzdol.

„Obseden! Obseden!“

Bežali so ljudje in so bežali zmirom dalje, razkropili se po skritih stezah, po polju, poskrili se pod kozolce. V cerkvi in na vasi je zavladala hipoma tišina.

Župnik je strmel v bežečo množico z velikim pogledom, topim od groze.

„Zaničevan! Izobčen!“

Zakril je obraz z rokami in se je zgrudil pred oltarjem na kolena...

V zakristiji so se oglasili koraki; zdravnik, učitelj in župan so stopili v cerkev.

Župnik je vzdignil glavo, vstal je, umaknil se je za korak. Iztegnil je roko in je izpregovoril s trepetajočim glasom.

„Kdor je brez greha, naj vrže prvi kamen name!“

„Nobeden ni brez greha!“ je rekel zdravnik.

„Tako vam torej razodenem, zato da se odvrnete od mene z gnusom in strahom, vi prijatelji blagi, ki sem vas ljubil... Vedite, da mi je ime Polikarp!“

Ozrli so se osupli nanj.

„Tukaj je napisano, trdno prišito, ni je več moči na svetu, ki bi izbrisala to sramoto!... In tako pojdite ter me zaničujte!“

Zdravnik se je zasmel veselo.

„Ej, gospod župnik, čemu bi vas zaničevali? Meni, na priliko, je ime Matija...“

Nezaupno mu je pogledal župnik v obraz.

„Da me ne sovražite?“

„Ne!“ se je smejal zdravnik.

„Ne!“ je rekel učitelj.

„Da ne pljujete predme?“

„Ne!“

Narahlo ga je prijel zdravnik za roko.

Mir je legel na župnikov obraz, napol so se mu zatisnile oči.

„Truden sem!“ je zavzdihnil in se je opotekel...

— — — — —
Zunaj je sijal še dan, hladen somrak je bil v sobi.

Župnik se je ozrl, spoznal ni nikogar. Soba je bila bela, prazna, ena sama sveta slika je bila na steni, pod njo je visel velik molek. Ob postelji je sedela usmiljenka, črno oblečen človek je stal ob oknu.

Spoznal ni župnik nikogar, toda polagoma so se mu oči odpirale, ugledal je tam košato drevje in lopo, skrito sredi vrta. Dišalo je močno po rožah, po zrelih jabolkah in pokošeni travi. Obraz se mu je ves pomladil, lep nasmeh je legel na ustnice.

„Marjeta! Marjetica!...“

In nikoli ni več izpregovoril besede.

KANCELIST JAREB

I.

Kancelist Jareb je odprl oči ter pogledal v strop. Natanko nad njegovo glavo je lezla stenica, izgrešila je bila pot in je blodila na desno, na levo, preko velikih zelenih rož, ki so bile naslikane na zidu; naposled se je domislila in je hitela naravnost v kot ter po steni nizdol. Jareb se je tiho sklonil iz postelje, zgrabil je copato in je čakal; stenica se je potuhnila, počivala je dolgo časa in obadva sta molčala; komaj se je previdno in počasi napotila dalje, je zamahnil Jareb ter udaril z vso močjo po zidu; nato je zalučil copato po izbi in je zaklel.

Zgodilo se je redkokdaj, da je bil Jareb zle volje; kajti bil je rodoljub. Tisto čednost je imel, ki jo ima tako malo ljudi na svetu; bil je spodoben, tudi če je bil sam. Ampak tisto jutro, ko je zalučil copato po izbi, je bilo jutro brez primere.

Skoro do postelje je že sijalo svetlo solnce. Jareb je pogledal na uro, vzdignil se je v postelji ter se pokrižal. Ni molil zaradi pobožnosti, temveč zaradi spodobnosti in zato, ker je bil uradnik. Vedel je dobro, da so zapovedi njegove družbe in njegovega stanu enotne in nerazdeljive; urad, velika maša, procesija in molitev. Ko je odmolil, je zaklel vdругič.

„Jaz pa le vem, da me bo izpodrinil ta vražji Hojzič!“

Vstal je in je stopil k oknu. Lepo jutro je bilo zunaj, vse dišeče in blaženo. Zdavnaj že se je bila vzdignila megla iz doline, v belem solncu so se svetile hiše, nebo, svetlosinje, visoko, še vse v poljutranjih sanjah, je bilo koprnjenja vredno. Tik pod njegovimi očmi se je smejala široka cesarska cesta; onstran ceste je spala pod vrkami v večnem mraku globoka kotlina; nobeno uho še ni slišalo, kaj pripoveduje temna voda Močilnika. In tam, še dalje, strme gozdovi v nebo; tiho, obzirno trepeče jutranja luč čez njih tihi mrak... Lepo jutro je bilo zunaj, njegovega srca pa ni potolažilo.

Oblačil se je počasi in zelo skrbno. Ko se je bril, je ugledal tik pod nosom droben rdeč mozol in se je hudo prestrašil.

„Na nosu naj bi bil zrasel, sredi nosa; še lepše bi bilo!“

In mozol, ki je bil tako nežen in droben, da bi ga nepazno oko nikoli ne ugledalo v senci košatih brk, se mu je zazdel nenadoma čudovelik, ves žareč in bahat v nekrščanski zlobi. S skrbljivo ljubeznijo je ogledaval Jareb svoj obraz; in ko je ogledaval, je bil napol srdit, napol zadovoljen.

„Lep obraz je bil nekoč!“ je pomislil v tihí otožnosti. „Lep obraz je bil in rad sem ga imel in še zdaj bi bil uvaževanja vreden, da bi tega mozola ne bilo... čez noč se je izrinil iz kože, skrbi so ga rodile in hude sanje...“

Kraj oči se je grbila koža v tenke, skrite, sramežljive gube. Jareb ni vedel, ali bi jih bil vesel, ali bi se jih bal. Zakaj kakor so bile znamenje poltrudnih let, tako so bile tudi znamenje

rodoljubne dobrohotnosti. Redki so ljudje, ki jim je Bog dodelil tiste sladke, mehkočno smehljajoče gube, prijazno pozdravljajoče; skoro nobeden drugi jih nima razen tistih, ki so doživeli vižmarski tabor. Ostalo je kraj oči kakor lep spomin.

Namočil si je lase z blagodišečo vodo, ravnal si je prazniško prečo od čela do temena in je mislil nevesele misli. Ni se dalo reči, da so lasje že osiveli, ampak tudi se ni dalo reči, da so ostali lepo kostanjevi. Prijatelj bi vzkliknil: „O, Jareb, kako svatovska je tvoja frizura!“ Sovražnik pa bi pogledal postrani: „Saj si že siv, norec! Molit, molit!“ — In če bi bil Jareb zadovoljnega srca, bi verjel prijatelju, a če bi bila njegova duša potrta, bi se udal sovražniku. Niso bili lasje ne sivi, ne kostanjevi; „vrag vedi, kakšni sol!“ je vzdihnil Jareb in takoj se mu je razvedrilo srce, ko se je ozrl nekoliko nižje in je ugledal košate, temno-kostanjeve, fantovsko zavihane brke.

Tudi najdostojnejši človek in največji rodoljub je časih pogumen in samostojen. Ta redka in velika čednost se pojavlja po navadi le v malenkostih, ampak pojavlja se. Nekateri imajo krepko hojo, drugi kolnejo, da, celo taki so, ki nosijo klobuk postrani. Jareb je imel fantovsko zavihane brke. Morda je nekoliko pretiraval, ampak vendar je bilo nekaj resnice v njegovih ponosnih besedah: „Dobro vem, da nekaterim ljudem niso pogodu moji brki; zadnjič me je okrajni glavar hudo pogledal . . . toda jaz sem samostojen človek, štiridesetleten mož in vesten uradnik; da bi bilo veliko takih, dobro narodu!“

Poslednjikrat se je ozrl v ogledalo, pomaknil je okrogli, svetli klobuk precej nizko v čelo, kakor se spodobi uradnikom, stopil je parkrat po izbi s

krepko lagotnim, mladeniškim in vendar popolnoma spodobnim korakom, zavzdihnil je in se je napotil.

Prelepo jutro je bilo, dolina šentflorjanska pa ni uživala te lepote s hvaležnim in veselim srcem. Neprijazna senca, kakor slutnja še nepoznanega zla, je ležala preko doline; oči je niso videle, duša pa jo je globoko občutila.

Ko je stopal Jareb z lepo umerjenimi koraki po beli cesarski cesti, je bil njegov obraz resen in mrk, skoro sovražen. Gledal je v tla, časih je udaril z drobno palico po kamenju, nasutem ob cesti. Z lahkimi, poskakujočimi koraki mu je prišel naproti davčni praktikant Jerina, mlad in lahkomišeln človek, ki še slutil ni resnobe in dostojanstva uradniškega življenja. Oblačil se je precej malomarno, klobuk je nosil postrani, smejal se je neprestano, če je bilo potreba ali ne, in z vsakim vagabundom je pil bratovščino; ponoči, kadar je spala vsa dolina šentflorjanska, je sedel ob oknu in brenkal na citre, tako da so se budile v pol vzdramljenih srcih pohujšljive sanje.

Široko je zamahnil Jerina s klobukom in je pozdravil tako veselo, kakor da ni ležala neprijazna senca na dolini šentflorjanski in na resnem obrazu Jarebovem.

„Že tako zgodaj, gospod Jareb? Lepo jutro je, lep večer bo!“

Jareb je pogledal jezno, komaj se je dotaknil klobuka s kazalcem in je šel molče dalje.

Jerina je gledal začuden za njim, nato je nenadoma nabral ustnice kakor v poljub in je tiho zažvižgal predse.

Ko je prišel Jareb v bližino Hojzičeve krčme, je krenil na drugo stran ceste in je pospešil ko-

rake; toda Hojzič, ki je stal na pragu golorok in v copatah, ga je ugledal ter ga je pozdravljajal z obema rokama.

„Hej, kam tako naglo, gospod kancelist?“

Jareba je zgrabil tolik srd, da je zardel v obraz.

„Delat, lenoba, delat!“

„Kdo pa bo danes delal, gospod kancelist?“
se je zasmeljal Hojzič za njim.

Kakor je bil Jareb spodoben in miren človek, tako da je zaklepal svoje srce vsem strastem, velikemu sovraštvu in veliki ljubezni: kadar je ugledal Hojziča, mu je zavrela kri; in kolikor večji je bil srd v njegovem srcu, toliko bolj srdit je bil nazadnje nad svojim srdom samim. Že pred mnogimi leti, takoj v prvem trenutku, ko je ugledal Hojziča, je čutil Jareb: ta človek sedi tam in molči in me zasmehuje! Zakaj Hojzič je bil popolnoma nespodoben človek; ni je bilo nečednosti na svetu, ki bi se ne bahal z njo; razkazoval je svoje grehe in hudodelstva z očitno radostjo in prešernostjo, v pohujšanje vsej dolini šentflorjanski. Samec je bil, mlad krčmar, postaren fant, in nobena ženska, še tako čednostna in sramežljiva, ni šla mimo njegove hiše, mimo njegovih hudobnih oči, da bi ne zardela ter pogledala v tla; nič ni rekel, še nasmehnil se je komaj in takoj je človek vedel, kako in kaj. V cerkev je res hodil, še k deseti maši je prišel časih, toda boljše bi bilo, da je bil ostal doma; če se je useknil med pridigo, so vedeli vsi, da se ni useknil iz potrebe, temveč Bog vedi zakaj. Najbolj nespodoben pa je bil v politiki in v javnem življenju doline šentflorjanske; vse je oskrunil, česar se je dotaknil, kar je le pogledal s svojimi nečednimi očmi. Ko so blagoslavljali

čitalniško trobojnico in je gorela vsa dolina šentflorjanska v rodoljubnem ognju, se je prikazal nenadoma s tremi pijanci in je razvil frankfurčanko sredi trga; neki rodoljub, ki je bil prišel iz Trsta, se je razjokal vpričo ljudi. Župan Frfila je ljubeznivo posvaril Hojziča in ga je vprašal, čemu tako malopridno vedenje; pijani Hojzič pa mu je odgovoril: „Zategadelj, da pride malo življenja v ta rodoljubni dolgčas!“ Jareb, ki je slišal te grde besede, je bil ogorčen in je zmajal z glavo, učitelj Šviligoj pa je rekel: „Mnogo nas še čaka narodnega dela!“ Zelo čudno pa je bilo, da je edini Jareb resnično in od srca preziral nespodobnega Hojziča; vsi drugi so ga imeli natihem radi in so se smehljali v sladkem zadovoljstvu, kadar so ugledali njegov prešerni obraz. Zakaj taka je človeška natura in to je njen izvorni greh, da je nagnjena bolj na hudo nego na dobro stran.

Prostrani trg pred sodiščem je bil ves potopljen v belo jutranjo luč. Hiše so se lesketale veselo in prijazno, kakor ob nedeljah popoldne: sodišče samo, visoko in gosposko, čitalnica, županova hiša, Majerjeva štacuna — kamor je človek pogledal, sama lepota in radost. Trg pa je bil tih in prazen, kakor cerkev po litanijah; nobenega uradnika ni bilo pred sodiščem, da bi mežikal v solnce in pušil smodko, na pragu Majerjeve štacune ni stal počesani komi Rudolf in duri so bile zaprte, čitalniška okna so bila zagrnjena kakor ob veliki narodni žalosti. Edini župan je stal pred vežo, vrtel je na trebuhu palec ob palcu, gledal je proti nebu in je bil ves potr. Ko je ugledal Jareba, se mu je razvedril obraz le toliko, kakor človeku, ki je željan tolažbe in ve, da ni tolažbe zanj.

„Zdražba in prepir sta se naselila v dolino šentflorjansko!“ je ogovoril Jareba.

Jareb je molčal in je samo pokimal.

„Ali veste, kaj sem videl sinoči?“ je vprašal župan.

Jareb je nekoliko vzdignil obrvi.

„Ne vem, če sem natanko videl, ampak videl sem. Spat sem šel zgodaj, ko se je šele mračilo; pod noč, takole ob desetih, pa se vzbudim; zdelo se mi je, da me je poklicala moja rajna žena. Stopim k oknu — lepa noč zunaj; nikjer ni takih noči kakor v dolini šentflorjanski. Vse tako tiho, da me je bilo skoro strah. Drevje tako črno, da si nisem upal pogledati ne na vrt, ne na cesto; jagnedi so se dotikale neba in tako se mi je zdelo, kakor da vise zvezde na njih. Nebo pa je bilo tako svetlo, kakor ga še nikoli nisem videl, čisto belo. Nenadoma — ni bil ne oblak, ne senca ni bila — odkod senca? — se zatemni nebo vse od izhoda do zahoda, silna ptica s silnimi črnimi perotni se prikaže nad dolino šentflorjansko in jo obsenči vso; jaz sem se pokrižal, hitel sem v posteljo in sem se odel čez glavo . . .“

„Sanjalo se vam je, župan!“ je odgovoril Jareb.

„Ni se mi sanjalo. Še zdaj vidim tisto ptico: glejte, ena perot se je dotikala tam Žalostne gore, druga je zamahovala polahko nad Kórenom, kljun pa je strmel proti Ljubljani . . . tako sem jo videl. Vsa dolina šentflorjanska je bila v senci in mrzel veter je zapihal . . .“

„Znamenja so!“ se je udal Jareb in tudi njemu je bilo sitno pri srcu.

„Znamenja so in takoj rano sem premislil in dognal, kakšna znamenja. Zatorej pravim:

zdražba in prepir sta se naselila v dolino šentflorjansko!

Jareb se je nasmehnil prijazno-otožno, pokimal je z glavo počasi in trudno ter se je okrenil; župan pa ga je prijel narahlo za roko pod komolcem.

„Še eno besedo, eno samo besedo!“ je izpregovoril tišje, skoro slovesno. „Ne maram izpraševati vašega srca, tudi ne maram ugibati vaših misli, ampak tole vas vprašam: Ali je res, ali ni res, da se bo vršila nocoj tista komedija, ki je zoprna Bogu in ljudem?“

„Res je!“ je odgovoril Jareb in nekoliko zlovoljnosti je bilo v njegovem glasu.

„Jaz ne vem, kako mislite o tej stvari, gospod Jareb, le toliko rečem: ni nam Bog poslal tiste ženske, temveč zlodej jo je poslal!“

Globoko zamišljen, potrtn in nemiren je šel preko ceste v urad. V temni veži mu je prišel naproti debeli, človekoljubni sodnik in je vzdignil obrvi, ko je ugledal Jarebov temni obraz.

„No?“

„Tako, tako, gospod sodnik!“ je odgovoril Jareb in v ponižnih besedah je bila ponižna misel: „Žalosten je človek, toda udano trpi svojo žalost!“

Stopil je v izbo, pokimal je mimogrede pisarju in je sedel za mizo, da bi razvedril in potolažil svoje srce s koristnim delom. Toda glej, kam strme oči, kam lete misli? . . .

Jareb se je trudil, da bi spoznal vzrok in izvor svoje bolesi, tistega temnega nemira, ki je bil tako velik, da se mu je tresla roka in je škropilo pero. Trudil se je, spoznati ni mogel. Pogledal je na nebo, ki se je belilo zunaj v jasni

luči, in takoj se je domislil ptice, ki je visela po noči nad dolino šentflorjansko ter jo vso zasenčila. Pomislil je na ptico in se je razsrdil.

„Sanje pijanega strahopetca . . . ampak Bog vedi, če so bile sanje . . .“

Ves prestrašen, kakor da je bil ugledal vedomca tik pred seboj, je izpustil pero iz trepetajoče roke, naslonil se je globoko na stol in je povetil glavo.

„Tudi jaz . . . saj sem tudi jaz videl sinoči ptico na nebu . . . Ko je razprostrla črne peroti, je sklonila glavo prav do zemlje in je usekala s kljunom naravnost v moje srce . . .“

Kakor da se je bilo pretrgalo zagrinjalo od vrha do tal, je ugledal Jareb nenadoma svoje čudne sanje.

Komaj pol ure, predno se je vzdramil — morda je sijalo zunaj že tisto lepo jutro — so se odprle duri in v izbo je stopila ženska. Ugledal jo je, dolgo je strmel vanjo, ko je stala med durmi. Od začetka je bilo njegovo telo kakor leseno, še z mezincem ni mogel geniti; na obrazu mu je ležalo kakor težka mrzla maska. Nato je zganil najprej z nogo, nato z roko, zbral je vso moč trepetajočega telesa in je vzdignil odejo preko obraza.

„Kaj se me bojiš, Tone? Kaj me ne poznaš več?“ je vprašala ženska.

Pod odejo je ležal in je slišal natanko vse njene besede in je odgovarjal.

„Pojdi od mene! Pojdi od mene! Nič več te ne poznam, zakaj ženim sel!“

Tako je odgovarjal, dihal pa je težko in pot mu je lil po obrazu in po vsem životu.

Počasi je stopila ženska k njegovemu vzglavju; ni slišal njenih korakov, temveč čutil jih je. Tudi ni ne slišal ne videl, kako se je iztegnila njena dolga, bela roka ter se doteknila odeje. Samo čutil je v srcu, od groze molčečem, kako je stala ob njegovem vzglavju ter se sklanjala čisto blizu k njemu.

„Zbogom, zbogom, Beti! Pojdi od mene! Pojdi od mene!“ je vzdihoval Jareb in prosil.

Toda ženska ni bila usmiljena, ni slišala njegove tihe prošnje. Prijela je za odejo s svojo tenko, belo roko in počasi, polagoma, oprezno, obzirno, natihoma je odgrinjala Jarebov prestrašeni obraz.

In ko ga je odgrnila, se je prestrašila sama in roke so ji omahnile.

„Kaj si to ti, Tone?“

Jareb je ležal mirno, samo njegove oči so bile široko odprte in so se svetile v jutranjem mraku. Vse njegovo telo pa je bilo težko in nerodno, ne mogel bi se geniti drugače nego bolno vzdihujoč . . .

„Kaj si to ti?“

Vprašala je, on pa je strmел vanjo s prestrašenimi očmi.

„Jaz sem . . . jaz sem Anton Jareb . . . in zdaj, strahotna ženska, pokliči svojo družbo, vse svoje zakletnike, da naj se spravijo nadme . . . molil sem, ne bojim se jih . . .“

Ni se bal; zakaj bil je spodoben človek; zobje pa so šklepetali in trepetalo mu je telo.

„Ničesar se ne bojim!“ je govoril trepetaje in mraz mu je bilo. „Ampak samo nikar . . . samo nikar drugim ne povedati!“

Ženska je stala ob postelji, poslušala je, sklanjala se je globoko k njegovemu licu.

„Tone!“

„Pojdi od mene, Beti! Koliko ljudi je na svetu, koliko jih je in kako so bogati!“

„Saj mi še v obraz nisi pogledal, Tone! Vsaj v obraz mi poglej!“

Počasi je okrenil glavo in se je prestrašil še veliko bolj; mraz mu je segel od čela do nog.

Obraz je bil droben, bolehen, bel, toda nežen in čudolep, ves nebeški, kakor obraz svete Neže na starih cerkvenih podobah. Oblečena pa je bila ženska v temne, razdrapane cunje, vse premočene, kakor da je bila prišla naravnost iz vode. Lasje so bili ovenčani z mokrimi potočnicami, v levi roki pa je držala šopek potočnic in belih rož; tako je bila podobna Ofeliji, ki jo je videl Jareb nekoč v gledališču.

„Kod si hodila, da je tako premočeno tvoje krilo, in zakaj te potočnice v laseh in v roki?“

„Daleč sem bila, dolgo sem hodila . . . bolno je bilo moje srce, zdaj pa je ozdravelo in je mirno.“

„Če je mirno tvoje srce, pojdi od mene . . . tudi moje srce je mirno, spodoben človek sem.“

„Zmirom je bilo mirno tvoje srce . . . Zelo sem te ljubila, tako sem te klicala, kakor mater, hudo sem jokala po tebi . . .“

Jareb je iztegnil tresočo roko, da bi se branil, obraz pa je obrnil v steno.

„Minilo je, minilo! Davna leta so, pozabljena, v nič utopljena; ni spomina, ne veselja, ne bridkosti ni! Zdaj sem spodoben človek in ženim se!“

„Tudi jaz te ne ljubim več . . . minilo je!“

Jareb je vztrepetal, čudna groza mu je legla v srce in na vse telo. Zastokal je hripavo, zamolklo, kakor pod očmi razbojnika.

Tiho se je vzravnala ženska, tiho, da ni ne slišal ne videl njenih korakov, je stopila proti durim. Ko je stala med durmi, se je vzdignil v postelji, obraz se mu je spačil v zlobi in v strahu in klical je s tako hripavo kričečim, sovražnim in prosečim glasom, da se je vzdramil onkraj potoka učitelj Šviligoj, stopil k oknu ter zmajal z glavo.

„Beti! Pojdi od mene, ampak tako ne pojdi! Vse pokliči, vse skliči, kolikor jih spi tam v jamah! Vsi pridite — nate moje telo in moja duša! Stori, Beti, kar poželi tvoje razžaljeno srce — ampak ne ljudem! Ne ljudem! Beti, jaz sem spodoben človek!“

Nič ni bilo zapisano v njenih očeh, če je slišala njegove besede; tiho so se odprle duri, tiho so se zaprle . . .

Ko se je Jareb vzdramil, ni mislil več na čudno ponočno zgodbo; popolnoma je pozabil Ofelijo, njene ovenčane lase, njen obraz in njene besede. Edino, kar je ostalo v srcu, je bila grenka zlovoljnost, kakor po večeru, prečutem v pijani družbi.

In zdaj, glej, se je pretrgalo zagrinjalo nadadoma od vrha do tal. Ofelija je stopila predenj, kakor je stala po noči, s svojim bolnim, belim obrazom, s potočnicami v laseh in v roki; slišal je njen glas, kakor ga je slišal ponoči, njen očitajoči, proseči glas, ki je skrival temno, grozopolno skrivnost. In obšlo ga je kesanje.

„Vsaj eno ljubeznivo besedo da bi ji bil rekel! Zakaj sem bil tako neroden, tako plah — saj so bile sanje! V sanjah bi ji bil lahko rekel

ljubeznivo besedo, na primer: Rad te imam, zelo te ljubim, draga Beti, ampak tako je in tako. Jaz sem spodoben človek in tako! — Pa nič! Tresel sem se kakor pred nebeškim sodnikom in čisto brez pameti sem bil! Potolažil bi jo bil z ljubeznivo besedo, razjokala bi se bila in bi šla in bi se ne prikazala nikoli več. Poceni so ljubeznive besede, v sanjah še celo... Kriste, povej, kaj so bile sanje? Tudi župan pravi, da se mu ni sanjalo, ko je videl črno ptico na nebu!..."

Jareb je strmel predse in se je pogovarjal s svojim potrjim srcem; aktov se ni dotaknil, pero je ležalo na mizi.

Vzdramil ga je debeli sluga, ki je stal pred njim.

„Tole sem prinesel!“

Izročil mu je pismo in v pismu je bilo napisano:

„Prikažite se nocoj! Liza.“

Črke so bile velike in nerodne, ampak besede so bile sladke.

Razvedril se je Jarebu obraz in razvedrilo se mu je srce!

„Matijec, takoj mi prinesi pol litra črnine!“

Od začudenja je obstrmel Matijec in se ni ganil, tudi pisar je izpustil pero in je pogledal z osuplimi očmi in ves prestrašen.

„Le prinesi, Matijec, le prinesi, in nič ne glej! Svet je lep in kakor ustvarjen za spodobne ljudi!“

Matijec je šel, Jareb pa je vstal in je stopil k oknu. V prelepi sinjini je sijalo nebo, nobenega oblaka ni bilo na njem, tudi ne najtišje sence. Župan je bil stopil golorok iz veže na cesto, pogledal je proti oknu in je pokimal; tudi Jareb je pokimal in se je prijazno nasmehnil.

II.

Mračilo se je že, ko se je napravil Jareb na tisto težko pot, ki je čakal nanjo tako dolgo in s tako nemirnim, plahim in upajočim srcem.

Pogledal je na nebo — glej, vsa jasnina je izginila; oblakov ni bilo, toda siva, nevesela senca je prepregla nebo od izhoda do zahoda in nobena zvezda še ni svetila.

„Kaj se bo prikazala črna ptica nocoj?“ je pomislil Jareb in njegovo srce, opoldne že tako sladko potolaženo, je vztrepetalo v nerazumljivi, čudni bolesti.

Lepa pot je bila, ki jo je meril Jareb. Od trga, že napol dremajočega v mraku, preko bele, široke ceste, mimo črnih jagnedi, po bližnjici čez polje, ob potoku, samotno šumečem, preko brvi in nato v tisti tihi kraj šentflorjanske doline, kjer je žalost in siromaštvo. Tam na rebri, nad klancem siromakov in izgnancev, se beli svetla, prijazna hiša, v tolažbo trpljenju in bridkosti. Nad vrati se ziblje oblanica; okna so žarko razsvetljena in še ne zastrta.

Na klancu, komaj dvajset korakov pod krčmo, je postal Jareb, skrnil se je v temen kot in se je naslonil ob zid razpale kočice. Obšla ga je bila globoka slabost, noge so se mu tresle in zazibalo se mu je pred očmi. V tistem trenutku, ko se mu je zazibalo pred očmi, se je zatemnilo vse nebo. Velika senca se je razgrnila nad dolino; velika senca, črna ptica; ena silna perot se je dotikala žalostne gore, druga je zamahovala narahlo nad Kórenom; kljun je bil obrnjen proti Ljubljani, toda glava se je okrenila in se je sklonila globoko in Jareba je bolelo srce kakor nikoli...

Obrisal si je potno čelo, ozrl se je začuden po klancu, ki je bil mračen in samotni, začuden se je ozrl na nebo, ki je bilo jasno in ki je gledalo nanj s prvimi belimi zvezdami, s prijaznimi očmi.

„Saj ni bilo ptice na nebu!“ je pomislil Jareb. „In moje srce je bilo plaho, ko samo ni vedelo zakaj... Preveč sem pil, se mi zdi!“

Obrisal si je s čela pot, bojazni iz srca pa ni pregnal in noge so se mu tresle, ko je stopal proti svetli hiši, tolažbi trpljenja in bridkosti.

Natanko ob tistem času je slonela Liza ob oknu in je spoznala Jareba že od daleč, že v mraku.

„Le hitro, prijatelj, le naglo, le ročno! Kozarec je poln in čakal!“

Pa ni pospešil korakov Jareb, postal je in razlila se mu je po životu slabost kakor na klancu. Omahnil je, opotekel se je in se je vzdramil.

„Kje sem slišal tisti glas? Zdi se mi, da sem ga v sanjah slišal. Ofelija je tako govorila, Liza nikoli; zamolkel je njen glas!“

Liza je slonela ob oknu in se je smejala.

„Kaj ste že večerjali, gospod kancelist? Vabila sem vas na večerjo, vi pa prihajate že zelo veseli!“

Njen glas, ki je bil prej tako zvonek in čist, je bil nenadoma zamolkel, nekoliko hripav, kakor da bi bilo grlo vajeno močnega vina.

Predno je stopil Jareb v hišo, se je pokrižal.

„Satan me je motil! Beži, satan, beži od mene! Spodoben človek sem in hodim v cerkev!... Njen glas je bil, Lize glas je bil, satan pa mi je rekel, da je glas iz tistih čudnih sanj in da je glas tiste črne ptice, ki se je prikazala tako ne-

nadoma nad to dolino šentflorjansko! Beži, satan, beži od mene!“

Odprl je duri in pred mežikajočimi očmi se je zasvetila široka, glasna, svečano razsvetljena izba. Liza mu je prihitela naproti in mu je stisnila obedve roki.

„Pozdravljen!“

Jareb se je spodobno poklonil.

„Pozdravljeni!“

Videl je Lizo tik pred sabo, toda videl jo je kakor v megleni daljavi, kakor v sanjah.

Morda ji je bilo že štirideset let, kdo bi vedel; lahko bi jih bilo tudi samo dvajset. Res je bilo telo precej rejeno in okroglo, toda oblike so bile zelo prijazne in velikega spoštovanja vredne. Obraz je bil podolgast, poln in zdrav, vesele in rjave oči so se smejale iz njega. Vesele in rjave so bile njene oči, toda na dnu je ležala tiha senca, ki je nihče ni videl: ne praktikant Jerina, ne pohujšljivi Hojzič in tudi ne Jareb.

„Zdaj pa kar brž sedite!“

Liza ga je posadila na stol, na gosposko mesto pod velikim ogledalom.

Komaj je sedel, komaj je ugledal kozarec pred seboj in še predno se je ozrl po družbi, je udarila Liza z nožem po steklenici in strahotna tišina je dehnila na srce Jarebovo.

„Tako, prijatelji, smo zdaj v prijetni kompaniji, brez hudobnih oči in brez nepovabljenih ušes! Blagor vam, snubci, ki vam je misel stanovitna in ena, ne blagor meni, dvanajstkratni nevesti, ki nima ženina, ker jih ima preveč!“

Zasmejala se je Liza, zasmejali so se gostje, tudi Jareb se je zasmejal. Kozarci so zažvenketali, razvedrili so se obrazi in so zardeli. Jareb je vedel,

kako velika in nevarna je njegova dolžnost; spodobno je sedel, spodobno se je smejal in komaj so se doteknile ustnice kozarca.

Nenadoma je vzdignil obrvi, osinel mu je obraz in kolena so se mu stresla. Ni sedla Liza k njemu, temveč sedla je k Hojziču, ki jo je takoj objel okoli vratu. Jareb je zakašljaj, nato je naglo izpraznil kozarec ...

„Konec je!“ je premislil v svoji resnični bridkosti. „Vedel sem, da me bo izpodrinil ta prokleti Hojzič, in zdaj se je izkazalo! Zatorej je najbolje, da se pokrižam ter se povrnem v svojo neprijazno samoto!“

Komaj je to premislil, je udarila Liza pogumnega Hojziča naravnost na lice. Hojzič se je zasmejal krohota, tudi Liza se je smejala, Jareb pa je bil vesel in upanje se mu je nasmehnilo v lice.

„Ni treba, da bi vstajal!“ je pomislil. „Če sede drugi, bom sedel tudi jaz. Kjer je enajst jogrov, je treba, da je tudi dvanajst! Zdaj se igra, zdaj je razposajena in nespodobna, ker je zadnji čas; kmalu ne bo časa več, zakaj žena spodobnega človeka bo spodobna žena. Oprostite besedam, ki jih šepeče siromak pred smrtjo, oprostite tudi kretinjam njegovim!“

Ozrl se je po omizju in je videl same znane obraze. Tam je bil hudobni Hojzič, tam je bil lahkomišeln Jerina in tam starikavi davkar, rodoljubni učitelj Šviligoj, plešasti sodni adjunkt, ki je veliko pil, dvoje kmetskih fantov, ki se nista zmenila za nikogar in sta sedela goloroka za mizo, natanko pripravljena, da poženeta vso družčino preko praga, nadalje neki škric, ki je bil prišel od bogvekod in je imel zelo dolg, bledikast, kozje-

brad obraz, in poleg dveh suhotnih, zaspanopijano molčečih uradnikov je sedel tam sam župan Frfila, ves dostojanstven, trezno motreč, resno sodeč, drugim komaj viden, kakor v megli...

O, kako koristno in resnično besedo je izpregovoril župan Frfila, ko je oznanil, da Lize, te čeznaturno zapeljive ženske, ni bil poslal Bog v dolino šentflorjansko, temveč zlodej! Komaj se je prikazala, leto dni če je tega, se je naselil duh zdražbe in prepira v dolino šentflorjansko. Kakor da je bila prišla v deželo kuga, vojska in povodenj; oče ni več poznal sina, sin ne očeta, ženin ne več neveste, prijatelj ne prijatelja. Zadovoljnost, ljubezen, rodoljubje, navdušenost za vse, kar je lepo in koristno — vse te čednosti, od nekdanj kraseče dolino šentflorjansko, so umrle nenadoma. Celo učitelj Šviligoj je zažvižgal nekoč na cesti in nič ga ni bilo sram. Nad klancem, nad vso lepo dolino, prav tja do Žalostne gore se je svetilo pohujšanje.

Prišla je — in glej, nad temnim klancem, nad siromaki in izgnanci, se je zasvetila bela hiša, se je odprla vesela krčma; ne krčma, božja pot, vseh romarjev zaželjeni cilj. Prihajali so najprej natihoma, komaj so se pozdravljali, tiho so sedeli. Ena sama misel je bila v srcu, velika in imenitna misel. Prihajali so glasneje, pili so in prepevali, prijazno so se pozdravljali. Misel pa je ostala v srcu, ena sama misel, velika in imenitna.

Kdo je Liza? Odkod je? Tema in noč. Ne ve srce človeško, odkod, ne ve, kam, — in čemu bi vedelo? Lepa je bila in globokega hrepenenja vredna. Kdo vpraša, kam hrepenenje? Kdo vpraša odkod?

Župan Frfila je pripovedoval, da je bila Liza nekoč farovška kuharica in da je podedovala po svojem prijaznem gospodu veliko bogastvo. Tako je pripovedoval župan Frfila in si je mislil zraven: „Čemu bi se jaz ne udeležil tega bogastva?“ In ko je umrl blagi gospod, se je ozrla Liza po svetu in je spoznala, da so dežele lepe in da je mnogo moških na zemlji. Zato se je napotila v dolino šentflorjansko, ki je najlepša dolina na svetu in ki je dom in zavetišče mnogoterih pametnih in postavnih rodoljubov.

Župan Frfila je bil debel, toda zelo postaven in častitljiv mož; kljub temu so se polastili njegove poštene misli mnogi malovredni ljudje, polastili so se je kmetje, učitelji, uradniki, delavci, rokodelci, celo bajtarji, gostači in hlapci. Nekoč, ko je bil teman večer, so vsi nenadoma pomislili in so spoznali: „Čemu bi se jaz ne udeležil tega bogastva?“

In tako se je začela žalostna vojska, kakoršne še ni doživela dolina šentflorjanska. Brat je bil proti bratu, sin proti očetu, kakor v laški vojski. Vse veselje je minilo, minila je vsa ljubezen in prijaznost. Prijatelji se niso več krščanski pozdravljali, temveč mežikali so si hudobno in škodželjno. Vse zaroke so bile ustavljene, vse ljubezni grobo pretrgane. Skoro bi se bilo človeku zdelo, da gre narazen, da se žalostno cepi in razblinja dolina šentflorjanska, nekoč zavetišče in tabor vseh idealov.

Ampak Bog, ki je usmiljen, je dodelil pamet zemljanom; spogledali so se in se mukoma iztreznili. Spoznali so, da je izmed vseh poklicanih samo eden izvoljen. In takoj se jih je vrnilo sto, ki niso bili poklicani.

Tedaj pa je nastalo veliko vprašanje, razločno zapisano v zgodovini doline šentflorjanske. Še jih je bilo dvanajstero, dvanajstero še jih je stalo pred belo hišo nad klancem. In to niso bili kmetje, ne bajtarji in ne gostači, še celo ne hlapci. Spodobni ljudje so bili, ki se ravnaajo in ki znajo maniro. Kdo je? Kdo se vzdigne izmed njih ter stopi na klanec, kralj doline?

Jareb je preračunal in premislil stvar najbolj natanko. Redkokdaj, komaj v soboto zvečer, je stopil v krčmo, pozdravil s prijaznim mežikanjem neprijetno družbo ter stisnil roko gostoljubni Lizi. Nato je sedel, pil in molčal. Mislil pa je veliko.

„Tako in tako. Recimo, da njeno bogastvo ni toliko, kakor govore predrzna usta... že hiša sama je jako čedna in tudi krčma, mislim, je več kakor cekin. Kaj pa tista kajbica, tista železna kajbica tam v kotu? Ni je postavila tja samo nalašč, za kratek čas, snubcem v poželjenje in bridkost. Če ni mnogo notri, nekaj je! In zdi se mi celo, da je veliko lepih reči notri; tako pametna ženska, kakor je Liza, bi ne razkazovala prazne rešetke! Če ni orla notri, pa je vsaj vrabec!“

To je bila poštena misel Jarebova; vzklikala je, pognala je globoke korenine, zelenela je in se je bohotno razrasla. Posebno pa ga je potrdilo v misli tole razumno uvaževanje: Liza je lepa ženska, v vseh ozirih koristna in prikupljiva ženska, ampak glas gre po deželi, da je bila darežljiva z občutki. Ne bom je vprašal, nič ne bom poizvedoval; ljudska govorica ne dela krivice nikomur in vsakemu je zapisano na čelu, koliko velja. Ozre se človek na to lepo Lizo, hudo mu je pri srcu, ampak v svoji bridkosti spozna brez prerekanja: veliko lepih čednosti je zbranih v tem telesu, bogoljubnega

življenja pa ni, srce je preveč ljubeznivo in usmiljeno in Bog vedi, kakšna čuda so skrita za let in časa temnim zagrinjalom. Zdaj pa je stvar taka, da sili greh k čednosti, nespodobnost k spodobnosti, nevernost k pobožnosti, ponižanost k poveličanju. In iz tega resničnega razmotrivanja se izkazuje, da je izmed dvanajsternih jogrov izbran le eden, kakor da je bil pokazal nanj božji prst: Liza, glej Jareba! — V vsej dolini šentflorjanski in morda v vsej slovenski domovini ni bilo v tistih časih bolj spodobnega in spoštljivega rodoljuba, kakor je bil Jareb. Zato je bilo naturno in ni moglo biti drugače, da se je ozrla Liza z dopadanjem nanj in na njegove čednosti. Žena Jarebova bi ne bila več nespodobna in preusmiljena Liza, temveč spodobna žena najspodobnejšega moža.

Tako je dognal in premislil ter se je napravil nekoč na slovesno pot. Nikoli še ni bilo snubca, ki bi bil očem in srcu tako prikupen, kakor je bil Jareb tisti dan. Ves lep in dostojanstven je bil v dolgi, manirno zapeti črni suknji, v svetlem klobuku in sivih rokavicah. V desnici, med palcem in kazalcem, je vrtel tenko palico, v levici je držal eno samo, bahato razcvelo rdečo rožo. Miren smehljaj je bil na njegovih ustnicah, pod košatimi, gosposko zavihanimi brki; mirno so gledale oči, deleče vsemu svetu oproščenje in usmiljenje.

Ampak v tistem trenutku, ko je prestopil prag bele hiše nad klancem, se mu je čudno stisnilo srce. Tako se je stisnilo samo enkrat v življenju, v temni dobi, ki je mislil nanjo le ob tihih večerih, z zatisnjenimi očmi, v strahu in kesanju. Postal je v veži, zavzdihnil je in je stresel z glavo.

„Pojdi dalje, neprijazni spomin, pojdi dalje!“

In dalje je šel neprijazni spomin, ugasnil je kakor sveča v vetru.

Z umerjenim korakom, z mirnim smehljajem je stopil Jareb v izbo blage Lize. Stala je pred njim, tudi na njenih ustnicah je bil miren smehljaj. Miren, čudolep, ves angelski je bil njen smehljaj in Jareb sam se je začudil.

„Tako se ne smehljajo farovške kuharice... le enkrat sem videl tak smehljaj... dalje pojdi, nepoklicani spomin, pojdi dalje!“

Zmedle so se mu besede, ki so bile tako skrbljivo pripravljene, dostojno premišljene. Poklonil se je, napol iztegnil roko, bahata roža je vztrepetala.

„Liza, prišel sem, kakor ste slutili, da pridem nekoč. Če ste usmiljeni, dovolite, da sem vaš suženj in vaš mož...“

Ni govoril gladko, skoro trepetal mu je glas in oči so gledale v tla.

Takrat pa se je zgodilo, česar Jareb ni bil premislil. Liza ni iztegnila roke, da bi sprejela rožo. Mrtve so visele roke ob životu, telo pa je omahnilo, obraz je prebledel. Jareb se je vzdramil, omahnil je tudi sam.

„Ali sem vas žalil, Liza?“

Prebledel je njen obraz, široko so gledale oči, ustnice pa so se nasmehnile. Okrenila se je, brez besede je stopila v drugo izbo in je tiho zaprla duri.

Dolgo je stal Jareb in je strmel, naposled pa je sedel za mizo in dekla mu je prinesla vina. Kolikor bolj je premišljeval, toliko bolj se mu je zdelo, da je ravnal zelo nespametno.

„Saj je že precej videla, ko sem odprl duri, da je moj obraz tako bahato zmagoslaven, kakor

da sem že imel jabolko v roki! S ponižnostjo bi bil veliko več opravil, in sploh je ponižnost zelo koristna čednost, v vsakem oziru... In zdaj je samo še vprašanje, koliko je zapravljenega, kaj je izgubljeno. Zdaj je sama tam, rad bi vedel, kaj počenja: morda kleči pred razpelom in moli za svojo in za mojo dušo; morda joka nad svojo mladostjo, mogoče je celo, da se smehlja v preveliki blaženosti... kdo bi vedel?"

Komaj je dobro pomislil, komaj je pokusil vino, se je vrnila v izbo. Nič več ni bil blede njen obraz, tudi njene oči so gledale jasno in samo globoko na dnu, sknita krščanskemu človeku, je ležala senca. Takoj je stopila k Jarebu, prijazno se je nasmehnila, prijazno mu je segla v roko in je sedla k njemu.

„Zdaj pa mi lepo oprostite, gospod Jareb, da nisem odgovorila na tiste imenitne besede. Tako globoko so me zadele v srce, da mi je bilo slabo in da se je zasenčilo pred mojimi očmi. Ampak zdaj je minila vsa slabost in lahko se pogovoriva, kakor se pogovarjajo krščanski ljudje..."

Jareb se je poklonil, prijetno nasmehnil, v srcu pa mu je zaključeval čuden nemir. „Ne pravi, da hoče, ne pravi, da noče; skrite so njene misli, morda so nespodobne, morda celo zavratne!“ je mislil natihem, pol plah, pol radoveden.

„Gospod Jareb, čast je velika, ki ste mi jo naredili, odgovoriti pa ne morem ne tako in ne tako. Zakaj vi, gospod Jareb, ste prvi in ste dvanajsti. Dvanajstero snubcev je bilo pri meni, dvanajstero src koprni po meni. Poslednji niste izmed njih, zakaj bližja vam je moja misel nego mnogoterim drugim. Tudi vem in spoznavam, kako resnične so vaše čednosti in kako iskrena je

vaša rodoljubivost. Ampak toliko je treba povedati brez hudobnosti in brez zamere, da imajo tudi nekateri drugi ljudje to ali ono čednost, ki se je bila izgubila v njih srce kakor popotnik v puščavo. Redke so te čednosti in zelo samotne, zato pa jih je treba spoštovati toliko bolj. Kaj je cekin bogatinu in kaj je siromaku? Bogataš ste v čednostih, siromašen je ves drugi svet. Toda, o kako se razveseli srce, kadar ugleda med pustim kamenjem borno travco! Lepša je ta travca in bolj dopadljiva nego cvet na vrtu, roža med rožami... Zato sem sklenila, da ne porečem ne tako in ne tako, dokler se ne izkaže, v katerem srcu, ali siromašnem, ali bogatem, cvete tista čednost, ki upira iskrene oči proti meni in drugam nikamor. So na svetu hudobni, lahkomišelní in malopridni ljudje, ampak Bog vedi, kaj se skriva lepega za tem grdim zagrinjalom; lepa je časih hiša, izba nemarna; siv je časih zid, stene so svetle. Dvanajstero je mojih snubcev, dvanajstero zaklenjenih src. V soboto pa bom vzela v roko ključ, v soboto bom spoznala, kateri od dvanajsterih mi je od Boga namenjen. Kar bo takrat reklo moje srce, bo reklo po pravici in za zmirom!"

Spodobno je poslušal Jareb te modre besede, poslušal je spodobno, vesel ni bil.

„Niso torej očitne moje čednosti, niso se izkazale!“ je izpregovoril zlovoljen.

„Očitne so in izkazale so se, ampak kdor je videl lepo Vrhniko, bi videl rad še lepšo Ljubljano. Če so danes čednosti velike, kako velike bodo šele jutri!“

Sladko je bilo Jarebu ob teh prijaznih besedah, srce pa je ostalo nemirno, do sobote je bilo nemirno, plašno vprašujoče...

„Tako ali tako!“ si je mislil, ko je sedel pod ogledalom in se oziral po glasnem omizju, napol utopljenem v tobakovem dimu. „Tam je Hojzič, ves pijan je, svinja od vseh strani, in tam je Jerina, lahkomiselni pobič; s tem se ne bo možila, preveč je pametna; tam je tudi župan Frfila, v tobakovo meglo se skriva, ampak ne pomaga mu nič, ves svet vidi, da ni več za ženitev; in še tisti ljubljanski škrič je tam, tista gnida, ki bi mu še dékle ne privoščil... Le nikar se nič ne boj, Jareb; nič se ne boj in ne pij veliko; ne pij veliko in čakaj, da zleze pod mizo ta hudobni Hojzič... Glej, poljubila ga je!“

Resnično je poljubila Hojziča lepa Liza, toda v tistem hipu je omahnil na obadva komolca in je takoj zaspal. Takrat je šinila senca preko njenega obraza, kakor na jok so se napele ustnice. Samo trenotek je bil; nato je vstala. Čudno se je izpremenil njen obraz; ves lep je bil in bel; otroško se je smehljajal.

Jareb je vztrepetal, zazibalo se mu je pred očmi kakor v pijanosti.

„Kje sem videl ta obraz? Kaj sem ga v sanjah videl?“

Vse drugo za sivo meglo, še svetilka je gorela zaspano, kakor iz daljave; le beli, čudolepi obraz se je svetil jasno izza megle, le nanj je lila nebeška luč; globoko pod njim so strmele pijane, začudene oči, kakor bradate, rogate glave zavrženih angelov pod bleščečim svetim Mihaelom.

Tolika je bila tišina, da se je Hojzič v sanjah prestrašil ter se vzdramil.

„Kam, Liza?“ je vprašal osupel in je iztegnil roko.

Liza ga ni videla, tudi ni slišala njegove plahe besede; in nikoli v življenju ni bil Hojzičev obraz tako resen in žalosten kakor v tistem hipu.

Tiho je stopila izza mize, stopila je k Jarebu.
„K tebi prihajam...“

V strahu in čudu so se spogledali; nikoli niso slišali tega glasu, nikoli enakega — prišel je nenadoma iz tujih krajev, iz daljnih spominov, tihi, komaj razločni glas zvona izza gore.

Jareb se je tresel; zmagoslavna, šumeča sladkost se je izlila v njegovo srce, toda pod sladkostjo, v globoki noči, je ležala nerazumljiva, težka slutnja, nerazločna, grenka misel, kakor črna rakev z belim križem na pokrovu. Lica so se mu svetila v lepi radosti, a ko je hotel vzdigniti roke, da bi jih razprostrl v objem, jih ni mogel vzdigniti.

„Bolan sem!“ ga je prešinilo.

In v bolni misli, ki je ležala pod sladkostjo in se je zgenila nezaželjena ob tej prijetni uri, je ugledal črno ptico, ki je zasenčila vso dolino šentflorjansko ter razprostrla silne peroti od Žalostne gore do Kórena...

III.

Kam lete misli, kam sanja spomin?

Dva človeka, oba mlada, oba lepa, gresta roko v roki pod kostanji. Ona je otrok; kdo jo je videl in je ni narisal devetkrat, ker jo je videl devetkrat in zmirom v svojem koprnečem srcu? Kdo je gledal njeno podobo in je pozabil nanjo in kdo se ni razveselil, ko jo je ugledal vdrugič? Ofelija ji je bilo ime nekoč, tudi Margareta, celo Francka in Hanca. Kakor je izpremenila ime in obleko, takoj so jo spoznale vesele oči in so jo pozdravile.

Ofelija je bila ona; on ni bil Hamlet, temveč Polonij. Besede in misli so bile Polonijeve, Polonijev je bil glas in pogled; samo obraz je bil mlad in gosposki, ampak tudi Polonij je bil nekoč mlad, predno je videl podlasico na nebu.

Lep večer je bil, kakor so lepi pomladnji večeri v senci kostanjev.

„Strahoma sem prišla nocoj!“ je govorila Ofelija. „Še zdaj, ko si ti poleg mene in me držiš za roko, me je strah.“

Polonij je molčal.

„Tudi tvojega molka me je strah in tudi tvojega pogleda, ki ni tako blag, kakor je bil zmirom. Reci lepo besedo, da bo moje srce utolaženo.“

Polonij je molčal.

Stala sta pod košatim kostanjem, globoko v senci; stisniti se je morala k njemu in stopiti na prste, da je razločila natanko njegov obraz.

„Kako si bled, kako hladan je tvoj obraz! Mrzla misel je v tvojem srcu, zato molčiš! Govori, da mi srce ne umrje od bojazni!“

Polonij se je narahlo in ljubeznivo izvil njenim rokam in je izpregovoril.

„Nerodnost je velika in razodeti ti moram, draga Ofelija, da sem v skrbeh. Tako in tako: sedanjost je lepa, res lepa, toda Bog vedi, kaj nama dodeli prihodnost!“

Ofelija je izpustila njegovo roko.

„Kdo je govoril? Zdaj nisi ti govoril, niso bile tvoje besede! Več nisi, kakor si bil: drugačen je tvoj glas, tvoj obraz mi je neznan, še tvoja roka je ležala drugače v moji, kakor prej, tvoji prsti se niso hoteli okleniti mojih. Ne ljubiš me!“

Polonij je bil v veliki zadregi, dasi je bil še mlad in ni še bil ugledal podlasice na nebu.

„Kako moreš trditi, Ofelija, da te ne ljubim, ko sem ti že tolikokrat in tako svečano dokazal svojo ljubezen! Pomisli, Ofelija, da sem te bil takorekoč vzdignil k sebi... par stopnic više, nego si stala poprej... saj veš... tako in tako... Jaz sem zdaj praktikant, lepo karijero imam pred seboj, zato ker sem soliden in zmožen človek... tudi oče hrani zame par lepih tolarjev in star in bolehav je že siromak... in teta Hana tudi nima prazne skrinje in tudi ona že kašlja... Vse to, glej, in vendar sem te bil izbral svojemu srcu...“

Ofelija je stala pred njim vsa mirna, okamenela in je strmela vanj s širokimi očmi.

„Kaj si ti to govoril?“

Polonij je bil užaljen.

„Seveda sem jaz govoril, kdo drugi? Kaj jih je toliko, ki se pogovarjajo s teboj? Ne zameri, ampak le razložiti sem ti hotel, da je zelo čudno in celo nevhvaležno, če dvomiš o moji ljubezni. Pomisli, da ni tako lahko, ubogati svoje srce in ljubiti, kamor kaže ta nezanesljiva vetrnica. Jaz, ki sem spodoben človek, sem ubogal vetrnico, ker sem si mislil: če gre veter od juga, zakaj bi ne šel z jugom? Kajti zmirom, tudi v neznatnih stvarih, celo v ljubezni, je nevarno in nespametno, da bi se meril človek z vetrom!... Če bi se bil meril z njim, kaj bi se zgodilo? Vzdihoval bi jaz in tudi ti bi vzdihovala — neprijetna, črna senca bi ležala pred pragom moje karijere. Zdaj pa leži tam lep spomin in to je dobro znamenje!“

Tako je govoril Polonij in je bil vesel svojih besed. Ofelija se je smehljala, kakor se smehlja otrok, ki posluša osorno svarjenje iz ljubljenih ust in ne verjame osornosti, ker vidi samo ljubljena, tolikokrat poljubljena usta.

„Mislila sem, da si hud name ali da si žalosten; zdaj vidim, da si prijazen in vesel, ker se šališ z menoj. Govori dalje, tudi jaz bom govorila veselo!“

Polonij je spoznal, da so njegove besede, kakor so bile natanko in lepo umerjene, napravile čisto drugačen učinek, nego bi se bilo spodobilo. Strnil je obrvi, z nemirnim pogledom se je ozrl na Ofelijo.

„Glej, resnično me ljubi!“ se je prestrašil.

In ko se je prestrašil, je pomislil nadalje: „Ker je očitno, da me ljubi, bi bila izgubljena in zapravljena vsaka pametna beseda. Zaljubljen človek je kakor otrok, ki si je zaželel bonbonov in kriči in ne mara drugega nič, ne palač in ne gradov in ne vseh bogastev tega sveta, temveč samo in edino bonbone. Kaj bi človek še govoril? Nespametno bi bilo še razlaganje in prerekanje, zakaj očitno je, da bo otrok kričal in da bo zahteval bonbonov in drugega nič. Zakaj bi mu ne dal bonbonov, da bo tiho?“

V svoji urni pameti je premišljeval Polonij in je dobro premislil.

„Nisem se šalil!“ se je sklonil k Ofeliji in ljubezniv je bil njegov glas. „Glej, kadar mi je nerodno pri srcu, so tudi moje misli zmedene in nespodobne. Če so bile nespodobne nocoj, tedaj si misli, da jih nisem govoril in da se ti je samo sanjalo. Tudi jaz bom mislil, da mi ni bilo nerodno pri srcu in da so le težke, ne še pozabljene sanje legle na mojo pamet in na moj glas. Tako in tako... Glej veselo, Ofelija, in nasmehni se!“

Ofelija se ni nasmehnila, tudi veselo ni pogledala in njene roke, ki so visele ob životu, se niso zgenile.

„Bolj resničen je bil prej tvoj glas!“ je izpregovorila tako tiho, da je komaj slišal njeno besedo in da je razumel bolj natanko, kakor če bi bila vzkriknila.

„Prosil sem te oproščenja, razložil sem in razžaljena si!“

Šele zdaj se je nasmehnila Ofelija. Nasmehnila se je, in ko je izpregovorila, je bil zelo miren, globok in tih njen glas.

„Koliko je bilo že besed, koliko si že govoril, dragi, koliko sem govorila jaz! In vendar je bila potrebna ena sama beseda. Samo zato si prišel nocoj, poslednjikrat si morda prišel, samo zato, da bi izpregovoril to edino besedo. Ves čas, ko si stal tam in si molčal, ves čas, ko si me gledal s tem hladnim pogledom, ki ga še nisem razumela, ti je bila v srcu tista beseda in ti je bila na jeziku. Dragi, zakaj je nisi izpregovoril?“

Polonij je bil še v globlji zadregi, ves zlovoljen je bil, zakaj resnično še ni bil ugledal podlasice.

„Več razume, nego je potreba, da bi razumela! Kadar ženska ljubi, je modrijan, prorok in vedež!“ je pomislil in je izpregovoril takoj z zelo resnim in očetovskim glasom.

„Roko mi daj, Ofelija, v oči mi poglej! Kaj ni ljubezni v njih?“

Čudo je — iz besede same, iz prazne, se porodile solze, zasije luč. Sijale so njegove oči in so bile solzne.

Ofelija je vztrepetala.

„Verjamem ti, dragi, in ti ne verjamem. Zdaj so se zasvetile tvoje oči, kakor so se svetile nekoč; tvoj glas pa ni bil tisti, senca je bila v njem, razločno sem jo videla, kakor vidim senco pod

kostanjem, ko je sam še ves v večerni zarji. In tudi tvoj smehljaj ni tisti; mrtev je, kakor od kamena; tako mirno se smehlja podoba, ki je nad oltarjem. Ne zameri mi nikar, da te ogledujem kakor blago, ki mi ga ponuja žid. Ko si me ljubil, sem gledala v tvoj obraz kakor v ogledalo, ki mi je vračalo moje lice in moje srce, oboje stokrat razsvetljeno od tvoje ljubezni. Oprosti mi, da gledam v to ogledalo tudi zdaj, ko mi ne vrača drugega nego bridkost in moje solzne oči!“

„Lep je večer, tudi njen obraz je lep in moje srce je slabotno!“ je prešinilo Polonija. „Zgodi se torej v božjem imenu!“

Stisnil je roko Ofeliji.

„Oklenil si se moje roke kakor še ne nocoj, ampak mrzla je tvoja roka!“

„Čuj, Ofelija! Brez nadaljnih besed! Med nama je bila senca nocoj, kakor da bi govorila preko plota. Zatorej je boljše, da molčiva, da greva s tihim slovesom, ti na desno, jaz na levo...“

„Za zmirom!“

Krepkeje ji je stisnil roko, globlje se je sklonil.

„Do jutri... Daj mi roko in tudi ti me stisni krepko, da bom čutil gorkoto tvoje dlani... Postoj! Še tvoje oči, daj, da pogledam... resnično, lepe so tvoje oči! In zdaj zbogom... mrači se že, noč je pod kostanji...“

Polonij je bil takrat še mlad, zato je bil zelo uren in previden; poljubil je Ofelijo na ustnice in je utonil v temno alejo, predno je Ofelija vzdignila roke, da bi jih položila na njegova lica...

To je bil prvi večer.

Drugi pa je bil še lepši.

Mračilo se je pod kostanji, prostrana ravan pa je bila še vsa v solncu. Ob vznožju holmov, pod bleščečim večernim nebom krepko in temno začrtanih, je ležalo mestece, tako nežno in čisto-belo, kakor gosposka igrača. Od mesta in preko ravni se je vila globoka tiha struga v senci vrb, ob strugi se je svetila ozka bela pot. Tja je gledala Ofelija, na tisto belo pot, tja so bile učarane njene oči.

„Ni še mrak, še sije solnce... če bi me ljubil, bi prišel pred mrakom, ne bilo bi ga solнца mar; tako je prihajal nekoč... še predno sem pogledala prvikrat na tisto belo cesto, se je prikazal vesel pod kostanji in je hitel v klanec...“

Spominjala se je Ofelija in bilo jo je strah. Stala je v senci, za širokim deblom skrita, da bi je ne ugledalo nepoklicano oko.

„Njegovo oko bi me videlo, še za tem širokim deblom bi me zaslutilo, samo če bi odprl okno v mestu, če bi se ozrl proti holmu... Ko me je ljubil, še okna ni odprl, skozi zastor je videl mojo temno obleko in moj obraz, v senci, pod temi nizkimi vejami, za deblom, ko bi drugo oko komaj razločilo vrhove kostanjev... Nocoj me ne vidi.“

Ker je bila žalostna in trudna, je sedla pod kostanj, skrila je lica v dlani in nenadoma so vstali spomini, lepe misli so se vzdignile iz noči.

To je bil čas sladkih besed, velike pijanosti, življenja v solncu.

„Z menoj pojdeš, Ofelija, v lepe kraje, kamor naju kliče še lepša prihodnjost. Izbral sem tebe, ker mi je ukazalo srce... kljub tej spodobni karijeri...“

Ofelija je vztrepetala.

„Ali je govoril tako? Ali so bile takrat tako puste njegove besede, ali je šele legla nanje in na njih tiho lepoto vsa žalost sinočnjega večera? Kedaj so bile resnične? Ali so bile resnične tedaj, ali so zdaj pod senco te žalostne resnice? Ti Bog, mi razodeni resnico!“

Odkrila je obraz, ko je začutila solze na dlaneh. Obraz je odkrila in skozi meglo, ki je bila zastrla njene oči, se je ozrla osupla v dolino. Mrak je bil tam. Nenadoma se je bilo spustilo solnce za hribe in mirno so stali nad ravnino rdeči oblaki. Ves v temi je bil že potok, široka črna proga se je vila od mesta do kostanja; tudi pot ob vodi se ni več svetila.

„Ne pride!“ je prebledela Ofelija.

„Ne pride več; ob oknu stoji, ob široko odprtem, odgrnjenem, in gleda proti holmu. Proti holmu gleda z neprijaznimi očmi, tiho se smeje, govori v svojem srcu: Zbogom, Ofelija, zbogom, oči, ki sem tolikokrat gledal vanje, videl v njih svojo mlado ljubezen in svojo največjo radost; zbogom, ustnice, ki sem jih tolikokrat poljubil in ki so mi bile studenec vseh posvetnih sladkosti; zbogom, bela lica, topla, žametna, ki sem jih tolikokrat božal in ki so sporočala mojim srečnim prstom tako prečuden pozdrav do mojega srca; in nazadnje še zbogom, prsi, ve golobici beli, ki sem naslonil nanju svojo glavo, da bi sanjal o paradižu! . . . Tako govori, ko sloni ob oknu in gleda proti holmu . . .“

Z zastrtimi, široko odprtimi očmi je strmela Ofelija proti mestu. Tiho so plavale sence od neba, njene oči jih niso videle.

Sladek dvom je segel v njeno srce, tisti sladki dvom, ki je bridkosti tovariš, od Boga poslani.

„Ne sloni ob oknu! Ne vidi me, ne tolaži me z lažnjivimi besedami! Kaj se ni že zgodilo, v tistih lepih časih, ko še ni bilo bridkosti na svetu, da je prišel prepozno, da je v tej lepi noči pokleknil predme in objel moje noge in da sem mu oprostila, še predno sem ga ugledala?... Še se svetijo tam oblaki, še pride!“

In ker so upale njene oči, niso videle črnih senc, ki so pregrnile vso ravan in vso božjo zemljo. Ne potoka ni bilo več, ne poti, ne vrb, tiho je sopla noč v dolini. Iz mesta so svetile luči, trepetale so in mežikale, hudobna in neprijazna je bila njih tuja svetloba.

Hladen veter je zazibal kostanje.

Dolgo je gledala v mesto Ofelija, gledala je na pot, ki so jo razločile v senci njene žalostne oči, vso ravan je videla pod sabo in črne holme pod ugasujočim nebom, celo kmeta je opazila, ki se je vračal s polja tik pred mestom; golorok in gologlav je bil, motiko je imel na rami.

Kakor da bi bilo zastalo njeno srce: tako zastane srce, kadar plane življenje preko brezdna v neznano deželo.

Zastalo je njeno srce.

„Nisi prišel k meni; obljubil si, da prideš, in nisi prišel; jaz pa pridem k tebi, ker bi rada, da ti vidim v oči, kadar ti porečem adijo za zmirom!“

Velik val se je prevrnil v tistem trenutku v njenem srcu. Nikoli se niso tako nasmehnile njene ustnice kakor tedaj, prej nikoli. Grenkoba je bila v nasmehu, skoro spoznanje je bilo v njem.

Tudi v srcu je bilo morda spoznanje, toda še je bilo upanje preveliko; velik je bil val, ki je bušil ob skalo, ni bil prevelik.

„Noč je zdaj; svetle kakor zvezde so luči v mestu. Zdaj bi slišala od daleč njegov korak, tam pod vrkami bi ga slišala, na mehki poti. Zdaj bi slišala, če bi zaprl okno, če bi šel počasi po stopnicah, po trdem tlaku mimo gostilnice. Njegov glas bi razločila, če bi pozdravil na cesti tovariša ter se mimogrede razgovarjal z njim. Njegov pogled bi videla, če bi se nestrpen in zlovoljen ozrl proti holmu, na kostanje, k meni, in natanko bi razumela njegove besede, če bi izpregovoril: Ne zameri, prijatelj, mudi se mi, pozna je že noč! In pozdravljala bi ga od daleč z veselo, usmiljeno mislijo, ko bi hitel ob temni vodi in bi se oziral na kostanje upajoč, obupujoč, in bi prosil v svojem srcu: Oprosti, draga, koprnel sem, dokoprneti nisem mogel! —“

Še so razločevale njene oči drobne, trepetajoče luči v mestu; ravan pa so bile vso že popile velike sence, rezko in resno so stali črni holmi pod svetlim obzorjem. Sredi neba se je zasvetila zvezda, zamežikala je in je trepetala samotna.

Ofelija je stopila izza kostanja; nad holmom je stal mesec velik in rdeč; Ofelija je gledala v mesec, ki se je vzpenjal naglo višje in je bil zmirrom manjši in svetlejši. In bilo je, kakor da bi brala zapisano v tem hitečem mesecu:

„Ne pride več!“

„Nič več ne pride; čakala sem ga, on je stal ob oknu, slišala sem njegov tihi smeh in ga nisem razločila, ko se je oglasil nad menoj, v šumenju kostanjev...“

Hitela je v dolino; dolga, tenka senca je hitela z njo preko tihih travnikov, ob potoku, proti svetlemu mestu. Baš v tistem trenutku, ko je šla mimo svetilke, jo je srečal človek v dolgi suknji s privihamim ovratnikom; človek ji je pogledal mimogrede v obraz in se je hudo prestrašil; zakaj ta obraz je bil mrtvaški, trd in miren, kakor od belega kamna; tudi oči, globoke in temne, so gledale trdo in mirno.

Stopnice so bile temne in strme, toda stopala je varno, kakor da bi jo vodil za roko neviden vodnik.

Odprla je duri. Izba svetla, po izbi razmetana obleka, na mizi perilo in knjige, pred mizo velik, že do polovice poln kovčeg. Sredi izbe Polonij, ki prešteva in urejuje ovratnike, hrbet obrnjen proti durim.

Luč je zaplapolala v vetru, Polonij se je okrenil; omahnil je in obstrmel.

Ofelija je zaprla duri, stopila je k zofi, obesila je suknjo, ki je ležala tam, preko stola in je sedla.

Ovratniki so padli na tla, Polonij je strmel in molčal, kolena so se mu tresla.

„Glej,“ je govorila Ofelija mirno in počasi, „ker ti nisi prišel, sem prišla jaz... K tebi prihajam...“

Njen život se je narahlo zazibal, morda se je bila zazibala tudi izba pred njenimi očmi in za hip je ugasnil njen glas. Samo za hip. Nato so se ozrle nanj njene oči, velike in mirne, brez očitanja, skoro brez življenja.

„K tebi prihajam... nikoli še nisem bila v tej izbi, nikoli me nisi vabil...“

Polonij je vzdignil rameni in zamahnil z rokama, kakor slab igralec, ki se smehlja jokavo,

ne ve, kam bi z dolgimi rokami, še prestopa z noge na nogo in bi najrajši, da bi bila igra pri kraju.

„Nisi me vabil v to prijazno izbo, da bi ti kuhala čaja in da bi se razgovarjala o najini lepi ljubezni in o lepši prihodnosti. Jaz pa sem hudo želela, da bi stopila nekoč v to izbo s tako lahkim korakom, kakor prestopi človek domači prag, in da bi sedela za to mizo, na tej zofi povabljena in poklicana. Ti si me vabil v gozd, tja si me klical, da sva se ljubila skrita človeškim očem; in vse tisto, kar je bilo meni paradiž, je bilo tebi greh in sramota.“

Ofelija je sedela mirno na zofi, život nekoliko upognjen, roke sklenjene v naročju; tudi njen glas je bil zelo miren, brez strasti in žalosti, kakor da bi deklamirala dolgočasno šolsko nalogo. Polonij je stal ob mizi s tako nerodnim in bridkostnim smehljajem, kakor ga še ni bilo na njegovem obrazu; zamahnil je z levico, zamahnil z desnico, prestopal se je in stresal z glavo. Ko se je Ofelija oddehnila, je stopil korak bližje, odprl je dvakrat usta in je poskušal, da bi izpregovoril.

„Tako in tako... jaz sem nameraval... tako in tako...“

Ofelija ni slišala njegovih besed in je govorila dalje s tistim mirnim, dolgočasnim glasom, ki je bil Poloniju čisto neznan in ki ga je veliko bolj vznemirjal nego besede same in njih misel.

„Zdaj, ko nisi prišel, kakor si obljubil, sem prišla sama, da bi videla, kako se ti godi, ker sem se bala, da si bolan. Nisi bolan in vendar nisi prišel. Ne bom te vprašala, zakaj si ostal doma, ko si videl skozi to odprto okno, da te čakam pod kostanji; kajti vsak človek ima svoje

skrivnosti. Ampak glej, ko sem te čakala pod kostanji, so prišle v moje srce čisto neznane misli in tudi zato sem prišla zdaj k tebi, da bi ti razodela te misli. Tako se bo zgodilo, da se bova poslovila prijazno in mirno, kakor se življenje poslovi od smrti.“

Spet se je oddehnila Ofelija, zazibala je z životom. Polonija pa je izpreletelo — napol je bil strah, napol je bila čudna sladkost. „Glej, razumeja je, poslavlja se; toda poslavlja se tiho kakor polnočni duh, ki dahne pred slovesom bojazen in smrt v odrešeno srce; prijetnejše bi bile solze, slajši bi bil krik... Tako ne more človek ne do srda, ne do žalosti, še do odgovora ne, ker ne ve, kam bi privezal prvo besedo, kje bi jo priključil...“

Še predno je izpregovoril, se je ozrla Ofelija nanj z velikim praznim pogledom; nato je povesila oči in je govorila dalje.

„Predno se posloviva, je potreba, da si pogledava še enkrat v obraz in da si razloživa, kaj se je zgodilo med nama. Zakaj tako ne bo nobenega srda več in nobene žalosti in mirno pojdeš v življenje, mirno pojdem v smrt. Ali se spominjaš prvega večera?“

Polonij je našel vrvico, da bi privezal prvo besedo; lepo se je nasmehnil in je vzdignil oči proti stropu. Ofelija je govorila hitro, zato da bi ne slišala njegove besede, ker je videla njegov pogled.

„Spominjaj se ga, ampak nikar se ne spominjaj besed, ki si jih govoril tisti večer. Samo mene se spominjaj, ker vem, da bo ta spomin velik v tvojem srcu. Kako je mogoče, poljubljati na ustnice in lagati, kako je mogoče, objemati

okoli pasu in govoriti besede, ki niso porojene v srcu, temveč v sovražni pameti? To mi razloži!“

Tudi zdaj ni čakala njegovega odgovora in je govorila dalje.

„Mislila sem nekoč, da ljubi, kdor reče, da ljubi. Zdaj pa si mi razodel tako čudno resnico, da je še ne razumem, kakor je jasna in velika pred menoj. Zgodi se lahko, praviš, da izpregovori človek besedo, ki stoji sama zase, kakor v zraku, ki ni glas ne misli, ne srca, ki ne pomeni tistega, kar bi morala pomeniti, temveč ne pomeni ničesar. Res je velika umetnost, govoriti take besede; meni, ki nisem učena, je nedosegljiva; toda zakaj nisi govoril teh lepih in umetnih besed, ko si bil sam v tej izbi in so bile duri zaklenjene? Nobeden bi jih ne bil slišal, nobenega srca bi ne bile razparale, ti pa bi bil zadovoljen v svojem duhu!“

Polonij je bil zmirom bolj začuden: polagoma, ob natančnem in mirnem razlaganju Ofelije, se ga je loteval tih nemir. Nagnil je glavo in je izpregovoril jecljaje, nerodnohlastno, da bi ga ne prehitel njen mrtvi, mrzli glas.

„Povej mi vsaj, čemu si prišla... kaj zahtevaš? Le reci... in če bo mogoče... po mojih skromnih močeh... ti ustrežem... Oprosti... prosim... potrpi... Res nisem mogel priti nocoj, res ne... saj že mnogokrat nisem prišel, ker nisem utegnil... pa nikoli nič... zdaj pa taka reč!... Oprosti, prosim, potrpi... Kaj si govorila? Ali sem prav razumel? Ofelija, ti praviš, da te ne ljubim! Ti, ki veš... oprosti, potrpi!...“

Ofelija ga je pogledala s tako odkritosrčno osuplim, otroško širokim pogledom, da je utihnil.

Nato ga je vprašala, kakor vpraša človek znanca na cesti, mimogrede in le zaradi uljudnosti.

„Kedaj se odpelješ?“

„Ne vem še natanko... res še natanko ne vem, Ofelija... oprosti, da ti nadalje razložim...“

„Nocoj?“

„Kaj?“

„Če se že nocoj odpelješ?“

„Ne še nocoj, gotovo ne... Glej, Ofelija, saj ni tako hudo, da nisem prišel nocoj... nisem utegnil, res ne! Ampak jutri pridem... na vsak način pridem jutri...“

„Ali se sam odpelješ?“

„Saj moram vse ukreniti, urediti, pripraviti... pozneje, seveda...“

„Kam se odpelješ?“

„Natanko mi še ni znano, kateri kraj so mi izbrali, ampak...“

„Torej sam ne veš, kam potuješ?“

„To se pravi... zdaj se peljem... za nekaj časa, za par dni... v Kranj...“

„V Novo mesto?“

„Kam?... Ali sem rekel v Novo mesto?“

„Ne, v Škofjo Loko.“

„Tja torej...“

Polonijevo čelo je bilo potno; zameglil se mu je pogled, tudi misli so se mu zameglile. Zazdelo se mu je, da sedi na zofi nekdo drugi, ne Ofelija, da mu strme v obraz druge oči, čisto neznane.

Ofelija je vstala.

„Če se torej nocoj odpelješ, Bog s teboj in nikar ne misli name s hudim spominom, kadar ti bo lepo v življenju. Meni pa bo neprijetno in dolgčas v grobu, zakaj lahko je slovo od ljubljenega moža, grenka je ločitev od ljubezni.“

Stala je pred njim, pomislila je za hip s stisnjenimi ustnicami in strnjenimi obrvmi, kakor da bi se ne mogla domisliti poslednje besede, ki jo je bila določila morda že na stopnicah.

„Težka je ločitev od ljubezni...“ je ponovila razmišljena in je govorila nato hitreje, skoro prehlastno, kakor otrok, ki je bil prekinil deklamacijo in se domisli nenadoma pozabljenega verza.

„Če bi ti zdaj rekel: Pojdem in se ne vrnem več! — in če bi te ljubila, bi te objela okoli vratu z obema rokama in bi te ne pustila stran. In če bi se iztrgal in bi pobegnil, bi tekle solze po mojih licih in jaz bi pila te sladke solze. Tako pa nisi bil ti, ki si rekel: Pojdem! — in nisi ti, ki se tako hladno poslavljaš. Ne mogla bi te objeti okoli vratu, še tvoje roke bi se ne mogla doteknuti. Ti se nisi poslovil, ljubezen se je poslovila od mojega srca; tam pod kostanji se je poslovila. Bolj grenka je ta ločitev nego od matere in od očeta...“

Polonij je stal omamljen, kakor da je bil prišel zaspan in pijan v razsvetljeno dvorano: komaj je razumel njene besede, komaj je poznal njen obraz.

„Ofelija... saj pridem jutri...“

„Čakala bom...“

Tiho so se duri odprle in zaprle, Polonij je bil sam.

Dolgo časa je stal za mizo, s povešeno glavo, miren in top, brez misli. Naposled je pogledal proti durim, pogladil se je z dlanjo preko čela in oči in je pobral ovratnike, ki so bili padli na tla.

Pomislil je in kolikor dalje je mislil, toliko grenkejša je bila zlovolja v njegovem srcu. Zgibal je perilo, pospravljaj obleko, polagal obleko in

perilo v kovčeg in debele kaplje so padale od čela na lice, od lica na tla.

„Lepa reč! Sama hinavščina je bila, kar je rekla, da me pričakuje jutri pod kostanji... tako dobro ve kakor jaz...“

Zalučil je srajco v kovčeg, toda takoj je pokleknil in je izgledil z dlanmi nelepe gube. Ko je vstal, je vzdignil suknjo, ki jo je bila položila Ofelija preko stola; držal je suknjo v roki in je sedel na zofo.

„Lepa reč! Spoznal sem jo in je nisem spoznal... Ko sem videl njen obraz, je bila še Ofelija... ko ga nisem videl več, ni bila več Ofelija... Kdo je lagal? Ali moje oko ali njen obraz?“

Naslonil se je na zofo, držal suknjo v rokah in je gledal v strop.

„Kar se še vidi iz te čudne megle, je edino, da je popolnoma zblaznela... Zmedlo se ji je popolnoma... jaz nisem medicinec... ampak toliko je gotovo, da se ji je zmedlo... Nikoli še nisem videl takih oči, nikoli pri pametnih ljudeh... Kaj je pripovedovala? O psihologiji je govorila — Ofelija o psihologiji!... Zelo žalostna je reč, ampak kamor človeka življenje vodi, tja ga vodi: naj se joka, naj kriči, naj brca na levo in na desno — kjer je njegov cilj, tam jel... Moj cilj je spodoben in rodoljuben... kakšen je njen cilj? Tako malo je spodoben kakor rodoljuben... Kaj je resnično in resno mislila, da se spojita kdaj sever in jug?“

Globlje v srcu pa je ležala sladkootožna misel.

„Glej, zaradi tebe je ugasnilo zdaj mlado življenje... Koliko tragedij se vrši in izvrši na svetu, ne da bi jih videlo človeško oko, ne da bi jih opeval navdušen poet! Ampak kdo je kriv? Jaz

ne, temveč njeno premeško srce... Usoda hodi svojo pot in nikogar ni, ki bi ji smel stopiti pred noge brez strahu...“

Zaklenil je do vrha polni kovčeg in je šel...

Ko se je odpeljal vlak s postaje in je vozil še počasi in trudoma, je gledal Polonij v dolino, ki se je vsa svetila v mesečini. Natanko je razločil drobno senco, ki je hitela iz mesta po beli poti ob potoku, in natanko je videl, kako je izginila v senco črnih vrb.

Polonij je zavzdihnil globoko, legel je na klop in je zaspal...

Kmalu, ko je prišel v Ljubljano, je stopil v izbo mladega literata, ki je bil na glasu, da je nespodoben človek.

„Glej, nekaj lepega ti bom povedal, ampak praviti ni potreba naokoli, da sem bil pri tebi... Tako in tako... jaz sem rodoljub in spodoben človek... Ofelija se je utopila zaradi mene in zato sem prišel k tebi, da ti razložim to povest, ki bi bila prelepa snov za roman...“

Mladi literat mu je odgovoril:

„Prvič: tiste snovi, ki jih blebetavi ljudje ponujajo literatom, niso snovi, snov je kvečjemu blebetavec sam. Drugič: Polonij ni bil ljubimec Ofelije, temveč njen oče; in ko je bil mlad, ne verjamem, da bi se bila katerakoli Ofelija zaljubila vanj. Tretjič: če se je Ofelija vendarle zaljubila vate, je bila lahko še Ofelija, zakaj že sam sem videl Polonija, ki je jako dobro igral Hamleta; ampak če se je utopila zaradi tebe, ni bila Ofelija, in če je bila Ofelija, se ni utopila. In četrtič se mi zdi, da je vsa ta reč samo toliko zanimiva, kolikor dokazuje, da si ostal tista grda kanalja, ki si bil.“

Polonij se je poslovil razžaljen in zlovoljen...

Kedaj se je vršila ta čudna zgodba? Kdo je posvetil v obraz mrtvecu, ki je ležal v temi, pozabljen in nerazodet, in ki je komaj v sanjah narahlo trenil z očmi, komaj vidno zganil s tenko roko? ...

Kam teko misli, kam sanja spomin?

Zatisni oči, preteklost; iz sence porojen, utoni v senco, greh! ...

IV.

V tistem trenutku, ko je ugledal Jareb črno plico, se je razdelila megla, vse sence so se razmeknile, veseli gostje, pijani snubci so se vzdramili. Nič več ni plaval beli angelj Mihael nad bradatimi zavrženci, temveč Liza, lepa krčmarica, je stala sredi izbe, Jareb je stal pred njo in se je priklanjal.

„Kakšna komedija?“ je vzkliknil Hojzič in je planil izza mize.

Mirno in spodobno se je okrenila Liza proti njemu, miren in spodoben je bil njen obraz.

„Nikar ne govorite o komediji, gospod Hojzič, zakaj nobenega komedijanta ni v moji izbi in vsi moji prijetni gostje so češčeni in češčenja vredni rodoljubi. Ako pa mislite, da sem storila komu krivico, ker sem iztegnila roko, kamor je ukazalo srce, tedaj je to jako nedostojna misel!“

Hojzič se je hudo razljutil; vstal je, še kozarca ni izpraznil, vzel je klobuk, vrgel ga je najprej na tla, nato ga je pobral in je šel.

Liza je gledala za njim z resnim pogledom, skoro je bila žalost v njem. Z ljubeznivosladkim smehljajem jo je tolažil Jareb.

„Ne bridkosti ob tej slovesni uril... Za kom strmiš, Liza, na koga misliš? Naj gre, kamor ga žene pregrešno nagnenje; in še potreba ni, da rečem: naj gre; ker itak pojde! Zakaj dvoje vrst ljudi je na svetu, dvoje natanko ločenih sort: na eni strani stojimo rodoljubi, ki nam je rodoljubna dolžnost vsega nehanja smer in pravilo; na drugi strani pa stoji Hojzičeva nespodobna drhal, ki se ne ravna po smeri in pravilu rodoljubne dolžnosti, temveč sploh po nobenem pravilu in nobeni smeri. Eden izmed njih, če ni bil Hojzič sam, je naredil nekoč, ko je šla procesija mimo njegovega okna, nekaj takega, kar se da samo natihem povedati... Kam, Liza?“

Liza se je bila okrenila, njene oči so bile razmišljene in so iskale. Toda niso iskale lehkomišelnega praktikanta Jerine, tudi ne spodobnega župana Frfile, celo ne rodoljubnega učitelja Šviligoja. V temo so iskale, v daljavo in v spomin...

Čudna tišina je ležala v izbi, čudna potrnost na obrazih; vzduh je bil ves težak in soparen. Župana Frfilo je skelelo v oči in otiral si je potno čelo z velikim rdečim robcem; učitelju Šviligoju je bilo slabo in neznani ljubljanski škric se je držal na jok in ni vedel, kam bi se ozrl. Še uro poprej, še trenotek pred odločitvijo so bila vsa srca lahka in vesela, nič ni bilo strahu, nič zavisti in srda. „Kakor kanel“ so si mislili in zelo majhno je bilo upanje v vseh teh lahkih in veselih srcih.

„K tebi prihajam!“ je izpregovorila Liza in vsa radost je minila. Vojska pregrešnih občutkov se je izlila v srca, srd, zavist in bridkost ob sreči bližnjega. Gledali so na mizo z zlovoljnimi očmi:

vino je bilo kislo, kruh je bil star, meso prepečeno.

„Tako pa torej pojdemol“ se je vzdignil najprej župan Frfila; vzel je v roko kozarec, toda postavil ga je takoj spet na mizo in ni pil. Komaj je vstal župan, so vstali vsi drugi.

„Tako pa torej!“ je izpregovoril župan s slovesnim glasom. „Gospa Liza, tako pa se torej lepo zahvaljujemo za vse dobrote in prijaznosti. Hudo je, da je potreba odhajati iz te prijetne izbe, od te polne mize, ampak pozna je že noč in nobeno veselje, bodisi še tako veliko, ne traja dalj nego do konca. Lahko noč, gospa Liza, in Bog povrni!“

Tako modro je govoril župan Frfila in se je poklonil in je šel preko izbe z umerjenimi, spodobnimi koraki, kakor gre človek, ki hoče pokazati, da je globoko v srcu užaljen, ampak da tista užaljenost briga edino le njega in drugega nikogar nič. Molče je odprl duri, molče se je poklonil na pragu ter je ugasnil v temni veži.

Bolj tenak, bolj priljuden, pa tudi bolj nespodoben je šel za njim lahkomiselní Jerina.

„Lahko noč — obema!“ je rekel in ni ga bilo več.

„Lep pozdrav je lahko noč, ampak kadar je nečedna misel v njem, takrat ni lep pozdrav!“ je zaklical Jareb za njim z očetovskim, toda jako odločnim glasom; kakor je dolžnost odraslih rodoljubov, da poučujejo mladino.

Stala sta ob durih, Liza in Jareb, Liza na desni, Jareb na levi; Liza se je smehljala, toda razmišljen in nekoliko bled je bil njen obraz in molčala je; Jareb je gledal resno, dasi človekoljubno, odzdravljajal je z roko ter delil nauke po potrebi in priložnosti.

Tako so hodili mimo in so se poslavljali, kakor hodijo verniki ob darovanju mimo oltarja, postajajo in poljublajo relikvijo; ljudomili stari župnik stoji v zlatem ornatu na poslednji stopnici pod oltarjem, drži v roki okroglo, svetlo brušeno ogledalce in pobožne ustnice se sklanjajo; poleg stoji čemerni, rdečenosi cerkovnik ter briše za vsakim poljubom to svetlo ogledalce z blagoslovljenim bombažem.

Predzadnji je šel učitelj Šviligoj, zadnji je bil bleđi škric. Lepo se je poklonil rodoljubni učitelj Šviligoj, lepo se je nasmehnil, tudi roko je stisnil najprej na desni strani, nato še na levi.

„Verjemite, gospa Liza, da ni drugačne bridkosti v mojem srcu nego bridkost, da nisem bil deležen dobrote, ki je nisem vreden!“

Prijazno se mu je nasmehnila Liza za te lepe besede, Jareb pa mu je stisnil roko in je govoril ginjen:

„Ta moška in rodoljubna udanost, ki ste jo zdaj pokazali, velespoštovani gospod učitelj Šviligoj, je vam samim tako resnično zaslužena čast, kakor je meni nezaslužen poklon; prosim vas v imenu svojem in svoje ljubeznive neveste, ostanite nama prijatelj v sreči, kakor ste nama bili prijatelj v dobi strahu in upanja!“

Šviligoj je bil ginjen in je šel; na klancu, pod svetlim nočnim nebom, pa je pomislil:

„Resnično, velik rodoljub je kancelist Jareb!“

Poslednji je šel škric; suh je bil in dolg in njegov obraz je bil žalosten.

„Zakaj pa tako?“ je vprašal med durmi.

„Saj je bilo zapisano: kakor bo ukazal glas mojega srca, tako se bo zgodilo!“ je odgovorila Liza.

„Zakaj pa ni drugače ukazal? Zakaj pa ste me klicali, da zdaj tako stojim med temi durmi?“ se je razjezil škric.

„Kar je Bog razodel v svoji modrosti, tega človek ne prevrne!“ ga je tolažil Jareb z usmiljeno besedo. „Kar pa se klicanja tiče, bodite uverjeni, blagorodni gospod, da vas takorekoč nihče ni klical in še komaj, če vas je vabil. In bolje pristoji izobraženemu rodoljubu, če se uljudno zahvali za podeljene dobrote, nego če zmerja dobrotnika. Pozna je že noč, dolga in nevesela je vaša pot, zato pojdite z Bogom!“

„Pa grem!“ je rekel škric in je šel.

Narahlo so se zaprle duri za njim, ob durih pa sta si stala nasproti Liza in Jareb.

„Liza!“

Komaj je stopil k nji, komaj je iztegnil roko, se je umeknila in strog je bil njen pogled.

„Tja sedite, gospod Jareb, na tisti stol, kjer ste sedeli, da vam napolnim prazni kozarec in da se porazgovoriva; zakaj po glasni in veseli družbi si želi srce tihe besede.“

Jareb je sedel, Liza mu je sedla nasproti in mu je natočila kozarec. Ko je videl Jareb njen hladni, tihi obraz in ko je videl, kako se je tresla roka, ki je držala steklenico, je začutil v srcu rahel nemir.

„Spodobno je bilo moje vedenje,“ je pomislil, „ampak človek nikoli ne ve, kje preži luža na nepreviden korak. Morda je bila samo beseda, morda je bil samo pogled, ampak že beseda in že pogled je dovolj, da zaključuje nezaupnost v srcu!“

Liza je natočila tudi sebi, vzdignila je kozarca, trčila sta zvonko in sta pila. Lizi so na-

rahlo zardela lica, tudi tihi smehljalj se je spet prikazal na njenih ustnicah.

„Gospod Jareb, pomeniva se torej pametno in brez ovinkov. Vam se že narahlo belijo lasje, posebno ob sencih se pozna in tudi na temenu se že pojavlja pleša, dasi je skrbno in prijetno zakrita. Jaz, sirota, pa sem vdova in polno, izkušenj in izkušnjav bogato življenje zakrivajo leta z usmiljenim plaščem. Zatorej mislim, da ni potreba nič lahkomišelnih, mladostno koprnečih besed, temveč da govoriva o prihodnosti s tistim mirom in s tisto lepo pametjo, kakor govori trgovec o kupčiji. Kedaj, mislite, da bi se vršila poroka: čez dve ali čez tri nedelje?“

Jareb je bil osupel in skoro vznemirjen.

„Tako brž?“

Liza je pogledala zlovoljno.

„Prej, zdi se mi, se vam je mudilo? Rekla sem, da ni potreba med nama nič mladostno koprnečih besed, zato ker ni ljubezni med nama — gospod, kaj je ljubezen? — in tudi zato, ker se s takimi besedami stvar zavleče, tako da je nazadnje pusta in zoprna. Kdor hoče napraviti dobro kupčijo, skrbi, da jo napravi čimprej, že zaradi obresti; tako bova storila tudi midva.“

Jarebu je šumelo v ušesih; lovil se je, da bi našel misel, toda našel ni nobene.

„Kar se ljubezni tiče, gospa Liza, lahko rečem —“

„Kar se ljubezni tiče, sem že povedala, kako da jel“

Vstala je in je odprla tisto železno kajbico v kotu, ki jo je ogledoval Jareb tako rad in s tako prijaznimi očmi. Vzela je iz kajbice debelo knjigo in jo je položila na mizo pred Jareba.

„To je moj račun in moje premoženje!“

„To se reče...“ se je smehljaj Jareb napol v zadregi, napol v tihi radosti. „To se reče, gospa Liza, da ste jako vestna... tako in tako... jako natančna gospa...“

Pregledal je račune, z urnim pogledom je premeril kolone.

„Resnično... jako natančna gospa... Komaj sem vreden...“

Gledal je in od osuplosti in veselja mu je šinila kri v lica.

„To premoženje, gospa Liza, je zelo lepo premoženje...“

„Je najino!“

„Najino... tako in tako... da sem vedel, da sem poznal od blizu to lepo knjigo... z večjim spoštovanjem, z večjo ponižnostjo bi se bil približal...“

„Jaz sem vam povedala, koliko je vredno moje krilo, zdaj pa mi razložite, koliko je vredna vaša suknja; da bo stvar dognana!“

„Tako in tako... od tete... toliko in toliko... od očeta...“

„Prinesite mi jutri vse lepo napisano, urejeno in potrjeno... in potem bova govorila dalje.“

Liza je vstala, Jareb je sedel osupel, kakor pijan.

„Kaj sem storil, Liza?“

„Pozna je že noč, gospod Jareb, glejte, in tudi svetilka že skoro ugasuje...“

Jareb se je nasmehnil samo na eni strani ustnic.

„Pa če ugasuje svetilka, zakaj bi ne ostal?“

Nasmehnil se je, toda v tistem hipu se je hudo prestrašil. Liza je prebledela in je strmela nanj s praznimi, čisto neznanimi očmi.

„Videl sem jo nekoč... kakor stoji zdaj pred menoj, sem jo videl!“ mu je šinilo mimo pameti; tako se zdi otroku, da je šinil preko stene velik strah; zajoka in pozabi takoj.

„Kaj sem vas razžalil, Liza?“ je jecljal. „Na kolenih prosim...“

Počasi je stopila Liza k svetilki in je privila luč; ustnice so se hotele smehljati, toda obraz je bil bled in tudi ona je jecljala, da je komaj razumel njene besede.

„Resnično že ugasuje luč... pozna je noč... zdaj...“

Jareb je vstal, s previdnimi koraki, z zibajočim životom je stopil bliže...

Počasi je iztegnila Liza roko, Jareb je ostal sredi izbe.

„Lahko noč!“ je izpregovorila Liza in se ni ozrla nanj.

„Najina zaroka je bila nocoj, Liza; en sam poljub, na čelo samo...“

Liza se je resnično nasmehnila.

„Trgovca, ki delata kupčijo, se ne poljubljata... vsaj ne, predno sta kupčijo dognala... Lahko noč!“

Ponudila mu je roko, Jareb se je globoko sklonil ter se je dotaknil te okrogle roke z ustnicami...

„Vse je dobro, gladko in prijetno!“ je premišljeval, ko je bil na klancu. „Da bi le teh oči ne bilo, ki se ozro nenadoma na človeka, da ga je strah. Tiste oči... vidi jih človek in takoj se mu zdi, da jih je videl v najnemarnejšem trenutku

življenja, ob tisti uri, ki je pozabljena za zmirom, pokopana pod težko gomilo. Razmakne se gomila, ura bije, ki je odbila zdavnaj, in kakor velike spačene sence na zidu se prikažejo nelepi spomini...“

Ozrl se je na klancu; eno samo okno je bilo še svetlo v krčmi in v svetlem oknu je ugledal črno glavo; ne obraza ni razložil, ne oči, in vendar ga je prešinilo po životu kakor strah.

„Tam sloni... gleda za menoj, name ne misli. Tako gotovo ne misli name, kakor gotovo me ne ljubi. In če sem se zmotil v svoji pameti in če vendarle misli name, tedaj misli name s hudim in neprijaznim srcem... Glej, človek, srečen bi bil lahko nocoj... Po dolgi in strmi poti si stopil na hrib, lahko bi se oziral z veselim pogledom po svojem prostranem bogastvu, lahko bi rekel: šel si, hodil si po tem dolgem klancu z rodoljubno potrpežljivostjo in zdaj si prišel; odpočij si zdaj, ni treba dalje, tudi zmerna zadovoljnost je čednost rodoljuba. Zakaj se ne oziram z veselim pogledom, zakaj ni zadovoljno moje srce?...“

Vsa tiha je že bila dolina šentflorjanska, ko se je vračal Jareb v svoj samotni dom. Mesec, bel in bleščeč, je hitel nad dolino, tihe in slepe so stale koče, črno drevje je molčalo.

Težko je bilo srce Jarebovo, tako plaha in slabotna je bila radost v njem, kakor plapola nad črno gomilo pohlevna luč, predno ugasne.

Ko je stopil v svojo izbo in zaklenil duri, ga je izpreletelo prvikrat bolno čustvo samote. Stal je sredi izbe, pritisnil je nenadoma obe dlani ob senca in v tistem trenutku se mu je zazdela prihodnost tako temna in žalostna kakor preteklost.

„Kaj sem storil?“ je zavzdihnil v svoji bridkosti. „Kaj sem storil, o Bog, da si pregrnil s to neblago senco mojo največjo radost? Veliko sem grešil, veliko sem se pokoril in zdaj, mislim, je račun dognan in podpisan...“

Legel je in dolgo je ležal in strmел v temni zid, predno je zaspal. In ko je zaspal, so prišle hude sanje.

Nenadoma je stopil predenj deželni poslanec in narodni prvoboritelj doktor P., ki je bil nagle jeze.

„Tako ne pojde več dalje, kancelist Jareb! Ali je človek rodoljub ali pa je izdajalec! Ali izvršuje svoje rodoljubne dolžnosti ali pa jih ne izvršuje! In vsaka stvar, ki ima začetek, ima tudi konec!“

Hudo se je prestrašil Jareb, trepetal je in se je priklanjal.

„Zmirom sem vestno izkušal, da bi izpolnjeval s potrebno popolnostjo svoje rodoljubne dolžnosti...“

Dr. P. pa se je strašno razjezil, kakor se razjezi človek, ki brani pravico in mu ugovarja krivica s hinavsko besedo.

„Ali se to pravi vestno izpolnjevati rodoljubne dolžnosti, če si preoblečete nogavice dvakrat na teden namesto vsakih štirinajst dni? Ali se to spodobi za krepostnega sina tega slovenskega naroda, ki je po svoji ogromni večini poljedelski narod? In kaj pa tisti brki, tisti zavihani brki? Jugoslovani si ne vihajo brkov, gospod! Stran z njimi!“

In dr. P. je stopil k Jarebu in ga je z obema rokama krepko potegnil za brke...

Zlovoljen in poten se je vzdramil Jareb.

„Sanje o paradizu bi morale rasti iz mojega srca nocoj, in kakšne sanje rastejo! Vsa sreča, ki sem jo dosegel — kakor da jo je dosegel kdo drugi in kakor da strmim nanj z zavidnimi očmi. Iščem in ne najdem radosti v tem nehvaležnem srcu...“

Zavzdihnil je, zaspal je nemiren in žalosten.

In ko je vdrugeč zaspal, je stal pred njim župan Frfila, z otožnim pogledom je gledal nanj in je zmajeval z glavo.

„Zakaj majete z glavo, gospod župan Frfila?“ je vprašal Jareb in obšla ga je čudna bojazen.

„Zato majem z glavo,“ je odgovoril župan Frfila, „ker ne morem drugače. Kdo bi ne majal z glavo, če vas pogleda? Saj nimate brkov več in hudo osiveli so vam lasje...“

Prestrašil se je Jareb, planil je in se je vzdramil.

„Oprosti, Bog, da ti s takimi sanjami povračujem dobrote... Ne bilo bi treba takih sanj nocoj!“

In vendar je vstal in je prižgal luč in je pogledal v ogledalo s skelečimi očmi. Nekoliko razmršeni so bili brki, lasje pa so bili bujni in temni in so se belili samo na sencih tako narahlo, da bi razmišljen pogled ničesar ne opazil.

Še globlje se je razsrdil Jareb.

„Glej, več sem verjel sanjam nego resnici! Lepa in blaga je bila resnica, moje srce pa je ni občutilo, ostalo je hladno in plaho. Komaj so prišle nespametne sanje, sem jim verjel in sem se jim ves udal... Prevelika je moja sreča, neprimerno plačilo za moje skromno rodoljubje, zato je hotel Bog, da uživam to srečo kakor nahoden človek sladko jed; uživa, toda okušati ne more in vsa sladkost je zapravljena...“

Zaspal je vtretjič.

In ko je zaspal, se je odgrnilo nebo na zahodni strani, kakor da je bilo šele pravkar zašlo rdeče solnce. V tisti mirni luči spečega solнца se je nenadoma prikazal droben in zelo bel obraz. Ženska se je bila vzdignila izza holma, hitela je jako urno po klanecu nizdol; očitno se ji je mudilo. Ves klanec je bil v senci, samo njen obraz se je svetil tako čudno, kakor da bi bila luč v njem in ne na oni strani, na večernem nebu. Nenadoma je postala, zasenčila je oči z dlanjo in je pogledala v dolino šentflorjansko. Jareb je stal ob oknu, umaknil se je trepetaje, toda umaknil se je prepozno. Ugledale so ga bile njene oči in so ga pozdravile veselo, tudi roko je iztegnila in glavo je nagnila. Daleč je bila, toda slišal je njen glas, kakor da bi govorila ob njegovi rami; zakaj tiha je bila noč.

„K tebi prihajam... zato prihajam k tebi, da bi videla to prijazno izbo, da bi ti sedela nasproti na tem lepem divanu in da bi ti kuhala čaj... Zakaj me nikoli nisi vabil? ...“

Jareba je pretresel mrz po vsem životu; ko se je vzdramil, je ležala odeja na tleh in zobje so mu šklepetali.

„Razodel sem se... v teh hudih sanjah...“ je pomislil in se je sklonil iz postelje, da bi pobral odejo. Toda komaj se je zganil, je segla tista iztegnjena, bela, pozdravljajoča roka v njegovo srce kakor svetel meč; izpustil je odejo, planil je iz postelje in se je opotekel k oknu.

Nebo je bilo svetlo, vse posuto z zvezdami; zdavnaj že je ugasnila večerna zarja in črni so bili holmi.

„Tudi zdaj sem verjel... nisem verjel sanjam, hudemu spominu sem verjel... Grobar, nasuj gomilo za hišo visoko, nasuj jo do neba... Nasuj, grobar, da se ne vzdigne več tista bela roka, da se ne prikaže več tisti beli obraz... Kajti... spodoben rodoljub sem in hodim v cerkev!...“

Trepetal je ob oknu od mraza in od bojzani; skeleče, zaspane, napol še sanjajoče oči so gledale v noč. In ko so gledale, so zastrmele, razširile so se v veliki grozi.

Zatemnilo se je nebo; vzplapolale so silne črne peroti od vzhoda do zahoda; ena perot se je dotikala Žalostne gore, druga je trepetala nad Kórenom; dolgi vrat se je zvil, približala se je črna glava in Jareb je ugledal tik pred sabo velike, zelene, steklene oči...

* * *

Čez tri nedelje je gledala dolina šentflorjanska poroko, kakoršne ni gledala prej nikoli. Župan Frfila je stal med svati, zmajal je z glavo in je rekel: „To pa to!“

Lepa je bila gospa Liza, goreče ljubezni vredna; gorečih pogledov brez števila je poljubljalo njena lica. Vsa bela so bila tista lica, vsa deviška, ves tih in deviški je bil njen sramežljivi pogled. Ampak še veliko spodobnejši in še večjega občudovanja vreden je bil Jareb. Mnogo je bilo rodoljubov v cerkvi, mnogo jih je bilo tudi med svati. Toda Jareb je bil spomenik rodoljubja, je bil rodoljubja simbol. Resen je bil njegov obraz. Ampak v resnobi so bile zbrane in so se izražale vse rodoljubne čednosti, kakor smehljajoča ljudomilost, visokostna in vendar tako blagodejna in poučevalna

modrost, hkrati pa tudi spodobna in posebno višjim slojem tako lepo primerna ponižnost. Dolgo črno suknjo je nosil Jareb in bel telovnik; tudi rokavice so bile bele in bela roža je bila v gumbnici.

Kje je pero, da bi opisalo tisto slavje? In kje je ono, da bi opisalo navdušenost naroda? ...

Gospa Liza je bila bleda in se je spoteknila na stopnjicah, ko se je vračala iz cerkve.

* * *

Po tihem potu, skrit in sam, je šel Jareb v urad. Noge so se mu tresle, globoko upognjen je bil njegov život.

„Hej, Jareb!“ je zaklical Hojzič od daleč.

Komaj se je ozrl Jareb, odzdravil ni.

„Siv si, Jareb, siv si in suh!“

Resnično so bili čisto beli Jarebovi lasje in zelo upala so bila njegova lica.

„Saj še teden ni od poroke!“ se je smejal Hojzič. „Lepa reč!“

Nič ni odgovoril Jareb, tih in upognjen je stopil v urad. Ogovoril ga je človek, odgovor je bil prestrašen pogled ...

V veži je stal župan Frfila in je pripovedoval Jerini, ki se je smejal škodoželjen.

„Po poroki je gorela luč vso noč do jutra. Ponoči, opolnoči, se je razlegel krik...“

Jerina se ni več smejal, župan Frfila je namršil obrvi.

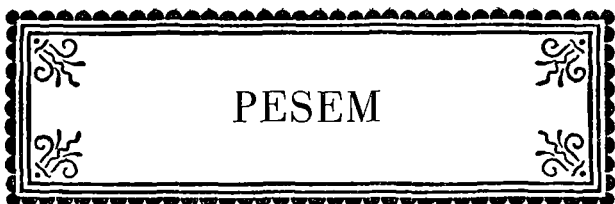
* * *

Kje si, svatovska krčma nad klancem? Kje si zdaj, svetlo znamenje nad dolino šentflorjansko? In kje ste vi, koprneči snubci? ...

Tiha je hiša, mrtva so okna; človek gre mimo in se pokriža.

Devet tednov po svoji veseli poroki je umrl žalostno rodoljubni kancelist Jareb, in ko so odpirali drugo jutro duri in okna in ko so prihajali pogrebci, ni bilo gospe Lize v hiši in tudi ne v dolini šentflorjanski. Brez besede in brez sledu; šla je, kakor gre hud spomin, ki se prikaže nenadoma in izgine, da ostane za njim samo še žalostna misel.

PESEM

Tudi ti ne boš pozabila name, lepa dolina šentflorjanska. Lahko se užaljena odvrneš od mene, lahko me ostaviš samega ob cesti, popotnika; jaz pa ležem v travo in se smejem in čakam, ker vem, da se povrneš. Zakaj jaz sem v tibi in ti si v meni.

Tvoje grehe sem odgrnil s prešerno roko in tvoje hude misli; pa sem spoznal neskončno osramočen, da sem pogledal v ogledalo. In sva si pomožiknila brez zamere.

Zaradi tebe sem trpel bridkost in nadlogo; pa sem ti pogledal v obraz in sem spoznal, da sem trpel tvojo nadlogo in tvojo bridkost. In odpustila si mi, kakor sem ti jaz odpustil.

Zdaj, ko se vijejo iz vročega čaja čudežne sanje v daljavo in v preteklost, te vidim vso drugačno, kakor sem te videl nekoč; gledam te s tiho, smehljajočo ljubeznijo in čutim v sladkosti, da sem ti bližji od vseh tistih, ki spé slepi v tvojem naročju. Vso te vidim, ne samo robu tvojega krila, ne samo svetlih kodrov na tvojih sencih; ampak vendar vidim celó ponižno vrbovo mladiko, ki kloni v temni Močilnik, in tista mladika mi je kakor sestra; vidim belo sveto Trojico na hribu, in tista mi je kakor mati; slišim pijanega, breznosega Andrejca, ki kolne v krčmi; in tisti mi je kakor brat... V ljubezni sem obstrmel nad vsem

solnčnim poljem, in vsak makov cvet mi je znan in drag...

Kaj se ne zazdi časih otroku, da s prešernim smehom razodene materi svojo tiho ljubezen? Tudi meni se je zazdelo. Ko sanjam o tebi daljni in srebljem čaj z zatisnjenimi očmi, me obide vesela misel, da bi ti povedal s hudobno besedo nekaj nadvse ljubega. Tedaj je moja ljubezen tako močna, da plane tvoja lepota iz vseh črnih senc, ki sem jih nametal na tvojo podobo...

Pozdravljena mi, dolina šentflorjanska, v poldanskem solncu žareča, v mesečini dremajoča; pozdravljeni vsi vi potepuhi ničvredni, s težkimi grehi obloženi, vi zakrknjeni župani, vi krivični dacarji in iblajtarji, vsi vi zaslužni rodoljubi, zvesti čuvarji brezštevilih svetinj in čednosti doline šentflorjanske; čez hribe in doline pozdravljeni!...

NOVO
ŽIVLJENJE

I.

Vlak je hitel preko štajerske ravní, mimo po-
žetega, blagodišečega polja in se je bližal kranjski
meji. Začelo se je svetlikati, vzduh je bil rezek in
vlažen.

Grivar se je vzdramil iz trudnega poluspanja,
odprl je okno na stežaj in je spoznal pokrajino;
ne z očmi, temveč s srcem jo je spoznal.

„Glej, domovina!“

Ni se razveselil, tudi ne razžalostil; nikoli in
nikomur bi ne bil mogel povedati, kaj se je ogla-
silo takrat v njegovem srcu: Če je bilo sovraštvo,
ali če je bila ljubezen, ali če je bila neznana in
neizmerna boleost. Pokošena senožet je švignila
tam mimo, tam rumeno polje, tam še vsa zaspana
bela vas, cerkev z rdečo streho; vse kakor spomin.
Stal je ob odprtem oknu, jutranji veter mu je re-
zal v obraz; gledal je s široko odprtimi, zamegle-
limi očmi na pokrajine, ki so bežale mimo; iz-
preletelo ga je kakor mraz in zavil se je tesneje
v suknjo.

Žena je slonela v kotu in je dremala s polu-
odprtimi očmi; zavita je bila v pregrinjače in
plahte, glava je klonila na prsi; njen obraz je bil
droban, ozek in zelo bel, nos je bil tenak kakor
mrličev. Na klopi je ležal otrok, odet preko obraza;
drobna roka je ležala na plahti in se je včasih
zganila v sanjah.

Tudi žena se je vzdramila, ko ji je zapihal v
lica jutranji vzduh. In tudi ona se ni razveselila,
ozrla se je vsa plaha. Velike, še vseh daljnih sanj
polne so bile njene oči, tako da je bila nenadoma
čisto mlada, bolnemu otroku podobna.

„Kje sva sedaj?“

„Sedaj sva v domovini!“ se je nasmehnil.

Pogledala mu je v obraz in je zaslutila njegove misli; tudi sama se je nasmehnila.

„Pozdravi jo prijazno, zato da bo nama tudi ona prijazna!“

Zla misel mu je segla takrat v srce in je zasenčila njegov obraz; zamahnil je z roko, gledal je skozi okno in je molčal; zla misel je bila, v njej žalosten spomin.

Zemlja je dihala v hladno jutro, megla je puhtela iz polja; vzdignila se je in se je razpuhtela; zasijalo je čisto nebo. Sijalo je na pisano polje, nato na zelene holme, nazadnje na črne pečine, na strme čerí; beli neurniki so se igrali med skalami, kolesa so pregrmela njih šumenje. Kje so čerí, kje neurniki? Pozdravljena, ti široka, ponosna Sava! Kamor se viješ, kamor šumiš, Bog s teboj in moj pozdrav! Tudi vi pozdravljeni, dolenjski holmi, beli gradiči, v daljno daljavo sanjajoči! Vsi pozdravljeni — ampak tebi, ki so te sedaj ugledale začudene oči, ti prostrano polje, mati moja, tebi sinovski poljub...

Ves pozdrav en sam trenotek; vsa radost kakor krik, ki je nenadoma zasekal v tišino.

Sunkoma je zaprl okno in ga je zagrnil. Pogledal je ženo in se je naslonil v kot.

„Dve uri je še... otrok naj spi... mraz je!“

Tudi sam se je tresel, v čelo in v lica pa mu je bilo vroče. Kakor v mrzlici se je prikazala vsa preteklost in je švignila mimo v eni sami minuti — bežeči holmi, bežeče polje...

Kdo je bil tisti, ki je s prešernim smehom zadel na pleča butaro svojega trpljenja? To sem bil jaz, Anton Grivar! Takrat ni bilo meni ena-

kega; vsi drugi so padli pod svojo butaro. Morda je bil samo slučaj, da so drugi padli in da sem jaz ostal... morda tudi ne slučaj, temveč božje znamenje: čistejši so bili od mene, zato so padli... Glej, kaj nisem padel tudi jaz, najgloblje padel izmed vseh? V grob so šli, glavo pokonci, jasne oči... jaz pa grem v življenje s sklonjeno glavo, lica rdeča od sramu...

Ne samo ob tisti uri: takoj od začetka, že na Dunaju, je občutil, da stopa v popolnoma novo življenje. Nikakor ne v tisto „novo življenje“, ki ga pričinja človek po divji noči z brnečo glavo in skesanim srcem in ki se neha pred mrakom — temveč življenje, ki ni s prejšnjim v prav nikaki zvezi, ne notranji, ne zunanji, in ki ni porojeno iz preteklosti kakor kes iz greha, tolažba iz bridkosti, temveč stoji samo zase, ustvarjeno samo iz sebe... Ko ga je prvičrat pozdravilo, je ves ostrmel; nato pa je begal nemiren, omamljen, brez misli, kakor otrok pred veselim potovanjem. V tistem hipu je bilo vse kakor presekan — čisto, kakor da bi presekala napeto struno, tako da odskočita obadva konca in se ne spojita nikoli več. Ni žaloval za preteklostjo, pa je tudi ni preklinjal; komaj da se je še spominjal nanjo, vse je zatono v meglo. Samo želel je, da bi se hitro vse končalo, da bi bila ta „gnusna brkljarija“ že pospravljena, da bi bil voz že naprežen. In vse male popotne skrbi so ga neizmerno jezile, da mu je bilo skoro do solz in da je zmerjal ženo ter kričal nad otrokom...

Ko je po trudnem poluspanju nenadoma ugle dal domovino, tolikokrat prokleta in tolikokrat objokovano, ga je pretreslo do srca in vse, kar je bilo, je švignilo jadrno mimo prestrašenih oči.

Strah je bil v očeh, kletve ni bilo in tudi ne obžalovanja.

Bojevniki, preroditelji so šli takrat v svet. Mnogo jih je bilo. Sedaj so izginili — tako tiho in neopazno, kakor ugašajo solnčni žarki pod večer; bili so in ni jih več. Morda še hodijo po ulicah, mrtva generacija, sence iz davnine; ampak čas je minil in kar je ostalo, je topo čudenje nad tisto veliko zmoto.

„Kako se je pač moglo zgoditi,“ je premišljeval Grivar, „da je izkrvavelo toliko življenja zaradi ene same zmote? Šli so bojevniki, preroditelji — v kakšen boj, počemu? Kaj je bilo treba poudirati, kaj prerajati? Da so vedeli sami! Španski vitez je bil resnejši — on je videl vsaj lesene petrotnice, nekaj je bilo! Ampak tako — kam si se napotil, junak od mejdana? V boj, basta! O blagoslovljena smešnost, sedaj si izpregledala: z umetnostjo, prav resnično z umetnostjo je hotela preroditi domovino in kar je sveta naokoli! Hotela... to se pravi, hotela ni nič; vse se je na prečudežen način „samo naredilo“; kakor se pač usoda izpolni. Pa kaj bi? To je bila lahko samo mladinska in mladostna nespamet, ki se od druđih nespameti razlikuje le toliko, da stane par src in par življenj. Nekje drugod je jedro smešnosti — v pregrozni zavesti teh španskih vitezov, da so središče sveta, takorekoč srce in razum sedanjosti in vihrajoči prapor prihodnosti. Dvomili so drugače na vse štiri strani, ampak v tej glavni stvari ni bilo ne dvoma, ne prerekanja. Vsa preteklost do njih slavnega rojstva je bila zmota in klavrno tavanje... kaj je bilo pogršnega v tisti preteklosti, kje, kdaj in kako se je razvoj izgubil v goščavo? Ne izprašuj, pergamentni učenjak, filiste-

jec po poklicu! Zato ni bilo nič, kar je bilo... zato pač, ker še ni oznanila repatica našega slavnega rojstva... in ker še niste vedeli, da je vse življenje in ves svet postranska reč, nič drugega, nego poslušna in ponižna snov umetnosti..."

Sam se je začudil Grivar svoji grenki misli. In vedel je sam čisto jasno, da v tej grenki misli ni bilo niti kapljice sovraštva. Zalotil se je, kako je ves trepetal: tako misli mati na otroka z očitanjem na jeziku in s solzami, pa z neskončno ljubeznijo v srcu. Vdignilo se je v njem, da je stisnil pesti in da so se mu v glasnem stoku napele prsi.

„Trpeli so, padali... čemu, o Bog, ki si nas gledal?“

Tudi Grivar je šel takrat, kakor so šli drugi. Tudi on se je „bojeval“ in je „prerajal“. Z lahko culo v roki se je napotil, ampak dvomil ni čisto nič, da je nastopil kraljevsko pot. Kar se je zgodilo od začetka, še pred prvim korakom... to je bil pač začetek. Pogumen človek zamahne, za hip si zakrije oči z dlanjo... in kje je stud? Lep ni bil tisti začetek, ampak Grivar se je zarotil, da bo „filistejce učil manir“. In ko se je tako zarotil, je spoznal, da je bilo vse čisto prav in dobro in da je za bojevnika nad vse koristno, če pretakne bojno polje do najsmradljivejših mlak. Ponižati se pred... Tisto noč, ko se je prvič vozil, mu je bilo slabo ob spominu nanje in mraz ga je tresel... Ampak ponižati se pred njimi za umazan vbogajme je kakor poravnan račun: ni dolga, ne hvaležnosti. In čista vest je v vsakem oziru potrebna stvar, posebno za bojevnika...

O Kriste, ti varuh vseh zaradi lepote trpečih — saj je bilo vse drugače, vse od začetka do konca! Tisto ponižanje je bilo kakor zlohotni vrisk

lokomotive; nato so se zavrtela kolesa in so zabobnela — glej sedaj, popotnik, kako boš stokal do poslednje štacije!

Takrat, tisto noč ga je stresel mraz; spomin je bil, ki je potrkal na okno: „Pojdi, Anton Grivar, pojdi, kakor so hodili pred teboj!“ Spomin, črna senca, se je držal z roko ob okno kupeja in je gledal Grivarju v obraz. „Pojdi, kakor so hodili pred teboj; vrnil se boš, kakor so se vračali pred teboj!“ Ampak Grivar je mislil, da so bile hude sanje.

Sanje ali ne sanje; zgodilo se je, kakor je bilo treba... Kako je to, da človek občuti rahel udarec, pa da ne čuti bolečine, ki grize iz noči v noč, od dne do dne, in ki je v vsakem trenutku hujša od biča in škorpijona? Kako sme biti in kje je zapisano, da zardi človek do srca ob slučajnem in bedastem ponižanju, pa da ne vidi, kako polagoma trohni in gnije in odpada kos za kosom njegove kraljevske halje, tako da stoji nag pred ljudmi in ga nič ni sram?... Bog vedi, kako je to; zgodilo se je.

Njim vsem se je zgodilo, vsem do zadnjega. Visoke so bile njih misli, pa so se razpuhtele proti nebu neopažene in nerodovitne, kakor jutranja megla; bogato je bilo njih srce, pa je trpelo v samoti; velika je bila njih moč — ampak šla je kakor voda v pesek... Ob tem spominu mu je bilo, da bi se na glas zasmel: Romal je paglavec v hrib in ko je mukoma došel do vrha, je iztegnil tanko roko in ukazal: Bodi luč! Pa je bilo tema kakor prej in zvezde so se mu smejale.

Že drugi dan, ko je bil Grivar na Dunaju, je videl v Pratru tistega moža, ki je zato napravljen in postavljen, da mu dajejo klofute. Top in ne-

umen obraz je imel, desno lice je bilo že vse ogoljeno in se je svetilo; če je dobil klofuto, se je zamajal; rekel je: „mê-ê-êk“, nato pa je bil tiho. Pred njim je stal golorok junak, pest mu je tičala v ogromni blazinasti rokavici in bil je neprestano po ogoljenem desnem licu, tako da mu je lil pot curkoma z obraza. Grivar je gledal in premišljeval. „Koliko klofut je že dobil in koliko jih še bo? Pa se ne gane — kakor štor stoji in bo zmerom stal... Čemu bijejo? Čemu se poti ta goloroki junak ter zapravlja moč, kakor da bi jo v veter pihal ali v pesek izlival?“...

Nasmehnil se je, ko ga je obsenčilo spoznanje, grenko v svoji neizmerni smešnosti.

„Saj si bil sam tisti goloroki junak, dolgo si bil! Vsa moč — v pesek izlita, v veter razpihnjena, izgubljena, brezplodna!“

Misli, svetle in velike, so kipele takrat v toliki preobilici, da bi jih bili lahko sproti ponujali na semnju in da je bilo bogastvo že trpljenje. Pa so jih metali na cesto, kakor otroci nepoznane cekine; ljudje so pobirali in spravljali in niso vedeli, odkod nepričakovano bogastvo. Če so slučajno opazili prešernega razsipnika, so se mu smejali in so ga zaničevali; in kadar je bilo treba, so mu celo rekli, da je berač in negodnik. Razsipnik pa je povetil glavo in je na vse zadnje tudi sam izprevidel, da je berač in negodnik. Slepo razsipanje ni dobrotljivost in razsipnik nima pravice, da bi se naposled razjokal ter vzkliknil: „Vse sem jim dal, pa me bijejo!“

Nekoč je živel v Novem mestu človek, ki je podedoval veliko premoženje. To ga je tako oamnilo, da se mu je pamet napol zasuknila. Nosil je zmerom polne žepe tolarjev in je kar trosil. Na

semanji dan pride na trg, pa do Ribničana, ki je ponujal tam svoje lonce. Razsipnik udari z gorjačo, pobije lonce vse do zadnjega, Ribničanu pa vrže polno pest srebra pod noge. „Bes te dal!“ pomisli Ribničan in pripelje naslednji teden trikrat toliko loncev na trg. Razsipnik pride mimo, pobije vse lonce ter vrže v Ribničana vrhano perišče srebra. „Ni slabo!“ pomisli Ribničan ter pripelje naslednji teden devetkrat toliko loncev. Razsipnik pride mimo ter pobije iz same prevzetnosti vse lonce do zadnjega. Nato odšteje po vrsti in pošteno vse, kar mu je ostalo od dediščine, vse do beliča. In gre ter se obesi...

Grivar se je domislil tistega razsipnika in je takoj vedel, da mu je prijatelj in brat. Čemu mu je bilo treba razbijati lonce? Pred zadnjo uro je najbrž klel tistega Ribničana — čemu ga je klel? Ampak Grivar je natanko čutil: „Da napravim danes dediščino, pa bi razbijal lonce. Ne... danes bi jih morda več ne razbijal, prelen bi bil; samo zato ne, ker bi bil prelen. A Bog nebeški, da sem jo napravil takrat, ko sem bil bojevnik... ne bilo bi mi loncev zadosti! Tudi tisti bebasti dedec je bil bojevnik in umetnik... zato ni storil čisto nič, zato je v svoji prešernosti razbijal lonce ter se nazadnje obesil!“

Izpreletela ga je čudna misel — topo ji je pogledal v obraz, kakor neznanču, ki ga je nenadoma ogovoril.

„In nazadnje se je obesil!... Zakaj mi nikoli ni prišlo na pamet, da bi storil, kakor je on? Saj se mi je zazdelo, ampak samo kakor... estetično poželenje. Takemu pa se nič ne zazdi, takemu, ki je dosegel spoznanje; vstane, še ne ozre se ne, pa

stori, kar je treba... In vendar se mi je zazdelo, čisto resnobno zazdelo!"

Takrat namreč se mu je zazdelo, ko se je zaljubil. Tisti večer, ko je prvič, trepetajoč in jecljajoč, objel žensko. Drobna je bila in plaha, vredna pogumne ljubezni in močnih rok. On pa je pod srcem vse natihoma zaslutil, da bi celo perče lastovičje bila skala v njegovih rokah. Bojevnik za narod ali za karkoli, gromovnik na nebu, samo ne ljubimec... o neskončni Bog! In takrat je šel, romal je po temnih ulicah vso noč, zato da bi se obesil... To perče, to lastovičje, to nedolžno — kako bi ga držal v teh nerodnih rokah, ki so ustvarjene samo za... španskega viteza boji!..., Vso noč je romal, naposled pa se ni obesil, temveč oženil se je.

Komaj sam je še vedel, kako se je to zgodilo. Tudi takrat je bilo vse kakor v nespametnih, otroških sanjah. Ampak vedel je v svojem srcu in tudi sedaj se je natanko spominjal, da je tisto noč, ko se ni obesil, zagrabil pota na vse štiri strani in da se je sam zaklenil za zmerom.

Konec je bil, vse podpisano in zapečateno. Sramoten konec, nad vse neestetičen. Kaj ni bilo znamenje nizkotnega in nemoškega srca, da je nase, na umirajočega, privezal živo truplo? Da je storil to hudodelstvo iz same jokave, zaljubljene malodušnosti? O, ampak glavo je nosil pokonci, lagal si je v obraz s toliko predrznostjo kakor nikoli prej, tudi ne tedaj, ko je spravil ponižanje v suktnjo in je rekel, da je koristna izkušnja. Pokonci je nosil glavo in je hudodelstvo imenoval junaštvo. Rekel je namreč: Do svojih svetlih višav si povzdignil ubornega dekleta, ona pa je trnjevo krono tvojeja mučeništva ovenčala z dišečim cvet-

jem ljubezni... kakor so vse tiste lepe in mile besede, za katerimi se smeje laž... Natanko teden dni so se glasile, od nedelje do nedelje. Nato pa... v spominu samem je zakril oči z dlanjo.

Kakor črna, tiha reka je šlo življenje. Mraz je srcu ob teh črnih valovih, globoko na dnu zamolklo šumečih, ječečih, kakor v pritajeni bolesi. Tako je šlo življenje.

Kje boj? Kje ponos? Upanje? Prihodnost?

— Saj ni bilo življenje — klavrno, brezkončno umiranje je bilo; umiranje brez upora, brez tihega upanja, celo brez velike kričeče bolečine. Topost po dolgem pijančevanju... Čudno se mu je zablislilo v spominu. Nekoč je dobil opravila pri človeku, ki je tržil na debelo z dekoracijami za gledališča. Velik oderuh je bil; Grivar je delal tam v potu svojega obraza od jutra do noči. Ogromno platno je bilo razpeto na tleh in Grivarju se je zdelo, da drži z obema rokama veliko metlo ter pometa to izbo... od jutra do noči, dan za dnem; izba pa nikoli ni pometena, še bolj umazana je zmerom... Domovina, poglej skozi okno, da vidiš svojega bojevnika, in smeji se mu na glas!... Šel je nekoč, truden od pometanja, in je popival pozno v noč. Ko se je napotil domov, je bila v njegovem srcu zla misel; tam je bila, pa je ni čutil, ne poznal. Šel je po stopnicah s tihimi koraki, oprezno in narahlo je odklepal duri, s tresočo roko je prižigal svečo. Postavil je svečo na zaboj v svoji prazni delavnici, nato je stopil k durim do spalnice in je poslušal. Mirno dihanje; skoro se mu je zdelo, da vidi trudni obraz, rahlo odprte ustnice in roke sklenjene na odeji. Okrenil se je, stopil je s sklonjenim životom, z dolgim, opreznim korakom do zaboja, vzdignil je svečo in se ozrl

po izbi z motnim očesom, kakor v sanjah. Na polici pod oknom je ležalo kladivo; zla roka ga je bila položila tja, drugače ga nikoli ni bilo. Zelo drobno, čisto novo kladivce, ki se je pod nemirnim plamenom svetilo, kakor da bi živelo. Grivar ga je vzel v roko in ga je pazljivo ogledoval — tako hodi človek po izbi, tako ravna v spanju — nato se je vrnil proti durim in je postavil svečo na tla, tik pred prag, „zato da bo svetila samo meni“. In ko je tako storil, je pritisnil na kljuko z opreznimi prsti, odpiral je duri pač dolgih pet minut, zato da bi šum ne zašepetal v tišino — prej vzdrami plaho srce šepet nego krik — in da bi svetloba prejarko ne segla v temo. Postelja je bila čisto blizu, en sam korak; luč je svetila do zglavja, obraza ni dosegla; komaj da se je razločil, droban in miren, kakor je bil. Grivar se je sklonil, postelje se ni dotaknil; visoko je vzdignil desnico, toda stal je kakor kip od kamna, ni se ganil; kladivce je živelo v luči in se je smejalo, kakor da je bila zla misel v njem, le v njem samem, ne v srcu... Polagoma so se oči odpirale, ne v strahu, temveč v otroškem začudenju; narahlo je bilo potrkal na mirne sanje, pa so se najprej zganile in vzdignile dolge črne vejice, na licih speče, nato so se počasi razmikale bele trepalnice, oči so se napol vzdramile in so vprašale: „Ali si prišel?“ — „Prišel sem!“ je odgovoril in je vztrepetal in kolena so se mu zašibila. Njene mirne oči so ugledale kladivce in nasmehnila se je. „Kaj si mi prinesel?“ — Takrat se je zgrudil, kakor je bil, in je jokal v odejo s tujim, vse daljnim glasom, kakor da bi ječalo iz gozda...

Zazeblo ga je ob spominu. „Kaj nisem bil takrat, natanko ob tisti uri, še... bojevnik? Tako

grize ujeta, uklenjena žival, rani blagodarno in neblagodarno roko; zakaj vsi, vsi, vsi so ječarji in sodniki! Dokler grize, pa naj grize kamorkoli, je še upora in svobode v krvi ... Reklo je srce: Pojdi! In ker oči niso več videle poti, bi stopila slepa noga kamorkoli, tudi v hudodelstvo ... samo da bi stopila ... Pest bi udarila poslednjikrat; morda v čist obraz, od Boga blagoslovljen ... ampak udarila bi ..."

O, sedaj ne ukazuje srce ničesar več, noga je zaspana, pest leži na kolenu. Temna reka je bilo življenje, umiranje; toda valovi so romali, videlo jih je oko, na dnu je šumelo, pa če je šumelo v bolesti. Zajezila se je sedaj reka in se je vsa izlila v smradljiv tolmun brez dotoka in iztoka ...

Grivar ni videl, da so velike in žalostne oči spremljale njegove sanje po vseh strmih klancih, skozi vso bridkost in grozoto. Nič ni bilo očitanja v tistih očeh; veliko usmiljene ljubezni je bilo in globokega oproščenja.

Vzdramil ga je vzdih otroka, ki je zamahnil s tanko roko preko odeje ter se ozrl prestrašen; žena se je sklonila k njemu in ga je vzdignila v naročje. Temno je pogledal Grivar na obadva; v srcu se mu je vzdignilo kakor sram in samoobtožba, zato je bil še temnejši njegov pogled; uporno sovraštvo je bilo v njem — sovraštvo do preteklosti in do prihodnosti, do vsega in do vseh.

Okrenil se je s stisnjenimi, trepetajočimi ustnicami, sunkoma je odgrnil okno, obrisal ga je z umazanim pregrinjalom in je nenadoma planil.

„Saj smo že tam ... za božjo voljo!“

Kakor da je zarja udarila v noč, so izginili spomini.

Solnce je sijalo na nizke, pusto in enakomerno zidane delavske hiše, samujoče sredi polja in senožeti; črna proga se je širila, tir se je devetstročno cepil, visoka skladišča so vstajala kakor iz tal; na daljnih, v stran potisnjenih tirih so samevali mrtvi tovorni vozovi. Solnce je sijalo, toda nekaj težkega in trdega je bilo v tej luči; kakor da bi vsa prazniška sijala na pogorišče.

Grivar je pogledal v luč, pogledal na pogorišče in sam ni vedel, kako se mu je zgodilo. Vse je zahtelo v njem; sklonil se je globoko, skoro je pokleknil in je pritisnil k sebi z obema rokama ženo in otroka.

„Saj ni bilo tako, ti mučenica... ti usmiljena... Jaz sam sem bil grešnik... nevreden tvojih sladkosti...“

Ni slišal svojih besed, govoril je, kakor plane krik iz srca.

Ona se je nasmehnila, vstala je v njegovem objemu.

„Glej, tam je že peron!“

Ko je slišal njen glas, je takoj izpustil njene rame in se je ozrl z nemirnim pogledom, kakor da je bil skočil v poluspanju iz postelje.

Do poslednjega trenutka, še do tistih delavskih hiš in do razcepljenih tirov — same nestalne sanje, daljni spomini, daljno pričakovanje; in nenadoma je bilo vse resnica; stala je tik pred njim, zastrmela mu naravnost v oči.

Ozrl se je na ženo s takim nasmehom, kakor se nasmehne človek, ki mu je srce do vrha polno bojazni in malodušnosti.

„Stopimo v božjem imenu!“

Tudi žena se je ozrla nanj; nagnila je glavo, na njenih ustnah ni bilo smehljava več.

II.

Grivar si je izbral dom v eni izmed tistih samotnih, starinskih hiš, ki slone ob klancu nad florijansko cerkvijo. Zgodilo se je po naključju; ampak takoj, ko je videl hišo in izbo, je rekel: „Kako pa bi moglo biti drugače? Tukaj je moj dom, ustvarjen zame že od začetka; celo čakal je name!“ Bolj samotno je bilo tam nego na požetem polju. Bil bi klanec poln glasnih ljudi, procesija bi se vila v hrib proti Gradu; a hiše bi gledale zaspano s poluslepimi okni in bi se ne vzdramile; ne vzdramil bi se človek, ki bi ležal v izbi, strmel v začrneli strop in sanjal nerazločne, brezoblične sanje.

„Prijetno bo tukaj, za naju je ustvarjen ta kraj; nama je ta hiša postavljena; tisti, ki je zidal pred sto leti, je naju gledal v duhu, predno je umrl!“

Tako je rekel, žena pa mu ni odgovorila. Predno je izpregovoril, se je nasmehnil, nato pa je bil nenadoma ves resen njegov obraz.

„Prav je tako — kaj bi norce Brill! Saj se nisva selila, da bi šla v svate, temveč da bi se skrila, zaklenila, komaj še skozi okno pokazala osle tistemu svetu, ki pleše. In za take reči je ta kraj ustvarjen ... Bog sam mi je kazal pot!“

Še tisti dan, ko se je udomil, se je napravil Grivar, da bi se pokazal in poklonil svojim gospodarjem. Oblekel se je v črno, prevezal si je črno pentljo in se je skrbno počesal. Ko je stal pred ogledalom, mu je šinilo mimo oči kakor spomin... samo trenilo je, da ni videl in ne razumel. Podobno je bilo prešernemu nasmehu — kakor se

časih nenadoma prikaže na okamenelem licu davne, pozabljene preteklosti.

Opoldne, ko se je vračal s križevega pota, prav tedaj, ko je stopal počasi in s sklonjeno glavo po kamenitih stopnicah, po kmetski šegi zunaj na hišo prizidanih, se je vdrugič prikazal tisti preserni smehljaj na okamenelem licu davnine. Grivar ga je videl, spoznal ga je in se je zasmel.

Smejal se je še, ko je stopil v izbo ter pozdravil ženo. Prijel jo je za obedve roki in jo je posadil poleg sebe na zofo.

„Čuj, potrpi... veselo zgodbo ti bom povedal. Tja sem šel — saj veš kam, k tistim imenitnikom. Spodobilo se je — ali se ni spodobilo? Seveda se je, niti za hip nisem dvomil. Tako v navadi je že in na vse zadnje tudi tako potrebno, kakor kosilo in večerja... in tepec, kdor bi se kujal... Ne, nekaj drugega sem ti hotel razložiti... tisto, kar mi je seglo v misli tam zunaj na stopnicah... Ali ni čudno, da so tukaj, takorekoč sredi mesta, stopnice zunaj na hišo prizidane, kakor da se je bil mojster prepozno spomnil nanje?... Vrag s stopnicami! Tako je torej: tisti ljudje, ki sem jih danes videl in ki sem se jim klanjal z dolgim hrbtom, so natanko tisti, kakor sem jih gledal pred petnajstimi leti... ali koliko je! Natanko tisti, prav nič se niso izpremenili! To se pravi značajnost! Enaki obrazi, enake kretnje, enake besede, celo v naglasu enake... in, to čudo pomisli, celo v besedilu; kakor da so izvlekli iz arhiva star papir, petnajst let star... Takrat, ko sem se napravil v boj — preudari in smej se: v boj — sem stopil k imenitniku, vrhovnemu poglavarju naše kulture. In sem mu rekel: Tako in tako: jaz sem umetnik, stremim za visokimi cilji, božji ogenj je

v meni in tako dalje, ampak denarja nimam; ker pa je takorekoč dolžnost domovine, da pospešuje... Položil mi je roko na ramo, nasmehnil se je usmijeno in mi je odgovoril z blagim glasom: Ljudi moj! Božji ognji in visoki cilji so lepe reči, da lepših ni na svetu. Tudi naš narod se je kljub vsem zaprekam, tako notranjim kakor zunanjim, povzpел do nekake višine in tako dalje... ampak denarja nima. Resnično vam povem, naš narod je ubog, komaj da zmore vsakdanje potrebe... kakor kmet, ki je odrajtal davke in v nedeljo še za žganje nima, kaj za vino!... Drugače pa... ali se ne bi rajši lotili česa pametnega? — Tako je rekel, dal mi je troje srebrnikov, ker je bil v srcu blag človek, in se je okrenil... Nato sem šel k drugemu imenitniku, ki še dandanašnji na debelo prodaja idealizem, kulturo in splošno navdušenost. Sprejel me je po očetovsko, malo da se ni razjokal. In je dejal: O gospod, o prijatelj moj, ki ste velik med mnogoterimi upi našega naroda! Umetnost... kaj bi še nadalje govoril? Vrhunec... takorekoč blagodišeči cvet kulture! Jaz sem bil zmerom zanjo — vse za umetnost! O, prijatelj moj, zavidam vam od srca! Ko bi jaz mogel... o, ko bi mogel pobegniti samo za kratko uro, samo za hip temu pustemu, morečemu vsakdanjemu življenju ter se posvetiti skrivnemu koprnenju svoje duše! Zavidam vam — zavoljo trpljenja vam zavidam, ki mu greste naproti s tako veselim in junaškim korakom! Zakaj trpljenje bo vaš delež, to ste pač premislili... kaj premislili: saj to trpljenje vabi in kliče mladino! Bog vam ga dodeli v obilni meri, narod vam bo hvaležen! — Tako je gobezdal brez nehanja, položil mi je naposled obedve roki na rame, ves ginjen je še stre-

sel z glavo in je šel. Jaz sem pljunil debelo in sem šel tudi. Kako bi mu inogel dokazati, da se mi je rogal? Pa kakor sem pljunil, sem šel še k drugim; nalašč sem šel, čudno poželenje me je gnalo. Hodil sem, lice pa mi je gorelo od sramu, kakor da sem tekel skozi špalir klofut. Nazadnje, ko je bila noč, sem s hinavskim jezikom hvalil Boga za izkušnje, ki jih je poslal, srce pa je vpilo od srda in ponižanja . . . Glej, Minka, duša moja . . . kakor črn oblak je šel spomin po nebu . . . stran se ozriva! . . . Davno je bilo, zatonilo je že — pa sem jih nenadoma vse ugledal pred sabo in bilo mi je hudo na smeh . . . res, v ustni sem se grizel, da bi ne bruhnilo. Tiste obraze sem gledal, tiste besede poslušal . . . le vse je bilo še malo slajše, mečje in blažje; kajti sedaj nisem bil prišel prosit in tako so bili brez strahu. Blage besede — tako se je cedilo, da bi človek podstavil dlan — ampak koliko iskrenega, resnega zaničevanja v njih, koliko poniževanja! Resnično: tisti so bili, kakor prej! Niso zaničevali umetnika, zato ker je prišel prosit — ničesar jih nisem ne prosil ne vprašal — temveč zaničevali so ga zategadelj, ker je pač umetnik . . .“

Pogledala ga je začudena, dvom v nasmehu in v očeh, Grivar pa ji je trdo stisnil roko in se je sklonil niže k njej.

„Tako je — brez prerekanja! Tudi takrat so me zaničevali samo in edino zato, ker sem bil umetnik. Tisto, da sem prosjačil, je bila le smradljiva zabela na vsem drugem . . . Ženska, sedaj ti pa razložim poglobitno stvar! Ali nisem zardeval takrat, ali ni moje srce vpilo, se vilo vso noč ječe in trepetaje, ko je lažnivi razum iskal medicine po prepovedanih potih? No, glej, ženska: da-

nes nisem zardeval in moje srce prav nič ne vpijel! ... Tam, na stopnicah mi je prišlo na misel, zasmajalo se mi je v obraz . . . da sem namreč pozabil zardevati pred temi . . .“

Vstal je, kakor da se je vzdramil.

„Pred temi krščanskimi ljudmi! ... Ženska, ljubica moja, ali veš, kaj se to pravi? To je — nov človek, novo življenje!“

Skrb je napravila tanko gubo na njenem čelu.

„Zakaj take besede?“

Šel je preko izbe, postal pred ženo, zamahnil in se urno okrenil.

„Res so nepotrebne! Kakor da bi pisal komentar o pesmi, ki se je izgubila . . . čemu sedaj komentar? Tako sva šla, da bi se zaklenila, da bi v miru umirala — kdo bi se sedaj cmeril?“

V tla je gledal, vzel klobuk in palico ter je stopil proti durim.

„Kam? Kaj ne boš kosil?“

„Ne bom kosil . . . južina je bila preobilna . . . še ves sem pijan od nje!“

Pred durmi se je vrnil, pobožal je otroka, nasmehnil se je ženi in je šel.

Nikamor niso bili namerjeni koraki; ampak ko je pobožal otroka in ko se je nasmehnil ženi, je čutil v srcu, kam. Iz velike bolesti je pozdravila sladkost, je tiho zaklicalo poželenje po ljubezni.

Ne misli ni vprašal, ne očesa, ne koraka. Po strmem klancu v hrib, tako zasopljen, koprneč, kakor k ljubici . . .

Nikjer ni take jeseni, polne tolikih čudežev, kakor jo razpenja nebo nad ljubljanskim poljem. Če beže oblaki — ne vidi oko oblakov; če se tiho smehljajo planine v žarkem solncu, molče daljne, visoke — ne vidi oko planin; ne vidi pokošenih

senožeti, ne požetih njiv, ne zelene otave, tudi ne samotnih gruč rumenečega drevja in ne hiš ob cesti, ki bele pozdravljajo iz daljave. Zakaj vse je ena sama pesem, iz neskončnosti bučeča, zvok tisočerih strun in — tiha; zamižal bi človek, razprostrl roke . . .

Grivar je stal na hribu; od lepote in svetlobe se mu je megnilo pred očmi. Kaj je tam? Kaj se vali od izhoda in od zahoda, buči od neba, poje iz zemlje — ali je preteklost, ali je prihodnost? Ali je večnost?

Kralj, ves svetel, se je pred nevrednimi ljudmi ogrnil v beraško haljo; pa je stopil na hrib, v travo je zdrknila halja in zableščal se je v veličastvu . . . Tako je padel od srca umetnikovega delavni dan.

Kje je skrb, kje ponižanje? Vse je utonilo v luči . . . Črna jata se je vzdignila proti nebu in solnce jo je popilo.

Omamljen, brez razločnih misli — ker je bil v tistem hipu sam kakor del vesoljne misli: drevo na poljani, oblak na nebu — je hotel Grivar v dolino, da bi od blizu objel lepoto, da bi užil vse njene skrite sladkosti, kakor jih je videl mogočno razgaljene.

V dolgem ovinku se je ognil mesta; brez premišljevanja — tako je srce na tihem ukazalo. Prišel je na polje že o mraku; rdele so planine, nebo je bilo nad senčnim poljem še svetlejše; pesem lepote, prej v solncu pojoča, je bila tišja, mehka. Tiho, mehko je bilo Grivarju pri srcu. Kakor je človeku, ki vzklikne, sam ne ve zakaj: „Vse bo sedaj drugače . . . v tem trenutku se je vse izpremenilo!“ In ne bi mogel odgovoriti, kaj je tisto „vse“ in čemu se je izpremenilo.

Storilo se mu je blago in sladko, da se je sklonil ob poti ter pobožal z dlanjo nizko, mehko travo. Čudno ga je izpreletelo, kakor da je bil pobožal vso domovino, razložil ji svojo srčno ljubezen. In kakor da se mu je v tistem trenutku materinsko nasmehnila: „Tudi ti pozdravljen, popotnik!“

Hladen večer je bil, ko se je vračal. Tako ves čist je bil in miren, kakor da bi se vračal nedolžen in blagoslovljen od obhajila. Z dolgimi koraki, ves lahek in nič truden, je hitel proti mestu.

„Saj to je novo življenje! Kod sem ga iskal v svoji nespameti — sedaj pa me je samo pozdravilo, vzdignilo me v naročje!“

Pa razložiti ni mogel ob tisti uri, odkod ga je bilo pozdravilo novo življenje. In tudi mu ni bilo do razlaganja. Ozrl se je včasih, kakor da je stala tam daleč zadi mati na pragu, pozdravljala ga še z ljubečimi očmi, blagoslavljala ga z belo roko...

Razgret, vesel, željan prijateljstva in ljubezni, poln lepih besed, kipečih iz nerazločnih, svetlih misli, se je vrnil Grivar v mesto. Človeku, ki bi ga najprej srečal, bi stisnil roko in bi mu rekel nekaj ljubega, karkoli. Hvaležen je bil vsem — Bog vedi čemu; tudi sam ni premišljeval. In čutil je, kakor da bi moral stopiti prednje, jih prositi oproščenja — zato ker je bilo toliko nezaslužene sladkosti v njegovem srcu.

Hodil je po ulicah, da bi srečal znanca izza davnih let, da bi ugledal človeka iz „onega življenja“. Ulice so bile že vse mračne, svetilke še niso gorele. Grivarju so se zdeli vsi obrazi čudno tuji, celo njih jezik je komaj razumel. Kakor da se je bilo vse mesto izselilo v Ameriko in da so

prišli v prazne domove čisto drugi ljudje iz daljnodaljnih krajev. Samo imenitniki da so še ostali — kakor mrtvi spomeniki mrtvih časov; tam stoje slovesno, govore z votlim glasom svoje molitvice in se ne ganejo.

Nameril se je v krčmo; ampak predno še je prestopil prag, mu je legla na ramo težka roka.

„Servus, idealist!“

Poleg njega je stal visok, postaven, dobro rejen človek; veselo zdravje mu je žehtelo iz obraza, ampak obraz sam je bil zelo dolg, kakor pretegnjen in posvaljkan; na glavi je imel širok, nečimurno pomečkan klobuk in nosil ga je postrani.

„Servus, idealist, iz daljnih krajev prihajajoči, po domovini koprneči!“

Grivar se je veselo zasmel; bilo mu je kakor da si je bil želel natanko tega človeka, ki ga prej nikoli ni maral.

„Kaj ti si?“

„Jaz sam: Bogomil Majer! Večni mladenič! . . . Kam pa siliš? Drugačne brloge imamo danda-našnji! Z menoj, tujec, puščavnik!“

Prijel ga je pod pozduho, romala sta po ulicah ter sta krenila v eno izmed tistih krčem, ki so v Ljubljani ustanovljene za upokojene uradnike, zakotne politike, literate in druge dostojne pijance.

Bogomil Majer je posadil Grivarja v kot in mu je položil roko okoli vratu.

„Sam Bog ti je kazal pot, da si mi prišel naproti! Snoči šele — ne, že pred tednom dni smo brali, da prideš. Pa si mislim: Kod vraga hodi, da ga ni na izpregled? . . . Micka, liter jeruzalemca! . . . In glej, nenadoma, kar na cesti . . . ampak veš kaj, postaral si se!“

„Gobezdalo, kakor je bilo!“ je pomislil Grivar. „Pa naj gobezda; zmerom je bil, kakor . . . dnevnik svoje dobe in svojega kraja!“

„Kako pa žena? Kako bi pač! . . . O, tisti časi so bili na vse zadnje vendarle imenitni! Neumnost je bila seveda, sama neumnost od začetka do konca . . . idealna poza takorekoč — sami spomeniki smo bili: levo nogo naprej, pest ob bok . . . Minilo je, nič te ne zmerjam . . . in tudi ne sebi!“

Grivar se je prestrašil; piti je mislil, pa je postavil kozarec na mizo.

„Kakó neumnost? Kakó — poza?“

Bogomil Majer mu je zastrmel v obraz, nato pa se je zasmel na glas in od srca.

„Mislil bi, da si pijan; ampak ti nisi nikoli pošteno pijan . . . Kaj torej . . . kaj torej ni bila neumnost? Ne poza? In vse resnobno? Grmenje na nebu in ne za kulisami? O!“

Smejal se je, da so se mu oči zasolzile. Na-posled je zamahnil z roko in je izpregovoril s prisiljeno resnim glasom, kakor človek, ki se boji, da bi po nepotrebnem ne žalil nespametne blage duše.

„To se pravi, če reč premislimo . . . takrat res ni bilo poze. Pošteno smo mislili, saj je tudi Pavliha pošteno mislil v svoji neumnosti, pa je vendarle nosil duri na grbi, ko mu ni bilo treba. Kakor že pač in od katere strani pogledaš stvar: če si trezen, se smeješ, če si pijan, se jokaš. Danes je lep spomin, svetal kakor sama glorijsa . . . jutri pa boš zardel ter pljunil. Poglavitno je le to, da preteklost ostane preteklost in da smo se z lune preselili na zemljo . . . in celo v Ljubljano!“

Grivarju je bilo sitno pri srcu; zdelo se mu je, da je majhen in otročji poleg človeka, kateremu

se je nekoč pomilovaje smehljal. Nezaupno mu je pogledal v vesele, zasolzele oči.

„Kako pa ti — ali ti je lep spomin, ali zardevaš ter pljuvaš?“

„Nič! Čemu bi se spominjal in čemu bi pljuval? Ti si bil takrat cigan in jaz sem bil tudi; ti si bil umetnik, jaz pa sem se navduševal za umetnost in za druge reči. Sedaj se več ne navdušujem, temveč vbijam smrkavcem matematiko; ti nisi več umetnik, temveč boš vbijal smrkavcem risanje; obadva pa sva šolmaštra. Tako sva prišla po različnih potih do enega cilja in — pijva!“

„Kaj res, kaj res ni nič grenkobe v njegovem srcu?“ je strahoma pomislil Grivar.

„Misliš torej . . . kakor klada da bi živel človek? Da bi se nikamor ne ganil, kamor ga po naključju ne sune življenje?“

„Kam?“ se je začudil Majer. „Kam da bi se ganil? Le verjemi: življenje že ve, kam sune klado; kakor stori, je najbolje — in norec, kdor se sam prevali; zakaj ne prevali se nikamor drugam, nego v globel, da tam strohni in segnije . . . Stoj: kam pa si se ti ganil, kam pa se misliš ganiti?“

„Ni res!“ je vzrojil Grivar. „Še res ni, da misliš, kakor si govoril! Tako zastrupljen ni v domovini zrak, da bi napravil klado iz človeka! Ko sem nalletel nate, je bila sama lepota v mojem srcu — ne boš je zasenčil! Tako ti gredo pač besede z jezika, kakor zaspani starki molkove jagode izpod prstov. Kdo bi poslušal!“

„Pa nikar! Pa nikar!“ se je smejal Majer. „Pa vtaknimo v gumbnico rožo mogoto!“

Okrenil se je ves glasan in je pozdravljajal z dolgo roko.

„Servus, umetnija! Teci, da ti pokažem idealista!“

V izbo je bil stopil mlad, slok človek; njegov obraz je bil lep, ves ženski; skoraj prenežna je bila polt njegovih lic in izraz njegovih rdečih, polnih ustjen je bil premehkoten; oči, tihe in sive, so gledale motno, kakor skozi pajčolan sanj, ostalih izza noči. Pomislil bi človek: „Kdo je za tem pajčolanom? Ali je umetnik, ki leži na hrbtu, strmi v strop in sanja — ali pa je prijatelj, ki stoji z nožem prijatelju za hrbtom?“

Ko je stopil k mizi, ga je zgrabil Majer z obema rokama za rame.

„Gospodična, glej: Grivar — tisti Grivar iz generacije, ki je bila . . . Pomisli — ostal je idealist! Bistro poglej, Lavrin, če nisi še videl take sorte idealista, kakor jih je mrgolelo nekoč po naših krajih!“

Lavrin se je otresel njegovega objema in je narahlo zardel.

„Pozdravljen, Grivar!“

„Pozdravljen, Lavrin!“ je vzkliknil Grivar in mu je ponudil roko preko mize. „Že ko sem te videl prvikrat, sem te imel rad in sem te spoznal. Tudi ti si naše sorte!“

Bogomil Majer se je zagrohotal.

„Ta? Razbojnik je! Klade imajo vražje oči: ne vidijo daleč, ampak vidijo bistro; zato so pač klade! . . . Glej, kako je zardel — na tihem pa si misli: Tudi te bom še uščenil, ki preveč vidiš in preveč govoriš!“

Lavrin je nalahko trenil z očmi in se je prijetno nasmehnil.

„Gobezdalo! . . . Vesel sem, Grivar, da si prišel, in veliko nas je, ki bodo veseli; zakaj pusto

je tukaj . . . Tako je človek obsojen, da svoj živ dan sedi na zapečku, gleda v črni strop in puši pipo . . . ampak kadar je odrešen, se mu toži po zapečku!“

Osupel se je ozrl nanj Bogomil Majer in je bil ves resen.

„Bog vedi, kakšno hudobijo kaniš! . . . Glej, Grivar, jaz sem namreč res gobezdalo — pa komu škodi? Boj se tistih, ki hranijo v sebi, kar imajo . . . pa molče namigavajo o bogastvu, ki ga nimajo!“

Lavrin je kakor mimogrede z lepim in mirnim obrazom pogledal nanj; Majer pa se ni ganil; sunkoma je govoril, kakor da bi trosil besede, droben grah, po mizi in po tleh.

„Kar so bila nekoč dejanja, so le besede sedaj! . . . Tudi takrat niso bila dejanja, človek pa saj sam ni vedel, da so bile le besede! In zato — vrag me vzemi — so bila dejanja! Nekateri so celo trpeli, resnični spoznavalci in mučenci . . . celo umirali so. Vse brez koristi — še trpljenje je bilo le dim. Če se namreč sedaj okrenem in pogledam v dolino, se mi zdi tako . . . morda le zategadelj, ker sem gledal te stvari preveč od blizu. Pozneje nekoč, čez sto let ali kaj, se morda izkaže korist, ki je nam še skrita . . . Nocoj pa ne vidim prav ničesar, nikaar ne zameri, nego par ljudi, ki so se potili za prazen nič in ki sedaj večjidel leže trdni na tleh . . . Le to je: pri tej priči naj me vzame vrag, če bi enemu izmed tistih rajši ne stisnil roke, nego tebi, Lavrin, kanalja, ki delaš pozo in veš, da jo delaš!“

Grivar se je čudil tej plohi besed in ni mogel razločiti, če zares kaj pomenijo ali če so pač le ploha.

„Poza — si rekel, mislil pa si: mladost. Nocoj, ko sem se na polju pogovarjal z domovino, sem spoznal, da vse, kar smo sanjali in trpeli, ni bilo drugega nego: mladost. Pa kaj, če je bila smešna, pa kaj, če brezkoristna? Popita je bila do dna — če sladka ali grenka! Nespametno in otročje je bilo, da smo posadili umetnost na previsok tron; ampak sivolasa, kašljajoča mladost, ki ne pretirava! Danes vem, da sem suženj sužnjev, in gorje mi, da vem! Tudi vem, čez kakšen prag sem radovoljno stopil: da bom, po Kettejevo, na dobitke kegljal ter zraven, če pojde, po Prešernovo rumenjake koval in bokale praznil. Glej, in vendar sem globoko občutil nocoj, da bi za vrečo zlata ne dal tiste nespametne mladosti; glej in še to sem občutil, da si bom iz njenega bogastva rešil vsaj par srebrnikov za hude čase!“

Bogomil Majer je napravil napol kisel, napol hudomušen obraz.

„Skrbno spravi srebrnike, skrbno jih hrani; časi so taki in kraj je tak, da jih lahko izgubiš ob belem dnevu sredi ceste! Jaz nisem nič hranil, zato nisem ničesar izgubil. Ti boš kegljal, praviš; jaz kegljam tudi, poleg pa imam še višje cilje in potrebe . . .“

„Kaj?“ se je začudil Grivar; tudi Lavrin je pogledal in se je nasmehnil.

„S politiko se pečam, zato ker mi je deveta dežela; in kritike pišem, študije o naši kulturi . . . o vsej kulturi, od začetka do konca . . . zato ker se nikoli nisem ukvarjal z njo. Zadnjič sem napisal feljton o Velasquezu, prav čeden feljton . . . pa še nikoli nisem videl podob njegovih in ne sanja se mi, kakšne so. Počemú? Če bi jih videl, bi najbrž ne mogel napisati feljtona . . .“

„Norce briješ!“ je vzkliknil Grivar; Lavrin pa se je prijazno nasmehnil.

„Kako pa s politiko?“

„Kakor ti z umetnostjo! Žametno kamižolo nosiš in pisano kravato, dekleta zapeljuješ in luno nadleguješ, pa si prav toliko umetnik kakor moj škorenj! Jaz ne glodam spominov, po tebi se rajši ravnam, kanalja, ki nikoli ne boš krvi prelival za jetične teorije, temveč boš ob polnem loncu solze pretakal nad dekletom, ki si ga osleparil. Poznam metodo! Kakšen siromak bi ti bil, da si res, kar kažeš! Nocoj, ta večer bi bil konec tvoje glorie in še pes bi te ne oblajal več! . . . Ampak to je: tisti, ki pride na maškarado v zakrpani beraški suknji, je graščak in priklanjajo se mu do pasu — čemu bi se bil drugače našemil? Bodi res kaj prida . . . karkoli . . . duri bodo zaklepali pred teboj in pod mostom boš spal . . . Kaj pa se je z Vidričem zgodilo? Tak butec je bil, da niti tarokirali nismo z njim, in še dandanašnji mu pride iz ust rajši cekin nego pametna beseda . . . pa se je povzdignil v nadoblačne višave in dela narodno politiko . . . Kako je ukrenil? Troje stvari je napravil: priženil je hišo, navadil se je biti s peto ob tlak in brado si je dal rasti . . . Butec, smo mislili, da je bil, pa je bil učenjak! Ti, Grivar, se odreši spominov, za pečjo pusti srebrnike in stori kakor mi: na maškarado!“

„Po svoje bom storil!“ se je smejal Grivar. „Črno gledaš, belo misliš; Mefisto bi rad bil, pa si otrok . . . Tako je torej treba verjeti, da se klatijo po domovini le še sami hinavci, našemljene malo-pride, prazni sodovil! In da je na vse zadnje res — kaj bi ne bilo nič lepote in umetnosti v tem pretvarjanju?“

„Vprašaj Lavrina, kamižolo vprašaj!“ je z rezkim glasom odgovoril Majer. Njegov obraz se je bil nenadoma izpremenil; ves pust je bil in še daljši nego prej. Ozrl se je proti durim, nato je točil in pil. Lavrin je urno vstal izza mize in smehljaj, napol sladek, napol zoprn, mu je šinil preko lic — tako tiho in hipno, da ga je Grivar komaj opazil.

Mlada ženska je stopila v izbo; postala je na pragu in se je ozrla po izbi z napol zatisnjenimi, mežikajočimi očmi, kakor da so jo zasketele od gostega dima. Njena lica so bila polna, mehke in prijetne so bile poteze, toda polt je bila izpita, vodena, kakor po prečuti noči. Oblečena je bila malomarno in še čisto poletno, dasi je bil že hlad zunaj; tanka svetla bluza je bila pod vratom globoko izrezana in tudi roke so bile do komolcev gole; na kuštravi frizuri je imela zelo širok, od solnca opaljen slamniki z ogromno rdečo pentljo.

Za njo se je prikazal dolg, suhljat človek z zaspanim, neobritim obrazom in motnimi očmi brez vejic na trepalnicah in brez obrvi.

Lavrin je stopil k njej in jo pozdravil zelo prijazno. Bogomil Majer pa se je nenadoma in ves jezen okrenil k dolgemu, zaspanemu človeku in mu je kričal v obraz.

„Kaj pa se vlačiš tod, motovilasta senca? Ali res nimaš boljšega opravila, kakor da dremlješ v tisto pentljo — fejl!“

Vstal je, udaril je z nožem na kozarec, da se je prevrnil, in je klical natakario; očitno je bil pijan.

„Jaz pojdem, Grivar — vstani, če misliš! To je namreč... Felicitas!“

„Kdo?“ se je začudil Grivar.

„Felicitas! Cigarete kadi in pogrkal... Ali ne pojdeš?“

Grivar je bil len, vino mu je bilo seglo v glavo in ni se mu hotelo v hladni večer. Lavrin je bil spet sedel, lice je naslonil ob dlan in se je smejal; tudi njegove oči so bile že motne.

„Čemu pa si se razljutil, Bogomil Majer, čemu si se razljutil?“

Majer je stopil proti pragu, tam pa se je okrenil.

„Ti, Grivar, kar se tiče tistih srebrnikov... je bila prav lepa beseda... ampak varno jih spravi!“

Zaloputnil je duri in je šel.

III.

Na Lavrinovih ustnicah je bil čuden nasmeh, tihemu roganju podoben; narahlo se je poklonil.

„To je Grivar, tisti umetnik, ki se je povrnil v naročje domovine, nam vsem na veselje in blagor... In to je Felicitas... drugega nič; če je še kaj, boš že spoznal!“

Tudi dolgi človek se je vzdignil, gledal je pa zaspano, kakor poprej.

„Nanj sem pozabil, kakor vselej!“ se je veselo smejal Lavrin. „To je... vrag vedi, kaj je... senca, polnočni duh... piše pa se Mikš... Peter Mikš... ne zasmehuj ga, se ne izplača!“

Peter Mikš je izpregovoril prvič in na čudenje Grivarjevo s silno globokim, skoro bobnečim glasom; na glasu in na govoricu se mu je poznalo, da je Korošec.

„Res je, da se ne izplača!“ je rekel, nato pa je dolgo molčal.

Grivarju je bilo sitno, skoro zoprno, ko je ugledal Felicito. Spomnil se je na zakotne dunajske beznice in na tiste kričeče opravljene, izžete, starikave ženske, ki so kričale s hreščečim, oskotnim glasom, pile v dolgih požirkih kislo pivo in kadile cigarete ne iz poželenja, temveč nekako vsled stanovske dolžnosti. Vselej, kadar se je oziral na svojo mladost, kakor na daljne sanje, so se prikazale tiste ženske — pijane pustne šeme so pozdravljale pomlad in so se ji rogale.

„Kakšno ime — Felicitas! Kakor Flora, Amanda in Korinta na polnočni cesti! Še psa bi v Ljubljani tako ne krstili!... Glej, resnično je izpraznila kozarec na en sam dušek in resnično si je zapalila cigareto!“

Kakor da mu je bilo mahoma šinilo vino v glavo, je bil Lavrin ves vesel in glasan, takoj ko je Majer zaloputnil duri za seboj; celo njegova bela mehkobna lica so narahlo zardela. Okrenil se je k Grivarju in je govoril vse glasneje in živahneje nego prej.

„Kar si pravil o mladosti, je bilo vse resnično, od prve do zadnje besede! Ampak na vse zadnje je bilo tudi resnično, kar je pravil Bogomil Majer o maškaradi... Kdo razloči resnico od pretvare, kdo spoznaj, kje kmi in misel, kje suknja in beseda? Na sebi ne moreš, kako bi na sosedu?...“

Grivar je bil ves osupel, besede so bile resnobne in trde, kakor da bi govoril izkušen starec, ki gleda s trudnomirnim očesom v dolino, glas pa je bil mehak in otroški. Neprijetno je bilo Grivarju: kdo je za tem pajčolanom? Ali je otrok, ki sanja v zvezde, ali je starec, ki je prebrodil že vse luže?

„Pa kdo bi se ukvarjal s to maškarado? Poglavitno je — mladost! Kaj poglavitno — edino je, vse jel“ — Čisto razvnel se je Lavrin, sklonil se je bliže do Grivarja. — „Ampak Majer ni mislil na mladost, temveč na šabloni! Tako je treba, da opravimo svojo mladost, kakor ste jo vi opravili: da mislimo vaše misli, trpimo vaše trpljenje ter naposled — kaj? — ter se naposled pošolmaštrimo! In če na to sorto ne storimo, smo grešniki in našemljenci!... Kako kmalu se človek pošolmaštri! Komaj je zlezel iz jajca mladosti, lupina se ga še drži, pa bi že stresal glavo nad tistimi, ki so še v jajcu... Glej, ta-le Mikš, ki je mlajši od tebe, je užival svojo mladost s Tomanom in Zarnikom; in jo še uživa, kakor je neroden in len. O zatiranem narodu poje, o tužnem Korotanu, o bedni Istri, o slovanski Adriji; nikaar da bi žensko ljubil, če je Urška ali Emmy, prepeva v mesečini o čednostih slovenske deklice in bolj od vseh potresov kulturnih in socialnih ga zanima napis na poštnem pečatu... Pa misliš, da je ta mladost manj lepa nego moja in tvoja? Blagor otroku, ki mu je vinar cekin!“

„Krasno! Resnično!“ je vzkliknila Felicitas.

„Kaj je krasno in resnično?“ se je zlovoljen ozrl Lavrin. „Kdo pa ti je rekel, da ne lažem?“

Spet se je prikazal na njegovih ustnicah neprijeten nasmeh, ko je pogledal Grivarju v oči.

„Tudi ta ženska je tiste sorte, ki misli, da je največje zasluženje v solzah in vzdihovanju. Prepisana je iz nemških romanov, le malo preoblekla se je.“

Grivar je pogledal preko mize in v megli in dimu pred seboj je videl kakor v daljavi polne, mehke ustnice, nekoliko napete, kakor na jok.

„Jaz pa ne vzdihujem rad!“ se je smejal Lavrin. „Drugачe sem si uredil svojo mladost!“

Grivar je stresel z glavo.

„Kako uredil? Kaj se to pravi — uredil? Mladost je barka, ki te nese kamorkoli... kako boš vetrom ukazoval in valovom?“

„Jaz sem zgrabil za krmilo... Bog vedi, morda včasih nalašč sunem med vrtince, nalašč v vihar... lahko je, da se nalašč ognem bregu — če bi ne bilo samovolje, kje mladost?“

„Kriste — torej veš, da si mlad?“

Lavrin se je samo nasmehnil.

„Nisi mlad!“ je vzkliknil Grivar.

„Kaj bi se rvala za besedo? — Mladost je uživanje. Ti si jo nezavedno užival v trpljenju, jaz jo zavedno uživam v veselju; to je ves razloček. Ker vem, da živim, morda ne bo toliko lepih spominov, tudi ne tako sentimentalnih; zato je resnica toliko slajša... Kaj umetnik — kljub kamižoli in kravati! Kaj umetnost — navdušenost — ogenj — donkihotski boj! Suknja je, ki strohni in odpade — ostane pa zmrzujoč filistejec, ki gleda z debelimi očmi nazaj... Zato je treba gledati, dokler je čas, da je suknja trdno zapeta in da si priredi človek nekoliko masti pod njo za lačni večer: zavedno je treba živeti in zavedno uživati... To je mladost: kakor po neskončnem vrtu hodi človek; če se mu zahoče, se skloni, da utrga cvetico — zrelo rožo ali pohleven popek; če se mu zahoče, se vzpne, da odtrga jabolko — ter ga poje ali pa zalučí preko plota; in kadar se mu naposled zahoče, leže v senco ter podremlje in nič ne izprašuje, čigav je vrt...“

Temno in nezaupno ga je pogledal Grivar.

„To ni mladost, to je... podlost!“

„Kakor že, kakor žel“ se je smehljal Lavrin. „Kaj bi z besedami! Če je jabolko rumeno ali če je rdeče, samo da je sladko!“

Grivar je gledal megleno, tobakov dim ga je skelel v oči in močno vino ga je bilo omamilo. Nekaj tujega, zoprnega, kakor že napol gnilega se je izlilo iz besed Lavrinovih v njegovo srce. Ozrl se je na Felicito, kakor da bi na njenem obrazu bil zapisan pomen in smoter tistih besed, pa je začuden opazil, kako je bil njen polni, od vina narahlo zardeli obraz nenadoma ves plah in ozek, kakor ptičji; strmela je v Lavrina z nemirnim, boječim pogledom.

Lavrin je vstal in je ponudil Grivarju roko.

„Nocoj si kakor romar, ki je prišel od božje poti in je njegovo srce še vse polno svetih pesmi in velikih čudežev. Žal mi je, če sem povedal kaj hudega... in da nisem obrisal čevljev, predno sem stopil v ta hram... Bolje se bova videla, kadar bo solnce...“

Ogrnil si je suknjo, nato pa se je okrenil k Feliciti.

„Kar se tiče te-le ženske... saj ni Felicitas, temveč Urška je!“

„Čemu to — kam ta beseda?“ je planil Grivar, kakor da je bil izpregovoril Lavrin nekaj nad vse nespodobnega in podlega.

Lavrin je šel, zaspani Peter Mikš pa se je naslonil s komolci ob mizo in kakor je gledal krmežljivo in leno, je bilo očitno, da se je oddahnil.

„Tako pride, pove svojo stvar do konca in kadar premišljuje človek, da bi mu po pravici odgovoril... ga ni več. Ali se to spodobi?... Zmerom je bil tak... Nalašč je tak... Pa sam, pomislite, jo je bil krstil za Felicito, dasi to ime

nikomur ni pogodi, že zato ne, ker ni slovensko... Jaz sem rekel, da naj bi jo klicali Svitoslavo, pa se je tako smejal, da me je bilo sram... Zmerom je bil tak, nalašč tak... ampak mlad je še, napol otrok — in rad ga imam, kakor je..."

Tudi Grivar se je bil oddahnil; mahoma mu je bilo čudno lahko pri srcu — kakor da je po neprijetnih sanjah odprl oči ter ugledal solnce. Z veselim obrazom se je ozrl na obadva, na dolgega Mikša in na plaho Felicito; govoril je tako hitro in sunkoma, da se mu je jezik opletal; hudo je želel, da bi povedal nekaj zelo prijetnega in lepega — da bi z eno samo besedo pregnal vse tisto, kar se je bilo kakor težak duh po trohnohi izlilo v izbo in v potrta srca.

„Koga bi žalile take besede? Razpuhte se kakor tobakov dim, le okno je treba odpreti! Če je v srcu resnična mladost, tista, ki ne šteje in ne tehta in ki se ni uredila... pa če je tudi že vse zatonilo in je ostal en sam srebrnik — kje je beseda, ki bi se je strašil, kje je roka, tako močna, da bi mi jemala, kar je na vekomaj moje?... Vesel sem, da sem vaju našel... zdi se mi, da smo si sorodni, če ne drugače, vsaj v bridkosti... tako je: v bridkosti in v užaljenem hrepenenju! Felicitas... verjemi, da me je zbolelo, ko sem te ugledal; in sem rekel: Glej, sestra ti je po rodu in duhu! In tudi takrat sem bil žalosten, ko si bila tako plaha... Čemu si bila plaha, kdo te je strašil? Pijva bratovščino, Felicitas... in tudi s teboj, Peter Mikš!... Nič mu ne zameri, če ti je očital tisto zakasnelo taboritsko mladost! Narobe, pomiluj ga rajši, zakaj nikoli ne bo občutil siromak tiste sladkosti, kakor je bila nam do-deljena! Sanjati visoko, pa če v trpljenju s njati

— to je naš sladki delež... in kadar se bomo nekoč ozirali nazaj, ne bo naše srce prazno in ne bo nas strah!“

Oči so mu bile s solzami zastrte in roka se mu je tresla, ko je vzdignil kozarec.

„Narodu!“ je vzkliknil Peter Mikš.

„Mladosti!“ je vzkliknil Grivar.

„Ljubezni!“ je vzkliknila Felicitas.

„Ljubezni!“ je ponovil Grivar in ji je stisnil roko ter jo držal v svoji, ne da bi vedel čemu in ne da bi jo čutil.

„Mladost je kelih, ljubezen je blagoslovljeno vino v njem! Brezmadežna, neoskrunjena ljubezen, ki je sama sebi užitek in plačilo... Kaj je pač bilo hrepenenje v naših srcih, in kaj je še nocoj in bo za zmerom? Tako bogata je ljubezen, tako prepolna, da bolešno in nemirno išče struge, kamor bi se izlila. Zahvale neče, ne odgovora — odprtih rok išče, da bi jih oblagodarila, odprtih src, da bi jih napolnila s svetlobo... To je vse hrepenenje, to je mladost!“

Z motnimi očmi, s poluodprtimi ustnicami je strmela nanj Felicitas. Kakor čudenje je bilo v tistih očeh in v tistem tihem smehljaju; in kakor otroško, radovedno poželenje.

„Nikoli še nisem slišala takih besed... nikoli še o ljubezni...“

„Nikoli še, Felicitas? Nesrečnica!“ je vzkliknil Grivar, ves omamljen od vina, od svojih besed in od utrujenosti. Obraz mu je gorel, pogled je komaj še razločeval obraze in oblike.

„Nisi še občutila tiste ljubezni, ki se uživa sama, kadar daruje od svoje preobilice! Zasmehovali so te, polne roke si jim ponujala, pa so pljuvali nanje... Tudi jaz sem izkusil, o!...“

Takoj ko si prišla, ko sem slišal tvoj glas in ko te je z besedo oskrunil tisti kodrolasi starec, Bog mu ne zameri... takoj sem te spoznal, pa sem videl, da si občutila naše trpljenje... Občutil sem ga, o!... In tudi ti si izkusil, siromak, ki te je tisti potepuh, Bog mu ne zameri, imenoval rodoljubno šlevo!... Ampak nič ne žalujmo, veselimo se in vriskajmo, zakaj sladka je bridkost prepolnega srca!

„Nisem še občutila tiste ljubezni!“ je rekla Felicitas s solzavim, že skoro pijanim glasom; Grivar jo je držal za obedve roki, sklanjal se je k njej in ni več vedel, ne kaj je govoril, ne kaj je slišal.

„Nič žalostnih besed, nič žalostnih besed, Felicitas! Jaz sem sedaj ob tvoji strani — okleni se me! Moje srce v tvoje, tvoje v moje, zato da bo ena sama bridkost, pa eno samo veselje... dovolj sva gnojila s solzami, sedaj pa naj rože cveto!“

„Okleni se ga!“ je rekel Mikš s tako globokim, čudno hropečim glasom, da se je Grivar, kakor je bil pijan, osupel ozrl nanj; videl je sklonjeno kuštravo glavo in dvoje zakrvavelih oči. Mikš se ni gani, strmел je na mizo in je govoril dalje; Grivar ni razumel besede več, stiskal je gole roke, poljubljal goli vrat in zdelo se mu je, da plava s stolom, z mizo, s krčmo in s Felicito mekam daleč v sladkolenih, pijanih sanjah.

„Okleni se ga! Vreden je... tudi ti si vredna! Obadva iz trpljenja... iz jarka globokega... na suknji se še blato drži, tudi na skorji se drži... ampak na dnu je srce čisto kakor prvi dan... Otrok se smeje, brez greha so njegove oči... ubogi otrok! Preko močvirja je šel, kakor Tamino skozi trojni ogenj, in je ostal čist... Sirota brez

varuha, oskrunjena, na cesto pognana v noč in veter... raduj se, veselo svatuj... ná mojo odvezo in moj blagoslov!"

S težkim jezikom, zmerom bolj tiho in nerazumljivo je govoril Mikš; onadva ga nista poslušala. Slonela sta drug ob drugem, šepetala sta, pa tudi svojih besed, komaj napol izgovorjenih, nista razumela. Ni bilo potreba; telo je samo govorilo telesu...

Grivarju nikoli ni bilo čisto jasno, kaj se je dogodilo tisti večer. Iz luči, dima in smradu so stopili na ulico — nenadoma je bilo vse temno, tiho, tuje; šli so in bilo jih je strah, Bog vedi česa; srce se je stisnilo, Bog vedi čemu. Grivar je objemal Felicito okoli pasu, z levico ji je stiskal desnico.

„Kam sedaj, Felicitas?“ je vprašal.

„Kam?“ je vprašala Felicitas.

Grivar se je ozrl — dolgega Mikša ni bilo več; utonil je bil nenadoma in tiho, kakor senca v senco.

„Ne hodi od mene nocoj!“ je prosil Grivar.

„Nocoj, ko sem te našel ter spoznal... Kje je tvoj dom?“

„Ni doma... ni ga bilo nikoli!“ je odgovorila Felicitas s pojočim, vzdihujočim glasom.

„Pa bodi moj še tvoj dom, pa naj bom jaz tvoj dom... ti sirota, popotnica!“

Stala sta sredi ceste in sta se poljubila; prišel je mimo človek, je pogledal, zažvižgnil ter šel dalje. Zazdelo se je Grivarju, izpreletelo ga je, kakor da je ugledal čudno podobo od daleč — suhoten, droben obraz in v njem oči, globoke in temne, strmeče naravnost nanj. Zamahnil je z roko in se je okrenil,

„Ne tja... tam ni moj dom... Tudi jaz, ti sirota popotnica, tudi jaz nimam doma... okleni se me, pa pojdiva in trkajva, popotnika, ki sva izgrešila pot!...“

Hladna je bila noč; Grivar je čutil, kako se trese roka v njegovi in kako mrzel je goli vrat.

„Nič ne trepeči, sirota, nič se ne boj... ogrel te bom s poljubi, z ljubeznijo te bom ogrel!“

Šla sta s hitrimi koraki, roko v roki, obadva tiha. — — —

Vse, kar je bilo in kar se je godilo, je občutil z grozno, svetlo razločnostjo šele v tistem trenutku, ko je sunkoma odprl duri ter stopil na hodnik z odpeto suktnjo, kuštravimi lasmi, klobuk v roki. Hodnik je bil teman, skozi duri pa je sijala luč v širokem, nemirnem žarku preko stopnic.

„Kam, dragi, kam? Strah me je same!“

Stopila je na prag v belem krilu in bosa; razpleteni lasje so ležali na golih ramah; v visoko vzdignjeni roki je držala svečo, oči so bile široko odprte, polne osuplosti in strahu.

Grivar se ni ozrl. Posegel je v suktnjo in je zalučil po hodniku srebrn denar, da je tanko zažvenketalo.

„Na, išči, pobiraj!“

Hitel je po stopnicah, vzdramil je vratarja, ki ga je začuden pogledal z zaspanimi očmi, ter je planil na ulico gologlav, kuštrav, z razgaljenim vratom in odpeto suktnjo.

Zgodnje jutro je bilo, temno in pusto; hladna megla je rosila; hiše so stale črne in mrke ob ozkih ulicah. Na mostu se je sklonil Grivar preko ograje in je gledal v Ljubljano — tiha in temna je bila, kakor okamenela, komaj ob stebru se je ganil val, zašumelo je plaho, kakor šepet iz daljave.

Mraz je izpreletel Grivarja, zavil se je v suknjo; v goli vrat mu je rezala megla in močila mu je lase.

„Bežal sem kakor razbojnik... in hujši sem bil od razbojnika!“

Kakor so bili koraki mirnejši in kakor se je bližal domu, so bile misli glasnejše in svetlejš, bušile so v pamet z jadrno silo. Postal je sredi ulice in bilo mu je, da bi se zgrudil kar tam, kjerkoli, zatisnil oči ter ne videl nikogar več in ne mislil ničesar več, na vekomaj. Silen sram se mu je bil zvrnil na srce, kakor temna gora in krenil je spet proti Ljubljani.

„Kar tja... in še slečem se do nagega, da se vsaj operem, predno me sak zagrabi za tilnik...“

Ampak predno je stopil na most, se je studoma okrenil, ko je ugledal črno, tiho vodo. Zamahnil je in se je hudobno nasmehnil, kakor da bi se gledal v ogledalu.

„Še plaval bi morda v tej mlaki in kričal... Če sem se že oskrnil in opljuval, zakaj bi se ne še vdrugič? Zbudila se je kanalja, dobro se je razmahnila, ne bo še kmalu sita!... Sedaj je čas, sedaj le sem, kdor bi rad ničvrednosti! Ali naj se na cesti razgalim, pobalinom v radost in zasmeh? Takoj, gospoda, na uslugo! Ali naj se prodam na očitnem trgu? Za groš, gospoda, napol zastonj! Kdo bi me lasal, kdo klofotal? Nič se ne bojte, ne obotavljajte — slast mi je ponižanje, sramotenje milost! Zakaj, ljudje božji, jaz, Grivar, sem nastopil novo življenje!“

Sredi sramu in samozasmeha mu je bilo pri srcu, da bi jokal in kričal. Nasproti mu je prišla mlekarica, mlado dekle z zdravim, rdečim obrazom in veselimi očmi; Grivar se je ognil in je po-

vesil glavo. Ob tisti uri bi se bil priklonil bosemu paglavcu ter se ponižno odkril razcapanemu vagabundu. Plah je bil, majhen in osramočen, ker je čutil, kakor da hodi ves oškropljen od nog do glave med čistimi ljudmi.

Šel je počasi proti domu. Iz sramu se je izlila globoka, skeleča bridkost.

„Snoči, dragi moj, si nastopil novo življenje... Vse novo, vse drugo: v trpljenju, v peklu dolgih let je bila očiščena duša; sedaj, ko je svobodna, naj živi, kakor je Bog ukazal od začetka!... Poljubil sem domovino, z razprostrtimi rokami sem jo pozdravil in ona se mi je prijazno nasmehnila. Očistil sem se, kakor razbojnik, ki gre v izpovednico namesto na vešala ter zadobi svoj srčni mir. Nato pa sem šel med šobasta gobezdala... vsaka njih in moja beseda je bila klofuta čisti resnici... pretvarjali smo se, da bi se komedijantje čudili... in naposled — fej!“

Pomislil je in se je nasmehnil.

„Kaj je bilo prej in kaj je bilo naposled? Kakor nekdanj in kakor zmerom! Radovoljno se okoplje v blatu nečistnik, nato pa prosi nedolžno solnce, da bi mu dalo odvezo ter ga osušilo... Še nizkotnejše je kesanje od greha!“

„Kakor nekdanj in zmerom!“ — To je bil tisti večer, ko so govorili — predikantje-reševalci — o prihodnosti in slavi domovine; koprneli z zardevlimi lici in bleščečimi očmi po tistem velikem poslednjem boju, ki naj bi podrl v prah in blato — kaj? — vse, kar je gnilega, hinavskega in tujega, vse skupaj in hkrati nič po vrsti in ničesar posebe; ko so posajali čisto, neoskrunjeno umetnost na prestol, kakor ga še ni imela, ter ji kadili z zlatimi kadilnicami... In ko je bilo besed dovolj in za-

dosti dimastega paradiža, so vstali ter so se opotekali, pojoč in vriskajoč — kam? K vlačugam, kam drugam? Tam so prodajali nekoliko sentimentalnosti o krivicah človeške družbe, na vse zadnje pa se je še tista sesedla kakor pena v starem pivu in ostalo je, kar je bilo od začetka in kar ostane na vekomaj: prvotna, neizpremenljiva srčna podlost. Kje narod in njegova slava? Kje večna pravica, kje metuljasto pisane sanje o prihodnosti, kje vse sladko koprnenje po paradižu in kje umetnost? Utonilo je vse v enem samem umazanem, do zadnjega podlem nasmehu pobarvanih ustnic! Utonilo je in se nikdar več ne vrne tako čisto, kakor je bilo od začetka; dolgi, črni madeži ostanejo na najlepšem spominu in ni je roke, ki bi jih izbrisala... Ob lepi uri... spomladi, ko šušté lipe v večernem vetru... v tistem sladkem trepetu, ko se plaho vzdignejo dolge, temne trepalnice in pogleda v srce izprašujoče oko otroka... v blagoslovljenem trenutku, ko se kljub vsej bridkosti zave duša svoje moči in svoje pravice — takrat se vrne mladost, vstane svetla, žarki njene glorie so v solncu... In glej, poklekni, povesi glavo, bij se na prsa — kaj si storil? Pega je na njenem licu, omadeževane so njene roke, gobavo je njeno telo... Sanjaj, upaj, ljubi — nikoli več ne bodo sanje nedolžnočiste, nikoli več upanje, nikoli več ljubezen! Oskrunil si oltar, duh tvojih darov ne sega več do neba...

Grivar se je bližal domu; počasi je šel v klanc; truden je bil, da bi sedel ob poti na kamen, položil roke na kolena ter skril obraz.

Tiha je bila hiša, okna so bila zagrnjena. Stal je in poslušal.

„Čakala je name nocoj... do noči, še do jutra morda. Tudi jokala je... ugasila je svetilko, da bi ji še luč sama ne videla v obraz, in je jokala. Prva noč je bila tistega — novega življenja, ki se mu je smejalo naproti... jokaj v božjem imenu, tudi jaz se ne smejem!“

Zgrabilo ga je nenadoma kakor upor in sovražstvo. Hitro je šel po stopnicah ter je odprl vrata. Veža je bila še vsa temna, tipal je po zidu, da je našel duri; tiho je odpiral, z opreznim korakom je prestopil prag. Ko je stal med durmi na pragu ter pogledal v izbo, v katero je skozi tanke zastore dremalo zaspano jutro, ga je izpreletel mraz, da so mu zašklepetali zobje, ustnice pa so se mu zakrivile v nelep nasmeh.

„Kakor... takrat...“

Kakor takrat je stal tam s sklonjeno glavo in upognjenim životom, kakor takrat je tiho, tatinsko zapiral duri ter stopal po prstih proti spalnici. Tam so bile duri samo zapahnjene; dotaknil se jih je narahlo, nagnil je glavo in je pogledal skozi špranjo.

„Danes ni treba prižigati sveče... kakor takrat!“ se je nasmehnil.

Spalnica je bila še svetlejša od izbe; malo okence nad posteljo ni bilo zagrnjeno, celo napol odprto je bilo in beli zastor ob njem se je narahlo pozibaval.

Na postelji je ležala žena; Grivar je strmel nanjo s široko odprtimi očmi in se ni ganil. Odeta je bila do vratu; obedve roki, tanki in drobni, v belih dozapestnih rokavih, sta ležali mirno na rdeči odeji; miren je bil tudi obraz, ne ustnice se niso zganile, ne trepalnice; čelo je bilo svetlo in gladko,

čudo bleda so bila lica... mirna in bleda... brez bridkosti in brez spomina.

„Kakor... novo življenje!“ je presunilo Gri-varja v blodni misli.

Stal je in strmел, noge so se mu tresle in bilo mu je, da ga vleče silna teža k tlom, na kolena...

Zelo počasi, zelo natihoma je stopil v izbo in se sklonil preko postelje; skoro se je dotaknil z ustnicami njenih lic, a njenega dihanja ni slišal. Dušilo ga je, hropeč glas je prišel iz grla.

„Minka!“

Ne roke se niso ganile, ne ustnice; toda počasi, „kakor takrat“, so se vzdigale dolge črne vejjice in v obraz so mu pogledale velike, začudene oči. Gledale so mu v obraz, ne očitajoče, ne izprašujoče.

Ni se upal dotakniti njene roke, ne poljubiti njenih ustnic. Jecljal je, da ni sam ni slišal ne razumel svojih besed.

„Minka, ljubica moja... jaz sem kakor takrat... kakor tisto noč... zdaj ni bilo treba kladi-vca... veš, tistega kladi-vca... razžalil sem te brez kladi-vca in krvi... nič odpuščanja, nič milosti...“

Njene tihe oči so strmele nanj, niso razumele in ne odgovorile. Na srce mu je trkal strah pred nečim nerazločnim, čisto novim.

„Kaj milost, odpuščanje... samo reci, prav natihoma... da me poznaš...“

Ona je molčala.

Gri-var je trepetal kakor v hudih sanjah, obraz mu je bil prebledel in ustnice so se trudoma pre-mikale.

„Poznam te!“

Ob njenem glasu in njenem rahlem nasmehu se je zgodilo, kakor da je žarek presekalo temo in

strah. Na mali postelji pod oknom je zašumelo in zastokalo. Grivar se je zavedel, opotekel se je, začutil je na čelu mrzel pot.

Otrok se je bil napol vzdramil, ozrl se je s plahimi, zaspanimi očmi po izbi ter zamahnil z rokama, da je zdrknila odeja na tla. Grivar je stopil k njemu in ga odel do vratu; ravnal je tako skrbno in oprezno, da se ni dotaknil ne njegovih drobnih rok in ne njegovih od spanja zardelih lic; sklonil se je globoko k njemu; napetih vročih ustnic, ki so mu kipele naproti, pa ni poljubil. Otrok mu je pogledal v obraz, globoko je zavzdihnil ter zatisnil oči.

„Da izpraznim ves ta kelih... ves ta grenki kelih!“ je jecljal Grivar kakor v omotici.

„Truden si!“ je rekla žena.

„Truden sem!“ je odgovoril, omahnil je do postelje in je legel oblečen.

Komaj je položil glavo na blazino, je planil, sklonil se preko postelje ter gledal na ženo z izbuljenimi, topimi očmi.

Miren in tih, kakor od smrti same blagoslovljen, je bil njen obraz.

„To je... novo življenje...“

Omahnil je na blazino, zaspal je in je kričal v sanjah.

IV.

„Najbolje je: skriti se, nikogar in nikamor pogledati, niti ne v svoje srce!“

Glavo povešeno, roke na hrbtu sklenjene, je šel Grivar po tisti samotni, mračni poti pod koštanji, ki drži do gruče belih brez ter zavije v gozd. Na levi, onkraj travnika, se je belila ravna velika proga Latermanove aleje; tam se je svetilo življe-

nje v belem solncu jesenskega večera; od daleč, visoko iznad brez, se je zamolklo glasila godba. Pohladevalo je; vetra ni bilo; časih se je tiho zganilo v kostanjih: brez glasu je umrl list ter se spustil na tla.

„Najbolje je: skriti se, nikogar in nikamor pogledati, niti v svoje srce!“

Grivar se je bil tako namenil, da pojde „po tega odurnega življenja poti“ kakor slepec, ki ga vodi otrok na vrvici: ni mu treba ne gledati, ne tipati, nič misliti; otrok zakliče: „Konec je poti!“ — pa je konec. Jesti in piti, kakor se spodobi, in nazadnje spodobno umreti — vse drugo je prevara in sleparstvo. Saj ni čudno, da bolnik ob poslednjem trenutku zavije oči v belo ter spači obraz: spoznal je.

Grivar se je ogibal ljudi, ker mu je bilo, kakor da nosi na suknji, na hrbtu sramotno znamenje: „Glejte ga!“ Spominjal se je svojega tovariša, ki se je bil nekoč strahovito upijanil. Bled je bil, mokro je gledal, momljal je nerazumljivo; in na posled se je začel pretepevati s tujimi ljudmi, premetaval je stole in razbijal kozarce, dokler se ni zgrudil. Vse to pa je storil vpričo svoje neveste, ki je sedela tiha in mirna kakor od kamna. Ko se je vzdramil ter se domislil, se je najprej zaletel z glavo ob zid, nato pa je izginil in šele čez teden dni so ga potegnili iz vode.

„Zaradi ene same kilave pijanosti! Rahločuten človek je bil. Ampak če se pretehta stvar ter položi v skodelico še rahločutnost: ravnal ni napak; ker ni mogoče, da bi zvrnil butaro v vodo — pa vanjo z butaro sam! Kaj bi šele bil storil, ti sirotni Peter, da se nisi bil grdo upijanil le en sam večer, le eno samo noč, temveč da si se opletal

prašen in zaniman ob dolgi procesiji življenja? Utopiti se, bi bilo premalo; prerahla samokazen in preplitko kesanje! Glej, stopi sem, prikaži se v svojem haveloku, kakor si bil: jaz se niti utopil ne bom, ne bom se zaletaval v zid z glavo, še brade si ne bom pulil; v krčmo pojdem, v tisto najbolj skrito, pa bom gledal paradiž!“

Do solz mu je bilo od studa in sramu.

„Ravnal sem kakor otrok, ki se je valjal po prahu in spozna z bridkostjo in solzami, da je prašen. Tudi kesanje je neumno in sramotno, drugega nič, nego del greha samega, najslabši del... Nič misliti...“

Pozdravile so ga bele breze in zgodilo se mu je, kakor da je bil ponevedoma stopil iz mraka v luč... Mlad človek, v svojem srcu vseh nebes poln, je sedel nekoč tam, pod tistimi brezami. Zdavnaj že; breze so bile takrat še tanke in mlade, stresale so se plaho v dežju in vetru, kakor človek, ki je sedel pod njimi, zavil v havelok, klobuk potisnjen globoko v čelo; škropilo je tiho, v listju je pošumevalo in potrkalvalo; če se je sklonil, se je s klobuka ulila voda v tankem curku na kolena. V svojem srcu pa je bil vseh nebes poln. Natanko je vedel, da ne pride; ura je minila, mračilo se je. Ukvarjal se je s sonetom, zato ker so bili takrat sonetje v navadi in čaščenju. Misli, vse svetle in mlade, kakor so bile, pa so stopile iz jarka tesnih verzov in so se napotile drugam. Pod širokim, belim klobukom, ki se je narahlo zazibal ob vsakem koraku, se je smejal droban obraz. Ni se smejal na glas, komaj da se je svetlikal žarek v očeh in ob ustnicah; toda živokipeča, vseh solnc vredna mladost je oblivala kakor z nebeško glo-

rijo to gibko telo in široki, beli klobuk in pentljo v laseh in to tanko, belo bluzo in to kratko, belo krilo in te drobne noge, tako nežne in nedolžne, da bi jih človek kleče poljubljaj; omamljiva in čista mladost je pela v besedi, živela v koraku, pozdravljala iz otroškonemirnih kretenj — jecljaj, fant in smej se in bodi sit v poželenju samem! . . .

Seveda je ni bilo. Znočilo se je popolnoma; od daleč, iz dežja in noči, so se tiho svetile drobne luči. Vztrepetaval je od mraza, hkrati pa mu je bilo toplo in ni se mu hotelo od blagoslovljenega kraja. Kakor svetle vešče so bile misli, ki so se v hipu užigale pred veselo dušo ter v hipu ugašale. „Morda pride . . . tiho, po prstih, ter mi položi roke na oči, čisto trdno, tiste drobne, gorke roke . . . in jaz bi je ne spoznal, smejal bi se v srcu in bi je ne spoznal . . .“ V živi misli se je okrenil v noč in ni bil nič žalosten . . . zakaj vešče so se igrale pred veselo dušo. „Doma je; ob oknu sloni in gleda v tisto svetilko, ki riše na cesto velik, svetel kolobar. In misli: sedaj pride pod okno, v ta svetli kolobar, kakor pride vsak večer; in pozdravila se bova tiho v srcu, zato da nama naklonijo nebesa lepe sanje . . . pozdravljen v srcu!“ Ti lepa vešča, ti svetla v mraku, od katerega solnca si? „Morda pomigne ob oknu z belo roko, pride v vežo, odpre duri, stopi na cesto, kakor je noč in dež. Nikoli še ni storila, čemu bi ne storila nocoj? Stisnem ji roko . . . in roka ostane v roki; vsa gorka je njena, pekoča do srca. In vedel bom tisti hip, ko bodo oči pogledale v oči, da se je vse dopolnilo. In kakor bo cesta in kakor bo dež in noč, bom takrat . . .“ O svetla vešča, vroča misel, kje si ugasnila, kam si se izgubila? Izpreletelo ga je kakor strah. Predno se

je sklonil trepetajoč, da bi poljubil živo sanjo, je bil sam in je bila noč...

Odkod strah, odkod otroška plahost, ki je zardevala ob predrzni misli ter povešala oči? — Visoko si je bil ogradil vrt, ki ga še nobeno oko ni videlo in še nobena noga oskrunila. Tam se je izprehajal ob mesečini, kakor španski vitez iz romance, in nedolžne lilije so duhtele in zaljubljeni slavci so prepevali in nič ga ni bilo sram. Tedaj, ob tistih pobožnih nočeh, se je usmiljeno smehljal svojemu junaštvu. Smehljal se je prešernim vinskih besedam, veseli fantovski ljubezni in vsem tistim lepim in prijetnim hinavščinam, ki se ob svetlem dnevu gosposko izprehajajo po očitnih krajih. Ob svetlem dnevu je potreba, da je človek velik v fantovskih besedah in mogočen v fantovskih dejanjih. Takrat je oltar zagrnjen, maša je pri kraju in prične se gromka veselica. Dokler tiho ne povabi večer, dokler tiho ne prime za roko in ne povede na samotni vrt, v čudežno mesečino... Ali je morda resnica, da imajo vsi tisti grmeči junaki svoj vrt in svoj oltar? Da kriče o silnih grehah in imenitnih zmagah, pa ob mesečini poslušajo slavce? Bog jim blagoslovi samotni vrt in usmiljeno solzo tistim, ki ga nimajo!...

Ko je ljubil, ni vedel o ljubezni. Tisto, kar so drugi imenovali ljubezen in kar so skrunili z razgaljenimi besedami... tisto nikoli ni stopilo na samotni vrt; zakaj lilije bi ne dišale več in slavci bi utihnili. Zato ni vedel o ljubezni, ker je prepajala vso njegovo misel in vse nehanje... kakor luč prepaja vesoljnost; in luč je povsod in je ni nikjer...

Nič ni bil radoveden, kako misli ona o njegovi ljubezni. Zdelo se mu je celo, da je bilo v njenih pogledih in v njenih besedah več vesele hudomušnosti nego tihe gorkote — tiste, o kateri je sanjal zvečer na vrtu. Kaj je bilo treba pozvedovanja in premišljevanja. Prva misel bi bila dvom in bi bila trpljenje . . . Izprehajaj se po vrtu, kopaj se v mesečini, dokler je čas! Pa če bi se tudi tako zgodilo, kakor se je zgodilo poetu siromaku, ki je ljubil slavno Almo! Nasmehnila se je prijetno: „Nič ne zamerim, če me opeva zaljubljeni trubadur!“ In vendar jo je ljubil brez bridkosti — samo zato, ker je bila na svetu in ker je bila lepa. Pa če je bilo v srcu trpljenje, je bilo slajše in bogatejše od nebes samih in rodovitno na vekomaj . . .

Takrat je šel v svet, bojevnik. Pa komaj je bil zunaj in še komaj se je dobro nastradal, je bral v pismu, da se je poročila. Mirno je bral, ni ne jokal, ne omedleval, ker je razumel, da se je zgodilo vse natanko tako, kakor je bilo treba, da se je zgodilo . . . Le na samotnem vrtu, ob jasnih večerih mu je bilo pusto in zazebló ga je ob spominu . . .

Grivar je sedel na klop pod brezo. Ko je bil pogledal tako nenadoma v davno svetlo luč, mu je bilo vse mirno in blago pri srcu.

„To je tisti srebrnik, ki sem ga skopo hranil ter nikomur ne pokazal! Vse drugo je segnilo, je razpadlo v gnusen prah — ostalo je, kar je bilo čisto od začetka! Blagoslovljen, ti moj samotni vrt, pozdravljen, ki si se povrnil! Bodi sedaj ti vsa moja tolažba in ves moj svet!“

Vstal je, zableščalo se mu je pred očmi. Prišla je mimo, ozrla se je nanj in se je nasmehnila.

„Pozdravljeni, gospod Grivar!“

Strmel je nanjo in je jecljal.

„Pozdravljeni!“

Segla sta si v roko; njena je bila topla; kakor led je bila njegova.

In nato je govorila s tistim mehkim, mirnim, prijaznim glasom, kakor je potreben za mirne in prijazne besede.

„Dolgo ste že v Ljubljani, snoči sem vas srečala na cesti, gledali ste name, pa me niste pozdravili . . . zakaj se nič ne oglasite pri nas?“

Stal je pred njo in ni mogel govoriti.

„Kako bi se oglasil? Še mislil nisem . . . Nocoj šele, ob tej-le uri sem se spominjal . . .“

Zasmejala se mu je veselo v obraz.

„Oj trubadur! Vse kakor ob tistih časih! . . . Nocoj šele — po kolikih? — pač po sedemnajstih letih . . . nocoj šele ste se spominjali! . . . Zaradi vaše nerodnosti sem vas zmerom imela rada . . . nerodnost je znamenje blagega srca!“

Ob njenem veselem smehu se je vzdramil in pogledal ji je v oči. Tam je bila preteklost, vsa v svoji lepoti.

„Ne nocoj . . . spominjal sem se, kadar mi je bilo hudo pri srcu — nocoj pa sem vas videl, bolj natanko, nego stojite sedaj pred menoj! Predno sem slišal vaš glas in predno sem videl vaše oči, ste stali pred menoj — v tisti beli obleki, z belim slamnikom in s črno pentljo v laseh . . .“

Okrenila je glavo in je zaklicala.

„Milka!“

Pod brezami se je prikazalo drobno dekletce, komaj večje od širokega, rdečega klobuka, ki je bil zdrknil s kuštravih las na rame.

„Kod si hodila? Ta je najmlajša . . . pozdravi gospoda Grivarja!“

Sklonil se je, prijel je roko, tako drobno, da se je ni upal stisniti; iz belega obraza je zastrmelo nanj dvoje črnih, živih oči.

„Niso njene oči,“ je pomislil Grivar, „še njen obraz ni . . . in vendar je ona, kakor je imela ta široki klobuk in to belo krilce . . . takrat je imela še sive oči in prešernejši nasmeh!“

„Spremljajte naju!“

To je bil ukaz iz spominov.

„Pokleknite!“ — in bil bi pokleknil.

„Sedaj pripovedujte, romar! Dolgo časa je bilo in veliko imenitnih zgodeb!“

„Ena sama zgodba je in še ta ni vredna, da bi jo pravil. Včeraj je bil človek mlad in danes je star, včeraj je bil cesar in danes je suženj — to je vse! Reč je tako navadna, da bi me pretepli, če bi jo opisal; rad bi jo v kamen klesal, pa ne morem, ker sem len — kakor vsak starec in vsak suženj. Dovolj je in slava Bogu, da je ostal spomin — pa če v trpljenju! . . . Drugačnih zgodeb nisem doživel.“

„Beseda vas razodeva in glas, da ste doživeli! Odkod bi drugače spomin, pa odkod trpljenje?“

Grivar se je nasmehnil.

„Sedaj bi lahko povedal vse tisto, kar sem nekoč zamudil . . . brez skrbi pogledal v obraz tistim časom in sebi, trubadurju . . . saj je tako daleč in tako tuje! . . . Mislite si, kaj mi je bilo blisnilo v spomin, predno sem vas srečal pod brezami: tisti večer, ko sem sedel, trepetajoč in premočen, tam na klopi in sanjal blagoslovljene sanje! Zdavnaj je že . . . in takrat sem mislil, da pridete, kakor je bil dež in kakor je bila noč!“

„Da pridem?“

„In ste resnično prišli; tako natanko sem vas videl, kakor vas vidim nocoj. Samo izpregovoriti nisem mogel besede . . . ampak ostale so v mojem srcu vse do zadnje in nocoj bi vam jih lahko povedal po vrsti, brez zardevanja in brez jecljanja . . . in brez bridkosti.“

„Pa je bridkost še v vašem glasu in v vseh besedah; in nima pravice, da bi bila.“

„Ni bridkost, še udanost je komaj; tako je bilo pač treba in nič drugače, kakor se je vse dopolnilo. Od vsega začetka, prav od tistega večera, ko sem sedel tam na klopi pod brezami. Od tedaj do te ure je bilo vselej in zmerom enako: po dnevi trpljenje, gnusno razočaranje, srd in žalost; po noči samotni vrt, lilije in slavci in čisto srce, polno nebes . . . To je stara zgodba, še zame stara, ki sem jo sam doživel.“

„Veliko ste trpeli . . . ampak sedaj se je vse izpremenilo.“

„Kako izpremenilo?“ se je začudil in ji je pogledal v obraz. In na njenem obrazu je videl tisti tihi, prijazni mir, ki mu je bil, romarju, tuj in nerazumljiv od nekdanj.

„Kako izpremenilo . . . kaj se je bilo zasuknilo tako nenadoma?“

„Sedaj je pač konec romanja; sedaj imate ženo in toplo gnezdo in prijetno službo . . . Kaj bi sedaj še vzdihovali po mladosti in kaj bi se jokali zaradi ran, ki so zaceljene? . . . Saj je vse že tako daleč!“

Grivarju je bilo sitno. „Tolažila bi me kakor otroka, že blagi glas jo razodeval. In tudi misli, da se cmerim zaradi tiste trubadurske ljubezni . . . še prijateljstvo mi najbrž ponudi, tisto solzno marlitsko prijateljstvo: daj mi roko, pozabiva ter

se iskreno spoštujeva . . . Kaj sem res tako nerodno govoril?"

„Čisto prav ste rekli: smejati bi se moral in od veselja poskakovati; tako pa hodim v črnem fraku med ljudmi in se cmerim za ocvirke, ki so mi jih predlanskim pojedli izpred nosa! Saj sem že zadnjič sklenil, da pričnem popolnoma novo življenje, kar od začetka . . . in na to lepo novico sem šel in sem se dodobrega upijanil!“

„Da ste govorili onkraj zida in da bi vas ne spoznala po glasu, po besedah bi vas spoznala. Sram vas je resnice, pa se bahate z lažjo; in smejete se, ko vam je do joka.“

„Tudi sedaj ste rekli čisto prav; ampak zakaj ste se vi zasmeljali, ko je bilo meni do joka? Smejati sem se z vami; že zaradi uljudnosti. Prijetna služba, toplo gnezdo, žena, celi črevlji, nova sukinja — vse to ste razobesili na plot: glej paradiž! Če pravite, da je paradiž, pa bodi! Če se smejete, se smejem še jaz! — Ne maram sentimentalnosti, posebno ne v Ljubljani, kjer je toliko debelih trebušov. Če sem se bil ponevedoma spotaknil nanjo, nikar ne zamerite; kajti ura je bila čudna in čuden je bil kraj!“

Molčala sta, njen obraz pa je bil ves resen in tih — nenadoma je bil mlajši in nežnejši, zasvetila se je na njem mehka luč iz davnine.

Ko je izpregovorila, je gledala v tla in komaj je slišal njene besede.

„Kaj je bilo takrat, da je ostal spomin? Sama ne vem, kaj je bilo; kakor podoba je, ki je še v srcu, ne več v mislih . . . Mladost je bila.“

„Več nego mladost.“

„Ljubezen je bila.“

„Več nego ljubezen. V studenec se je pogledal človek in je videl, da je čist.“

„V njegovo srce je pogledal in je videl svoje. V obeh je bil paradiž.“

„Spoznala sta ga, ko je bil za gorami.“

„Ko je v srcu ostal na vekomaj čist!“

Molčala sta. Ko sta se spogledala, so bile besede negovorjene in je bilo srce devetkrat zaklenjeno. Globoko se je mračilo v aleji; izza črnih kostanjev se je svetlikalo mesto.

„Ni še pozno; če vam je prav, stopite k nam.“

Od spomina, ki je bil tako nenadoma planil v srce, je ostala težka senca. Ugleda človek otroka v solncu, pogleda davnim sanjam v obraz in občuti v vsem telesu in z vso dušo, da je star in truden.

Grivar je šel — in se je bal.

„Ne več teh besed, ne več teh spominov!“ je pomislil, kakor da bi prosil — Bog vedi koga, slepo v noč. „Pa če bi se povrnili z devetkratno lepoto, oškropljeni bi bili in oblateni, kakor mi je bilo zapisano od nekdanj . . . Zatorej: čaj piti, govoriti o gnezdu — in vse drugo na samotni vrt. Nobene besede več, nobenega spomina!“

„Tam je naš dom, tista svetla okna!“

Ob odprtem oknu je bila črna senca. Grivarju se je zdelo, da je droben obraz, upognjen pod težo bujnih, temnih las. In ko je prestopil prag, ga je zazeblo — za hip, komaj da je občutil, mu je šinilo kakor pod mislijo, da bi se okrenil ter pobegnul brez pozdrava in slovesa.

„Saj bomo govorili o gnezdu in o miru in čaj bomo pili . . . in saj je Milka poleg!“ se je nasmehnul. „Daj mi roko, Milka!“

Šli so po stopnicah, tam pa jim je prišel nasproti debelušen gospod, uradnik po obleki in obrazu in v tistih lepih moških letih, ko se človek poslavlja od nepotrebnih skrbi, misli rajši na vino, na tarok in na kegljanje, hodi v nazorih, v nehanju in v besedah po prijetni cesarski cesti ter se ogiblje ovinkov in klancev — ne iz strahopetnosti, temveč iz lenobe.

„Kam nocoj in ob tej uri?“ je vzkliknila. „Glej — Grivar!“

Debelušni gospod se je nasmehnil zelo prijazno in je ponudil Grivarju roko.

„Pa če bi prišel sam papež! Nocoj kegljamo in kdor ne pride, plača krono za Cirila in Metoda. Tolik rodoljub nisem . . . Nikar ne zamerite, gospod Grivar . . . saj lahko sama pogrejeta tisto ljubezen!“

Grivar se je najprej prestrašil, nato pa mu je zamrzelo do srca.

„Kaj da bi pogrevala?“ je vprašal in je bil srdit sam nase, ko je čutil, da se mu je narahlo tresel glas.

„Ljubezen, ljubezen!“ se je veselo zasmel gospod in je potrepil Grivarja po rami. „Saj vemo, kako je! Tudi jaz sem pisal verze, nikar ne mislite! Ampak ob tistih časih . . . kdo bi govoril! Le malo se pojokajta — lepo je bilo vendarle! Luno smo gledali in tako dalje. Z Bogom, gospod Grivar! — O polnoči bom doma!“

In je šel.

„Kdo je bil?“ je vprašal Grivar ves osupel.

„Moj mož je bil! Pinter je bil! Kaj ga ne poznate?“

„Seveda ga poznam!“

Stal je na stopnicah, nato pa se je počasi, kakor v sanjah, okrenil, da bi se vrnil.

„Kam?“

„Ata je bil!“ je rekla Milka.

Grivar se je nasmehnil.

„Zdelo se mi je . . . vrag vedi kaj! — Ali niso bile takrat prav te stopnice . . . takrat, ob časih trubadurjev?“

„Še tista hiša je in tista izba!“

„Izbe nisem videl. Ampak pomislite: Nekoč sem sedel na teh stopnicah dolgo uro in dalj — ob tem zidu je svetil mesec — in nato sem skočil na vrt in preko ograje na cesto. Zato ker so bila vrata zaklenjena.“

„Ali je globoko na vrt?“ je vprašala Milka.

„Ne posebno; samo na kolena sem padel.“

Gospa je pozvonila. Stopili so v ozko, s pohištvom našarjeno predizbo.

„Stopite dalje, da vam pokažem svoja dekleta!“

Grivar je odprl duri sam; stal je na pragu in se ni ganil.

Tik pred njim je bil obraz, ki se mu je zdel popolnoma znan in ki ga še nikoli ni videl. Kakor da bi pogledal v staro knjigo svojega srca ter zapazil tam nenadoma vse prelepo, zdavnaj pozabljeno podobo. Droben obraz je bil, čisto bel; čelo široko, bradica ozka; oči velike, temne — toda kakor prazne, v dušo zaklenjene. Glava je klonila pod težkimi lasmi; telo je bilo tanko in nežno, kakor telo trinajstletnega otroka.

Nasmehnila se je, odzdravila je tiho, komaj da se je dotaknila njegove roke.

„To je naša Olga!“ je rekla gospa in je privijala svetilko. „Zakaj pa sedite v mraku? Glej,

da bo čaj! Kje pa je Milena? Milka, snemi klobuk!“

Grivar je stal sredi izbe in bilo mu je kakor na stopnicah: da bi se vrnil brez pozdrava in slovesa.

„Ali sem jaz hotel to nemarnost, ali je ona hotela? Kaj ni vse to... greh?“

Zdelo se mu je, da se koplje smešna potvora iz blagoslovljenih spominov.

Duri so se hrupoma odprle.

„Pozdravljeni!“

Grivar ni vzdignil roke, da bi jo ponudil. Samo klobuka ni imela, tistega širokega, drugače je bila kakor nekoč. Tudi oči so bile sive; nemirne, zamišljene in vesele, vse hkrati. Ustnice so bile napete in vzbočene, kakor zlovoljne; ampak komaj so v kotu tiho vztrepetale, ni bilo zlovoljnosti nikjer; ostalo je samo še kakor vesela, napol hudobna misel: zdi se ti, da si razumel, pa nisi razumel ne od daleč!

„In to je Milena!“

Grivar je jecljal; in je bil srdit, da je jecljal.

„Jaz nisem nocoj... ne zamerite, milostiva, nisem mislil nocoj, da pridem med spodobne ljudi. Boljši bi bil za krčmo nocoj... in tudi pozno je že!“

„Sedite! Kje pa je čaj? Ruma prinesi, Milena! Vi umetniki ste vsi pijanci! — Res sem vesela, da sem vas srečala nocoj; devet je, pripovedujte svoje zgodbe do enajstih . . . in do polnoči in še dalje! Kar je bilo takega, da ne sodi v besede, je prišlo in je šlo — tam v mraku. Sedaj bodiva —“

Grivar je sklonil glavo in je iztegnil roko preko mize.

„Ne — takisto nikoli! Sto zgodob — samo ne brat in sestra! Kaj mislite, da bi svoji sestri, ki sem jo ljubil, kdaj govoril kakor vam? Njej ne — vam bi se zlagal! Nje ne — vas bi poljubil! . . . Ampak kaj je vse to, kakšen večer je nocoj?“

„Lep večer je . . . spomin je za gorami, ampak zarja je ostala. Saj je sladkost, če človek le čuti, da je bil nekoč otrok in da je bilo vse čisto na svetu, zato ker so bile čiste njegove oči!“

Grivarju je bilo v teh besedah nekaj zoprnega; kaj da bi bilo, se ni mogel domisliti.

„Čemu odpira? Saj sva zaklenila, kar je bilo! Ali je samo lahkomišelnost besedovanje, ali je tiha namera?“

Olga je prinesla čaja; ko je držala taso, je bila glava še bolj upognjena in oči so bile čisto v senci. Hodila je nekako leno in tako tiho, da se ni slišala stopinja; tanki, vitki život se je narahlo pozibaval.

Gospa je točila, in ko se je sklonila preko mize, so bila njena lica v žarki luči. Oči so pomežikavale, ustnice so se smehljale tako mirno in blago, kakor se smehljajo materinske ustnice. Grivarja je izpreletela v obraz in v telo čudna sladkost; okrenil se je, ker se mu je bleščalo. In ko se je okrenil, je pogledal v temo: na divanu je sedela Olga in naravnost vanj je svetilo dvoje črnih oči. Grivar je vztrepetal. Naravnost vanj je svetilo dvoje črnih oči. Niso govorile, komaj da so molče izpraševale.

„Kdo si? Razgalil boš srce, ko sam ne boš vedel!“

Milena pa je ropotoma odprla duri in je stopila preko izbe z urnim, širokim korakom; položila je steklenico na mizo, nato je sedla, naslonila

je glavo na stolico, roko je iztegnila daleč ter se oprla ob divan. Ustnice so bile napete, oči so gledale preko mize, nikomur v obraz.

„Milena!“

Izpustila je divan, primaknila je stol bliže ter se oprla s komolci ob mizo.

„Saj je vse eno!“

Ozrla se je na Grivarja s hipnim pogledom — njemu se je zdel nezaupen in zlovoljen. Zapazil je — Bog vedi, zakaj je še posebe zapazil in zakaj se mu je zdelo važno — da ima Milena kostanjeve lase na obeh straneh gladko s čela počesane, tako da je bilo čelo še svetlejšo in širše in da so bile krepke, v dolgem loku začrtane obrvi še temnejše. Ko se je ozrla vanj z zlovoljnim pogledom, se mu je zazdel njen obraz nenadoma ves drug in čudo lep, dasi je bil na njem komaj sled tiste lepote, kakor jo opevajo poetje.

Črne oči iz mraka, bel obraz; v luči svetilke jasno čelo, napete ustnice — in srce je bilo mahoma vse svobodno in je govorilo glasneje od jezika. Nič ni vedel, kaj in čemu: pripovedoval je hitro, hlastno, vse križem, vesele in žalostne zgodbe, o visokih bojih in neumnih zmotah; predno je zgodbo dovršil, je pričel drugo, jecljal je in se je zapletal, vrstil je prigodke in misli tako nerodno, kakor bi polagal škatlo v škatlo, zmerom manjšo, in na vse zadnje ni več vedel, kako bi začel in kje bi končal. Ozrl se ni v nikogar; če se je po naključju združil pogled s pogledom, samo za hip, obadva mirna, srepa in tuja, je povsili oči in je govoril hitreje in s krepkejšim naglasom, kakor da bi se hotel opravičevati — Bog vedi čemu in komu.

Ko je stal na pragu, ga je izpreletelo, da bi se vrnil; ko je pripovedoval in ko je gorela sve-tilka na mizi in je bil vendarle v izbi topel mrak; ko je čutil na svojih licih Olgine črne oči iz mraka in ko je videl kakor skozi bleščeč, plapolajoč pajčolan Milenino tanko, belo roko na mizi — je bila globoko v srcu, pod vso mislijo in pod vsemi spomini ena sama bojazen, ki je tiho kakor v taktu spremljala besede: da bi še ne prišla ura, da bi nikoli od tod!

Skozi odprto okno se je oglasila ura; samo prvi zamolkli udarec je slišal, pa je planil, da so zažvenketale čaše na mizi. In ker je planil, je zardel od otroškega sramu; in nato je bil srdit, ker je zardel.

„Kakor otrok . . . kakor smrkavec, ki je bral verze in jih nobeden ni poslušal!“

„Kam? Ne mudi se . . . in tako lepo ste pripovedovali!“

V tistem trenutku ga je izpreletelo, da je govoril nad vse budalasto in od prve do zadnje besede same nepotrebne in brezsmiselne reči.

„Da bi bil vsaj pijan!“ je pomislil.

„Pripovedujte šel!“ je rekla Milena s svojim hitrim, trdim glasom.

Grivar je poznal glas in ukaz.

„Tako je rekla . . . te besede in s tem nemirnim pogledom; samo las ni imela s čela počesanih!“

„Pripovedujte šel!“ je rekla Olga s tihim, lenim glasom; v očeh pa je bilo kakor pomilovanje: „Ne misli, da te prosim!“

Grivar se je poklonil.

„Srečen sem bil!“

Gospa mu je ponudila roko in se je nasmejala.

„Pa ste hoteli pobegniti! — Pridite kmalu, v soboto pridite! Ob sobotah imamo prijetne goste — literatura pride in umetnost!“

„Če pride kdorkoli... to se pravi...“

Veselo se je zasmejala.

„Kar povejte! Literatje ne marajo literatov in umetniki ne umetnikov — pa se iščejo kakor zavržene duše in so žalostni, če se ne morejo pretepati! — Pridite!“

„Pridite!“ je ukazala Milena.

Olga ga je spremila do duri s tihim pogledom, ki je bolj odslavljal nego vabil.

Gospa ga je spremila do stopnic. Tam je stopil k njej, čisto blizu, stisnil ji je roko in hotel povedati nekaj posebno lepega, kar si je bil nenadoma izmislil, pa je v tistem trenutku spet pozabil.

„Pridem!“ je rekel in se je okrenil.

Pod stopnicami se je ozrl. Tam je stala, roko iztegnjeno v pozdrav; za njeno ramo so se svetile Olgine črne oči.

Zamahnil je s klobukom in je šel.

Ulica je bila že temna in tiha; noč je bila hladna.

„Kaj sedaj — kam sedaj?“ je pomislil Grivar in se je smehljaj. „In poglobitna reč: kaj se je pripetilo, da je treba takega vprašanja? Ali sem odklenil samotni vrt? O, fant, zares: spet so lilije zadišale in slavci so zapeli — kaj slavci: sladke filomele! In tam se bom izprehajal in bom delal verze, dolge in lepe verze; in bom ljubil sam svojo ljubezen! In vse je, kakor je bilo, prav nič se ni izpremenilo! Malo plevela v kot, malo peska na

steze — in vse bo v redu! Od tistega večera pod brezami pa do te noči na divanu — nič, svetopisemska praznosta! Kje si, mesec, tovariš moj?”

Srce pa ni vedelo nič o takih besedah. Sladkost iz davnine ga je polnila do vrha in se je prelivala v smeh in v ihtenje.

Ko je hitel skozi Rimsko cesto proti šentjakobskemu mostu, je tiho prepeval tisto arijo iz Fausta, ki jo je prepeval nekoč, ko je šel po isti poti v premočenem haveloku, lačen in ubog in v srcu devet paradizev.

V.

Žena je ležala, ko se je poslavljal; prijela ga je za obedve roki in mu je gledala v oči.

„Ne hodi tako odtod; strah me je!“

Tudi njega je v tistem hipu izpreletelo kakor daljna, nerazumljiva bojazen. Pogledal je ženo in zazdelo se mu je nenadoma, — da je še nikoli ni videl.

Ni mislil več, kam je hotel, in je primaknil stol k njenemu zglavju. Bilo mu je v srcu, da je ves majhen pred njo, da je grešen in zaničevanja vreden. In hkrati ga je obšla groza: „Kje si ti zvedela, kje si videla?“

Mirno mu je gledala v oči, ustnice so se tiho smehljale; in njen obraz je bil še drobnejši, še bledejši nego kdaj poprej.

„Glej, ti dragi moj, ki sem te od zdavnaj ljubila... Danes, ta dan sem ti hotela vse povedati, zato da bi bilo moje srce svobodno in veselo, kakor ni bilo že dolgo...“

Tuj mu je bil njen glas. V njem, zamolklem, je bilo kakor spoznanje od začetka do konca.

Nobenega vprašanja več in nobenega dvoma — vse je bilo jasno in dopolnjeno v tistem glasu in v tistih tihih očeh.

Čudna misel je izpreletela Grivarja, ko je sedel ob postelji z upognjenim životom in sklonjeno glavo, roke kakor vklenjene med njenimi tankimi, belimi, mrzlimi prsti.

„Tako je bilo. Kamor so hodile te blodne misli, je hodila z njimi njena tiha senca. Kamor je zastumelo skrito hrepenenje, so pogledale njene tihe oči. Po vrtu sem hodil, ona pa me je držala za roko in je hodila z menoj!“

Dolgo mu je gledala v obraz, nato je mehko, polagoma, počasi izpustila njegove roke.

„Pojdi!“

Tiho in ljubeznivo je izpregovorila, njega pa je zazeblo do srca. Odgovoril bi — ni vedel kaj. Kakor da se je bilo narahlo zazibalo zagrinjalo pred nezasluteno, grozopolno tajnostjo. In strah ga je bilo, da bi do konca odgrnil — vztrepetal je in se je okrenil. Vedel pa je hkrati, da ona vidi njegov strah in v strahu njegov greh. Ali težje od greha je ležalo na srcu: odkod spoznanje? Le iz greha se je rodilo spoznanje greha — odkod tebi greh, ti uboga, drobna, bolna; kako bi grešile te oči, ki so polne paradiža, še ko gledajo v smrt? ...

„Hotela si povedati, povedala nisi!“

„Prezgodaj je še ... in prepozno že tudi!“ se mu je nasmehnila kakor otroku. „Ampak če pojdeš, pridi pred polnočjo. Strah me je, glej, kakor me ni bilo še nikoli: hudih sanj se bojim. Snoči, opolnoči, se mi je zaželelo, da bi me pogladil po čelu in da bi ti poljubila roko. Tako se je zgodilo zadnjikrat pred tremi leti ... spominjam se še:

dež je bil zunaj in obadva sva jokala... Pridi pred polnočjo!"

Videl je, da stoji smrt poleg njega; da gleda nanjo s tako velikimi, svetlimi očmi kakor sam.

„Odkod ta spomin, odkod ta strah?"

Vzkriknil je hripavo in ji je položil roke tesno na lica; roke pa so mu trepetale.

Smehljaje mu je gledala v obraz.

„Nekoč, ko sem se vzdramila in te ni bilo, me je obšla taka misel: Ljubila ga bom pred smrtjo. Ne poprej. Saj tisto ni bila ljubezen — samo strah je bil. Nič nego strah. Samo takrat sem te ljubila, kadar si bil žalosten in ubog; in samo zato, ker si bil žalosten in ubog. Ne zato, ker si bil ti! In pomisli: vse to ti pripovedujem nocoj, ko je poslednja ura!"

Iz njenih lic, po njegovih rokah mu je šel mrz do srca.

Njegov glas je bil tako zamolkel, daljen, kakor da je zunaj pred oknom izpregovoril romar, pogledal v izbo ter šel po klancu dalje, truden, z upognjenim hrbtom.

Pogledala ga je in kakor v sočutju so se ji zameglile oči.

„Zakaj si se prestrašil te besede? Saj je vse jasno pred nama, kakor da bi gledala v studenec. Kaj bi bilo treba strahu in bolesti, ko je vse samo spoznanje! Poglejva si v oči in se nasmejva ter si stisniva roke tako prisrčno in brez hudih misli kakor nekoč!"

Iztegnila je roke in se mu je smehljala v obraz.

„Samo pridi pred polnočjo!"

Kakor iz omotice se je dramil.

„Kaj si govorila? Iz hudih sanj si govorila, iz boleznj, dušal! V mislih niso ostale, srca se niso

dotaknile besede, veter jih je razpihal, Bog z njimi! Saj je vse le tista trudna bridkost, iz boleznih porojena — nikjer strašnega spoznanja, nikjer greha, ne očitanja, ne oproščenja! Zatisni oči, duša, sanjaj in smehlaj se!

Mehko ga je pogladila po roki, narahlo je vzdignila glavo, da bi mu bila bližja — da bi od blizu videla skrito misel v njegovih očeh. Glava je klonila na zglavje, temne trepalnice so legale tiho na lica.

„Sanjala bom... lepo in dolgo... ti, dragi moj, nad vsemi ljubljeni!“

Samo šepetale so še ustnice, komaj da so se premikale.

Šel je z dlanjo rahlo in počasi preko njenega čela in čelo je bilo čisto mrzlo; ko je dlan približal ustnicam, je začutil mirni in topli dih in zazdelo se mu je, da so se ustnice prav nalahko zganile. Nagnil se je, poljubil je obedve roki, ki sta ležali beli in tanki na odeji. Stal je dolgo pred posteljo, gledal je na obraz, ki je ležal na zglavju, miren in ves bel, kakor iz kamna izklesan. Nato je šel po prstih preko sobe, se ozrl na pragu in tiho zaprl duri.

Ko je stopil na tiste pozabljene in po neumnem na hišo prilepljene stopnice, je stal in čakal s sklonjeno glavo, roke mrtve ob životu.

„Kam? Kaj?“

Ozrl se je po klancu; tam se mu je igral otrok. Sedel je ob jarku, namakal je ilovico in je gnetel hiše, ljudi in živali. Umazan je bil od vrha do tal, gole noge so tičale do kolen kakor v debelih, rumenih nogavicah. Lasje so mu viseli do obrvi, drobni, bledikasti obraz je bil ves zamišljen, ustnice so bile napete in stisnjene.

Bog vedi, kaj je Grivar mislil — samo hipen, komaj zaveden občutek je govoril.

„Blagoslov tebi iz nebes, sirota! Od nikoder drugod ti ga ne bo, iz trpljenja si rojen!“

Šel je mimo njega, gledal je nanj ves čas, oziral se je za njim od daleč, predramil ga ni.

„Ne pojdem!“ je rekel, ko je šel počasi v mesto. „Čemu bi tja? V sanje sem telebnil, treba je iz njih, dokler je ura. Zgodaj iz njih... daleč ne morem, ne globoko... poti ne poznam več! Zašel bi kakor slepec na križpotu, zašel naravnost z razprostrtima rokama v močvirje... slepca bi me vodila slepa usoda, nezmotljivo, ne za pedenj v stran... slepa usoda, vsevideča, mene slepca, vsečutečega...“

Tako je šel — naravnost tja, kamor ni maral, ne za pedenj v stran.

Pred davnim časom, še otrok, je hodil nekoč z Vrhnike v Logatec. Noč je bila. Na desni visoki, temni gozdovi, na levi hladne globeli in zaseke. Meseca ni bilo; nebo je bilo tako nagosto posuto z belimi zvezdami, da se ni videla sinjina. V širokih ovinkih se je vzpenjala svetla cesta v noč; in ni ji bilo konca. Pa je prišel do tistega kraja, kjer se pot strahoma zoži; kajti gozd je tam teman in silen; črn, sovražen molči tik ceste; na desni puhti mrtvaški mrzaz iz tiste sto sežnjeve globoke, na dnu pet čevljev široke kotanje, kamor so bili nekoč pometali kompanijo Francozov — ranjence med mrličje; kdor postane tam in posluša, čuje njih zamolklo stokanje. V gozdu nad kotanjo pa so našli nekoč človeka brez glave: ležal je na mahu, v borovi senci; oblečen je bil v črno; zlato uro je imel in prstane na rokah; nič ni krvavel, tudi na mahu ni bilo ne kapljice krvi; glava pa je

bila odsekana gladko, kakor z enim samim silnim mahom; iskali so vse na daleč, celo v francoski kotanji, našli pa je niso nikjer. Tam mimo je prišel. A ko je šel ves tih in plah, je zaječalo pod bori, tik kraj ceste. Zategnjeno, zamolklo — klic človeka, v samoti umirajočega. Sredi ceste je stal, trepetal; mraz mu je šel od lic do srca, iz srca do lic. En sam hip. Nato je planil v goščavo, klicu naproti. Planil z enim samim skokom — sklonil se, stal, poslušal. Prej tu, sedaj tam — zamolkli, zategnjeni klic človeka, umirajočega v samoti. Takrat je vedel: vabil ga je med bore, vabil v noč; tiha, silna senca, visoko nad bore do neba strmeča; tako je šel s tihimi, silnimi koraki, brez šuma, še vejica se ni zganila. Vabil jih je, vse tiste, ki so nemočni, trepetajoči hodili za njim, kakor jih je klical. En sam pogled iz belih oči in zgrudili so se na kolena, na obraz... Vedel je vse, kakor je bilo... in vendar je šel po ukazu iz noči, šel trepetajoč, brez moči, zobje so mu šklepetali od groze. Spotaknil se je ob korenino, zgrudil se je in je zakričal. Takrat je utihnil klic, senca je ugasnila...

Groza v srcu, v grozi spoznanje — a noga gre dalje, kakor je bil ukaz.

„Ne pojdem tja!“ je rekel in je šel naravnost. „Ne pojdem tja, izpolnilo bi se tam in dovršilo vse trpljenje, kakor je bilo započeto!“ In je šel naravnost.

Privihral je mimo Bogomil Majer, široki klobuk se mu je tresel in zibal na dolgi glavi. Ozrl se je na Grivarja čemerno, skoraj zaničevalno, pokimal je narahlo, hotel je dalje, nato pa se je nenadoma okrenil.

„Stoj! Ali si izgubil srebrnike tisto noč?“

„Počemu... ta beseda?“ je zajecjljal Grivar, pa je zardel od sramu.

Bogomil Majer ga je premeril s smešnosrditim pogledom od nog do glave, nato pa se je nenadoma na glas zasmeljal.

„Saj si res nedolžen! Ubil bi človeka, pa bi ne čutil greha... ihteč bi vprašal, čemu te sodijo! Ali se ti kam mudi? Kam bi se ti mudilo! Pojdi z menoj, povem ti lepo zgodbo!“

Prijel ga je pod pazduho, vlačil ga je križem po ulicah in je govoril vso pot — sunkoma, zverženo, brez poglobitve misli in brez jasnega cilja.

„Človek je bil, saj si ga poznal... dolg in neroden... idealist je bil, na onem svetu je živel. Ko se nam je godilo kakor psom in je policist kujoniral zgodovino, je godel zaljubljene pesmi; čevljev ni dal zakrpati, temveč opeval jih je. Pa kaj bi tisto!... Ampak ta človek je bil hkrati maloprida brez primere. Ni je bilo ženske, ne stare ne mlade, ne grde ne lepe, ki bi ji ne strmel na krilo ter je ne slačil s krmežljivimi očmi. Pljunil sem, kadar sem ga srečal, tudi ti bi pljuval, dasi nisi nič boljši od njega... Bila pa je tudi ženska nemarna kakor pocestna cunjia in tako nad vse malopridna, da je človeku oskotno zasmrdelo, če se je le spomnil nanjo. Spečala se je s tistim, ki je mimo prišel, in še pogledala ga ni. Nekoč sem jo videl s šepavim starcem, ki je smrdel po žganju in je bil tako pijan, da se je opotekal od zida v zid... No, tudi ona se je opotekala in obadva sta bila blatna. Ampak kaj bi tisto!... In ta ženska, pomisli, je bila čista kakor marlittovska Elsa, kaj bi rekel, kakor lilija dišeča v paradizu; jokala je, če je padel mlad vrabec s

plota; sanjarila je o blagih, visokotečih dušah — vsak, kdor jo je prijazno pogledal, je bil blaga in visokotečča duša — in o vseobčem ganljivem pobratenju; tudi za narod je bila navdušena — kako bi drugače? — in prelila je na vedre solz zaradi tužnega Korotana. Skratka — gnusilo se je človeku!... In tako se je zgodilo, da sta se ta dva spoznala — in spoznala bi se bila, da sta živela on na zemlji, ona na nebu, tak je ukaz nature; ljubila sta se ganljivo in prisrčno, da nikoli takega; objokovala sta vse krivice, nesreče in nezgode, kolikor se jih je tisti čas pripetilo na svetu; bila sta takorekoč dvoje solz v enem očesu... Sedaj pa premisli — kaj bi premislil, saj je bilo naravno! — da ta dva malopridna človeka — kako bi dejal? med seboj nista uganjala malopridnosti. Prav nič. Rekel bi, da se nikoli še poljubila nista! Tako je pač bilo: ona je vzdihovaje gledala, kako se je vlačil po smradljivih zakotjih, on pa da je plakal koprneč, ko so jo objemali pijani starci...“

„Kaj čvekaš!“ ga je ustavil Grivar. „Poznam obadva; — čemu prodajaš ta smrad za globoko skrivnost?“

„Potrpi! Zakaj smrad? Ali se ti ne zdi, da je nekaj, kako bi rekel, čudnega v teh rečeh? Da stojita tista dva malopridna in nespametna človeka takorekoč više od naju obeh? V najgloblji mlaki sta koprnela po najčistejši lepoti, po tisti namreč, ki je nam oškropljencem že smešna in odurna... Ali pa sta, Bog vedi, zanalašč kobacala po mlaki, samo zato, da sta laže in po pravici koprnela. Zakaj pa bi ne živel človek, ki bi si namazal lica le zategadelj, da bi zahrepenel po snažnosti? Tako smo že počeli... ali se ti ne zdi? Pa to je piškava modrost...“

„Čemu to golo besedovanje?“ je vzrojil Grivar.

„Potrpil Jaz sem namreč... kaj bi o sebi! Ti si namreč s tisto žensko uganjal malopridnosti — ne zameri, res si jih uganjal; kdo jih ni? Ti si bil torej izmed tistih pijanih starcev, ki so, kaj bi rekel, kakor močvirje, ki je zato potrebno, da rastejo iz njega bele rože. Ti si se moral omazati, zato da je Felicitas zakoprnela. In stavim, da si z umazanim obrazom letal po ulicah in kričal: Glejte me, kako sem bil čist, pa me je oskrunila! Ampak kaj bi tisto!... Le to je: na onadva lije blato od zunaj, tako da sta čez in čez polita — srce pa je čisto; nama pa lije naravnost iz srca, tako da obraz komaj še zmore hinavščino...“

Grivar se je tresel od srda, Bogomil Majer pa je govoril dalje — usula se je ploha in ni je bilo konca.

„Razloček je imeniten... onima dvema v prid in čast. Včasih je treba, da se človek do srca razgali; in takrat bi se ne pisal rad Bogomil Majer... onadva bi razstrla črvivo haljo — glej mučenca, spoznavalca! Ko bomo mi s sklonjenimi glavami lazili po soteski, rožljali z molki in brundali po-božne pesmi, se bosta onadva izprehajala po solčnih višavah in angeli jima bodo godli...“

Grivar ga je zgrabil za ramo.

„Ali te je zlodej obsedel, ali si pijan? Nalašč si čakal name... vse si vedel... za menoj si vohal... z nosom si mi ril v srce... zato si prišel, da bi me ranil!“

Bogomil Majer se je okrenil ves osupel in mu je strmel v obraz.

„Čemu se jariš?“

„Ne, ti povej: Čemu si čakal, da me udariš?“

Majer je zlovoljno pogledal, sklonil je glavo in je stopil tako hitro, da ga je Grivar komaj došel.

„Tisto je že res — komentar sem povedal prej nego pesem. Tista dva sta na vse zadnje napravila, kar je bilo potreba. Davi so ju potegnili iz vode... že precej daleč... pri Devici Mariji v Polju... zvezana sta bila okoli pasu...“

Grivarja je udarilo v čelo kakor s pestjo.

„Zakaj nisi govoril?“ je zakričal.

„Saj sem govoril ves čas, pa nisi poslušal. Da si natanko preudaril in razmislil vso modrost, bi sam bil lahko uganil: davi so ju potegnili iz vode. Natanko iz vode — taki ljudje se ne obešajo; in tudi je v redu, da sta bila zvezana okoli pasu; že po tej vrvi bi ju bil spoznal, pa da sta bila že do kraja oglodana! Vse je v redu in po pravici — vse od začetka do konca!“

Tiha groza ga je izpreletela.

„Vse po pravici — od začetka do konca!“

Ni še razumel temne misli, ki mu je trkala na srce.

„Da torej vse to samoblatenje ni drugega nič nego — hrepenenje?“

Jezno ga je gledal Bogomil Majer in njegov obraz je bil še daljši nego drugače.

„Kdaj da sem to rekel? Povedal sem, da sta bila čistejša od naju... vse drugo pa sam razsodi! Z Bogom!“

Grivar ga je prijel trdo za roko in je postal sredi ceste.

„Razloži!“

„Zato, ker sta šla v vodo... pa še zvezana!“ je vzkliknil Majer z nerazumljivo srditostjo.

„Ne izpustim te sedaj... ne pojdeš tako!“ je rekel Grivar. „Nalašč si me zalezal, videl sem natančno, že ko si pokimal! In nalašč si motovilil in čakal, predno si udaril! Kaj si videl, kanalja, ki gobezdaš, da bi skrival — povej mi, ne izpustim te prej!“

„Kaj bi videl? Boljšega opravila imam, da bi lazil za teboj!... Sedaj-le na priliko — sedaj-le grem na shod zaradi podraženja mleka. Saj veš, da so podražili mleko za štiri vinarje pri litru, razbojniki! Prav imeniten shod bo; če te zanima, pojdi z menoj!“

Grivar se je tresel od srda.

„Norce briješ! Kaj zlodeja me briga mleko! V Ljubljano naj ga zlijo, ali pa naj ga prodajajo po cekinu! Za življenje gre in za smrt — ti pa o mleku!“

„Nič ne brijem norcev!“ je rekel resno Bogomil Majer. „Otrok, ki leži v solncu in se igra s punčko, tudi ne misli na podraženje mleka... Za življenje in smrt — lepo si rekel; ampak le to je, da je vprašanje že zdavnaj rešeno. Tista dva sta ga rešila — in še drugi pred njima. Tako namreč, da sede, kdor je truden; da ostane na zemlji, kdor ne more v nebesa, in da zatisne oči, kdor ne mara gledati... Pa še do zadnjega konca sta ga rešila: tako namreč, da vse to modrovanje, cmerjenje, koprnenje in samoslačenje ni drugega nič nego edinole strah slabiča pred življenjem. Strah pred življenjem — to je vsa tista mehka, mesečine polna lepota, ki si lasti ime lepote po krivici in po nepotrebem; vse tisto zgražanje in jamranje nad grobstvo delavnih dni — klavrn strah pred življenjem... O, tudi so ga že zavili v haljo sinjo, z zvezdami posuto, v haljo, Bog se usmili,

izvenživljenskega in nadživljenskega estetizma... Tam sedaj brenkajo na srebrno harfo: Ker si presilno, o življenje, ne bom se rval s teboj!... In ti nisi prav nič drugačen — sladko ti je trpljenje, nikar ne laži; sladko ti je, ker si prestrahopeten, da bi ga premagal. Lenuhu je stradanje sladko, ker je prelen, da bi si kruha... služil... Onadva sta vsaj vedela, kam kliče to nemočno javkanje; ti pa... tja poglej!"

Ves vrt je bil poln ljudstva; le malo svetilk je gorelo med kostanji, tako da je bila črna množica v polumraku; nerazločen krik in hrup in šum je sunkoma pljuskal preko ograje, na ulico in daleč v mesto; včasih so se iz teme zasvetili obrazi, zaripljeni, mrkogledi, vzdignile so se stisnjene pesti; na lesenem odru, visoko nad vsemi je stal trebušen človek, ki je od hipa do hipa s hreščočim, že hripavim glasom kakor z nožem prerezal trušč; in komaj je švignila beseda, je planil krik iz tisočerih ust.

Grivarja je zbolela glava; pogledal je v čudu in strahu, nato se je okrenil.

„Čemu si mi kazal to? Prijetnejše mi je tisto jokavo koprnjenje... zakaj to je — strahota!“

Bogomil Majer se je sladko nasmehnil.

„Saj to je: strahota! O, kako resnično besedo si rekel! Glej tistega tam, na stolu; obedve pesti je vzdignil; in obraz mu je črn, sama kost in moč... in sama globoka strast; drugače je blaga duša, poznam ga... Hej, ali si čul njegov glas? Presekal je, da se je razmaknilo!“

Grivar je strmel.

„In vse to zaradi mleka?“

„Kaj mleko!“ se je zasmeljal Bogomil Majer. „Življenje, ljuba duša, ne mleko! Nocoj je pač

mleko simbol tega življenja, jutri bo pivo in popjutrnjem zelje!... Pripoveduj jim ti s solzami v očeh o svoji sinji halji, pa te naženo s koli; zato ker natanko vedo, kaj je slepilo in kaj resnica, kaj budalenje in kaj resnoba. To vse vedo brez mleka... zato ker nosijo tornister, ko ti cvileč ležiš na vozu marodnih! — Jaz stopim na vrt, ti pojdi pod luno! Z Bogom!”

„Tudi jaz bi na vrt!” je rekel Grivar.

Prišlo je dvoje delavcev in eden je mimogrede sunil Grivarja ob komolec.

„Kaj počnete?” je vzkliknil Grivar.

Delavec se je začuden ozrl in je stopil na vrt, Bogomil Majer pa se je na glas zasmel.

„Le pojdi pod luno, ljuba duša, le pojdi pod luno! Poznam te, ne sodiš na vrt!”

„Potrebno je torej, da kričim zaradi podraženja mleka? Drugače da nisem živ človek?”

„Nisem rekel, nisem rekel! Ne mleka — ampak krvi je potreba, le krvi!... Kam pojdeš sedaj? Sentimentalne koreninice glodat... pa boš mislil, da gradiš veličastno tragedijo... in boš jokal ob konfliktu, ki bi ga tisti črni fant tam zdrobil kakor nič med palcem in kazalcem... Adio!”

Bogomil Majer je utonil v gnečo, Grivar se je počasi okrenil.

„Tako je, kakor je govoril!” je rekel tiho v svojem srcu. Jezik pa je rekel drugače.

„In če je vse tako, pa če je vse tako — naravnost tja! In če je tam konec, pa če je tam poguba — naravnost tja! In če je greh, pa če je brezdušnost — naravnost tja! — Strahopeten sem, pravi, preslaboten — zato bridkost! Pa kako bi je ne nosil, če je bridkost moj delež? In če mi je sladka, čemu bi se je branil?... Tako žive in

kriče in vzdigajo pesti — kakšno je tisto življenje, kakšen je njih delež? Ali pijo v svojem živem trpljenju več sladkosti nego v svojem neživem jaz? ... Zagrinjalo, spusti se! Tako ali tako — naravnost tja!“

Še predno je mislil, je prišel na Rimsko cesto in sam se je začudil, ko se je ozrl. Takrat ga je zazeblo in misli so se zaobrile, kakor da bi jih bil z roko zasuknil.

Tik predenj je stopilo, da se je bil napotil „naravnost pred oči vsemu poslednjemu“ in da se čez pol ure izpolni, kakor je bilo sojeno.

Ulica je bila vsa temna. Še tam nad vratom je bilo nebo jasno — nenadoma je bil mrak tako resen in neprijazen, da je segel v srce strah in da je glava klonila ob težkih spominih.

„Pojdem!“

Ko je odprl vrata, mu je bilo kakor otroku, ki je brez izpovedi prišel k obhajilu.

„Bodi kakonkoli! Zgodi se karkoli! Vse v tvoje roke, nesrečna zvezda, spremljevalka moja!“

Jecljal je v mislih in ni vedel, kaj je jecljal. Zakaj prerazločno je govorilo srce.

„Tja pojdeš, kamor te od vekomaj žene ukaz!“

Ko je pozvonil, mu ni odprla služkinja. Duri so se hitro odprle in pred njim je stala Olga. Globoko upognjena glava pod težo temnih las; pod belim čelom črne oči, tiho vprašujoče; smehljaajoče se, kakor da bi poznale.

Grivar se je prestrašil. Tako mu je bilo, kakor da še nikoli ni videl tega obraza, ne teh oči; in kakor da je bilo nemogoče, vsesploh izključeno, da bi se tako nenadoma, kar pod pritiskom na kljuko, razmaknilo zagrinjalo ter odprlo paradiž.

„Dober večer, gospod Grivar!“

„Saj se ji na ustnicah vidi, da me zasmehuje!“
 Odprle so se druge duri, žarka luč je zasijala v predizbo.

„Dober večer, gospod Grivar!“

Gospa je že pred durmi iztegnila roko, ustnice so se smehljale, oči pa so gledale naravnost v oči. In tam za trepalnicami je bil še drug pogled, ne glasan, nikomur drugemu razumljiv.

„Vedela sem, da pridete... Kakor da sem že na cesti slišala vaš korak... zakaj zmerom se človek vrača v preteklost!“

Stisnil ji je roko, pri srcu pa mu je bilo neprijetno.

„Ne v preteklost, duša, ne v preteklost! Naprej gre pogled, duša, pa če gre v noč in pa če je bil prej dan! — Pozdravljeni!“

Bog vedi, razumela je njegov pogled in njegov pozdrav; oči so se zastrle in so pogledale v stran.

„Pozdravljeni!“

Hladen je bil njen glas, truden.

„Še poslednje sem dal! Pa še poslednje!“

Grivar je stopil v izbo.

Na mizi je stala svetilka z globokim, rdečim senčnikom; v izbi je bil mrak; le kadar je segla roka preko mize in kadar se je sklonil obraz, se je užgala prebleščeča luč na roki, na licih, v očeh. Grivar je postal na pragu; v prvem trenutku ni razložil ničesar. Tišina je izpregovorila, vstali so kakor vzdrاملjeni.

„Vsem lep pozdrav!“

Ob tem mraku, ob teh obrazih, ki so se nenadoma vzdignili iz teme, je leglo Grivarju kakor hladna senca na misli in pamet. Tanka, bela roka, do komolca gola, se je iztegnila preko mize; ozek, bel obraz se je zasvetil pred njim. In v ti-

stem čudokratkem hipu, ki je šinil hitreje od spomina, v tistem hipu, ko se je ozrlo nanj dvoje sivo-rjavih, zamišljenih oči, je čutil in vedel vse.

Vse je vedel, pred njim je stalo tako jasno, da ni bilo dvoma.

Kar je tedaj sanjal, se je izpolnilo nenadoma do vrhane mere. Bog sedaj s teboj, ti izgubljena mladost, v sramoto in bridkost potopljena! Vse dišeče cvetje, ki si mi ga bila dolžna in ki mi ga nisi dala, je vzcvetelo sedaj tisočkratno. Samo zato so tekle solze, da sem občutil sladkost, ko mi jih je brisala usmiljena roka! Samo zato nisem videl pomladi, da jo gledam vso čudovito, ko trepečejo drugi v jesenskih meglah; zato niso cvetele v maju moje rože, da jih trgam v oktobru! Kar sem hrepenel — do te blagoslovljene ure mi ni bilo dodeljeno; kar sem zaslužil — do te ure mi ni bilo plačano; kar sem posodil, do te ure mi ni bilo povrnjeno! Pa sem vedel; kadar se me je v veliki bridkosti Bog usmilil, sem zaslutil: Za en kozarec, ki ti je bil utrgan — polno vedro; za eno rožo, ki ti je ovenela, predno je cvetela — vrt prostran! Drugi so pili od kaplje do kaplje; meni je bilo grlo suho, že so slepele oči v prevročem solncu — sedaj pijem na en požirek, blagor mi!... En sam hip je bil; kakor silna luč je planil mimo... „Pozdravljeni!“

Dala mu je roko, pogledala mu je v obraz s tistim nemirnim smehljajem, ki se ga je bal, nato je stopila k svetilki in je vzdignila senčnik.

Zableščalo se mu je, kakor prestrašen se je ozrl po svetli izbi. Ugledal je mladega človeka z gladkim, prijetnim, blagodušnim obrazom, kuštravimi lasmi in dolgo, umetelno zavezvano pentljo pod vratom. Poleg njega je stal črno oblečen go-

spod, ki je držal v roki odprto knjigo, v rdeče usnje vezano; lepo, temno brado je imel in sive, globoko udrte oči, ki so strmele srepro izprašujoče. Obadva sta se molče poklonila. In ugledal je Lavrina, ki se je počasi in leno vzdignil z zofe.

„Saj sem vedel, da prideš!“ se je nasmehnil Lavrin in je iztegnil roko.

„Kako si vedel?“ je zajeceljal Grivar, kakor da je slišal usodno besedo, ki odgrinja daljavo do poslednjega dne.

„Že takrat sem vedel, ko sem te srečal prvi-krat!“ se je smehljaj Lavrin. „Pa že tudi prej, ko so povedali, da se vrneš v Ljubljano, trudni romar! Kam bi te nesla drugam, tvoja noga, ki išče, kje bi se spotaknila?“

In kakor da se je nenadoma domislil, je izpregovonil tiše in z zelo resnim obrazom.

„Ampak vrni se pred polnočjo! Vrni se pred polnočjo!“

Grivarja je udarilo, da je prebledel.

„Odkod ti ... beseda? Odkod ... spoznanje?“

„Vrni se pred polnočjo!“ je ponovil Lavrin kakor ukazovaje in se je okrenil.

Grivarja je izpreletel mraz.

„Sedaj vem, da sem prišel ... po svojo vrv!“
In je sédel za mizo.

VI.

Gospa je držala senčnik nad svetilko.

„Ali bi luči?“

„Ne luči!“ so vzkliknili.

Spustila je senčnik, mrak je bil v izbi, obrazi so utonili. Grivarju je bilo, kakor da je zatisnil oči, da je sam v svojih sanjah.

„Berite, Jerman!“ je ukazala gospa s tišjim glasom.

Olga se je sklonila preko mize, oprla je nanjo obadva komolca, izpod dlani so se svetile temne, v srce strmeče oči. Milena se je naslonila daleč na stol, komaj da se je iz teme svetila roka, ki je ležala na kolenu. Temnobradi gospod se je nagnil globoko pod senčnik, v levo dlan je naslonil lice, v desnici je držal odprto knjigo. Čital je spočetka s tihim, zamolklim glasom, ki je čudoma rasel ter se širil, tako da naposled ni polnil le ušbe, temveč tudi srca, trepetajoča v čudni grozi.

„Grobovi tulijo!
šumé in tulijo razpokani
kot nenasitna žrela, zevajoča
v polnočni mrak... Kaj hočete od nas?“

Ko je bila do konca govorjena in v srcih dopolnjena tragedija slovenske lepote, so molčali vsi.

„Ne več!“ je ukazala Milena.

„Vi ste tako živeli... doživeli!“ je rekla gospa.

„Ne jaz!“ je nejevoljen odgovoril Grivar. „Ne jaz — premajhen sem bil! Kdor hoče, da je kondor, treba, da ima peroti... večji ranjen kondor nego vrabec v zraku. Mi vsi smo vrabci, ranjeni vrabci — čemu jim vesoljno usmiljenje?“

Pogledala ga je; tudi v tem dolgem pogledu je bil spomin — ne tisti, ki plane kakor plamen proti nebu; tih spomin, ki se vzdrami ob rahlem klicu, trene s trepalnicami in gleda komaj zavedno v daljne, lepe sanje... „Ali nisi ti, ki sem te videla nekoč? Ali je to še tvoj glas in tvoj obraz?“

„Ne v preteklost!“ je hlastno izpregovoril Grivar, kakor da bi odgovarjal skriti misli. „V prihodnost do konca!“

„Po križpotih!“ je smehljuje in počasi rekel Lavrin. Grivar je vzdignil glavo, videl je njegov pogled in je povetil oči.

„Pa po križpotih!“ je vzkliknil. „Pa nalašč po križpotih! In po stranpotih! Samo dalje — ne v mlaki!“

„Pesem je čudovita!“ se je oglasil fant s črno pentljo.

„Kaj pesem!“ je vzrojil Grivar. „Ne gre za pesem; gre — za življenje in smrt! Pesem ali domača novica — enako je! Onadva sta napravila domačo novico, vsebina pa ni drugačna in tudi misel ne!“

„Katera dva?“ so vprašali.

Grivar se je vzdramil. Olga se je bila sklonila tako blizu do njega, da je čutil na roki dih njenih ust in da je vztrepetal, ko je ugledal nenadoma njene široko odprte oči.

„Dvoje ljudi se je utopilo!“ je jecljal. „Dvoje... brezpomembnih ljudi!“

„Docela brezpomembnih!“ je rekel Lavrin in je gledal naravnost na Grivarja. „Pijanec in pijanka — Bog z njima!“

Gledal je naravnost na Grivarja — kakor da bi se grohotoma smejal.

„Rad bi odgovoril, rad bi me zadavil — pa še besede ne boš zinil!“

Grivar je umaknil pogled in ni zinil besede...

Milena se je okrenila do Lavrina.

„Sedaj berite, kar ste obljubili!“

Nekaj grenkega je seglo Grivarju v srce; skoraj je bil gnus.

„Čemu se je ozrla nanj s tistimi nemirnimi očmi, ki vidijo dalje, nego je bil Bog razprostrl svet? Blagoslov je tisti pogled — čemu njemu, nevrednemu, ta čisti blagoslov, ki je treba zanj izpovedi in božje milosti?“

Lepo in smehljaje se je vzdignil z zofe Lavrin in je potegnil iz suknje zvitek papirjev. Počasi je stopil do mize, sédel je poleg Milene, pogladil si je čelo. V svetli luči je bil njegov obraz še mehkejši in nežnejši, oči so se bleščale kakor rosne. V Grivarju je vzkipelo, sam ni vedel kaj.

„Poljubil bi ga, nato bi pljunil nanj — naravnost na tiste ustnice bi mu pljunil!“

Lavrin je čital z mehkim, blagozvenečim, skoraj presladkim glasom to-le čudno

zgodbo o grbcu.

Ko se je rodil, je bil tako droban in majhen, da bi ležal na dlani. Tete in botrinje so zajokale od bridkosti; zakaj očitno je bilo, da mu ni sojeno življenje. Kožo je imel tako gladko in belo kakor je drugače nimajo novorojenci; najbolj čudno pa je bilo, da ni ne zavekal ne zacvilil in da je pogledal tako bistro, ko je odprl oči, kakor da je bit v prvem hipu izpregledal. Pokazali so ga materi, mati ga je gledala dolgo, nato se je nasmehnila in je smehljaje umrla.

Čudo božje, otrok pa je živel in krstili so ga za Vida. Še predno je izpregovoril in shodil, je bil že kralj. Kdor je prišel, se mu je poklonil; z globoko pobožnostjo so mu stregli, vsak glas njegov, če razločen ali nerazločen, je bil ukaz. Zato ker je bil tako majhen in tako lep. Čudolep

je bil namreč in zmerom lepši. Tenak, droban in bel, kakor mestno dekle, ki raste in doraste v senci. Oči, nekoliko poševno zarezane, so gledale tiho izpod dolgih trepalnic, kakor v sanje iz sanj; roke je imel tako nežne, ozke, prozorne, kakor jih ne vidi človek niti na podobah svete Neže in kakor jih nima ženska, ki si jih umiva v blagodišečem olju. Ali za kralja in zapovednika ga je povzdignil smehljaj njegovih ustnic. Nikoli se ni smejal na glas, a smehljaj ni ugasnil nikoli. Kakor je bil otrok, je bila v tistem mirnem smehljaju zrelost starca in vse globoko spoznanje njegovo. Nikdo ni vedel, kaj je zapisano na teh lepih ustnicah: knjiga je bila odprta, pa ni bilo na svetu krščenega človeka, ki bi razbistril in razumel tiste črke. Če je bila tiha, nezavedna, naravnost nedolžna zlobnost, porojena iz mirne in naravne zavesti vsemogočnega kraljevanja, ali če je bila najnežnejša, preprosta, vseobsegajoča in neskončnega usmiljenja polna ljubezen — kdo bi spoznal! Spoznanja ni bilo, ampak bil je strah, tisti otroški strah pred nepoznanim in čudapolnim.

„Glej, poklonil sem se do pasu, ponižen hlapec stojim pred teboj, ti ukazuj — le milosten bodi, o kralj!“

Shodil je zgodaj, pa komaj je shodil, je stopal z ravnim, dolgim, pretihim korakom — po mačje. Kakor opolnoči so se odprle duri in stal je na pragu, narahlo upognjen, blede, smehljajoč. Vzdignil bi črne trepalnice, iztegnil bi belo roko in svetovi bi se pogrezali pred njim.

Živel pa je od vsega začetka v paradizu, kakor se je spodobilo zanj, vseukazujočega. Ko mu je bilo trinajst let, se mu je prvič udala ženska.

To se je zgodilo tako-le: Izprehajal se je pod kostanji, pa mu pride nasproti mlada gospa, vsa v belo oblečena, sladka in šumeča. Ko je vzdignil trepalnice in ko se je nasmehnil, se ni ozrla v stran; zakaj otrok je bil. V njegovem srcu pa se je takrat razodelo: Glej, ženska! Komaj je padlo zagrinjalo izpred skrivnosti, se je dopolnilo vse: njegov pogled, njegov smehljaj je bil ukaz. Za roko sta se prijela, šta sta po tihi poti, pod kostanji. Manjši je bil od nje in ker je hodil upognjen, ji je segal s čelom komaj do rame. Molčala sta vso pot. Ena sama beseda — in čar bi bil ugasnil, razšla bi se bila brez pozdrava in slovesa. Trepetala je, dvoje rdečih peg je bilo na licih, šla je z drobnimi, hitrimi koraki, v omotici in strahu; kakor roke na hrbtu zvezane, v sivi pepelnični halji, neznanim grozam nasproti, v srcu neznano sladkost. Tiho, mirno je stopal Vid ob njeni strani, smehljaj se je in je gledal v tla... Po širokih stopnicah sta šla, s preprogo pregrnjenih; dvoje senc — nikdo ni slišal njunih korakov. In sta prišla v mračno izbo, tako blagodišečo, da srce ni več spoznavalo, ne več solnčno čutilo — kakor da bi zatisnilo oči in zasanjalo radovoljno v greh in paradiz. Okno je bilo zagrnjeno od vrha do tal; rože so dišale in vabile od vsepovsod; na postelji, na divanu, na tleh so ležale, gledale so nanju in bilo je, da ljubijo same, dihajo pritajeno, težko v veliki sladkosti... Takrat sta se spogledala...

„Alma!“

Begala je preko izbe, od okna do duri, od duri do postelje, obraz od groze spačen, gole roke na prsih trepetajoče, oči strmeče v smrt. Pobrala je rožo, ki je bila padla na tla,

„Ná... shrani jo... ná, vzemi, otrok... o moj Bog, majka moja... hiti sedaj, tod hiti... ná, duri so odprte... ne pozabi rože...“

„Alma!“

„Kaj stojiš?“

Vid je stal in je strmel. Ko je potrkalo na duri, je počasi izpustil njen pas in se je začudil. Gledal je njen strah, ni se ganil in ni rekel besede; rahla rdečica se je bila prikazala na njegovih sencih.

„Odprite!“ je rekel Vid tiho in mehko.

Šla je v omotici in je odprla. Črno oblečen, gladko obrit gospod je stal na pragu in je privzdignil obrvi. Trepetala je in se je trepetaje smehljala, govorila je hlastno in jecljaje.

„Ná... otrok je prišel z mano, lep otrok... rožo sem mu dala... pozdravil te bo... tudi ti ga pozdravi!“

Vid je vstal počasi, šel je počasi in tiho mimo obeh in je nalahko nagnil glavo; ne strahu ne pomilovanja ni bilo v njegovem lepem smehljaju. V tistem trenutku je stopila preko izbe, omahnila je kakor v kolobarju in je padla na preprogo...

Pripetilo se je, da je srečal študenta, ki je šel s tako lepim dekletom, kakor ga Vid še ni bil ugledal do tistega večera. Bela in drobna in tanka je bila, da bi se je človek v svetem strahu ne dotaknil niti z mezincem; v obraz bi ji pogledal, tisti tihi, v daljave sanjajoči, in bi zastokal od bolesti in sladkega koprnenja in sram bi ga bilo greha in vseh nečistih misli. Tisti študent je imel velike, resne oči, dolgo, črno pentljo pod vratom in opeval je v vročih pesmih svojo ljubico. Vid je gledal za njima, spal ni vso dolgo noč, naslednji dan, ko se je mračilo, pa je prišel k njej.

Zastrmela je nanj, trepetala ni; oko je odzdravilo očesu, smehljaj se je zлил v smehljaj; sklonila je glavo in kralj je pokleknil pred kraljico. Večer je bil, tolikih sladkosti poln, kakor se zvezdam še ni sanjalo o njem. Ampak kmalu so odpeli angeli svojo pesem, zakaj presladka je bila; in tretji večer je bilo Vidu v srce dolgčas.

„Ostani!“ je trepetala.

Vid se je začudil.

„Kaj bi?“

In komaj mu je bilo dolgčas in komaj se je začudil, je omahnil v izbo študent s kuštravimi lasmi in črno pentljo.

„Povedali so mi, smejali so se!“

„Čemu bi se ne smejali?“ je vprašal Vid. Izpregovoril je in objelo ga je okoli vratu dvoje trdih rok, pritisnilo mu obraz do črne pentlje. Vid je segel pod pas, sunil narahlo, študent je zdrknil na tla polagoma in mirno, kakor v težki dremavici in je zastrmel v strop z velikimi, belimi očmi. Na prsih se je prikazal tanek, rdeč curek, namakal je suknjo in je curljal počasi na gola tla. Nič nejevoljen ni bil Vid; ni se ozrl ne na študenta, ne na njo, s svilenim robcem si je za silo obrisal rdečo roko, nato je stopil proti durim.

„Ostani!“ je vzkliknila.

Odprl je duri.

„Ostani!“

Skočila je preko študenta, groza je bila v očeh in v besedi.

„Daj, da s teboj... s teboj, s teboj!“

Trepetala je nad stopnicami, ko je odhajal brez slovesa ter odšel.

„Daj, da s teboj...!“

Doma si je opral roke v dišeči vodi, izmil si je tudi čelo, ker je bila škropnila nanje drobna, rdeča kaplja. Skozi okno so sijale zvezde; gledal je nanje, kakor so trepetale vse bele in tihe; gledal je še daleč preko zvezd, v tisto čudežno sinjino, kjer sanjajo duše prerojenih; in sladko mu je bilo pri srcu...

Imel pa je Vid prijatelja, služabnika. Stregel mu je iz same prečudne udanosti, plačilo bi mu bilo vbogajme in nezaslužen dar. Lep fant je bil, visok in plečat, v njegovih očeh pa je bila plaha nedolžnost. Gledal je Vidovo smehljajoče gospodarstvo, spremljal ga je na večernih potih, pa je rekel v svojem srcu: „Kako bi kralj drugače nego kraljeval?“

Zgodilo se je nekoč, da je stopil služabnik pred gospoda.

„Nevesto sem si izbral, gospod!“

Vid je ležal na divanu, ni se ganil in ni vzdignil trepalnic, komaj da je premaknil ustnice.

„Pokaži mi svojo nevesto!“

Služabnik je šel po nevesto, oblekel jo je v prazniško oblačilo in je stopil z njo pred gospoda. Počasi se je okrenil gospod, položil je roke na kolena, gledal je dolgo in smehljaje. Stala je pred njim, plaha in prazniška, kmetsko dekle pred izpovednikom. S smehljajočim veseljem se je zagledal Vid v njene ustnice, ki so bile visoko vzbočene in temnordeče.

„Lepo nevesto si izbral! — Pogrni mizo!“

Služabnik je pogrnil mizo, prinesel je jedi in pijače in jima je stregel do noči. Obadva sta bila vesela, nevesta se je smejala in je gorcla v obraz, Vid ji je božal roke in lica.

Ko se je znočilo, je ukazal Vid služabniku:

„Prižgi sveče na lestencu; vse prižgi!“

Nato mu je še ukazal:

„Pojdi, zapri duri in stoj pred njimi!“

Kakor mu je gospod ukazal, tako je služabnik storil.

Žvenket kozarcev je utihnil; ko je zasvetila zarja, so utihnili tudi poljubi...

Vid je odprl duri — glej, tam je visel služabnik in se ni več ganil; oči so bile široko odprte in so strmele kakor v neznano čudo.

„Kaj pa se mu je pripetilo?“ se je začudil Vid...

Tako je doživel lepih in prijetnih zgodb toliko število, kolikor je doživel dni. Njegova pot je bila veselo zmagoslavje; tenak in upognjen, kakor je bil, je hodil po kraljevsko: šel je v samem solncu, ves ovenčan, po cesti, z rožami posuti; ni gledal v tla, pa se ni spotaknil; ni iskal poti, pa ni zašel; in na obeh straneh špalir: kolena v travi, glave na prsih.

Kakor je naglo kraljeval, tako je naglo dokraljeval. Natanko ob pravem času. Zakaj tisti dan, ko je prebledel ter legel na posteljo, so preštevali poslednje cekine: oče, troje ujcev in troje tet, dvanajstero sorodnikov in dvanajstero prijateljev ter trintrideset židov. Ostalo jim je za veličasten pogreb in za spodobno žalovanje.

Vid je ležal. Vsa hiša je bila polna ljudi, ali glasu ni bilo, ne koraka. Bledi so bili obrazi, oko se je balo očesa. O mraku je bilo, ko je Vid začutil, da mu je dihnil v lica mraz.

„Više posteljite zglavje!“ je ukazal. „Kaj ste mi položili pod pleča?“

Pa komaj je izpregovoril, pa še predno so prihiteli, se mu je obraz prečudno izpremenil. Kar je bilo kraljevskega na njem, je mahoma izginilo — nekdo je potegnil zastor stran in zarežala se je gola čeljust. Vid se je ozrl naokoli z belim očesom, da so vztrepotali ter se pokrižali; nato se je zasmeljal grohotoma, da se je stresla izba, in je umrl.

Imel je namreč grbo, prav navadno, pošteno grbo; in začutil jo je natanko ob pravem času — drugače bi ne bilo s kraljevanjem nič...

To je vsa zgodba o grbcu.

Ko je Lavrin umolknil, je vstala gospa vsa osupla, kakor v strahu.

„Ampak... čemu to? Čemu ta grozota?“

Vsi so gledali nanj; Lavrin je smehljaje molčal, kakor da bi ga sladko božali tisti vprašujoči, nemirni, plahi pogledi.

„Vsakdanja reč!“ se je ozrl naravnost na Mileno. „Nakratko sem rekel, kar se po navadi vrši nadolgo. Kralj je, kdor ne ve, da je suženj. Spoznaj ob rojstvu, da si grbec, pa boš ceste pometal do konca dni!“

„Lažeš!“ je vzkliknil Grivar. „Drugače si mislil! Ubijaj, če sam ne sodiš, da si ubijalec — to je bila tvoja beseda! Prešestuj, če ti prešestovanje ni greh! Bodi zlodej, če se ne vidiš v ogledalu! Med pleča si dal vest in grbo si jo krstil — dokler je ne občutiš, bodi kralj! Ampak ti... ti lažeš, da je ne občutiš... zlagano je tvoje kraljevanje!“

Začudeni so se ozrli nanj, Lavrin pa je rahlo skomizgnil z rameni.

„Ni napak!... Sploh pa je stvar taka: glej podobo, kakor so ti ustvarjene oči, in se ne brigaj za umetnika!“

Milena je objela koleno z rokami in se je sklonila globoko.

„To je — mrzla povest!“ je izpregovorila hitro in sunkoma. „Kakor da jo je izmislil hudoben človek...“

Umolknila je in se je ozrla v stran.

Jerman si je pogladil temno brado.

„Ne hudoben človek, temveč mlad! Poznam nekoga, ki je bil v mladih letih Čingiskan, pa je dandanes pošten in zmeren človek.“

Govoril je počasi, z natankim in trdim glasom; zakaj ukvarjal se je s politiko.

„Tam ste povedali tisto, kar so povedali že mnogokdaj; tisti Čingiskan je modroval celo v krčmi na tako sorto. Živi, kakor je ukaz v tebi samem, da živiš! Nikar ne poznaj svoje grbe; in če jo poznaš, je ne priznaj! Če je drugi ne opazijo — toliko bolje! Dokler je ne opazijo, dokler hodiš pokoncu, ubijaj smehljaje: ne boj se, brate!“

„To je nasilnost!“ je nenadoma, ves prestrašen in užaljen, zaklical iz temnega kota kuštravi, blagooki fant, ki je molčal ves večer.

„Nič drugače!“ se je zadovoljen ozrl Jerman. „Nasilnost mladosti! Da je Vid kakorkoli mogel, bil bi iz samega dolgega časa zapalil zemljo ter jo gorečo treščil v vesoljnost. — Po mojih mislih ravnajo sivobrade in zmerne stranke čisto pravilno, da ne dajo volilne pravice fantom pod štiniindvajsetim letom. Kar jih je šolanih, bi ne volili ne napredno, ne radikalno, ne socijalno-demokratsko, temveč volili bi — vrag vedi, kako! Volili bi Čingiskana!... Ampak kmalu po štiniin-

dvajsetem letu so večjidel že suplenti, koncipijenti in sekundariji; nevarnost je pri kraju...

Olga je slonela s komolci na mizi, lica v dlaneh, temne oči široko odprte.

„Da bi zapalil zemljo in jo treščil gorečo v vesoljnost?“

„Zapalil bi jo!“ se je nasmehnil Lavrin in oči so se mu tiho zasvetile pod trepalnicami.

„Kolika gnusoba!“ je izpreletelo Grivarja. „Iz-tegnil je roke proti njej, razkrečil dolge prste; ampak... Bog ne bo hotel!“

Mladi študent je gledal nemirno in je izpregovoril jecljaje; poznalo se mu je na glasu in na zardelem obrazu, da je hotel reči nekaj popolnoma drugega, nego je rekel — nekaj lepega in mehkega, da bi se Olga s toplim smehljajem ozrla nanj.

„Ne tako... ne sme biti! Kje je srce... pa kje je ljubezen? Na srce ste pozabili vsi... na srce niste mislili!“

Z nasmeškom, napol pomilovalno so pogledali nanj, on pa je zardel, povesil je oči in je umolknil.

„Resnično!“ se je razveselil Grivar. „On je odprl duri, on je razodel skrivnost! Na srce niste mislili — to je vse! O ti moj mladi fant, kako boš trpel, kako boš še nosil trnjevo krono! Na obrazu se ti pozna, na očeh, ki gledajo, — kakor sem gledal sam...“

Olga je počasi vzdignila glavo iz dlani in je pogledala vsa začudena. Gospa je z urnim korakom stopila k mizi in je snela senčnik s svetilke.

„Ne teh besed!“ je prosila, ne ukazala. „Kam ste zašli, otroci?“

Na vse obraze je posijala trda luč — in mahoma so izginile vse skrite misli, ki so se že prikazovale tiho v očeh, na ustnicah, na licih. In kakor da jih je bilo sram, so molčali vsi, še oko ni več poznalo očesa.

Lavrin je vstal, stopil k Grivarju in mu je smehljaje ponudil roko.

„Kakor Judež se smeje — Judež je v njegovih očeh!“ je rekel Grivar v svojem srcu in ni sprejel pozdrava.

„Pa bodi, kakor misliš!“ je skomizgnil Lavrin in je namršil obrvi. Stopil je tik predenj in je govoril tiše.

„Le to sem ti hotel reči... potrpi! V ekstazi si nocoj, bolan do konca, da sam ne veš... potrpi! Treseš se... od daleč ti vidim kolena... in z obema rokama si držal kozarec... Le še to besedo: pojdi z menoj, pojdi še pred menoj!... Dolgo si hodil, truden si... leži v posteljo in počivaj tri dni in tri noči, da boš bistro videl in varno hodil — sedaj vidiš strahove in se opotekaš!“

Napol se je Grivar čudil, napol je bil srdit. Naglo je hotel odgovoriti, pa se je premislil; zamahnil je z roko in se je okrenil.

Lavrin se je poklonil vsej družbi.

„Čemu odhajate?“ je vprašala gospa; obžalovanje pa je bilo tako hladno, da se je Lavrin nasmehnul.

„Mudi se mi! Tako opravilo imam še nocoj, da se Bog usmili mene in drugih. — Ampak s tisto zgodbo je tako, da ima vsak svojo grbo med pleči in da je nikoli ne spozna do dobrega — sebi na srečo, drugim na žalost. — Lahko noč!“

Še predno je prišel do duri, je pozvonilo.

„Vera!“ je vzkliknila Milena in je vstala.

Pred pragom, v polumračni prednji izbi se je prikazala drobna, črno oblečena ženska; prišla je tiha in plaha, kakor proseča. Na vseh obrazih pa je bilo nenadoma kakor žarek iz nebes — kar je bilo hudega v očeh, je ugasnilo.

„Vera!“

Manjša in drobnejša je bila od Olge; lasje so bili gladko počesani ob belih, ozkih licih, oči so gledale nemirno, kakor da se boje nečesa temnega — od koderkoli.

Lavrin je šel počasi mimo nje, ona se je umaknila kakor v strahu, celo roke je pritisnila k životu. Ko se je na pragu okrenil ter se poklonil, je bil njegov obraz ves teman. Molče se je poslovil, Vere ni ne pogledal, ne pozdravil. Jerman je gledal za njim; in v tistem pogledu, v tistih sivih, udrtih očeh se je kakor izza oblaka zasvetilo sovražstvo in zaničevanje.

Okrenil se je do Grivarja.

„Vedel je, kaj je govoril; vsi mi drugi smo lagali... le on ni lagal... Glejte, za njim se je ozrla, pa se ji je kri prikazala v očesu... Neko noč, gospod Grivar... on še sam ne ve, kako čudno je, da živi še dalje od tiste noči...“

Kakor da je začul svoj glas in ugledal svoj obraz, se je pogladil preko čela in je umolknil.

„Pozdravljena, Vera!“

Ko ji je ponudil desnico, se je sklonila njena glava tako nizko, kakor da so hotele trepetajoče ustnice poljubiti njegovo roko.

„Nelepa misel je bila v izbi!“ je rekel študent Olgi. Pogledala ga je, kakor da ni razumela besed; njen pogled je bil zamišljen in zlovoljen.

„Čemu pa nosite to neumno, dolgo pentljo... kaj vas nič ni sram?...“

„Nelepa misel je bila v izbi!“ je izpreletelo Grivarja v prav tistem trenutku. „Nelepa misel... klic iz gozda... Bolan da sem, je rekel, in resnično sem bolan... Zgôdi se karkoli... oči bom zatisnil, pa se zgôdi karkoli!...“

In takrat, ko je bil sam, mu je bilo pri srcu, da bi se okrenil k steni ter se pokrižal.

VII.

Grivar je bil sam.

Svetilka, globoko zasenčena, je gorela v prednji izbi na klavirju; pred njim je sedela Vera. Grivar je videl samo njen sklonjeni obraz; svetel je bil in ves prosojen. Olga in Milena, dvoje mirnih, temnih senc, sta stali ob pragu. En sam žarek rumene svetlobe je bil razpet preko mize, iskril se je na steklenici ter odseval na steno — naravnost na prst svete Veronike.

Sam je bil do dna srca, še predno se je oglasil prvi plahi zvok pod Verinim prstom. Ko je zapela pesem o ljubezni ter se vzdignila visoko, so šle njegove misli z njo.

Dvoje temnih senc je stalo ob pragu; oko bi ne razločilo oblik, ali srce jih je razločilo; vse od las, temno kipečih ob čelu, mimo tihe, v svetlobi trepetajoče oble belih lic do rahlo upognjenega vrata in do telesa..., ki bi ga sanjalo oko v zadnjih vročih sanjah, zato da bi se ne odprlo nikoli več... Visoko se je vzdignila pesem, vse njegovo hrepenenje je šlo z njo. En sam zvok je bila živa zgodba, en akord je bil dan življenja; ni se ganil, pa je preromal daljno pot...

Tako je — vsa ta žalost naj se v molu dopolni! Dejal je, da sem bolan: pozdravljena, bo-

lezen, in blagoslovljena! Kaj pa je bilo do te ure, kaj pa se je vršilo z menoj? Pravijo, da sem trpel, da sem si do kraja utrudil noge in srce, tako da sem zdaj ob tem poznem večeru na nogah in na srcu hrom. In tudi pravijo, da me je to trpljenje napravilo grenkobnega sanjača, ki ne zna več ne krščansko misliti ne govoriti, temveč ali preklinja ali blagruje. In da je torej zafračkano vsako usmiljenje z menoj, ker nobenega upanja ni več, da bi se vrnil, odkoder sem bil prišel . . . Bog vedi, morda je vse to gola resnica in bistra pamet. Ampak ko bi vedeli učenjaki, kako malo mi je treba usmiljenja, bi mi ga ponujali polne korce! Po strani gledajo name, romarja, ki se opotekam ob palici, in zibljejo debelo glavo: Kaj bi ta s cekinom? Zapil bi ga in bi romal dalje, kakor je! . . . O, romar pa gleda v solnce in se smeje in gre dalje. Kaj bi mu vaši cekini, ko je solnce njegovo?

Vse, kar je bilo, kar se je v temi vršilo od prvega dne do slavnega konca — ni bilo trpljenje. Glad je bil pred kraljevsko večerjo! Samo nespametno je bilo, da mi ta resnica ni bila prej razodeta. Prijetno bi bilo, če bi hodil skozi noč, po trnju in kamenju, in bi videl od daleč veselo svetlo zarjo; ne čutil bi kamenja, ne trnja, in noč bi mi bila jasen dan. Šel bi, kakor so kristjani hodili v smrt: to malo trohico trpljenja použijem, to drobno kapljico bolesti izpijem — in nato večno življenje! Do kolen bi bil ranjen, truden do krvi, srce pa bi bilo polno veselja in bi v bolečini prepevalo . . . O, tako pa so bile slepe moje oči in niso videle ničesar, nevedno je bilo srce in ni slutilo ničesar! Skozi strahoto neskončnih noči sem šel, da bi se izčistil za paradiž, pa sem vzdihoval in jokal . . . Tudi vzdihovanje je bilo potrebno — od-

kod drugače zasluženje? Da je bilo srce polno prej, kako bi ga zdaj napolnil? Da je bil svetel dan poprej, kam bi sijalo to pozno solnce?

Blagoslovljeno trpljenje — blagoslovljeno za paradiž! Blagoslovljen trud — blagoslovljen za obilno plačilo!...

Že ni govoril samo s srcem; ustnice so se smehljale in so se premikale, kakor so hitele misli iz vročih sanj. Samo še tisto oblo belih lic je videl, samo še tisto gibko telo, ob pragu sloneče; sanje, s pesmijo k nebesom kipeče, so zastirale oko; in oko je gledalo jasneje nego kdaj poprej. Moralo se je dovršiti vse, kar je bilo od milostno-nemile sodbe določeno.

* * *

Ne vidim te in vem, da si ob moji desni strani. Kdo si? Ob prvi uri sem te spoznal in sem zavriskal v svojem srcu. Roža, ki si vzcvetela v moji pozni jeseni, zato ker je bil vso dolgo pomlad in vse dolgo poletje pust in prazen moj vrt! — Tiho gre voz po cesarski cesti kakor po žametu. Noči se; čudosvetlo je nebo. — „Zvezd je premalo; samo ena se je vžgala tam...“ — „Bo nama Bog že tudi zvezd dodelil!“ — „Lune ne maram... kakor da bi motila noč; z zvezdami pa mora biti vse zasuto, tako da kapljejo na zemljo... zvezde molče!“ — In komaj si tako izpregovorila, so se vžigale zvezde druga za drugo in kmalu je bilo nebo tako posuto z njimi, da so kapale na zemljo, na voz, na naju, v najina srca. — „Glej — tam prvi kres!“ — Zableščalo se je v daljavi, iz temnega gozda; zableščalo se je na tej, na oni strani, v daljni daljavi, tik pred nama, v dolini, na višavi — glej,

gozdovi gore, vsa noč gori! Silen, žareč, plapolajoč lok od svete Ane do Rožnika, od Preserja preko Borovnice in Vrhnike do Ljubljane... Zemlja gori, zvezde so jo zapalile! O, in na tvojih licih odseva ogenj, blesk iz tvojih oči... o, in iz mojega srca odseva ogenj, blesk iz mojega upanja, luč izpolnjenih sanj!... Vse se je razžarilo za menoj in pred menoj — zdaj vem, kdo si! Solnce, ki mi ni sijalo in ki mi je bilo obljubljeno od vekomaj, je vzplamtelo iz noči...

Voz je nenadoma zavil v tišino, v senco; med temnim drevjem je ugasnila cesta. Črni gozdovi so vzrastli nenadoma pred nama, tako blizu, da bi se jih z roko dotaknila; iz neba, iz gorečega, jih je krepko izsekala mogočna roka. Ti si pokazala nanje; tik pred mojim obrazom je na tvoji zagoreli roki zasijala nebeška noč; v gostih žarkih je lila svetloba izza vejevja. — „Rajša imam tišino, senco, nego žarko luč; lepše je tukaj!“ — Voz je šel tiho kakor čoln po večernem jezeru. Ne besede več, ne glasne misli! Srce, nasmehni se, utihni, zaspí v sladkosti! Kaj treba izpraševanja, kaj treba, da bi hodile po cesti prazniško oblečene misli, da bi se srečavale in pozdravljale! Glej, srce: sram te bodi te svetle noči, teh črnih gozdov, teh belih zvezd! Zaslužilo nisi tega praznika — uživaj ga in mólči!... O, nisi ga zaslužilo! Malodušno si se treslo pred samo mislijo, da bi se kdaj zgodilo, kar se je v tej uri dopolnilo do vrha!

Dopolnilo se je, da zdaj veš: njena roka ti ni nič dalje, nego je življenje daleč grobu: dosežeš jo! Pa še se je dopolnilo: njene ustnice ti niso nič dalje, nego je koprnenje daleč obupu: dosežeš jih! In še nazadnje se je dopolnilo: nič ni dalje njena

duša tvoji, nego so daleč nebesa grehu: dosežeš jo!...

Sij na naju, usmiljeno nebo! Dopolni se, kar je bilo porojeno v teh svetih sanjah! Pa če se ne dopolni — vsaj ta čistost ostani, v jutranjem upanju okopana, v jutranje solnce strmečal...

Na glasni cesti se je ustavil voz; obleka je zašumela, zazibal se je širok slamniki.

„Z Bogom!“

„Z Bogom!“

Ne roke, ne pogleda. —

Žarko so sijale zvezde, vse so me pozdravljale.

* * *

Ali sem res doživel tisti večer? Doživel sem ga od začetka do konca — kako bi drugače bil v mojem srcu?...

Prišel sem ves truden, veliko bridkosti sem nosil s seboj. Ko sem šel ob jezeru, sanjajočem v mraku pod svetlo nočjo, sem spoznal v sladki bolečini, kam drži cesta; in da je vsak korak storjen za zmerom, da se vzdigne za njim stena do neba in ni več poti nazaj. Rekli so, da je človeku prečudno blago in prijetno, predno izgine v valovih — odprt mu je paradiz še pred smrtjo. Tudi jaz sem občutil tisto sladkost in sem videl paradiz.

Ko sem prišel na verando, so mi bile noge tako težke, kakor da sem romal tri dni in tri noči, preromal troje dežela. Topel je bil večer, meni pa je bilo mraz. Vsi so bili tam; ona je slonela ob ograji, vsa bela; obraz pa je bil teman, samo oči sem razločil v mraku; razločil sem jih, ker so gledale name in ker so ob tisti uri vse razumele.

Ne vem, o čem so govorili, kaj so pripovedovali; poslušal sem, slišal nisem. Tam spodaj je le-

žalo jezero, vse temno; daleč ob obali so se svetile luči v dolgem loku. Nebo se mi je zdelo tako blizu, da bi skoraj z roko dosegel zvezde; in zvezde so v veličastni, žarki procesiji romale — Bog vedi kam; jasne so bile in vesele, romale so pač v sama sveta nebesa... Glej, nesrečnico, izgubljenko! Padla je iz svete procesije, naravnost v jezero je padla; srebrno je zašropilo, zaiskrilo se v temni vodi in je ugasnilo...

„Zvezda se je utrnila!“

Vsi so se ozrli — nihče je ni videl, potopljena je bila, izgubljena brez sledu; le moje oči so jo videle, le moja misel jo je spremila na poslednjo žalostno pot.

Ona se je okrenila, zastrmela je v nebo; mirno so romale zvezde, gledale so nanjo, odsevale v belini njenih oči. Z usmiljenim smehljajem se je ozrla name.

„Kaj se je utrnila samo vam?“

Govorili so dalje; glasovi pa so bili tišji, zakaj nebo je bilo bližje in svetlejše, zganilo se je zagrinjalo pred neskončnostjo. Težko mi je bilo in sladko — smrt je bila blizu, še bližja so bila nebesa...

Glej tam, glej tam! Sunkoma se je izluščila iz srede svetle ceste, spustila se v bleščečem loku naravnost v jezero. Ugasnila je — mirno in tiho je romala procesija svojo žarko pot...

„Zvezda se je utrnila!“

Kriknilo je iz srca, razleglo se kakor spomin od onkraj zvezd.

Vsi so se ozrli, nihče je ni videl; le moja bratovska misel jo je spremila do groba.

„Samo vam se je utrnila!“

Takrat sem videl njene oči in tam sem bral, da so se vse spoznale in vse razumele; zablislilo se je in besede so bile v tistih velikih očeh tako razločno zapisane, da sem jih bral sredi noči, kakor da bi bral povesti, ki si jih šepečejo zvezde na nebu...

Spoznala si, pred teboj stojim, pa bodi sodba tvoja! Če milost ali če nemilost — trpljenje ne bo nič manjše, nič drugačen ne bo zadnji korak. Naj se utrne zvezda kjerkoli in kamorkoli, pa naj bo v smrti svetlejša od solнца samega — konec je noč!...

Nič več nismo govorili; in če so govorili, nisem slišal njih besed. V mojem srcu je bila tista sveta, brezmadežna, velika radost, kakor sem jo občutil takrat, ko sem bil še kristjan in sem klečal pred oltarjem, da bi sprejel prvo sveto obhajilo; in prav tisti strah nevrednega, pregrešnega, ki je s prašnimi čevlji stopil pred Boga...

Če sem slab, Ti me napravi močnega; če sem žalosten, Ti me tolaži; če sem omadeževan, Ti me očisti!

* * *

Kam, sanje? Z jadnim vozom, naprej, solncu nasproti!...

Hitro ljubiti, hitro misliti, hitro živeti! Če postane voz za en sam hip, če utihne veter za en sam hip — smrt pred teboj! Hitro dalje, ne izpusti va-jeti, ne odpočivaj si nič; ne glej na pot in ne vprašaj, kam!...

Oči, nič ne glejte več; pamet, ne misli več! Z zatisnjenimi očmi, vdan do brezmiselnosti in do toposti — naprej!...

V hrib gre voz, skozi toplo večerno poletno pokrajino; bele hiše naju pozdravljajo izza vrtov, z

oken rdeči gorenjski nageljni; od žarečega neba lije luč na planine in planine se smehljajo nama, ki v senci sanjava lepše solnce, nego ga je kdaj videla temna zemlja... O, tudi ti sanjaš, prav tja gledajo tvoje oči kakor moje! O, približale so se mi tvoje misli, na skrivaj se pogovarjajo z mojimi!... Gore so, temne in silne, vzkipele v noč; nebo je bilo svetlejšje; kar je zvezd na njem, vse so sijale nama... Kakor si je otrok mislil: še ta ovinek, še ta korak in nato bo vse dobro in bodo vsa nebesa izpolnjena; tako sem sklenil: Kadar se pod klancem, tam za hribom, prikaže jezero, takrat izpregovori, vse razodeni; takrat naj misli, ki željne čakajo pred durmi, stopijo v ta sveti hram!...

Glej tam, Blejsko jezero! Nikoli ga nisem videl, da bi se bilo tako zableščalo pod zvezdami! Nama na slavo in čast se je zableščalo, naju je pozdravilo, naju in mojo ljubezen!...

Zdaj, beseda, ljubezniva služabnica moja, pokaži, da te poznam! Razodeni, kar je molčalo v srcu, dokler ga ni do roba napolnilo s sladkostjo in hrepenenjem!... Beseda je šla, odprla je duri in misel se je pozdravila z mislijo; prej mrak, plaho šepetanje v mraku — zdaj dan, glasen aleluja v solncu... V nebo sem gledal, ne na desno stran, pa sem videl tvoj obraz, kakor da je odseval med zvezdami. Vsa bela lica, oči temne, v daljavo zamišljene, ustnice tiho smehljajoče... Ali je kipelo iz srca vroče in koprneče, ali je jecljalo, ihtelo in trepetalo — njene oči, v daljavo zamišljene, so razumele, njene smehljajoče ustnice so razumele. Odgovor, tih in blag, je bil v pogledu in v smehljaju. Sklonil sem se. — — —

Naprej, voz, naprej! Naprej v pojoči, zvoneči lesk te blagoslovljene noči! Brez konca in brez cilja

naprej! Bridkost je bila trenotek, sreča bodi večnost! ...

Jezero naju je pozdravilo v lica, čutila sva dih njegov. In iz čiste, pod zvezdami se bleščeče globine so naju smehljaje pozdravljali tisti, ki leže na dnu ...

* * *

Iz čudnih sanj se je predramil Grivar. Ozrl se je začuden in je videl, da ni več sam. Pesem o ljubezni je utihnila, senci ob durih sta se zganili. Tik pred seboj je ugledal obraz, ki mu je bil čisto neznan.

„Kam ste mislili, kam hrepeneli? Rekla sem vam tako besedo, da me je bilo sram; odgovorili niste!“

Iz druge sobe se je zasmel glas.

„Pa zaigrajte valček!“

Vesela poskočnica je pljusknila Grivarju v lice.

„Čemu to?“ je vzkliknil.

„Čemu ne tega?“ je vprašala gospa, ki je sedela pred njim in ki jo je komaj videl. Pogledal ji je v obraz, spoznal jo je in se je ves prestrašil.

„Čemu ne glasne radosti?“ je vprašala in mu je gledala naravnost v oči, s pogledom, ki je bila preteklost v njem in koprneč spomin po davni sladkosti. „Zakaj bi ne zamenjal človek vesele poskočnice za tisto tiho vzdihovanje? Ni več mogoče, da bi bila resnica, kar je bilo nekoč otroško hrepenenje — pa bodi vsaj sladak spomin ... Snoči sem mislila na tiste čase; dolgo v noč; in vse drugačni so zdaj pred menoj. Takrat nisem čutila hrepenenja ... tistega hrepenenja ... po daljni lepoti, nikoli dosegljivi; zdaj ga čutim in vem, da je tudi takrat bilo ... in da se ni izpolnilo ...“

„Kam te besede?“ je osupel odgovarjal Grivar. „Čemu zdaj v preteklost, kaj bi z njo, ko je prihodnost tako blizu? Kaj bi s spominom, ko je sedanjost tako lepa?“

Gospa mu je strmela v obraz in je molčala.

„Nič več v preteklost, nikoli več! Kar se je neslavno vršilo, se je slavno dokončalo. Kar je iz bolesti zakoprnelo, se je izpolnilo v neizmerni radosti. Kaj bi gledal v tisto noč, ko je že solnčno jutro; kaj bi si otiral lice, ko solz že zdavnaj ni?“

Gospa je zardela.

„Ne razumem... Kakor ste vprašali, vprašam jaz: Kam te besede?“

Grivar je posegel po čaši in je pil tako nerodno, da se mu je razlival čaj po telovniku. V čelo in v senca je zardel, lica pa so bila tako zamolklo bleda, kakor lica umirajočega.

„Nisem čisto zdrav, gospa, nisem čisto zdrav; že tisti, ki je šel, je rekel, da sem bolan. In zato sem morda govoril same neumnosti, od začetka do konca. Ampak kako bi bila beseda pametna, če je srce nespametno in če je tako veselo, da ne misli na laž in na pretvarjanje?... Nič spomina — kako bi gledal nazaj, ko je paradiž pred menoj?... Ne vem, če gledam z očmi... če ne gledam samo s srcem... samo s hrepenenjem... ampak kar vidim, je paradiž, ki mi je zaradi trpljenja bil obljubljen od vekomaj...“

Sklonila je glavo, da bi mu videla natanko v oči.

„Zares ste bolni... ali pa ste zelo nesrečni!“

„Nesrečen... ob tej uri?“ je vzkliknil Grivar in se je nasmehnil; to je bil smehljaj umirajočega.

Vstal je počasi, skoraj je omahnil, oprl se je z roko ob stol.

„Milostiva... jaz...“

Duri iz spalnice so se odprle, na pragu se je prikazala Milka; črni, kuštravi lasje so viseli čez objokani obraz.

„Mama... ne morem spat!“

Gospa je pohitela k njej, vzdignila jo je v naročje in jo je nesla v spalnico. Kakor skozi gosto mrežo je pogledal Grivar za njo; ves drugačen, ves star je bil njen obraz. Za eno samo uro je bila zasijala preteklost na njem in je ugasnila brez spomina; srce se je vzdramilo iz spomladanskih sanj in je bilo toliko bolj pusto in jesensko.

Valček je utihnil; vesel smeh se je oglasil v drugi izbi, med durmi se je zasvetila luč.

„Pa bodi, kakor bodi!“ je pomislil Grivar in je stopil proti pragu. Komaj je spoznal ljudi, ki so stali pred njim. Njen obraz je videl, naravnost nanj je gledal; in zdelo se mu je, da so še zdaj vse zvezde na njem, vse svetle zvezde v njenih očeh, v temnih laseh, na senca počesanih.

„Pomislite, gospod Grivar, pomislite!“ je rekla; govorila je njemu, pa je tako gledala nanj, kakor da ga ne vidi in ne pozna. „Pomislite, kaj je povedala Vera — ko je igrala valček, je povedala! Saj je žalostno, ampak človek se smeje, zato, ker je človek hudoben... Ali ste poznali gospodično Rozalijo? Kako bi jo poznali, ko je nobeden izmed nas ne pozna!... Ta Rozalija je idealna ženska... visoko misli, umetnike ljubi in pesnike spoštuje in dnevnik piše. Zmerom je črno oblečena, čisto gladko, brez vsakih neumnosti in komedij. Bel obraz ima, popolnoma bel, dolg in ozek; oči pa ima velike in pobožne; in nikoli se ne smeje. Gospodična Rozalija je bila samo enkrat zaljubljena; idealno. Tisti, ki je bila zaljubljena vanj, pa je bil pritlika-

vec: grbast dvorski norec je bil. Ampak eleganten, resen in spodoben človek. Tudi on je pisal dnevnik, visoko je mislil in črno se je oblačil; celo verze je delal. Pa je bilo kmalu konec ljubezni; na čuden način je je bilo konec... Glejte, idealna ljubezen je bila — gledala sta se, vzdihovala sta in sta molčala. Nekoč pa, ko sta se gledala, ko sta molčala in vzdihovala, je pojedel pritlikavec sedemintrideset češpljevih cmokov, naslonil se je in je umrl... Zdaj visi njegova podoba v izbi gospodične Rozalije in več ni moškega na svetu, da bi ga pogledale njene oči...“

Grivar je gledal in je poslušal in ni razumel ničesar.

„Konec banalnosti!“ je vzkliknil Jerman in obraz njegov je razodeval srd, izlit iz grenkobe in bridkosti. „Kolikor večja je lepota, toliko grša je, kadar pljusne v blato!“

Grivar se je nasmehnil; slišal je besede, obraza pa ni videl.

„Zakaj bi se jezili, dragi gospod, zakaj bi se jezili? Včasih je tako, kakor ste rekli, včasih pa je narobe. Jaz, na priliko, sem do tega večera, kaj bi rekel, do te ure, prenašal bridkost, kakor je izmed nas še nobeden ni ne poznal, kaj šele okusil! In prenašal gnusobo, da bi vi vsi omahnili, če bi deveti njen del okusili...“

Strmeli so nanj, molče so stali.

„Jaz pa vam rečem: ni potreba, da bi se dovršila lepota v banalnosti... dovrši naj se v sebi do paradiza! Kajti: če ni bilo potreba, da se vsa žalost in ostudnost moja dovrši v sebi... takorekoč v jarku... kako bi bilo potreba, da lepota sama izgredi svojo solnčno pot? Kar se tiče tistih sedemintridesetih cmokov — zakaj da bi ne bili este-

tični? In gospodična Rozalija se mi zdi ne samo za šalo, temveč popolnoma v resnici jako idealna ženska. Njegova podoba visi v njeni izbi, dasi je bil pojedel sedemintrideset češpljevih cmokov...“

Gledali so in so se smehljali.

„Gospod, gospod, saj je res tisto!“ je nenadoma vzkliknil golobradi študent in dolga kravata mu je vztrepetala. Olga se je ozrla nanj, čutil je njen rahli, tiho zasmehljivi nasmeh in je povесil oči.

Grivar pa je govoril; nikogar ni videl in nikogar ni slišal; tudi ne Vere, ki je strmela nanj z bleščečimi očmi.

„Vsem, vsem blagim ljudem se bo tako izpolnilo... ne v banalnosti! Zdaj to globoko čutim, v tej uri, ki mi jo je Bog poslal za plačilo vsemu trpljenju, za povračilo vsemu izgubljenemu!... Tudi tisti golobradi fant, ki sem ga videl med vami — ali je še med vami, ali še stoji pred menoj? — tudi tisti fant, idealen in nedolžen, kakor je, bo doživel vso gnusobo in vso bridkost, kakor sem jo doživel jaz, na vse zadnje pa bo dosegel slavo in zveličanje.“

„Slavo boste dosegli in zveličanje!“ je rekla Olga in se je ozrla na fanta; fant pa je prebledel, kakor da je bil za hip pogledal v grozo brez konca.

„Ne bo se izpolnilo v banalnosti — v lepoti se bo izpolnilo. Tudi Jermanu — kje sem ga videl, kdaj sem ga slišal, kdo je? — tudi njemu bo dodeljeno slavno zveličanje...“

„Prepozno, prorok: v banalnosti se je izpolnilo!“ je vzkliknil Jerman; Vera je povесila glavo in je zatisnila oči; Grivar ga ni slišal.

„In tisti gospodični, ki je prepevaje spremljala moje misli o sreči in slavi — videl sem jo; kje je? — tisti gospodični, ki sanja s trudnimi očmi v sa-

moto in brezupje, tudi njej bo vzkliknil dan kakor ljubezniv ukaz iz samih svetih nebes . . .“

Vera mu je strmela v zakrvavele, motnožareče oči.

„Najlepše solnce, ljudje božji, prijatelji mili, pa je zasijalo meni samemu! Nič mi ne zamerite, zakaj največ sem trpel izmed vas vseh! . . . Nisem upal, nič nisem mislil . . . prišlo je nenadoma, kakor blagoslov . . . od besednika mojega, Kristusa samega . . .“

Ko je stopil in omahnil, so se mu nehoté in čisto brez strahu umaknili za korak. Omahnil je, zgrudil se je na kolena, ali od slabosti, ali v brez-miselnem, v nebesa strmečem upanju.

„Zdaj se je vse izpolnilo, Milena!“

Obstrmeli so, zasmejali so se naglas. Pogledali so vdrugeč — obstrmeli so, zasmejali so se naglas. Olga je sedla na zofo, stisnila je lica v dlani, trepetala je in se je smehljala. Milena je stresla z glavo, da se je zazibala visoka frizura, zasmejala se je zvonko in je hitela v drugo izbo . . .

Kakor da se je bil po dolgem spanju, po dolgih sanjah sunkoma vzdramil v mrzli ječi, ozrl se po sivih stenah z osteklelimi očmi, tako je vstal Gri-var. Opotekel se je preko izbe z dolgim korakom — opotekel se je prav mimo ogledala. Tam pa je pogledal, zastrmel je in nato se je zasmejäl krohotoma.

Videl je namreč v ogledalu dolgega človeka, zelo malomarno oblečenega; ovratnik je bil na eni strani privihan, na drugi ne; kravata je visela na telovnik — vsa ohlapna obleka je smešno visela na grobih kosteh. Ampak obraz — ljudje božji, ampak obraz! Siv ali rumen, Bog vedi; kozav, koščen; takih obrazov nimajo umetniki; imajo

jih pač tisti ljudje, ki jih razcapane in pijane podé ob nedeljah opoldne iz žganjarnic.

Zasmejal se je krohotoma in je vzkliknil, da se je razlegalo do spalnice.

„Grbec! Grbec! To je grbec, ki ni vedel, da je!“

Planil je na hodnik, nekdo pa je z dolgočasnim, skoro žalostnim glasom zaklical za njim.

„Gospod, vaš klobuk!“

Kakor slab igralec se je priklonil Grivar.

„Moj klobuk? Hvala, gospod, za moj klobuk! Lepa hvala, gospod! In če bo kdaj potreba, da vam napravim tako uslugo — z veseljem, gospod!“

Tako je šel.

VIII.

Pusta in tiha je bila noč, ko je stopil Grivar na cesto. Nikogar ni srečal; morda le videl ni nikogar. Govoril je naglas, kakor pijanec, ki so ga bili pognali iz krčme in ki z vnebo in resnobo nadaljuje grenkovisoki razgovor.

„Torej, ljuba duša, — ne v banalnosti! Ta lepota, ki se smeje sama svojemu veličastvu, da se Bog usmili, se ne bo dopolnila v banalnosti! Ves ta gnoj, ki sem ga bil natovoril pred svojo bajto, ne bo smrdel, temveč se bo čudežno izpremenil v zlató, kadar namreč posije solnce nanj! Tako je, tako smo sklenili in določili! Ne vidimo grbe, torej je nil! Gnoju smo rekli zlató, pa bodi zlató!... O bridkost, o sramota! Kaj je večje, ljuba duša: sramota ali bridkost? Zdaj, ko imamo časa in ko je prilika prijetna, premišljujmo in tehtajmo: Kaj je večje?... In zraven še to preudarimo: kaj je boljše — ali da se obesimo takoj, brez nadaljnjih ceremonij, ali pa da uredimo takorekoč svoje zadeve, po-

plačamo svoje dolgove, se poslovimo, izpovemo in mazilimo, kakor se spodobi kristjanu in davkoplačevalcu, ter se šele na vse to obesimo? Oboje je uvaževanja vredno! . . . O Kriste, moj Bog, tako bi se ne bilo smelo končati!“

Nenadoma mu je omahnila vsa moč, duše in krvi, kakor da je pljusknila na tla. Naslonil se je ob zid; cesta se je zibala pred njim, zibalo se je nebo, kakor silna svetla ladja.

„Ne tako, Kriste, moj Bog, ne tako! . . . Potrpi, drugače sem mislil!“

Kakor da se je polagoma dramil iz burnih, groznilih sanj.

„Vse drugače sem mislil! Daj, dodeli mi, da so bile vse samo hude sanje! Saj sem že velikokrat sanjal, tako da so mi zjutraj še solze gorele na licih — in sem se ozrl, začudil sem se in solnce je sijalo! Recimo zdaj, da je tudi tako — da tudi ni bilo nič!“

Stisnil je senca v obedve dlani in je zastokal.

„Saj niso bile sanje!“

Komaj je tako vzkliknil, je prihitel nekdo mimo njega, sunil ga je ob komolec in je kašljaje izginil v mrak. Grivar je pogledal za njim, videl je njegov dolgi, upognjeni hrbet in se je silno prestrašil.

„Mikš! Dolgi Mikš! Jokavost!“

Nikogar ni bilo več, tudi koraki so utihnili.

„Pa kaj bi z Mikšem — umrl je; nanjo privezan, je skočil v Ljubljano! Prijetno in lepo smrt si je bil izmislil in zdaj je prišel, da me pozdravi ob tej poslednji uri! Zmerom je bil prijažen, celo po smrti se ni odvadil. Še pogledal me je, se mi zdi, in narahlo je pomignil z glavo, zamahnil z roko . . .“

In obadva je videl pred seboj, kakor sta bila sentimentalna in pijana; videl je obadva, kakor sta roko v roki, zvezana okoli pasu, planila v Ljubljano. In tako se je lepota njunih src, pa če je bila oškropljena od vrha do tal, na vse zadnje slavno razodela, sama v sebi dovršila.

„Mikš, dolgi Mikš, prikaži se! Razodeni, kako ti je bilo ob tisti uri!“

Poslušal je, slišal je le svoj hreščeči, spačeni glas, zamahnil je nejevoljen in je hitel v mesto. Še zgodaj je bilo, komaj enajst; iz krčem se je še svetilo, prepevali so pijani glasovi, ulice pa so bile puste in mirne.

Grivar je hitel, ker ga je bila obšla čudna želja, da bi nujno, nadolgo in čisto odkritosrčno govoril z Bogomilom Majerjem, gobezdalom. Ni bila samo želja; globoka potreba je bila in trdna zavest, da je tam, natanko pri Bogomilu Majerju, razodetje vseh skrivnosti; in da se bo tam nenadoma vse razjasnilo in izčistilo, kar leži zdaj na srcu temno in težko; ena sama čarovna beseda iz tistih gobezdavih ust — in vse uganke bodo rešene, odprla se bodo vrata v svobodo...

Tako je romal od krčme do krčme; v najbolj umazani ga je zalotil. In hudo se mu je storilo pri srcu, ko ga je ugledal nekrščansko pijanega. Sedel je tam v družbi čudnih ljudi, kakor da jih je bil po jarkih nabral, in smejal se je krohotoma neotesanim krakovškim kvantom.

„O Bogomil!“ ga je žalosten pozdravil Grivar.

„Kaj ta jokavi Bo-ógomil?“ se je zasmel Majer. „Prisédi! Jaz šele pijem, da se napijem, ti pa si od rojstva pijan — to je vsa skrivnost! Ogledalo sém! Poglejva se v ogledalo: kdo ima bolj rdeče oči, kdo bolj siva lica; in kdo je ‚ves zanemarjen‘

kakor Hamletova Hekuba? To razbistri ter pretakaj solze in morálo na svoj račun!”

„Tolažbe sem te prišel prosit, ne krivih besed!”

„Že ko si na pragu stal, sem spoznal, da si prišel tolažbe prosit!”

Ljudje iz jarka so nenadoma silno zakričali; pesem je bila; izmed tistih lepih pesmi, ki imajo vsak večer drugačno besedilo in drugačno melodijo, kakor so pač pevci in kakor je vino.

Grivar se je sklonil k Majerju.

„Ne prepeval bi nocoj — stopiva drugam!”

Bogomil ga je pogledal po strani, pel je z grmečim glasom; ko je bila pesem pri kraju, je napravil klafterski požirek, nato pa je izpregovoril.

„Ali si bil tam nocoj?”

„Tam sem bil.”

„Torej je stvar taka: namesto da bi dalje živel, si hotel živeti še enkrat! . . . Le tukaj govoriva o tej stvari; ne zmenijo se za naju; na spodobni cesti in v spodobni izbi pa bi se zmenili — in v samoto se mi noče! . . . Še enkrat si hotel živeti; nazaj si strmel, namesto da bi gledal naprej! Seveda bi ti bilo pogodi, tudi jaz bi se ne branil — dvakrat živeti bi ne bilo napačno! Izbrisati, kar je bilo, treščiti za vekomaj v brezdanjo praznino — ej vraga, kdo bi tega ne storil? Ampak o takih rečeh človek le sanja, zato da mu je milo pri srcu in da si prežene čas! Zapomni si, uboga duša, in zapiši si pod ogledalo: ne pravi se, še enkrat živeti ali drugače ali nanovo; temveč pravi se, naprej živeti! In če misliš, da te je sram, in če misliš, da si preplah in preslab in da ti je zid zgradil pot — pa stori kakor tista dva prismojenca! Nazaj ne moreš,

ljuba duša! ... To je moja modrost, če si vprašal zanjo!"

Grivar je strmel predse; ko je sedel in pil, se ga je lotila globoka utrujenost, omotici podobna.

„Grenka modrost! ... Torej ni, praviš, novega življenja?“

„Nil!“

„Torej praviš, da je treba gaziti to cesto naprej, z vsem bremenom, ki ga je naprtilo to klavirno življenje od rojstva do te strašne ure? In da človek ne more odvaliti bremena, ne da bi se zgrudil sam? Vso sramoto nositi, vso to grozno zavest izgrešenosti, nepotrebnosti in brezcilja! O prijatelj, kako bi hodil!“

Majer je namršil obrvi in se je ozrl nanj, ves zlovoljen.

„Nisi sam! Ne glej zmerom v ogledalo — tudi drugam poglej! ... Drugi hodijo, kakor jih vodi življenje; delajo, kar jim je ukazalo življenje! Izbirati si ceste ne moreš; rajši torej glej, da se ne spotakneš, če te je zvezda bila zvalila na klanec!“

Po tretjem kozarcu se je Grivarju zmeglilo pred očmi; ni mogel več bistro misliti in jezik mu je bil težak,

„Morda je vse res ... take besede so, kakor da bi bile napisane ... Ampak da bi ti vedel, kje sem bil nocoj! V preteklost, praviš, da človek ne more — jaz pa sem bil v preteklosti ... ne v tisti unazani, grdi; tisto nosim na hrbtu in k tlom me tišči, da se Bog usmili ... temveč v tisti preteklosti sem bil, ki sem jo sanjal, pa je Bog ni dodelil mojim živim očem ... Eno uro sem jo užival v vsej neskončni sladkosti ... eno uro sem živel novo življenje ...“

„Pa ti ni dovolj?“ je vzkliknil Majer. „Kdo je med nami, ki mu je bila taka milost dodeljena?“

„Kako bi zdaj drugam, kako bi zdaj naprej, ko sem videl paradiž? ... Da sem spal, da sem sanjal, vzdramil bi se in bi hvalil Boga ... Tako pa so se duri zaloputnile, pogreznilo se je v banalnost, kar sem gledal z živimi očmi ... Mnogo bremen sem nosil, tega ne morem!“

„Ga boš že nosil, pa še dolgo in daleč ga boš nosil! So namreč ljudje na svetu, ki bi na dlani prenašali tvoj tovor in bi še mislili, da je piškot!... Tam, kjer si bil nocoj, si videl ljudi, ki niso trpeli manj od tebe; ampak ti nisi videl njih trpljenja, zato ker si strmel v ogledalo. Mlad študent zahaja tja, poznam ga; in kakor mu še brki ne poganjajo, je že stopil na svoj strmi klanec; strmejši bo morda, nego je bil tvoj ... Ampak to so nauki in primere; a to je krčma, ne kateder, in ti nisi ukazeljen mladenič, temveč osivela jokavost!... Pijva!“

Majer je vzdignil kozarec, Grivar pa ga je prevrnil. Zakaj v tistem trenutku je udarila ura na steni in je bila polnoč. Izvilo se je iz megle in iz oмотice kakor krik od onkraj življenja.

Vstal je, omahnil je za mizo, da je prevrnil stol.

„Pred polnočjo da naj pridem, je rekel!“

„Kdo je rekel?“

„Tisti hudodelec z zelenimi očmi ... Pred polnočjo, je rekel, da naj pridem!“

Majer je prebledel, kakor je bil pijan.

„Tak pojdi, klada, tak pojdi!“

Grivar je šel, Majer je planil za njim.

„Kam pa kolovratiš? Kaj več ne veš, kje si doma? In tak je bil v nebesih! Kaj pa boš zdaj na

Rimski cesti? Tam je tvoja pot! Le v klanec se opotekaj, pijanost, le v klanec! Eno blamažo je použil in tri kozarce, pa je ob pamet!“

V hladni noči se je Grivar ošvestil; nameril se je z dolgimi koraki proti domu; glava ga je zbolela in truden je bil.

„Le spati, oči zatisniti — pa bodi, kar je bilo in kar je!“

Majer je gledal za njim, dokler ni utonila v temo dolga, črna senca...

Ves se je prestrašil Grivar, ko se je zableščalo nad njim svetlo, napol zagrnjeno okno; izpreletel ga je mraz do srca in kolena so se mu zašibila.

„Nisem mislil nanjo — na svojo rešenico, tolažnico! Nikoli nisem mislil nanjo; od začetka ne! V opaljen pesek je izlivala svojo ljubezen, dokler je ni prelila do kaplje... Grešil sem... pred teboj klečim, rešenica, tolažnica!“

V temni veži je zapalil užigalico, šel je s težkimi koraki do duri in je prestopil prag.

Tik pred njim je stal Lavrin. V obraz je bil zelo bled; gledal je mirno, s tihim pogledom, polnim žalosti in sočutja.

Dolgo minuto sta si stala čelo pred čelom, oko pred očesom. Usta so molčala, misel pa je odgovarjala misli. Težko, tiho, počasi je govorilo v srcih.

„Spoznal sem te in ves tvoj greh, bled kakor si!“

„Kdo je grešnik, ti ali jaz? Kdo je dobronik, ti ali jaz?“

„Skril si se v noč!“

„Ali te nisem vabil v to noč še nocoj?“

Oko je gledalo v oko. Z upognjeno glavo se je okrenil Grivar; z upognjeno glavo je Lavrin prestopil prag in je tiho zaprl duri...

Na zofi je sedela žena v beli ponočni halji; glava je slonela na blazinici; obraz je bil ozek in ves blede; oči so gledale veselo, ustnice so se smehljale; in vse krvave so bile; ozek curek krvi se je vil od ustnic preko vrata na belo haljo.

„Pozdravljen!“

Beseda brez glasu, kakor da je govorila stena.

Grivar je stal visok in blede in trepetajoč pred njo. Vse, kar je bilo v njegovem srcu, se je takrat prevalilo v silnem loku; podoba se je obrnila; kjer je bila nekdanj laž, je bila zdaj resnica.

Vztrepetal je v mrzlici, vzdignil je nad glavo obedve roki in je pokleknil.

„Ne zavrzi me, tolažnica, svetnica!“

„Tudi ti me ne zavrzi!“

„Trpela si, in nisem videl tvojega trpljenja!“

„Trpel si in jaz sem te videla!“

„Vso strašno pot sem hodil s teboj, za roko sem te držal, pa ti nisem videl v obraz in v srce ti nisem videl!“

„Hodila sem s teboj in sem ti videla v srce in v obrazi!“

„V zvezde sem strmela in te nisem videl, nisem videl tvoje bolesti!“

„V zvezde sem koprnela in ti nisi vedel; osamelo je moje koprnjenje!“

„Osamelo kakor moj!“

„Ali veš o tistem večeru, ko si stal nad menoj?“

„Ne reci!“

„Ko si stal nad menoj in si vzdignil roko? Izpod trepalnic sem te gledala.“

„Ne reci!“

„Ali veš, da sem tudi jaz tako stala nad teboj? Da nisi v tistem trenutku zavzdihnil, zastokal!“

„Videl sem te — v svojem srcu sem te videl!“

„Končati v enem samem hipu svojo ljubezen in svoje koprnenje in svoje življenje!“

„Ne več, Minka, ne več! Čas je še: odpriva oči, srca odpriva, stopiva na svetlejšo pot — glej, novo življenje je pred nama!“

„Daj mi robec, pa z ruto me odeni do vratu!... Nisem ga ljubila, tudi tebe nisem ljubila... svojo misel samo, svojo lepo misel, v zvezde strmečo...“

Grivar je planil, objel jo je z obema rokama, vzdignil jo je v naročje. Kri se mu je izlila preko obraza...

* * *

Teden dni po pogrebu je stal Grivar v dolgi, sivi halji pred mokrim ilom in je gladil z lopatico nad čelom nedovršene podobe. Zlovoljen je bil in žalosten — v srcu miren kakor nikoli.

„Jasno čelo bi rad napravil — in glej, podoba njena sama ne mara jasnega čela! Čez noč se napravi guba sama, se vzboči obrv!... Sedem dni je že, Minka, sedem dni, in ne usmiliš se!“

Gledal je nanjo; čelo je bilo resno in žalostno, ustna pa so se smehljala.

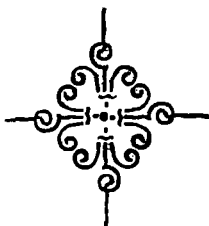
„Naredil sem!“ je zaklical fant pod njim. Ležal je na tleh ves blaten; iz odpadlega ila je z neokretnimi rokami napravil obraz — jasno materino čelo je pozdravljalo iz njega.

Grivar je vzkliknil, visoko je vzdignil fanta, kakor je bil blaten.

„Zahvaljen tisočkrat! Sveta misel je bila, da sem ti rekel Martinus, bojevnik! Mojo pot boš hodil, vse strmejše in svetlejše, jaz pa te bom vodil za roko!“...

Samó pobožal je in čelo na podobi se je zjasnilo. —

Ob tisti uri je nastopil Grivar svoje novo življenje.

OPOMBE

POHUJŠANJE V DOLINI ŠENTFLORJANSKI.

Kakor je razvidno iz Cankarjevih besed, ki so natisnjene v Uvodu tega zvezka in ki komentirajo novelo „Razbojnik Peter“, je pesnik 1907 po vrnitvi na Dunaj najprej jel sestavljati knjigo „Zgodbe iz doline šentflorjanske“; ko je bil „Razbojnik Peter“ napisan, so je takoj lotil, da ga fabulistično nekoliko spremenjenega in idejno poglobljenega, a včasih tudi dobesedno prelije v dramatično obliko. Poleg snovi črtice „Razbojnik Peter“ je v drami porabil še motive svoje novele „V mesečini“ (gl. Zbr. sp. XI.), ki je prva „povest iz doline šentflorjanske“, ter motive črtice „Mrovec in njegova slava“, ki v naši izdaji izide med zbirko „Moja njiva“ in kjer Mrovec, kakor v „Pohujšanju“ Popotnik, ni razbojnik, a je „kračo ukradel“. Nobeno Cankarjevo dramatično delo ni bilo snovno tako pripravljeno v njegovem prejšnjem delu, kakor „Pohujšanje“ in „Lepa Vida“. Frid. Juvančiču je C. pisal 30. okt. 1907: „Dolgo časa je bila ta reč v moji glavi, nató pa sem se nenadoma odločil in sem jo napisal. — Bog daj, da bi cenzura nič ne pokvarila!“ A da je C. „Razbojnika Petra“ sedaj naglo dramatiziral, niso odločili zgolj razlogi umetnostnega značaja, o katerih govori pesnik Cirili Pleškovi (gl. Uvod tega zv.), marveč tudi želja pesniku prijazne intendance slovenskega gledališča v Ljubljani (Friderik Juvančič), da uprizori kaj njegovega v novi sezoni.

„Pohujšanje v dolini šentflorjanski“ je nastalo od 10. do 25. okt. 1907. Dne 18. okt. je poročal Naš list, da je C. poslal en akt svoje nove drame ljubljanskemu gledališču, dne 25. okt. pa je pesnik pisal Adi Kristanovi, ženi Etbina Kristana, s katero je bil sklenil za časa svojega političnega bivanja v Ljubljani 1907 iskreno prijateljstvo: „Prosim Te, ne zameri, da Ti toliko časa nisem pisal. Poslednje tedne sem bil z delom jako obložen in sem tudi — kar me posebno veseli — dobro delal. Pri meni pa je tako, da me vsaka stvar, celo eno samo pismo, za delj časa sune iz teksta. — Draga botrica, nikoli več mi ne smeš očitati lenobe! Ali veš, kaj sem naredil? Tekom celih dveh tednov (natanko!) napisal precěj obširno tridejansko komedijo, deloma v verzih. Pa reci, če to ni akord! Nič ne zameri, da se malo bahám; kaj bi Ti na mojem mestu ne bila vesela? In še posebno, če bi imela sladko zavest, — ki je tako redka pri meni! — da se Ti je delo od začetka pa do konca posrečilo? Jaz želim, da pride tá farsa čim prej na ljubljanski oder, zató da pridem k premijeri ter da obenem predavam v Zagorju in Idriji. Rokopis ima že Schwentner, pa sem mu rekel, da naj ga takoj dá prepisati za Juvančiča. Imenuje se „Pohujšanje v dolini šentflorjanski“; dejanje je v glavni potezi Etbinu znano.“ Ohranjeni rokopis komedije priča, da se mu je tekst v enem curku izlil iz peresa. Dialog med Petrom in Jacinto v 2. dejanju od verza: „Obljubil si Jacinti paradiž“ (Jacinta) do „pokazal jim, umetnik, svoje srce“ (Peter) je ohranjen, pisan s svinčnikom na liste poltrdega kartona. C. je očitvidno verze napisal posebej in jih nato prepisal v tekst komedije.

Priprave za predstavo so C. močno skrbele; dne 30. okt. je poslal Frid. Juvančiču navodilo, kakšne naj bodo maske in kakšni značaji oseb v „Pohujšanju“.

navodilo, ki je mnogo popolnejše od karakteristike v začetku knjižne izdaje te farse in ki ga zato tu nava-
jam (po pesnikovem rokopisu):

O s e b e.

PETER. Ne velik, ne majhen; nekoliko kor-
pulenten šele v tretjem aktu. Frizura kuštrava,
drugače pa je obrit, zato da se toliko boljše vidi v
tretjem aktu svetlost rejenih lic, v prvem aktu pa
humoristična zlobnost na ustnicah in v očeh. Pa-
tetičen ni nikoli, tudi ne v tistih verzih dru-
gega akta, ko se nenadoma zasveti v njegovem
spominu srd in bolešt preteklosti („... domovina,
ti si kakor vlačuga: kdor te ljubi...“ itd.); tudi v
teh verzih je poleg vsega srda še zmirom nekaj
ironije. Že izba, kakor je, zahteva sama, da ni pa-
tetičen ne on in ne Jacinta. Najbolj se podá
Petru zmirom grenek in zloben humor; on je tat,
ki je v svoji nemorali visoko nad vsemi moralič-
nimi ljudmi in ki sam čuti to svojo vzviše-
nost. — Oblečen je spodobno, ampak v prvem in
drugem aktu nekoliko nemarno; v prvem imá
dolgo kravato, v drugem je golorok; v tretjem pa
je zelo baháto našemljen, toda nosi se v tej na-
šemljenosti tako ironično, da gledalec ironijo
vidi. — —

Uloga je težka in igralec jo lahko pokvari z
eno samo gesto. —

JACINTA. Mora biti lepa, drugače naj se farsa
sploh ne igra! Ona je popolna ženska, z vsemi ti-
stimi čednostmi, ki jih moralni ljudje imenujejo
slabosti. Sentimentalna je; željna vsega, česar
nima; síta vsega, kar dobí in kar je dosegljivo;
kakor vsaka ženska: sovražnica spodobnosti in
morále; ampak nezavedna, sladka in otroška so-

vražnica — kakor vsaka ženska. Otroško je njeno hrepenenje po sužnjih, prav tako otroško njeno brzo naveličanje, in še celó je otroška njena razposajenost v tretjem aktu. Njen ples (subjektivno) ni pohujšljiv, temveč naivnovesél. Gledalec mora videti, da se je mogla ob njem pohujšati edinole dolina šentflorjanska. — V drugem aktu imá zeló preprosto večerno obleko, tako da je razumljivo koprnenje rodoljubov; v tretjem aktu pa mora na vsak način biti oblečena takó, kakor je v komediji napisano. —

ŽUPAN. Tega bi moral igrati Verovšek! — On je smešen samó zaradi svoje častitljivosti. Ne smé izgubiti grandezze niti, kadar je klavern. V vsem njegovem nastopu se mora videti, da je župan; če igralec karikira, nič ne dé! Ne poniža se župan nikoli, tudi v svoji žalosti ne, in dacar tudi v drugem aktu ne smé biti nesramen do njega. Iz te častitljivosti se toliko bolj čuti njegova skrb in bridkost, in se toliko bolj vzdigne njegovo rodoljubno junastvo ob koncu tretjega akta. — Oblečen je kakor župan v večjem kraju na deželi, recimo na Vrhniki; debel je in obrit. —

NOTAR. To je notar stare šole, kakor jih živi še nekaj; tistih namreč, ki so pač obogateli, pa so zrasli s svojim krajem; malo plešast je že, naočnike imá in sive brke preko ustnic. Kadar govori, žužnjá jezno in cmokasto. — Oblečen je kakor vsi sodnijski ljudjé. —

DACAR. Ob prvem nastopu se mu vidi, da je falot, prekanjen grešnik. V obraz je pijanec: kuštrave brke, rdeč nos, zalite oči; po obleki je napol škric, napol berač. Gleda zmirom, kjé bi zavohal greh, govori zeló jasno in strupeno. —

ZLODEJ. Dolg je in suh. Obraz tradicionalnega zlodeja: bledikast, kozobrad, dolgoúh, črnolàs in kuštráv; šépav je in oblečen kakor slabo plačan kancelist: preozke in prekratke hlače, smolasto črno suknjo, végast cilinder. Posebno začetkom tretjega akta naj se njegovo dolgo črno teló, z nagnjeno glavo, rokó pod ustmi, krepko izlušči iz svetlega ozadja. V vsej njegovi negotovosti — „ali bi, ali ne bi“ — leži mnogo ironije, ki naj jo občinstvo spozna. —

Tá uloga je sitna in treba jo je dati vestnemu igralcu. — —

UČITELJ ŠVILIGOJ je star znanec, dobra duša, naiven rodoljub, drobno človeče, ki kljub svojim naočnikom ničesar ne vidi. Star „šolmašter.“ Igralec naj posebno pazi na tiste prizore, kjer se učitelju bliža pohujšanje: v prvem dejanju, ko pripoveduje, in v tretjem, ko Jacinta pleše; tam se z nečistostjo bori rodoljubnost in zmaga! V tretjem aktu (ob koncu) ne govori učitelj patetično, temveč kakor baš star šolmašter: s povzdignjenim kazalcem in v šolskem tonu. —

CERKOVNIK je, kakor so pač vsi cerkovniki. Smolast in cukrén je njegov glas. —

POPOTNIK je v komediji sami dovolj opisan. Glavna stvar je, da mora biti diskreten, ker bi drugače motil harmonijo. Kaj bi v farsu ta nenadna bridkost?

ZUPANJA je debela ženska, ne prestara in ne pregrda; drugače bi je zlodej ne bil vzel v naročje. Koncem drugega akta mora biti oblečena jako svobodno — kakor je napisano.

EKSPEDITORICA in DAČARKA sta suhljati, jezikavi ženski, kakor jih je v Ljubljani veliko. —

Gledé vseh ženskih in moških toalet (razen Petrove in Jacintine) je treba opomniti, da se vrši farsa v kraju, ki ni ne mesto in ne vas, kjer so torej mode napol mestne, ampak za par let prepočasne. To se mora posebno videti v tretjem aktu, ko pridejo gostje.

*

Moja želja je, da igralke in igralci vse moje besede in vse označene geste karikirajo. Da se torej, kadar spoznajo besedilo in *idejo* moje komedije, prav nič ne ženirajo, temveč da igrajo z isto razposajeno zlobnostjo, kakor sem jaz besede pisal! —

Ivan Cankar.

V istem pismu naroča C. intendantu glede oseb še nadalje: „Schwentner pravi, da bo Kreisova igrala Jacinto. — Jaz sem si mislil Jacinto večjo. Sicer se ne spominjam na Kreisovo, ampak toliko vem, da ni bila velika. Ampak — ali je lepa? To je glavno vprašanje! In prosim Vas, da mi na to vprašanje odgovorite! Že v spisu oseb sem rekel, da naj se farsa rajše ne igra, če ni lepe Jacinte. ‚Zlodeja‘ bi moral igrati Dragutinović [kar se je zgodilo], če je še tam. Gospó županjo naj igra vsekakor gospá Danilova [kar se je tudi zgodilo]! Toda kjé imate Petra? To je vloga za imenitnega igralca! [Igral ga je Nučič.] Za ‚župana‘ bi najrajši imel Verovška — to so stari grehi!“ Verovšek je nato prišel iz Trsta, da odigra to vlogo. — Dne 25. nov. piše C. zopet Juvančiču: „Še nekaj posameznosti sem Vam pozabil ‚na srce položiti‘. N. pr.: ali se bo dal napraviti tisti ples v 3. aktu in ali je gdč. Kreisova plesalka? Kakor Jacinta sama pravi, je že nekoliko ‚pijana‘, ko pleše in torej ples na noben način ne smé biti preveč pobožen, ker bi se sicer ljudje ne pohujšavali!

Škoda bi bilo, če bi moral izostati.“ — Slednjič mu dne 7. dec. — na intendantovo željo — daje zadnja navodila: „Kako je oblečena Jacinta v tretjem aktu, je itak v tekstu povedano. Pod plaščem (ki je opisan) imej lahko in prozorno, svetlo haljo, ki se ob plesu lahko vzdigne; seveda je halja lahko prepasana, ampak predprsje mora biti svobodno in tudi roke (če imá Kreissova lepe roke). — V drugem aktu je Jacinta zelo prosto oblečena, ker je ‚domá‘. Da se slog ne pokvari, ne smé imeti na svoji beli ‚večerni halji‘ nikakih drugačnih okraskov nego svetlosinje; rokavi so široki (seveda), da se lahko pokažejo svobodne roke; tudi spodaj je ta ‚domača halja‘ tako svobodna, da se vzdigne, kadar Jacinta séde. — Sploh pa mislim, da bo Jacinta, če pozná svojo vlogo, sama najboljše vedela, kaj in kako je treba. — Tudi obleko Petrovo sem v tekstu opisal. V prvem aktu je podoben ‚izgubljenemu študentu‘; malomaren je, pa ne razcapan. V drugem aktu je golorok; črn telovnik, lepe črne hlače, pod vratom pa dolga rdeča pentlja. V tretjem aktu: salonska suknja, pisan telovnik, frizura pa ne frizérska; v tem aktu še celó ne smé biti smešen.“

Ko se je bližala bralna skušnja, je C. pisal Adi Kristanovi 9. nov. 1907: „Piše mi [Juvančič], da pride stvar že v decembru na oder; to moram tudi na vsak način zahtevati. Takrat bom v Ljubljani, ker hočem biti pri zadnjih probah. Ta farsa je namreč nekoliko težka in bojím se, da igralci ne bodo vsega tako razumeli, kakor je treba. Če bi bilo popolnoma nemogoče, da pridem doli, bi prosil Etbina, da naj me nadomešča, kolikor mu čas dovoli. Ob prvih izkušnjah, posebno ob bralni izkušnji, ko me še ne bo tam, pa bi prav zelo rad imel, da bi bil Etbina zraven. Prosi ga, da naj mi nikar ne zameri, če prihajam še s hujšo insinuacijo: ali bi mu ne bilo mogoče, da bi pred vsemi izkuš-

njami o n bral na odru vse komedije pred zbranimi igralci in igralkami? Dobili bi vsi celoten vtis in vsaj zaslutili bi idejo komedije; kajti knjige takrat še ne bodo imele!“

Dne 14. dec. 1907 je C. pisal isti prijateljici: „Baš tisti dan, ko je bila v Ljubljani bralna proba mojega ‚Pohujšanja‘, sem bral to farso večji dunajsko-slovenski družbi. Če bo uspeh tam doli le za polovico tolik, kakor je bil tukaj — potem bo vse dobro. Aplavz je nekaj navadnega; toda smeh, ki se poslušalcem nehoté in burno iztrga, je za avtorja nekaj zelo prijetnega. Sploh sem postal zadnje čase jako nečimern, največ zaradi draginje; če mi je že vse drugo nedosegljivo, pa bodi ti moja, o sladka nečimernost, ki ne staneš nič! —“

Knjiga „Pohujšanje v dolini šentflorjanski“ je nato izšla v založbi L. Schwentnerja nekako 15. dec. 1907 (z letnico 1908; SN jo je 16. dec. naznanil kot „ravno-kar izšlo“) z naslovno risbo H. Smrekarja, premijera predstave, spočetka nameravana za dan 16. dec., pa se je vršila v soboto dne 21. dec. 1907 v slovenskem gledališču ljubljanskem. Pred uprizoritvijo je Fr. Kobal v SN (20. dec.) napisal listek o farsii, v katerem je občinstvo seznanil z idejo in zlasti vsebino igre. Prva predstava je bila zelo dobro obiskana; ko se je 6. jan. 1908 ponovila, je občinstvo „v drugič napolnilo gledališče“ (SN 1908, 7. jan.); ko so jo dne 12. jan. popoldne v tretje igrali, je bilo gledališče le še „srednjedobro obiskano“ (SN 1908, 13. jan).

Kritika je bila predstavi in knjigi na splošno neprijazna. Celo najugodnejše poročilo SN (23. dec. 1907, podpis —y—, morda dr. Iv. Merhar) je skeptično v svoji sodbi o uspehu: „Cankar ima čudovito privlačno moč, dasi ne mara, da bi drla tolpa za njim čez drn in strn bujne fantazije. Tista diabolična energija njegove umetnosti mami ljudi, da drevé slepo za njim,

dokler mu morejo slediti, a ko jim opešajo moči, strmé še za njim, ne vedé, ali je bil le prazen fantom, ki jih je mikal in varal, ali zlodej, ki jih je zapeljal, občutno ošvrkal in opalil. Iz same hvaležnosti molče ali mu pa ploskajo. Ta misel ga je morala obhajati tudi pred-snočnjim, ko se je iz intendantske lože, zadovoljno se smehljajoč, zahvaljeval slovesno razigranemu občinstvu, ki je napolnilo do zadnjega prostora naše gledališče... Cankar je moral biti tiste urice v divni, razposajeno veseli ubranosti, ko je pisal te duhovite utrinke. Vse dejanje ima značaj genialne hitrice v drznih potezah karikaturista. V živem spominu nam je lanska njegova komedija ‚Za narodov blagor‘. Koliko je bilo takrat odkrite navdušenosti in prikrité ogorčenosti! Takega moralnega uspeha ‚Pohujšanje‘ ni doseglo. Preveč je v njem simbolike, kakor da bi jo moglo širše občinstvo umeti na prvi pogled. Zato se bo farsa gotovo več čitala, ko na odru vprizarjala... Občinstvo se je prav dobro zabavalo. Eni so zabavljali, češ, da se avtor norčuje iz vseh, iz sebe in občinstva... Menili so, da bi drugod vdrlí na oder in vse doli pometalí, igralce z avtorjem vred. Drugi pa so se prijazno smejali in se delali, kakor bi vse razumeli.“

F[ranc] T[erseglav] je v ‚Slovincu‘ (1907, 23. dec.) ‚Pohujšanje‘ kot literarno delo in kot igro zelo energično odklonil: ‚Umetniške vrednosti to najnovejše delo Cankarjevo nima nobene, kar bo sicer priznal vsakdo, pa tudi vodilna misel je pogrešena, kajti ljudje niso tako neumni, kakor si jih predstavlja Cankar, on pa ne tako vzvišenopameten, kakor samega sebe slika v svojih proizvodih. To je vse, kar imamo povedati o ‚Pohujšanju‘. Mislimo, da ga na celem širnem svetu ni odra, ki bi si upal predstavljati tako igro razun orfejev ali kabaretov. Pustnopusto pretiravanje ni noben sarkazem in nobena farsa, temveč k večjem tingi-

tangl... Naslikal je par pajacev, pa naj pomenijo slovensko domovino! Zlodej, ki v ti igri nastopa, je pravi diabolus ex machina, nepotreben, neumen, dolgočasen in bebast, vsa simbolika konflikta pa je velik balast, kajti okomatati misel, ki je samanasebi čisto vsakdanja, s toliko mistiko, se pravi trošiti po nepotrebnem velika sredstva za majhen namen. Potrata časa in besed. Če je pa Cankar s svojim ‚Pohujšanjem‘ hotel vleči izvestno ljubljansko glediško občinstvo, je svoj namen popolnoma dosegel. Ljudje, ki ploskajo in si od navdušenega smeha in naslade nad tako igro tiščijo trebuhe, so zares doma v dolini šentflorjanski in nihče ne sme pisatelju očitati, če se je hotel zabavati z njimi... Mi nimamo povoda smatrati Cankarjevih vsakokratnih ekstravaganc za literarne posebnosti; to je takorekoč njegova osebna stvar, ki nam nič ni mar. S tem smo s ‚Pohujšanjem‘ opravili in resnično nam je žal, da to ni delo, o katerem bi se mogle pisati ocene. Oceno bi zaslužili samo igravci in občinstvo. Bila je prava zloraba Verovška, da so ga spravili v tak šmir, seveda, da bi on vlekel, kar igra ne more.“

Evgen Lampè je v DS (1908, 42) dejal o knjigi: „Anglež Bernard Schaw je izdal knjigo o Ibsenu, v kateri hoče pokazati kvintesenco ibsenizma. Ibsen po njegovem mnenju ilustrira tezo, da je pravo suženjstvo sedanjih dni ‚robota čednostnim idealom‘. Cankar si je prisvojil te Ibsenove nazore, samo da jih on ne ilustrira, ampak karikira. Ta njegova ‚čista‘ umetnost prezira vse, kar je moralno; kdor hoče veljati za moralnega, ali kakor pravi Cankar, za krščanskega in rodoljubnega človeka, pa je hinavec, grd in vsega zasmehevanja vreden. To nam hoče dokazati tudi v tej farski, v kateri povzdiguje svojo umetnost na račun nezavednega občinstva, ki ploska, kadar je blamirano... Frivolnega namigavanja je v igri vse polno, celo Salo-

min ples v mnogo bolj rafiniranih okolnostih mora pomagati, a najbolj se nam upira konec, ko „rodoljubna“ družba, polna greha in hinavščine, ironično zapoje himno — svetemu Alojziju. Taka frivolnost mora odbiti s studom tudi onega, ki je že vaje modernih satanizmov. Cankar hoče s svojo predrznostjo imponirati in se norčuje iz onih, od katerih zahteva, da se mu klanjajo in poljubljajo noge njegovi malo oblečeni umetnosti. Mi pa nismo takih misli, in kakor radi priobčujemo vse dobro, tudi kar Cankar napiše, odklanjamo njegovo pohujšanje.“

(Zdi se mi potrebno, da opozorim tudi tu pri reprodukciji ocen „Pohujšanja“ na zmoto, ki se je v tedanjih kritikah mnogokrat ponavljala: pri Lampetu, Terseglavu, Govekarju, Lénardu. Ivan Cankar ni moralen nihilist, marveč bojevnik za boljšo družabno moralno. Pa tudi ni res, da je Cankarju tisti, „kdor hoče veljati za moralnega, ali kakor pravi Cankar, za krščanskega in rodoljubnega človeka, hinavec, grd in vsega zasmehovanja vreden“, kot je pisal Evgen Lampè. Dobro je treba pomeniti besede, ki jih govori Peter „rodoljubnemu učitelju Šviligoju“: „Zmirom me je bilo sram, nerodno mi je bilo zmirom, kadar sem te videl, učitelj Šviligoj! Globoko sem čutil v srcu, da sva si navsezadnje ljubezniva tovariša, da obadva ljubiva to domovino, ti na vzhodu, jaz na zahodu, ti tod, jaz ondod, in da je najboljša, če se nikoli ne srečava... Pa sem te srečal, Bog je hotel, in sem videl, da imaš naočnike, da slabo vidiš in blago misliš in da se ti kolena tresejo!“ Rodoljubni učitelj Šviligoj ni hinavec, in pesnik vidi v njem „navsezadnje ljubeznivega tovariša“.)

Fr. Govekar je v gledališkem poročilu „Slovana“ (1908, 29, 63) najprej obširno reproduciral vsebino drame ter igro nato kratko in rezko ocenil. „Farsa se je medtem že uprizorila in je žela pri širokih vrstah

mladine jako mnogo — smeha. Očividno je bilo, da so gledalci videli na odru predpustno burko, velezabavno glumo, da pa nihče ni videl satire ali farse ter da nihče ni občutil udarcev, ki so leteli nanj z odra doli. To je dokaz, da je dramatik svoj namen docela izgrešil in da je šibal sence, kar ni bolelo prav nikogar. Simbolne strani farse pa ni pojmovala niti večina gledaliških inteligentnih posetnikov, tako da ni dosegel avtor svojega namena niti pri masi, niti pri inteligenci; kapucin se je torej izpremenil v harlekina, bič v coriandoli.“ „Farsa pa je tudi sama na sebi slabo, konfuzno delo brez dramskega zapletka, brez novih misli, brez enotnosti in harmonije, v naglici zmašeno in na hitro skrpano delo, ki beletristu ne dela nove časti ter le iznova dokazuje, da Cankar ni dramatik.“

Še celo LZ se ni mogel navduševati za novo igro svojega glavnega in najboljšega sotrudnika. Gledališko poročilo dr. Fr. Zbašnika (LZ 1908, 123) priča, kako je predstava bila razdelila duhove: „Česar pogrešamo pri tej Cankarjevi farsii, je enotnost motiva; to ne moti malo in je v prvi vrsti vzrok, da je bilo treba igri komentarja. Po prvem dejanju ne pričakuje nihče, da bo Cankar v drugem dejanju povedal to, kar pove. Vsekakor je vsebinska zveza med prvim in drugim dejanjem zelo rahla, tretje dejanje pa nam itak še zdaj navzlic razlagam in navzlic temu, da smo tudi lastne možgane napenjali malo, ni docela jasno. Dalje se nam vidi, da je v farsii vendarle nekoliko preveč donkišotstva in pretiravanja. Če mi potiplje kdo na drobno žilico in mi namigne: ‚Vidiš, poznam tvoje male slabosti!‘, me bo zaskelilo, a če mi reče: ‚Tat, razbojnik!‘, se mu bom bržčas samo smejal. In zato dvomim, da bi bil Cankar s farso dosegel svoj namen. Farsa je ugajala, to se ne da tajiti. Ploskali so ji ljudje, ki so jo umeli, in ploskali ljudje, ki je niso umeli. Tisti, ki so

umeli, so ploskali, ker so mislili: „Saj nismo mi tisti!“ Vprašamo pa: Kdo so tisti in koliko je bilo sploh takih v gledišču, ki bi se bili čutili zadeti! V tem tiči rešitev uganke in zato se mi vidi popolnoma neopravičeno zgražanje na eni in triumfovanje na drugi strani radi tega, ker se je ploskalo. Število tistih, ki so ploskali radi tendence igre, je bilo gotovo jako majhno. Farsa je ugajala pač sama na sebi! Zato pa so nemara še najbolj ploskali tisti, ki niso umeli! In to je dobro znamenje za Cankarjevo umetnost, kajti s tem je dokazano, da se da Cankarjevo delo tudi naivno uživati, kar bi bilo izključeno, če bi ne bilo umotvor. Lepo, napol nago žensko telo, oblito od bajne mesečine, no, kar molčimo! Z umetniškega stališča seveda nekoliko grobo sredstvo, a tu umestno, ker je hotel Cankar ad oculos demonstrirati. „Vam ugaja, kajneda? Vidite, kakšni ste, hinavci?“ tako si je mislil Cankar. Po moji sodbi se je pisatelju v celi farsa baš to najbolj posrečilo, dasi sem uverjen, da je bilo v gledišču ubogo malo takih, ki so se zavedeli, da so se mu usedli na limanice.“

V obrambo drame se je v isti številki LZ (1908, 125) oglasil Vladimir Levstik; njegova apologija je naperjena zlasti proti zgoraj navedeni oceni Fr. Govekarja. „Pohujšanje“ „je ostra, strupena, besna satira na slovenske literarne in umetniške razmere, in če priznavamo, da je pravična in zaslužena, bomo rekli, da je strašna. Pene, ki so bruhnile nanjo, so priznanje in so logično tisti uspeh, ki ga je avtor pričakoval, bolje rečeno: hotel“. Cankarju so očitali pomanjkanje dramske tehnike. „Tehniko si dela talent sam, tehnika se ravna po snovi in po značaju snovi; česar bi ne prenesla ‚Phédra‘, ‚Julij Cezar‘ in ‚Devica Orleanska‘, da navedem par primerov, to je ‚Pohujšanje‘ pogoj. Tehnika je takrat slaba, kadar gledalci zaspe... Ali ste

pa videli občinstvo pri Cankarjevi farsii, kako je z napetostjo sledilo „konfuznemu delu brez dramskega zapletka“ in je spremljalo dejanje za dejanjem s frenetiskim ploskanjem?“ „Cankar je podal v ‚Pohujšanju‘ chef d’oeuvre... In njegovi kritiki so dozoreli za Smrcarja, njih pobalinstvo za bič... Poštena je bila [kritika] samo v ‚Narodu‘ in v ‚Dom in Svetu‘; gospod dr. Lampe je povedal o ‚Pohujšanju‘ sicer tisto, kar smo pričakovali, toda kot zastopnik načelne katoliške kritike je osramotil rokovnjače, ki so se iz osebnosti do golega slekli ne le gentlemanskega, temveč tudi rokovnjaškega takta.“

Predstava in knjiga „Pohujšanje v dolini šentflorjanski“ po kritikah torej nista imela uspeha. Tudi Ivan Cankar je tako mislil in je pač že pomladi 1908 začel pisati novo komedijo, ki jo je, kakor pričajo njegove besede v Uvodu tega zvezka, najprej hotel nazvati „Žalostni konec umetnosti“ in ki naj bi bila nekakšen odgovor na usodo „Pohujšanja“. V svoji poznejši korespondenci (prim. Fran Albrecht, „Iz korespondence Ivana Cankarja“, LZ 1926) govori C. o drami z naslovom „Konkurz“, ki je gotovo istovetna s prej omenjenim načrtom; nikakor pa se Cankarjeve besede o novi drami v oni korespondenci ne nanašajo na „Pohujšanje“, kakor so nekateri mislili (LZ 1926, 379). Začetek prvega prizora nameravane komedije se je ohranil v zapuščini; več kot to, kar tukaj ponatiskujem iz pesnikovega rokopisa, nikoli ni bilo napisano. Kreisova, ki v tem prizoru nastopa, je bila igrala Jacinto in C. se je živo zanimal za njeno umetniško in življenjsko pot; Adi Kristanovi je večkrat pisal o njej s toplim sočutjem, tako dne 3. febr. 1908: „Te ženske, ki mislim, da je v srcu plemenita, bi bilo nadvse škoda.“

ŽALOSTNI KONEC UMETNOSTI.

Prvi prizor.

Za kulisami ljubljanskega gledališča; polumrak. Med zaprašeno in umazano brkljarijo in na tisti blazini, na kateri sta nekoč sedela Peter in Jacinta, sedita Kreisova in Cankar.

Cankar. Torej bova izpregla; saj je čas. Ogrnite, milostiva, to spokorniško sivo haljo, tudi trak Marijin si prevezite, ter povesite oči!

Kreisova. Ampak, gospod Cankar, bili so lepi časi! Kaj se ne spominjate, ko sem bila še umetnost? Vse sem že bila: strast, ljubezen, nečimernost, ljubosumnost, pobožnost celó — samó umetnost še nisem bila nikoli. Tista umetnost namreč, ki je sama sebi zadosti in kaže ljudém osle in jezik! Samó zato, da se ježé in da ne vedó, kaj bi rekli! Ker tista umetnost, ki jim je zoperna, je šele umetnost.

Cankar. Jaz nisem takih misli; zakaj spokorili so me in spreobrnili. To je tudi vzrok, da Vam ne pogledam več naravnost v tiste lepe oči.

Kreisova. O!

Cankar. Res ne! Navsezadnje... kaj pa bi drugi rekli? Ampak to ne spada k stvari. — Jaz pojdem v kloster.

Kreisova. Jaz tudi.

Cankar. Ali pa se obesim. O, koliko stezá in potov vidi pameten človek, da se osmeši! — Zdaj, ljubezniva, sem spoznal čisto natanko: za naju ni več prostora na svetu, niti ob robu ne! Kdo Vas je zadnjič prekanil? Mene je prekanil čisto navaden tepec, ki bi nanj še ne pljunil ne. Kajti on spada med ljudi, jaz ne; on je koristen ud človeške družbe, jaz nisem...

Kreisova. Nihčè me ni prekanil.

Cankar. Vas že bo, če Vas še ni. Najposlednji smrkavec Vas bo prekanil! Čemu pač? Zato, vraga, ker ste se osmodili ob umetnosti! Saj ste lahko največji kujón. —

Kreisova. O!

Cankar. Ampak umetnost je tak strup, da Vam pokvari vso kri in da ne boste zdravi nikoli več! Prvi, ki je to dognal, je bil velik rodoljub; uničil je nekaj umetnikov kot sestradane psè in zdaj veste, da je oče naroda. Spominsko ploščo so mu tudi napravili. Tamle na odru, glejte, bo visela nocoj njegova podoba. Ker se tako spodobi; tudi jaz sem za to. — Nam, milostiva, je treba namreč resnih ljudi.

Kreisova (s češkim akcentom). Oprostite... jaz še nisem videla resnih ljudi.

Cankar. Jaz tudi ne. Ampak treba jih je. Saj to je ravno...

Kreisova (počasi, kakor ima navado, mirno). Pardon! Zadnjič sem videla v Ljubljani resnega človeka.

Cankar (plane). Ni mogoče!

Kreisova (mehko, počasi). Res! Zdaj se spominjam! Prišel mi je na dom.

Cankar (preplašen). Kam?

Kreisova (kot prej). Na dom. Prinesel je seboj že napisan in podpisan kontrakt od notarja in je rekel... tako in tako... zelo dostojen in resen človek je bil... stal je tam tako prijetno kakor spomenik... jako mi je bil pogodi.

Cankar (začuden). Pa...

Kreisova. Zaprla sem duni za njim... ampak resen človek je bil. Tudi če je kanalja... am-

pak resen človek!... Ta je bil edini, ki sem ga srečala.

C a n k a r. Jaz še takega nisem. — Kaj bi o tehi! Zdaj se gre samo za to, milostiva, da je konec najine umetnosti in najine prijaznosti. Saj vidite, da ni nič! — Kdo bi še besedovàl; če opazi, da jezika ne poznajo in da so govornico pozabili? Kdo bi še deklamiral, če vidi nenadoma: sam si še domá, vsi drugi so tujci in pritepenci, ki ne razumejo tvoje pesmi. Sramota, da bi gluhcem pel! — Pa to tudi ne sodi k stvari! (V ozadju zazvoni.) — Gospa, obadva sva žalostna in čas je prišel. Kmalu, o kmalu boste ogrnili to sivo spokorniško haljo ter ovili ta Marijin trak. Toda, prisegam, nikoli ne pozabim na čase, ki so bili... ampak kaj vruga bi zdaj s sentimentalnostjo! Tako ali tako — igra je izgubljena. Ne le za enkrat, temveč za zmirom.

ZGODBE IZ DOLINE ŠENTFLORJANSKE.

Za svojo knjigo „Zgodbe iz doline šentflorjanske“ je C. nanovo napisal samo novelo „Razbojnik Peter“ ter uvodno in sklepno „Pesem“. — „Polikarp“ je izhajal v LZ 1905, napisan pa je bil 1904; dne 10. jan. 1904 je C. sporočil dr. Zbašniku: „Zdaj Vam pišem daljšo povest ‚Polikarp‘ — po dolgem času nekaj bolj veselega“, prvo polovico rokopisa je odposlal uredništvu dne 24. jul. in drugo polovico dne 10. avg. 1904. — „Kancelist Jareb“ je izhajal v LZ 1907 pod naslovom „Žonitba kancelista Jareba“. Povest je C. pisal nekako od 5. jul. 1906, prvo polovico rokopisa je poslal LZ 1. avg. 1906, zahteval nato 18. avg., da mu urednik vrne

drugo poglavje („zadnje je namreč v tako tesni zvezi z drugim, da moram še enkrat prebrati poslednje strani“) in povest nato dovršil ob koncu septembra 1906.

Knjiga se je jeseni 1907 že začela tiskati in bi bila izšla za božič, da ni C. nenadoma napisal „Pohujšanja“; nato je založnik Schwentner „Zgodbe“ odložil in pohitel z izdajo farse. O tem je C. pisal Adi Kristanovi dne 9. nov. 1907: „Zdaj je [Schwentner] tiskal zbirko mojih novel, pa je tisk ob četrti poli prekinil, ker mora najprej iziti komedija“. „Zgodbe“ so nato izšle v začetku l. 1908. z naslovno risbo H. Smrekarja.

Prvi jih je ocenil SN (1908, 4. marca) v listku s podpisom Z[bašnik?]: „Dolino šentflorjansko in njene grešne, hinavske in licemerske prebivalce popisuje Cankar že, odkar je pisatelj.“ To niso dokumenti, ampak otroci pisateljske fantazije. Zato je smešno, „če se oglašajo ljudje in oznanjajo, da se v Cankarjevih spisih verno zrcalijo slovenske razmere, še smešneje, če Nemci v tem smislu iz Cankarjevih umotvorov kujejo politični kapital, kakor se je to zgodilo v ‚Grazer Tagblattu‘.“ „V ‚Zgodbah iz doline šentflorjanske‘ so natisnene tri novele... Vsaka zase je mal umotvor. Vse tri so satirične v Cankarjevem smislu, namreč precej donkišotske, kakor se je izrazil ‚Zvon‘, a poetične in — zlasti ‚Polikarp‘ gotovo najboljša med vsemi tremi — polne pravega razpoloženja. Iz prve teh novel je napravil Cankar svoje ‚Pohujšanje‘, ki je avtoriziranim kritikom delala toliko preglavice. Po moji sodbi je Cankar kot umetnik tako velik, da res ni treba kakor maček okrog vrele kaše hoditi okrog njegovih del in se mu lahko brez ovinkov pove, da njegovo ‚Pohujšanje‘ sploh ni dramatično delo, marveč na akte in prizore razdeljena in razpihnjena novela.“

Evgen Lampè je v DS (1908, 137) tudi to knjigo odklonil: „Iz daljne daljave gleda Cankar na svoj rojstni kraj... Čas in prostor izgineta, realna istina se izgubi kot megla v zraku, in nejasne osebe plavajo v neki četrti dimenziji, vidne samo nestalnemu melanholičnemu čuvstvu... Samo hinavščina, kesanje in sramota so jim še ostala od vsega človeškega bitja, vse drugo je izhlapelo v prazni vzduh... To je še najlepše, da jih vsaj po bratovsko pozdravlja Cankar, vse te ničvredne potepuhe, te krivične dacarje in pregrešne iblajtarje, ki polnijo dolino šentflorjansko s svojo hinavščino. Ta kolegialnost je še najbolj ginljiva in edina vesela stvar v tužnih zgodbah iz doline šentflorjanske.“

V LZ (1908, 249; 314) se je o zbirki obširno razpisal Ivan Merhar, a se navdušuje posebno za „Polikarpa“, na kar je C. reagiral z besedami v Uvodu tega zvezka. „Pravi biser pripovedovalne umetnosti pa je Cankarjev ‚Polikarp‘, ki je poln antične umerjenosti in ubranosti, delo izredne lapidarne kreposti, umotvor koncentrirane in kristalizirane dovršenosti.“ „Kancelist Jareb“ se sicer „ne da primerjati s prejšnjim niti po ideji niti po prozornosti in strogosti kompozicije, vendar je tudi v tem proizvodu nekaj lepih mest...“ V celoti so „Zgodbe“ „korenito literarno delo“.

V „Slovanu“ je v zadnji številki leta (1908, 378) izpregovoril o knjigi Milan Pugelj, a se dela samega dotakne le z naslednjimi besedami: „Torej o knjigi treba govoriti, pa je že zoprno: preveč se je že govorilo! ‚Pesem‘ spredaj in zadaj ni pesem: Ker nima zanjo misli. ‚Razbojnik Peter‘ je grozno znan v drugem kostumu: ‚Pohujšanje v dolini šentflorjanski‘. ‚Polikarp‘ je tak, kakoršen je bil v ‚Zvonu‘: mističen, somnambulističen, v knjigi najboljši. Tudi ‚Kancelist Jareb‘ je neizpremenjen: z groteskno in prijetno pomoto

pričet, se gubi v sanje in splahuje. Bogvekakšnega navdušenja za knjigo ravno ni.“

Češki prevod Rūžene Noskove: „Polykarp“ („Výbor povídek“), Praha 1909 (CZ 165). — Nemški prevod Guste Jirku: „Polikarp“ („Der Knecht Jernej, eine Auswahl“), Dunaj 1929.

NOVO ŽIVLJENJE.

Že v svojem obvestilu časopisom o 155. odborovi seji od dne 20. dec. 1907 je Slovenska matica naznabila, da izda v „Knezovi knjižnici“ za 1908 „Cankarjev roman: Novo življenje (idejno nadaljevanje Tujcev)“. V resnici se je C. takoj po svoji vrnitvi poleti 1907 na Dunaj pripravljal, da začne pisati roman, ki naj bi bil izraz njegovih psihološko pretresljivih doživljajev v Ljubljani. Toda delo mu ni šlo od rok; dne 31. jul. 1907 je pisal Adi Kristanovi: „Za gledališče ne delam nič — ne morem. Sedim za mizo in komaj vém, da držim peró v roki. Stavek, ki ga napišem, prečrtam takoj. Vse se mi zdi, — in zdi se mi zmirom bolj — da hitro napišem novelo za ‚Matico‘ ter pobegnem kamorkoli.“ Matici je bil sporočil v Ljubljano, da pripravlja roman zanjo, toda do 14. febr. 1908 ga še ni začel pisati; tega dne sporoča Adi Kristanovi: „Glej, zdaj vem: zato vse drugo nikamor ne pride, ker mislim samo na tisto delo, ki jo bom z njim za zmirom ovenčal. Tako počasi in s tako opreznimi, skrbljivimi rokami vrstim to snov, kakor nisem storil še nikoli. In vendar se tega dela komaj zavedam — kakor v sanjah gre. Najvažnejša in najlepša je bila ta misel: da pripovedujem vso stvar samo nji in prav nikomur drugemu ne; tako čista in lepa, brez vseh madežev mora biti, kakor da ni vzrasla iz mojega srca, temveč iz njenih oči. Tako, kakor da sem jo nji sami razložil v izbi, ko

je bil že mrak; kadar ni v duši nič zlega več in je vse mirno. Nobena beseda jo ne sme žaliti; pokazal ji bom življenje, kakor je; toda s takimi podobami in besedami, da bo vse trpljenje obžarjeno od lepote. — Rad imam to delo, ves sem v njem, ampak bojim se ga; in vem, da se mi bo roka tresla, ko bom pisal prvi stavek.“ Nato piše dne 24. febr. na isti naslov: „Začel sem delati z veseljem in skoro s strastjo; pišem roman za ‚Matico‘ in mislim, da bo dober.“ Toda že naslednji dan, 25. febr., ji piše nanovo: „Zgodilo se mi je včeraj popoldne nekaj jako čudnega. Povedal sem Ti, da pišem roman za ‚Matico‘. Vse osebe sem (seveda) že imel — pa preobrnem stvar; in, dovôli mi ta ponos, nihče še ni tako predstavil svojih figur, kakor sem jaz zdaj narisal... Ves roman je dobil nenadoma drugo lice in pišem ga zdaj z vročo krvjó.“ Ob koncu aprila 1908 roman še ni bil gotov.

Nov. ali dec. 1908 je C. pisal gdč. Mici Kesslerjevi v Ljubljano (LZ 1926, 381): „Včeraj sem dobil tiskane pole ‚Novega življenja‘. Tiskarna je stvar popolnoma pokvarila; najhujše pomote bom v Vašem izvodu popravil sam. Ampak pomote je delal tudi ‚urednik‘, cenjeni gospod dr. Ilešič, ta filistejec vseh filistejcev.“ Lastnica tega, po avtorju samem popravljenega izvoda knjige nima več; tako se je naš tekst moral držati Matične izdaje.

Na isti naslov je C. pač jan. 1909 poslal vezano „Novo življenje“ in ga je spremil z besedami (LZ 1926, 382): „Pošiljam Vam ‚Novo življenje‘; ampak vezava je zanič, ker se ta knjigovezni rokovnjač ni ravnal po mojem ukazu, da naj nikakega naslova ne tiska, posebno zlatega ne. Človek obrača, tepec obrnel! Pa saj Vam pošiljam knjigo zarad vsebine, ne zarad vezave! — Kar se ‚opisavanja‘ tiče, se nikar nič ne bojte. Prav v tej noveli sem Vas hotel opisati, pa bi se zdaj naj-

rajši zjokal od sramú. Od začetka imate sive oči, nekaj strani dalje so že sivorjave in nato polagoma zmirom bolj črne. Tudi frizura ne štima, — najmanj pa besede in misli. Po takem famoznem spisu bi Vas lastna mati ne spoznala! Če bi se mi z vsemi ljudmi tako godilo, bi bilo kmalu konec moje gloriije.“

SN je naznanil 29. dec. 1908, da je roman izšel kot 15. zv. „Knezove knjižnice“. Kritike so mu bile vse-skozi neprijazne.

„Prva poglavja“, je ocenjeval dr. Jos. Tominšek v LZ (1909, 503), „so pisana z entuziazmom in nam vežejo pozornost, oko in srce; od 5. poglavja dalje pa pisatelj pada in pada ter dozdevno piše le zato, da piše. Ko se mu utrga nit, nas vodi semintja, da naposled ne vemo, kje smo, dokler naknadno ne izvemo, da so vsevкуп bile — sanje. Odkrito povem, da mi je ta drugi del nejasen in da se mi zdi ‚scriptura ex machina‘: lepe Cankarjeve besede brez smotra. Le konec spisa je zopet organski, celo pretresljiv; škoda, da ni dobil prostora že dve poglavji prej.“

Dr. Leopold Lénard je o povesti napisal izredno obširno in docela negativno oceno v DS (1909, 90), v kateri so bistvene morda naslednje trditve: „Pravzaprav je vsebina le na prvi in na zadnji strani. Izmed 91 strani bi jih najmanj 80 čisto lahko izpadlo. A to bi bilo prekratko, samo za kak dober podlistek; zato je bilo treba stvar raztegniti na celo knjižico. Cankar je storil popolnoma mehanično. Za kar bi zadostoval en večer, se raztegne na dva ali tri, ravnotako bi jih pa tudi lahko naredil trinajst ali triindvajset. Besede se presuknejo, stavki prestavijo, pa je nova stran napisana. Kakšen matematik bi nam lahko natanko izračunal, koliko bi se še dala raztegniti ta povest, oziroma koliko kombinacij je mogočih z besednim materialom, s katerim razpolaga Ivan Cankar.“ „V povesti ‚Novo življe-

nje' je razvil Cankar do psihologičnih absurdov dve ideji, kateri razvija večinoma v vseh svojih spisih in ki tvorita kvintesenco njegove filozofije: fatalizem in nihilizem.“ Ocena se končuje s presenetljivim nespোরazumom: „Za Cankarja je torej „novo življenje“ ali življenje popolnega človeka, ki je zmožen celo smrti narediti vesel izraz, življenje človeka, ki nikdar ne zardeva, ker nima nad ničem več zardevati, ker je zavrgel vse naše npravstvene pojme — popolen npravstven in umstven nihilist.“

Fr. Govekar je (Slovan 1909, 63) obžaloval, da je povest sploh izšla v „Knezovi knjižnici“. „Glavni spis so Iv. Cankarja meglena fantazija ‚Novo življenje‘; snov je mestoma slična ‚Tujcem‘ ter se vrši dejanje v Ljubljani med slovenskimi umetniki in literati, po beznicah, na nočni cesti in pri vlačugah. Mí t a k i h ‚umetnikov‘ ne poznamo; če jih pozna Cankar, je gotovo, da so ti ‚umetniki‘ Slovincem neznani, zakaj napisali, naslikali in izklesali niso doslej še ničesar. Iz alkohola in iz brlogov vlačugarstva niso dobili narodi še nikdar umetnosti; leni pijanci s svojim sladkim frazerstvom in domišljavim psovanjem debelih filistrov ne doneso niti Slovincem novega življenja. Prepričani smo, da ta spis, ki ga ne razume in ne dočita niti vsak 100. čitatelj, ne spada v ‚Knezovo knjižnico‘. Iziti bi bil moral samostojno. Spis ni niti zabaven, niti podučen, niti v narodnem duhu; ali je svobodomiseln? [Tako predpisuje Knezova ustanova.] Naj je li Grivar vzor svobodomiselnega umetnika, vzor Slovenca? Jeli n a r o d kriv njegove usode?... Škoda Cankarjeve umetnosti za take snovi.“

V češkem prevodu B. Výbirala je izšla „čudna povest o grbcu, Vídeňský Denník“ 1911, 27. avg. (CZ 1908.)

KAZALO

UVOD	V
POHUŠANJE V DOLINI ŠENTFLORJANSKI . .	1
ZGODBE IZ DOLINE ŠENTFLORJANSKE . . .	59
Pesem	61
Razbojnik Peter	62
Polikarp	91
Kancelist Jareb	154
Pesem	212
NOVO ŽIVLJENJE	215
OPOMBE	333

